

THE GETTY CENTER LIBRARY

*Why work for the moon
When we have the stars?*

5/10

DE BEWEGING

ALGEMEEN MAANDSCHRIFT
VOOR LETTEREN, KUNST, WETEN-
SCHAP EN STAATKUNDE * * *

EERSTE JAARGANG

VIERDE DEEL

BESTUURDER:

ALBERT VERWEY

UITGEGEVEN DOOR W. VERSLUYS TE AM-
STERDAM * * * * * MCMV

Digitized by the Internet Archive
in 2016 with funding from
Getty Research Institute

<https://archive.org/details/debeweging14unse>

INHOUD

(October 1905. Afl. 10.)

Bladz.

Hegel's Aesthetica	ALBERT VERWEY	1
Potgieter en het Liberalisme (II) .	DR. C. G. N. DE VOOYS	19
De Kleine Johannes, Derde deel .	FREDERIK VAN EEDEN	49
Verleden en Toekomst	NICO VAN SUCHTELEN	67
Hegelen of Cijferen? Een Denk- beeld in Spraak en Tegenspraak .	G. MANNOURY	72
Gedichten	JAN PRINS	76
De Dennen	JOH. S. BRANDTS BUYS	81
Nog eens Omkijk	W. L. PENNING JR.	89
Een Crisis van Impotentie (<i>Slot</i>) .	MR. P. J. TROELSTRA	112

(November 1905. Afl. 11.)

De Dichter Herman Gorter.	IS. P. DE VOOYS	125
De Kleine Johannes. Derde deel (<i>Vervolg</i>)	FREDERIK VAN EEDEN	165
De Lente	ALBERT VERWEY	195
België en Nederland	DR. T. J. DE BOER	198
Het Jongste Orchestwerk van Carl Smulders (<i>Vervolg</i>)	J. C. HOL	207
Oorlogsweeën (I)	MR. P. J. TROELSTRA	237
Boeken, Menschen en Stroomin- gen: Dr. A. Kuyper	ALBERT VERWEY	250

INHOUD

Bladz.

(December 1905. Afl. 12.)

De Kleine Johannes, Derde deel (<i>Vervolg</i>)	FREDERIK VAN EEDEN . 259
Verzen	HENR. DES TOMBE— DRABBE . 290
Verzen	K. VAN DE WOESTYNE 293
Schemeravond	IS. P. DE VOOYS . . . 295
Isadora Duncan	J. JAC. THOMSON . . . 297
Het Jongste Orchestwerk van Carl Smulders (<i>Slot</i>)	J. C. HOL 299
Arbeidersverzekering	J. MOLENMAKER . . . 325
Boeken, Menschen en Stroomin- gen: Leopold Andrian's De Tuin van de Openbaring (<i>Inleiding en Vertaling</i>).	ALBERT VERWEY . . . 352
Boekbeoordelingen:	
Schoenmaekers: Ontgin u zelve.	FREDERIK VAN EEDEN . 374
J. B. Meerkerk: Gedroomd Paard- rijden	DR. C. G. N. DE VOOYS 380
Van Eeden's Kleine Johannes, Tweede deel	ALEX. GUTTELING . . . 387
Dr. Huizinga's Rede	A. V. 390

HEGEL'S AESTHETICA

DOOR

ALBERT VERWEY.

VOORREDE

Het opstel dat ik hierbij den lezer aanbied, is een schets van de denkbeelden die, bij een lezing van Hegels *Aesthetik* zich, als het ware, in me spiegelden. Zij zullen, hier en daar, den bizonderen aard van den spiegel vertoonen, maar dan ook weer een getrouwe weergave zijn van het gelezene. Niet evenwel zoo dat dit ergens zijn persoonlijk voorkomen behouden heeft. Integendeel heeft al dat persoonlijke zich moeten afstroopen, zou voor de gedachten van den wijsgeer een sfeer van algemeenheid gevonden worden waarin de dichter zich met hen vertrouwd voelde. De dichter evenwel is hierin de leek, die óók niet de onverbiddelijkheid van den zuiveren geest voor beginsel van wijsheid heeft, maar zich een midden zoekt tusschen denken en leven, vanwaar hij beide kan ondergaan. Van zulk een midden uit is dit opstel geschreven en daarom hoop ik dat het sommigen leeken aangenaam zal zijn.

Het is een gelukkig teeken dat Hegel in onzen tijd weer gelezen wordt. Het zou nog gelukkiger zijn zoo de geest van Hegel zich op eigen en oorspronkelijke wijs in gedachten en daden weer uiten ging. Die geest is niets anders dan het diepe gevoel dat het leven niet eenzijdig is; dat het ieder van zijn uitingen voortdurend weerhoudt door een tegenovergestelde en in elke volgende het wezen van de vorige bevat en de mogelijkheid van de volgende. Dit gevoel geeft ook in den heftigsten strijd die adel en die matiging die op de overwinning

en op de nederlaag gelijkelijk voorbereid maakt, die het beheerschen rustig doet zijn en het wijken zonder bitterheid. Dit gevoel in gedachten en daden is de loochening van haat en stelselzucht, en dat is de waarheid van Hegel, dat alleen, en niet het, bij de bespiegeling van zijn stelsel staانبlijvend, laken wie dat stelsel niet aanvaardt.

Een behandeling van de kunst door Hegel geeft in boeiende en oneindig verscheiden beelden een afschijnsel van dien nu dezen dan genen weg maar altijd in ontwikkeling voortgaanden levensstroom, en het is ons zoet aan de kunst te leeren wat het wezen van het leven is, wat de grondtoon van ons leven behoort te zijn.

Niet enkel waarheid, ook wijsheid is het doel van den denker en hoe zouden wij aan de jeugd van *dit* geslacht wijsheid beter leeren dan door ze haar zichtbaar te maken aan de kunst.

Het is een feit dat meer dan ooit te voren, in heel Europa, de kunst de jeugdige gemoederen bezig houdt. Het zou geen wonder zijn als zij die Hegel bewonderen ook gaarne zijn denkbeelden over kunst wenschten te verstaan.

Dit is de reden waarom ik het waag dit opstel in het licht te geven. Zonder twijfel zijn er kenners van Hegel, beter dan ik in staat, om die denkbeelden uiteen te zetten. Nu zij het niet deden vergenoege men zich met dit mindere.

Niemand geloove dat het hier gegevene in eenig opzicht de *Aesthetik* vervangen kan. Het omgekeerde is waar: zonder de *Aesthetik* heeft mijn schrijven geen de minste beteekenis. Het geeft algemeene grondlijnen, zulke als weliswaar, naar mijn meening, Hegels uiting geleid hebben, maar die uiting zelf, in haar volheid en bizonderheid — en wat is een uiting zonder deze? — geven ze niet. Dat algemeene geeft het, en dat zelfs minder naarmate het bizondere bij Hegel meer aanwezig is. Daar waar zijn eigenlijke behandeling van de kunsten aanvangt, is het algemeene verstaan uit al wat in het voorafgaande over de kunst geschreven is. Daar worden mijn opmerkingen schaars, geven ten slotte slechts een enkele verwijzing naar wat gelezen moet worden in een deel van vijf tot zeshonderd bladzijden.

Nog iets anders is er: Hegels werk is rijk aan uitspraken,

karacteristieken, heele verhandelingen zelfs, die zijn geest, elk voor zich dikwijls heller openbaren dan de bouw van zijn boek in het afgetrokkenene. Wie zou meenen dat hij, den laatste kennende, zich van de eerste spenen mocht?

Wat ten slotte het leven van den stijl betreft: ik kan alleen hopen dat, lezende terwijl ik schreef en schrijvende terwijl ik las, iets van de duitsche woorden in de nederlandsche is overgegaan.

EERSTE DEEL

INLEIDING

Hegel heeft het leven begrepen als Idee-in-arbeid. Vanzelf volgt hieruit dat hij het *schoone* leven, — welks uitingen wij kunst noemen — eveneens als idee beschouwde, en wel als de idee van het schoone — van het kunstschoon, gelijk hij, nauwkeuriger, zich uitdrukte.

Het gebruik van het woord Idee, zooals van ieder woord dat tot volstrekte algemeenheid wordt uitgebreid, is met dit bezwaar belast dat het door den ongewaarschuwden lezer wordt misverstaan. Een idee is voor dien lezer een gedachte-ding en de uitdrukking Idee van het Schoone is al voldoende om de naar werkelijke schoonheid gragen bevreesd te maken voor zinledige afgetrokkenheid. Niet geheel terecht, meen ik, want zelfs als men het woord idee in zijn huiselijksten zin van een inval neemt; benoemt het juist *die* gedachte die onverwacht, als het ware zonder uiterlijke aanleiding, dus onmiddelijker uit den geest, ontspringt, en die dus meer dan andere een vonk van ons innerlijk leven is. En juist wijl door de idee het zuivere geestes-beeld in tegenstelling tot de toevallige waarneming gemeend wordt, is ze aan het meest wezenlijke van het leven ongetwijfeld verwant.

Zoo verstaat ook Hegel het: de Idee van het Schoone is inderdaad het schoone als in ons werkzame levensmacht: het leven zelf gelijk het als schoonheid door ons wordt gevoeld en geuit.

Dat leven, zegt Hegel — die Idee, drukt hij zich uit — is niet de Natuur en niet de Geest, maar het is beide: immers het is wat zij beide gemeen hebben en wat hen beide in zich houdt opgeheven. Het is dat wat bestaat in verhouding tot die beide, maar wat allerhoogst bestaat in verhouding tot zichzelf.

Het kan niet zijn, denkt hij, dat de oneindige geest waaraan de bijzondere menschegeest zich toch zoo zeker verwant voelt, zichzelf niet kennen zou en niet uit de noodzakelijkheid van zijn wezen vrij zou voortbrengen.

Hij verwijt Spinoza het nadruk leggen op de noodzakelijkheid die deze aan het Leven eigen ziet. Hij wenscht het ook vrij te zien, zich verhoudende alleen tot zichzelf in eeuwige waarheid en volkomenheid.

Vandaar dat hij het voornamelijk Geest noemt, en den Geest boven de Natuur stelt. Vandaar ook zijn geloof in de drie-eenige Idee.

Het laat zich denken dat een werk over de kunst, van zulk een schrijver, rijk aan gedachten zal zijn. Het leven dat zich uit in de kunst, is in werkelijkheid het door den menschelijken geest gegane, het *is* idee en kan als uiting van de Idee van het Schoone begrepen worden zonder dat die spreekwijs den woorden geweld aandoet.

Het schoone, zegt Hegel, is het leven (d. i. de Idee) in zinlijke verschijning. Hoewel een levensmacht is het daarom, gaat hij voort, de mindere van het vrome dat de verinnerlijking van het gevoel, en van het wijze dat de aanschouwing-in-den-geest van het leven is. Kunst, religie en wijsbegeerte naast elkaar stellend als drie onmiddellijke openbaringen die den mensch gegeven zijn, is voor Hegel de tweede van meer beteekenis dan de eerste, en de derde van grooter beteekenis dan beide. Dit is geen wonder, al zou het maar zijn omdat hij denker was, wien het denken wel als het hoogste moest voorkomen; — maar dan ook omdat hij niet de eenige denker was, maar een geheele teelt van wijsgeeren op het groote duitsche dichtergeslacht was gevolgd. Hij kon den indruk krijgen en kreeg hem dat de eeuw van de poëzie gesloten, die van de wijsbegeerte angebroken was, — en welke eeuw ziet zichzelf niet als hoogtepunt? — Maar vooral voor Hegel

moest deze rangorde de juiste zijn, die in zijn leer en zijn wezen vóór alles nadruk op den geest legde en van den geest uit de verschijnselen mat. Toch is zijn beschouwing voor ons niet gezaghebbend. Wij hebben het tezeer ondervonden dat de vorm-zoekende kracht die het leven is, zich het volst en het eerst door de kunsten uit en dat verinnerlijking en vergeestelijking, hoezeer ze de diepten van gemoed en geest ontroeren en verlichten, latere en zwakkere pogingen zijn van die kracht. Wij voelen de kunst niet als voorbijgegaan, maar in háár teeken leven en van haar openbaringen verwachten wij de toekomst voor ons nageslacht. Dit zegt niet dat ooit het schoone zich op zichzelf vertoont. Integendeel hebben vroomheid en wijsheid deel aan die schoonste werken wier wezenlijke waarde in den drieklank van het leven ligt. Maar het zegt dat de leidende kracht voor hun uiting de ééne is die vormen zoekt. Goedheid en waarheid, zoodra ze zich — zeg maar in woorden — uiten, zijn een ontboezeming en een verhandeling, maar wie zal beweren dat in de drielingschap gedicht, ontboezeming, verhandeling, de laatste het hoogst staat, tenzij ze inderdaad de schoonheid van het eerste heeft.

I

De aard van het leven ligt hierin dat het zoowel geestelijk als stoffelijk kan worden begrepen, maar zoo dat het in het geestelijke zoowel als in het stoffelijke gehéél begrepen wordt en bovendien de eenheid van beide is.

Deze drieenheid is de door Spinoza al gegevene, maar door Hegel in het midden van zijn gedachten-wereld gestelde waarheid, en daaruit volgt alle andere.

Terwijl nu evenwel Spinoza de geestelijke en de stoffelijke levens-wijzen gelijkwaardig naast elkaar laat staan, stelt Hegel het geestelijke als overheerschend voor. De geest, het begrip, brengt zijn stoffelijkheid voort en blijft door deze in eenheid met zichzelf. Deze eenheid, zegt Hegel, is dan, in hare van begrip en werkelijkheid afgetrokkene bepaling, de Idee.

Het is duidelijk dat zich hieruit een schoonheidsleer ontwikkelen zal die, van den geestelijken kant beginnende, in de zinlijke verschijning alleen de verwerkelijking van het

geestelijk wezen ziet, terwijl dan in de volkomenheid van die verwerkelijking de schoonheid, d. i. de hier ter sprake komende Idee, het hier werkzame Leven, erkend zal worden.

Zoo is het ook, en welk bezwaar zou er voor ons zijn een beschouwingswijs te volgen die zich altijd opdringt zoodra we tegenover werken van duidelijk-geestelijken aanleg staan en die in elk geval ééne zijde van onze gedachten over kunst en schoonheid helder tot uiting brengt.

Het begrip in volslagen eenheid met zijn voorwerpelijheid, ziedaar, zegt Hegel, de Idee. Het begrip, niet een afgetrokkenheid, maar volledig geestelijk schepsel, ontlaat uit zichzelf dat wat tot zijn wezen hoort: zijn eigen voorwerpelijheid, waarin het verschijnt. Als een ziel die zich haar eigen lichaam zou voortbrengen, zoo, zegt hij, brengt het begrip zijn voorwerp voort. Algemeen van nature, toont het zich als iets bizonders, maar alleen opdat het daarin bij zichzelf blijven zou, en het bizondere verschijnt daardoor als iets algemeen. Op deze wijze in zijn geheelheid tegelijk algemeen en bijzonder is het begrip Idee: en de Idee dus een geheel dat niet alleen begrip is en niet alleen verschijnsel, maar de altijd wordende en altijd zijnde overeenstemming en eenheid van die twee. Slechts zóó — zegt hij — is de Idee de waarheid en alle waarheid.

En zoo, voeg ik er aan toe, is ze wat ik het Leven noem.

Al wat is heeft daarom slechts waarheid, in zooverre het een bestaanswijs is van de Idee. Want de Idee is het alleen waarlijk werkelijke.

Leven, Idee, is nu ook de Schoonheid, en wáár is ze zoo goed als de Waarheid zelf. Maar, terwijl wáár meer uitsluitend de Idee genoemd wordt, zooals ze voor zichzelf bestaat, en *gedacht* kan worden, zoo heet ze schoon wanneer ze gezien wordt in verhouding tot haar uiterlijkheid.

De Idee *schijnt* in de zinlijkheid: de Schoonheid is háár schijn daarin.

Deze woorden zijn de spil van het werk, dat met breede slagen erom zal wentelen. Hun kracht ligt hierin dat zij de schoonheid binden, niet aan gevoelens van aangenaamheid of verhevenheid, en daarmee aan onze tijdelijkheid, maar aan het Wezen van alle dingen, en daarmee aan dat wat van eeuwig-

heid hetzelfde is. Waar bovendien in Hegel dat Wezen zich als vrij-werkende Idee doet gelden, is ook aan de schoonheid een verheffing van vrijheid verzekerd die aan de hoogheid van haar bezieling in elk geval geen schade zal doen.

II

De Idee in zinlijk bestaan, — zegt Hegel — is allereerst de Natuur, en de eerste schoonheid is de Natuur-schoonheid.

Maar hoe weinig levend begrip is er nog in metalen en steenen, hoeveel meer al in een zonnestelsel waarin één middelpunt de deelen bijeenhoudt en de eenheid van hen allen verzinnebeeldt, hoe oneindig veel meer nog in de levende schepselen. Dáárin is het begrip inderdaad wat het zijn moet om te bestaan als Idee: geheel in elk van de deelen terwijl elk van de deelen buiten het geheel zijn bestaan verliest. Daarin is het begrip inderdaad wat in het lichaam de ziel.

Dat alleen het leven Idee is en dat het daarom geen te groote uitbreiding is dat wat Hegel Idee noemt Het Leven te noemen, volgt ook uit zijn woorden.

Het leven-zelf is die eenheid van lichaam en ziel, die niet als een verbinding van twee onderscheidenen kan gedacht worden, maar die een wezenlijke eenheid is van de twee wijzen waarop eenzelfde leving — eenzelfde begrip — zich vertoont. Een tegenspraak, meent ge, want het veelledige lichaam en de ééne ziel die toch wel elkanders volstrekke tegendeel zijn, zouden één zijn in de eenheid van het leven? Waarom dan niet, daar immers het leven juist niets anders is dan de zich altijd weer tot nieuw leven stellende en opheffende en overwinnende tegenstrijdigheid. Dit stellen en opheffen van de tegenspraak tusschen éénige ziel en veelvoudige uitgebreidheid maakt juist het verloop van het leven uit. In altijd weer andere vormen de zinlijke wereld voortbrengen, maar ook altijd weer hun bizondere bestaan terugtenemen in het algemeene leven, dat is de daad van het leven, zooals ze die van den Denker en den Dichter is.

Het spreekt vanzelf dat in Hegels voorstelling de ziel niet alleen de behoudende maar ook de vormende macht van het lichaam is. In het lichaam *verschijnt* de ziel, en de ziel doet

het lichaam worden tot den schijn van zichzelf. De ziel is als een persoon die zich in het lichaam niet alleen verwerkelijkt heeft, maar voortdurend beter tracht te verwerkelijken en die dat doet uit ingeboren kracht. In vrije zelfbeweging van leden en stem toont de ziel zich, en ook daarin dat, terwijl zij eenerzijds haar persoonlijk wezen handhaaft tegenover al het andere, zij anderzijds al het andere naar haar behoefte aan zich onderwerpt en gebruikt.

Als een niet alleen voor ons nadenken maar voor zichzelf zinlijk geworden Leven is nu het levende in de natuur schoon; doch schoon is het niet voor zichzelf maar voor ons. De vraag is hoe en waardoor dat levende ons voorkomt schoon te zijn.

Het antwoord kan alleen zijn: daardoor dat het ons als bezielde gestalte tegentreedt en als zoodanig door ons wordt gevoeld.

Hier is het punt waar de gedachte van Hegel onbevredigd staan blijft en zich afvraagt of dit vermoeden van zelfs volkomen bezielde zinlijkheid het schoonheidsverlangen kan voldoen. Is niet alleen in den geest het Leven, de Idee, ook de Idee van het Schoone, vrij en oneindig tegenwoordig? Is de gebondenheid van onze eindigheid niet altijd een troebele vervlochtenheid waardoor het schoone zich maar raden laat? En als zelfs de mensch, zelfs de edelste, door zijn natuurlijke behoeften altijd verwikkeld wordt in de tijdelijkheid, altijd ten deele niet zichzelf leeft maar andere, waar zal hij dan de Idee van het Schoone, het Ideaal dat in hem is vinden of beleven, tenzij in de Kunst.

Zoo wordt de Schoonheid van de Kunst onmiddelijk als het Ideaal verstaan, en terwijl tot hier toe de schoonheidsleeraar zich alleen met uiterlijke verhoudingen: regelmatigheid, symmetrie, wetmatigheid, harmonie ten slotte bezighield, wendt hij zich nu tot het innerlijk: het Ideaal; zijn uiting: het kunstwerk; zijn uiter: den kunstenaar.

III

Het Ideaal van Hegel is de in den geest opgenomen werkelijkheid. In de derde afdeeling die over het Ideaal-als-zoo-

danig handelt, toont zich Hegel als wat hij werkelijk is: de hater van het afgetrokkene, de man die de heele levensvolheid in den geest tegenwoordig weet. Overal zijn in zijn werk gedachten die als het kloppende hart zijn van zijn onderwerp, maar hier hoort men dat hart onophoudelijk. Wie in voeling wil zijn met Hegel en met het kunstenaars-ideaal dat hij voorstaat, leze in zijn geheel dit opstel, dat aan waarde, ook voor het oogeblik, nog niets heeft ingeboet.

Anders is het, waar in de volgende afdeeling, van het kunstwerk gehandeld wordt. De wijze waarop in algemeene trekken het handelende wezen dat de kunstenaar scheidt in de wereld en de omstandigheden gesteld wordt waar het zijn strijd te voeren heeft, is meesterlijk, — toch maakt dit opstel geen anderen indruk dan van een belangwekkende verhandeling uit den tijd waarin het geschreven is. Dit ligt daaraan dat niemand van een soort van menschelijken arbeid spreken kan zonder zijn maatstaf te ontleenen aan de werkstukken die in zijn nabijheid, zoo goed als onder zijn oogen, geworden zijn. Dit waren nu voor Hegel de groote werken van het klassieke duitsche tijdperk, en zoo was het geen wonder dat hij, hoewel van zijn tijd blijvend, nooit een indruk van kleinheid maakt.

De derde en laatste afdeeling van dit derde hoofdstuk betreft den kunstenaar, en daarmee wordt het eerste deel van de Aesthetica afgesloten. Zeer terecht zegt Hegel dat deze zijde van het Ideaal — zijn werking in den kunstenaar — alleen behoeft genoemd te worden om te betuigen dat er niets of zoo goed als niets van te zeggen valt. De scheppende verbeelding blijft altijd een wonder en het meest inzichtvolle spreken van wijsgeer of dichter kan niets anders doen dan eerbied te vergen voor zijn onverklaarbaarheid of liefde te wekken voor zijn weldaden.

TWEEDE DEEL.

INLEIDING

De Idee die zich door haar uiting verliezen en aan die uiting zich vrijer wil terugvinden, gaat door drie toestanden.

De eerste is die van het streven, de tweede die van het bevredigd zijn, de derde die van het bevrijd worden.

Maar terwijl dit in het algemeen voor haar in verhouding tot haar uiting geldt, heeft ze ook in elk van die toestanden haar uiting: ze kan zich uiten als strevende, als bevredigde, als zich bevrijdende.

Naar dit haar wezen nu onderscheidt Hegel drie kunstvormen, beter kunst-fazen of verhoudingswijzen van de kunst-idee te noemen, en wel de symbolische, de klassische, de romantische.

De symbolische is die waarin de idee, strevend naar het beeld, dat beeld tot zich in een verhouding brengt, maar het overigens vrij laat bestaan. De klassische is die waarin de idee, zich bevredigend in het beeld, dat beeld *is*. De romantische is die waarin de idee, zich bevrijdende van het beeld, het aan zich onderwerpt en het naar haar eigen geestelijke behoeften vervormt en kleurt.

Dit zijn groote onderscheidingen, ontleend aan de natuur van ons geestesleven, en het komt er maar op aan in hoeverre zij tot indeeling kunnen dienen van wezenlijk bestaande kunst. Want dit geeft ook Hegel te kennen dat, hoewel het hem erom te doen is de noodzakelijke kunstfazen uit het wezen van den geest afteleiden, de verschillende staten van geestelijk leven het karakter van verschillende volken hebben uitgemaakt en hij dus bij het eene volk deze, bij het andere gene soort van kunst zoeken zal. Mij komt het voor dat de breedte van een dergelijk overzicht wel vaag begrensde veralgemeeningen maar minder noodzakelijke voorbeelden zal aanbieden, en dat men goed zal doen met bij de lezing te scheiden wat uit de gedachte en wat uit die waarneming wordt voortgebracht.

I

Als ik Hegel wel begrijp zal, in de symbolische kunst, de algemeene idee strevende naar haar bijzondere uiting, in die uiting steeds de strevende blijven en dus het bijzondere wel aan zich verbinden maar niet met zich vereenzelvigen. Eerst dat bijzondere voor haarzelf in de plaats stellend (zooals het

licht in den vuurdienst van de Parzen), daarna als uit de gisting van haar streven verbeeldingen voortbrengend die de verhevenste geestelijkheid naast de platste werkelijkheid bestaan laten (de Indiërs) zal zij eindelijk haar verlangen naar beelden in de raadselachtige symbolen van de Egyptenaars uiten, tusschen welke de Sfinx, als het Raadsel-zelf, de opperste verschijning is; maar in elke van deze drie sferen wordt ze zich onhelder bewust, blijft ze bevangen in onbewuste symboliek.

Bewust van zichzelf wordt de idee in wat Hegel noemt de symboliek van de Verhevenheid. Ze is nu bewust van zichzelf als onderscheiden van het bizondere, en hoewel zich daardoor uitdrukkend of liever daaraan haar zin leenend, in haar wezen ongenaakbaar, vol van zichzelf. Ten eerste toont ze zich zoo in wat men pantheïsme noemt: zij de aan alles deelhebbende, maar die toch de Eene is. Maar meer eigenlijk zooals ze in de hebreuwsche poëzie voorkomt waarin een God als de Volstreckte zich wel stelt tegenover een wereld die zijn openbaring is, doch zoo dat aan die wereld geen werkelijke bestaansmacht gegeven wordt en alle heerlijkheid alleen aan den Schepper en Openbaarder eigen blijft.

In de nadrukkelijk zoo genoemde bewuste symboliek is de idee zich niet alleen van zichzelf en van haar verhouding tot hare uiting bewust, maar toont dit ook door de vrijere bewuste keus van haar middelen. Hegel noemt die symboliek daarom tevens de vergelijkende kunstvorm. De geest, zeker van het algemeene dat hij wenscht uit te drukken, ziet hier en elders de beelden en beteekenissen die hem dienen kunnen, vereenigt ze en stelt ze in hun overeenkomst voor. Het spreekt vanzelf dat de inhoud van deze kunst niet het Eene en het Eeuwige is dat naar uitdrukking streefde in de vorige. Met het bewuste kiezen en vergelijken van vormen raakten we in de sfeer van de eindigheid, en de geest zelf is in dezelfde mate waarin hij bewuster werd meer begrensd. De redeneerende en vergelijkende poëzie is bij uitstek de kunst waarin dit symboliseeren te kennen is en de verschillende soorten van deze poëzie worden door Hegel aangeduid.

II

De klassische kunst, die niet anders als de volkomen kunst is, wordt door Hegel geheel gezien in de grieksche kunst. Zijn gedachten over haar zijn dan ook niet zoozeer omschrijvingen en saamvattingen van wat naar haar aard een dergelijke kunst zijn moet, met zooveel mogelijk waarmaken dat zij te eeniger tijd werkelijk zoo is geweest, — als wel een eenvoudige bevestiging van haar eenmalig bestaan. Zij wordt, zij is, zij verdwijnt, dat is eigenlijk de korte zin van alles wat als gedachte over die kunst door Hegel wordt aangevoerd.

Zij wordt: d. w. z. de onafhankelijke geestelijke zelfstandigheid die zij is, zij de Idee van het Schoone, het Ideaal, maakt zich vrij, allereerst van het dierlijke, daarna van het natuurlijke, niet om die beide daarna uit te stooten, want dan zou ze zonder leven zijn, maar om ze als overwonnen in zich op te nemen en dienstbaar te maken aan haar schoonheids-doel. Dit is als gedachte duidelijk, maar niet vooral als gedachte wordt het uitgesproken maar als het feit van een verandering die door de Grieken de kunst onderging. De heilige dieren van Indiërs en Egyptenaren kennen zij niet, de strijd tusschen de oude en nieuwe goden die hun fantasie bevolken is er een tusschen natuur- en geestes-godheden, en in de wereld van de zegevierende nieuwe goden blijven oude goden zoowel als dieren, hoewel in andere waardeering, voortbestaan.

Zij is: d. w. z. het wezenlijk-menschelijke, de vrije geest, die haar inhoud is, kan ook niet anders dan in den wezenlijken geest, den vrijen mensch, worden uitgedrukt, en zoo is ze, innerlijk en uiterlijk, in waarheid niets anders als de mensch. Maar een mensch is een bepaalde mensch: tal van bijzondere goden en godheden bevolken den griekschen verbeeldingskring. En die bijzondere persoonlijkheden zijn, als wezenlijke menschen, geen eenzijdige afgetrokkenheden; ze zijn veelvoudige geheelen, eigenaardige wezens, individuën, elk met hun herkenbare eigenheid. Dit algemeene, bijzondere, en individueele bestaan wordt ook weer aan de kunst van Griekenland door Hegel waargemaakt.

Zij verdwijnt ten slotte. Hoewel ontstaan uit de noodzakelijkheid van de geestelijke persoonlijkheid, die zich vrij laat

gaan in menschelijke lichamen, hebben die lichamen in hun veelheid en verscheidenheid ook de toevalligheid aan zich die hen te gronde richt. De geest kan niet aanzien dat vele en verschillende gestalten het Eeuwige uitdrukken zonder één eenig Eeuwige boven hen te stellen. Het Noodlot heerscht over hen, de tweespalt toont zich in hen, de Satyre wendt zich tegen hen.

III

In de romantische kunst is de idee als de zich bevrijdende. Maar niet bevrijd, doch belichaamd is ze wat we kunst noemen. Geestelijk meer, is dus als kunst dit romantische minder: ziel die te los van haar lichaam wordt. De lezer voelt al dat wij met deze wending uit Griekendom naar Christendom overgaan, en dat de geheele onderscheiding van het klassieke en romantische ons de twistvraag uit Hegels tijd herinnert, uit den tijd toen voor het eerst de christelijke Middeleeuwen vergeleken werden met de antieke beschaving, en vooral de poëzie die op den bodem van de eerste tot nieuwen bloei kwam Romantiek werd genoemd. Wij zien hier in den vorm van geschiedbeschouwing en van tijds-meening Hegels gedachte terugkomen dat het tijdperk van de kunst voorbij, dat van den geest nabij zijn vervulling is, de gedachte tevens dat de wetenschap van den geest, de wijsbegeerte, meerder is dan de kunst. Wat was er eerder, vraagt men: meening van den tijd of waarheid van den wijsgeer? Wat heeft de wet gesteld: de drang van het heden of dat wat in de geschiedenis scheen te worden geleerd?

Vragen wij niet ernaar. De waarheid is — Hegels waarheid ook — dat ons algemeene altijd in het bizondere van onzen tijd tot uiting komt.

Zeker is dat Hegel ons een grootsch overzicht van de kunst gegeven heeft, zooals dat in zijn tijd en door één man mogelijk was, en dat de afdeeling over het romantische daarvan een breed en boeiend deel bevat.

De ziel die zich terugtrekt in zichzelf, de wereld die haar eigen wegen gaat, ziedaar de twee sferen waarin, voor de romantische beschouwing, het leven zich scheidt.

De ziel die zich zegt en zingt voor zichzelf en in haar verhouding tot het Eeuwige, — haar gaan in de wereld en haar bewegen daardoor, op de wijze als volkomen in het Ridderdom werd uitgedrukt, — het vrij uit elkander gaan eindelijk van al de trekken die zich bezielde dunken en dus nu voortaan door geen andere wet dan die van hun persoonlijkheid gebonden voelen.

De drie hoofdstukken waarin deze gang behandeld wordt zijn nu, het eerste een inzicht in het Christendom, het tweede een overzicht van de ridderlijke deugden, het derde een blik op zelfstandige karakters en avonturenlust zooals die in vroegere en latere romantische gedichten aan den dag komen. Aan het eind daarvan zien we de romantische en daarmee alle kunst uit elkaar vallen. In persoonlijke weergave van uiterlijkheid en het met een persoonlijke houding staan boven de in zich verdeelde wereld, dat humor heet, heeft die ontbinding plaats gehad. Wat er overblijft is de in zich gesloten geest, voortbrengende wat hij aan ziel en wereld in zich heeft.

DERDE DEEL

INLEIDING

Wij hebben de algemeene idee van het schoone besproken, en daarna haar bijzondere verhoudingswijzen: de symbolische, de klassische, de romantische. Er resten ons nu de kunstwerken waarin dat algemeene en dit bijzondere tot eigenaardige uiting komt.

In overeenstemming met die drie verhoudingswijzen onderscheidt Hegel drie soorten: bouwkunst, beeldhouwkunst, en — als ééne groep — schilderkunst, poëzie en muziek. De eerste is de kunst waarin de geest naar verwerklijking *streeft*, maar de stof het minst doordringen kan, en gebonden aan de wetten van zwaartekracht en uiterlijke regelmatigheid. In de tweede zijn idee en beeld een, zij is niet meer uiterlijk dan innerlijk, het bereikte evenwicht tusschen geest en natuur. De drie laatste evenwel drukken, meer dan te zijn wat ze voorstellen, de innerlijkheid uit die hen geschapen heeft. De

schilderkunst, die niet de uiterlijke zichtbaarheid van de dingen, hun ruimteverhoudingen en het licht waarin ze staan, weergeeft, naar hun innerlijke zichtbaarheid: het vlak waarin we ze zien met het geestes-oog, de kleuren waarin licht en donker tot een eenheid geworden zijn. Ook dienen de vormen van uiterlijk leven hun niet om hun eigen leven en het algemeene wezen van het leven bloot te leggen, maar ze zijn uitdrukking van wat er omgaat in het gemoed van den kunstenaar. De muziek, die het gestalteloze innerlijk in tonen uitdrukt, even snel verklonken als ze opklonken. Haar inhoud is het gemoed, haar materiaal de toon, haar vormgeving toon-verhouding naar volume en tijdmaat. De poëzie eindelijk, de waarachtige geesteskunst. Geestelijk de rijkste, de meest grenzenlooze, is ze de armste naar haar zinlijkheid. Want zij werkt noch voor de zinlijke aanschouwing, zooals de beeldende kunsten, noch voor de innerlijke aandoening, zooals de muziek, maar alleen voor geestelijk zien en voorstellen. Haar materiaal heeft daarom alleen waarde als middel waardoor de geest zich aan den geest verstaanbaar maakt, en niet om eigen zinlijk bestaan. Wel heeft ook dat materiaal een toon maar niet als in de muziek is die toon de eigenlijke gestalte waarin de kunstenaar zich te kennen geeft, daar hij zich immers juist eerst vult met een wereld van geestelijk zien en voorstellen, een wereld waarvan hij alleen de uiterlijke aanduiding is. Maar zij is de totale kunst, en dit blijkt ook daaruit dat zij in haar vormen de verschillende vormen van de andere kunsten alle op hare wijze herhaalt. Zij is episch, op de wijze van de beeldende kunsten; lyrisch, het innerlijk uitend, zooals de muziek dat doet; en dramatisch, zoodat in haar woord beeld zoowel als muziek samenkomen tot een hoogere eenheid.

I

De Bouwkunst — zagen we — is volgens Hegel de eigenlijk-symbolische, omdat zij haar stof het minst doordringen kan en gebonden blijft aan de wetten van zwaartekracht en uiterlijke regelmatigheid. Wanneer men nu evenwel de bouwwerken wil indeelen is het natuurlijk drie soorten ervan optemerkken: de eerste die waarin het gemaakt is om zichzelf, de tweede

die waarin het gemaakt is met een buiten de kunst gelegen doel (een huis ter bewoning, een tempel voor een eeredienst), de derde die waarin, terwijl het laatste het geval is, er toch schijnbaar geen rekening mee gehouden werd. Een buiten de kunst gelegen doel te dienen is echter dat wat aan de bouwkunst het meest eigen is, zoodat, terwijl de eerste, de zelfstandige soort, zonder doel, maar toch met een duidelijke beteekenis, met recht de symbolische mag genoemd worden, de tweede, als de aan haar aard innerlijk en uiterlijk het meest beantwoordende, naar waarheid de klassische heeten mag, terwijl dan de derde, waarin de kunst huizen, tempels en dergelijke meer vrijelijk gebruikt als aanleiding tot haar scheppingen, met voeg de romantische wordt genoemd.

Zoo stelt hij dus voor de symbolische kunst, de bouwkunst, een onderscheiding van symbolische, klassische en romantische bouwkunst.

Ook hier is deze indeeling tegelijk bedoeld als in den aard der zaak liggende gedachte, en als historische werkelijkheid. Zoo worden van de eerste soort gedeeltelijk-mythische werken als de toren van Babel, de toren van Belus en het zeven-murig Ekbatana besproken, verder zulke als aan de beeldhouwkunst naderen of ertoe overgaan (egyptische), eindelijk die welke al overeenkomst toonen met de klassische soort (Indië, Egypte, Nubië, etc.), symbolische monumenten maar die tevens dienst doen als graven of anderszins.

Van die tweede soort zoekt Hegel de schoonste werken bij de Grieken, die met hun juisten zin — zegt hij — de geheime eurythmie die tusschen de deelen van het bouwwerk behoort te heerschen het fijnst gevoeld hebben. Behalve een korte verhandeling over het algemeene karakter van deze eigenlijke bouwkunst, en een andere over de grondtrekken van de bijzondere vormen geeft hij daarom een overzicht van de verschillende bouw-wijzen: de dorische, ionische en korintische zuil-schikkingen, een overgang van dit grieksche tot de romeinsche bogen en gewelven, en een woord over den meer maatschappelijken bouw dien de Romeinen hebben verveelvuldigd. De romantische bouwkunst ziet hij dan voornamelijk in de gothische. Haar algemeen karakter: grootere vrijheid tegenover de toch eraan vast blijvende bedoeling; haar bijzondere vormen:

het gesloten huis, grooter belangrijkheid van het inwendige, rijker versiering; eindelijk haar verschillende wijzen: voor-gothische, duitisch-gothische en de burgerlijke bouw worden achtereenvolgens door hem behandeld, terwijl ten slotte ook de tuin-aanleg wordt ter sprake gebracht.

II

Het klassische ideaal in volkomen werkelijkheid is het beeldhouwwerk. Zijn algemeene aard, zijn bijzondere verschijning en zijn individueele uitingen zijn ook hier weer de drie gezichtspunten. Ook hier kunnen die uitingen tevens weer — als men wil — in de meer-symbolische, de eigenlijk-klassische en de meer-romantische onderscheiden worden.

Het behoeft geen betoog dat waar in het voorafgegane het ideaal en zijn belichaming voortdurend besproken werd, deze meest normale belichaming van het ideaal-in-zijn-normaalheid er vanzelf in begrepen is. Het door Hegel aangevoerde is dan ook voornamelijk belangrijk door het zaakkundig uiteenzetten van veel bijzonders dat naar aanleiding van de beeldhouwkunst valt op te merken, maar niet voor deze aanduiding van algemeene beginselen. De mededeeling is zeker ook overbodig dat het wezenlijke van deze kunst door hem in Griekenland wordt gezocht.

III

Zoals, in verhouding tot de beeldhouwkunst, de architectuur nog niet genoegzaam kunst is, zoo zijn schilderkunst, muziek en poëzie — in Hegels beschouwing — het niet meer.

De geest die in de eerste kunstsoort de stof zócht en in de tweede er één mee was, bevrijdt er zich in de drie laatste van.

Er is een overmaat van ziel in die kunsten. Ziel die zich hult in kleuren, die zich uitspreekt in tonen, die in woorden door oog en oor den innerlijken mensch gevangen neemt. Meer dan ziel, geest is ze vooral in de laatste kunst. Want geest is bewuste ziel.

Hier is evenwel de grens die dichten van denken, den

Kunstenaar van den Wijsgeer scheidt. Hoe ook den geest gevoelend, hoe ook den geest aanroepend, kan de kunstenaar den stap nooit doen die hem uit het dichtende onbewuste brengen zou in de bewuste klaarheid van den ordenenden geest. Altijd weer als hij, den wijsgeer na, gedacht en begrepen heeft, treedt hij terug in de gebondenheid van die wereld waar het Leven heerscht, dat hij soms Geest wil noemen, maar dat hem de zekerheid van dat woord op de lippen verstommen doet en zich in de ritmen van zijn woorden een onbegrepen uiting scheidt.

POTGIETER EN HET LIBERALISME

DOOR

C. G. N. DE VOOYS.

II

In het jaar 1845 werd de aanval op de konservatieve burcht krachtig geopend door het voorstel van de negen mannen tot grondwetsherziening. Nu achtte Potgieter, meer nog dan te voren, de tijd gekomen om *De Gids* ook op politiek en sociaal gebied de beweging te doen vertegenwoordigen. Dat was nodig, want:

Hooggezeten op het kussen
Van de stad of van den staat,
Tracht de trage middelmaat
Iedre koene stem te sussen,
Die gemoed of geest verraadt,
En verdenkt zij in haar vrees
't Roersel daar die kracht uit rees! 1)

Daarbij moest hij op medewerkers kunnen steunen, die van de aktuele kwesties studie gemaakt hadden. Maar allereerst hebben we na te gaan, hoe de omstandigheden zowel de Criticus als de Dichter op politiek terrein brachten.

Een litterair werk gaf hem aanleiding om tegenover het

1) Aanhef van het gedicht *Eerzucht*. Aan de Nagedachtenis van J. H. Grave van Rechteren (1845).

konservatisme positie te nemen, en zijn liberalisme tegenover de stilstanders hoog te houden, nl. het gedicht „*Staatshervormen, Dichterlijk vertoog, Horatius nagebootst, door Mr. A. W. Engelen.*” Om de letterkundige waarde verdiende dit gedicht allermint een zo uitvoerige bespreking; terloops laat Potgieter door enige fijne opmerkingen de minderwaardigheid gevoelen. Hoofdzaak is, dat dit in merg- en been conservatieve geschrift hem uitlokte om er zijn mening tegenover te plaatsen. Engelen beweert, in navolging van Horatius: de heersende onrust komt voort uit toenemend zedenbederf. Burgerdeugd is de ware staatszuil. Geen grondwet keert de ondergang der staten. „Geen koningschap in naam, begrind van volkstribuuns.” In de laatste woorden straalt al de angst door voor het democratische gevaar, die in het vervolg veel duidelijker wordt. Daartegen voert Potgieter vol vertrouwen aan: Een man van zo scherpe blik als Horatius zou in de revolutionaire stemming van onze tijd wel iets anders gezien hebben als zedenbederf. Het is een heugelijk teken „dat een zweem van naijver op zijne regten weder in ons volk begint op te flikkeren, dat het rampzalige tijdvak van stilstand ten einde spoedt.” Wij willen „de kennis van de regten algemeener, dewijl belangstelling in regten aanspoort tot betragting van pligten.” Als historicus moest Engelen toch weten, dat de dagen van heftigste staatsgeschillen juist die van onze hoogste bloei geweest zijn. Zou een nieuwe grondwet zo weinig waarde hebben? „De heer Engelen schijnt het, als de behouders van alle tijden, met de tegenwoordige wel te kunnen stellen, mits wij maar, meer in Hollandschen dan Horatiaanschen zin, brave luî zijn. Behoeft de gestudeerde dan van den philister nog het betoog, dat wetten slechts de uitdrukking der zeden zijn, of moesten wèzen, — dat beider invloed wederkeerig werkt? Prijs stellende op eene grondwet, uit de behoeften des volks geboren, en daardoor in staat deze te bevredigen; — in de thans heerschende instellingen kluisters ziende voor de ontwikkeling der natie, teekenden honderden als ik de petitie aan de leden der Tweede Kamer, om het Voorstel van het Negental niet met huid en haar te slikken, neen, in ernstige overweging te nemen.”

Maar de dichter van „Staats hervormen” wekt een verontwaardigd protest van Potgieter door te beweren: onze jeugd moet desnoods met een mondvol brood tevreden zijn, niet voor armoê, maar alleen voor schande beven.

„In plaats van 't hooggezag baldadig te bedillen,
Leer zij voor land en vorst haar goed en bloed te spillen,
En sla, teruggekeerd (de roem zij haar genoeg)
Met Cincinnatus weêr de handen aan den ploeg.”

Op Cincinnatus na, zegt Potgieter, luidt het schier Turksch! — wij zouden zeggen „Russies”. — Opoffering van goed en bloed is prijzenswaardig, mits wij ons vaderland baten, ons volk vooruitbrengen, en geene middelen, geene werktuigen strekken ter handhaving van den stilstand, die slechts een andere naam voor achteruitgang is, daar alles om ons heen zich ontwikkelt!” 't Is geen „baldadig bedillen” als de burger door zijn vertegenwoordigers verantwoording vraagt van het Staatsbeleid!

Wederom komt Potgieter's democraties liberalisme in opstand, wanneer Engelen beweert dat het „gebrul des volks” meer te vrezen is dan „de blik eens dwingelands”, en uit onze geschiedenis wil bewijzen dat wij „meerdere en droeviger slagtoffers van de woede des volks, dan van de gewelddadigheid der regeerders ontmoeten. De oude De Witt werd door Willem II in een korte gevangenschap naar Loevestein gezonden; zijn beide zonen werden geslacht door de Haagse burgers. Ik zou het grijze hoofd van Oldenbarneveldt in de vorstelike schaal kunnen werpen, zegt Potgieter, als ik niet liever nadrukkelijk wilde waarschuwen tegen de neiging om ter wille van die uitspattingen „de belangstelling in vaderland en vrijheid voorbij te zien, die er de besten van beide partijen, uit beginsel, toe dreef.” Om dezelfde reden protesteert Potgieter enige bladzijden verder tegen de partijdige geschiedbeschouwing, die Engelen er toe bracht om de stadhouder Willem II te noemen:

„De krijgsheld, die, ten spijt van 't miltziek Amsterdam,
Den overmoed bedwong van 's lands geweldenaren.”

Met echt Amsterdamse trots klinkt het: „Plebejer als we zijn, eischen wij in naam der historie niet enkel eerbied voor de gevallene grootheid onzer patriciërs; eischen wij onpartijdige waardering van bezielende beginselen; eischen wij die, gelooven wij, met dubbel regt in een tijd, die zich op zijne beginselloosheid verheft! Vurig als wij verlangen, van onzen tijd als we zijn, dat het democratische element zich ontwikkelde, eerbiedigen wij in Jan de Witt een genie, dat aan Willem III slechts één kans liet, ooit in zijne voorvaderlijke waardigheden te worden hersteld, die van een groot man te zijn, die van hem te overtreffen.

Verre ervan de herleving van vroegere geschillen te verlangen, het zou het onmogelijke gewenscht zijn, al ware het wenschenswaard, — vreezen wij niets zoo zeer als een volksgeest, „die loomheid wijsheid acht”, en onverschilligheid vaderlandsliefde!”

Uit dit citaat schemert tevens door hoe Potgieter over de monarchie dacht. Voor de Oranje's uit onze gouden eeuw, voor Frederik Hendrik, maar vooral voor Willem III heeft hij een grote bewondering, waarvan hij niet ophoudt te getuigen. Holland, zegt hij, ziet in de Prinsen van Oranje de verdedigers van de vrijheid. Maar Holland brengt alleen de liefde voor de vroegere Oranjes op zijn koningen over, op voorwaarde dat zij handhavers zijn van burgerlike, staatkundige en godsdienstige vrijheid. De vinnige kritiek waaraan Willem I bij zijn aftreden bloot stond, en die Engelen een smet op ons volkskarakter noemt, kan Potgieter niet geheel afkeuren: de koning had het kinderlik vertrouwen van zijn volk smartelik gekrenkt. Voor Willem II heeft hij een ernstige betekenisvolle waarschuwing. Aan het Scheveningse strand ziet Potgieter in een visioen de schimmen van de vorsten van het Heilig verbond, het hoofd door rouw gebogen, zwoegend onder de steeds zwaarder drukkende kroon. Uit de golven stijgen de zuchten van half Europa, teleurgesteld door 30 jaar vergeefs wachten. Mocht Willem II bewaard blijven voor hun lot! In rijn roemrijke jeugd zag hij in Spanje de bewonderenswaardige zelfopoffering van een volk, maar datzelfde Spanje kon hem leren hoe beklagenswaardig de natie is, welker bestuur niet aan de spits der beschaving staat.

Laat de koning dus een voorbeeld nemen aan Prins Willem I, die „slaagde door het volk, dewijl hij voor geheel dat volk vrijheid eischte.”

De monarchie die de liberalen van 1845 als ideaal voorzweefde, had veel van de republiek, al wilden ze het zichzelf niet bekennen; de kroon werd tot ornament verlaagd. Wanneer Engelen, in retorische exclamatie vervallende, Willem II aanspreekt als de „Godsgezalfde”, dan ergert Potgieter zich aan die „reminiscentie uit de Israelietisch-Nederlandsche dichtschool”, maar als de dichter in vervoering uitroept:

„Wees schepper van een volk, uw heldengrootheid waard”

dan antwoordt de kritikus met een medelijdende glimlach en met een spotziek: „à l'impossible nul n'est tenu!”

Merkwaardig is vooral het slot van deze studie. Hoe komt het toch dat het aantal ondertekenaars van de petitie zo gering is? Potgieter troost de negen mannen over de teleurstelling hunner poging met de volgende uitspraak van een Engels staatkundig schrijver: „Eeuwen lang duldt de mensch, dat men hem onrecht doe, dewijl hij voelt noch weet wat onrecht is; hij wordt het ongelijk, hem van buiten aangedaan, niet gewaar, eer er in zijn binnenste eene ontwikkeling hebbe plaats gegrepen. De eigenaars van slaven handelen daarom in hunnen geest even voorzigtig als verstandig, wanneer zij hunne negers alle andere opvoeding dan de natuurlijke ontzeggen, maar hunne bekrompenheid bedriegt zich, als zij gelooven, dat het in hunne magt staat de ontwikkeling der begrippen te verstikken, dat hun heerschappij over den voortgang der gedachten is verleend. Iedere groote staatkundige beweging is een groot opvoedingsverschijnsel; het verplicht geheel het inwendig wezen belang te stellen in wat de uitwendige wereld gebeuren ziet; en de gedachten, van buiten tot ons gekomen, brengen in ons binnenste eene volslagen gedaanteverandering te weeg.”

Maar de konservatieven van die dagen misten de brede blik van Potgieter. Mensen als Mr. Engelen zagen in hun bekrompenheid niet de historische betekenis van deze beweging. Zij hielden het voor het drijven van enkele personen die hun eerezucht wilden bevredigen onder de schijn van op te

komen voor de rechten van een verongelijkte klasse: de natie zelf wilde van dat drijven niet weten. Engelen weigert dan ook vol verontwaardiging, geloof te hechten aan de bewering als zou het aantal handtekeningen op de petitie zo klein zijn, doordat bijna alle ambtenaren door broodvrees en angst voor hun promotie weerhouden waren. Inderdaad, zegt hij, dan moest de natie wel diep gezonken zijn.

In gedachte zie ik een fijne glimlach om Potgieter's lippen spelen, als hij antwoordt: Ik ben er verre van, ZEd. op dat punt te willen bekeren, als hij mij maar vergunt te eindigen met de woorden van Göthe, de uitzonderingen uitzonderende:

Die Priester vor so vielen Jahren
 Waren als wie sie immer waren
 Und wie ein jeder wird zuletzt
 Wenn man ihn hat in ein Amt gesetzt.
 War er vorher wie ein' Ameis krabblig
 Und wie ein Schlänglein schnell und zabblig,
 Wird er hernach in Mantel und Kragen
 In seinem Sessel sich wohl behagen.
 Und ich schwöre bei meinem Leben!
 Hätte man Sanct Paulen ein Bisthum geben;
 Poltrer wär' worden ein fauler Bauch
 Wie *caeteri confratres* auch.

In dat geestige slot is Potgieter scherper dan zijn humaniteit hem gewoonlijk veroorlooft. Wij voelen de ingehouden verontwaardiging tegen „stilstaanders” als Mr. Engelen en „caeteri confratres”, die onder schoon-schijnende, zedelijk klinkende leuzen het behoud prediken, alle vooruitgang belemmeren of verdacht maken.

Naast deze merkwaardige „Kritische Studie” staan de bekende „tijdzangen” van dit jaar: „*De Stilstaanders*” en „*Een wonder is de nieuwe Beurs!*” Vooral het eerste is voor ons doel van belang. Jan Salie was nog niet op zijn hofje; hij spookt overal rond.

Jan Salie sloeg zijn tent op 't ijs;
 Het zeuriede om hem, groen en grijs,

Slof-slaperig, of wigtig-wijs,
Een slempjen werd geschonken, —
En 't deeglijk Voorstel kwam ter spraak,
Dat voor des volks — der vrijheid zaak,
Ons aller, ook des Konings taak,
Heel Holland tracht te ontvonken!

Maar nu komen de striemen niet neer op de rug van een abstrakte, allegorische Jan Salie; we zien zijn inkarnaties in verschillende typen van „stilstaanders”.

De een heeft maling aan de grondwet en aan de staat, maar . . . vergeet zijn belasting te betalen; een tweede is bang dat hij in het rustig couponnen knippen gestoord zal worden. Een derde zegt: als een schreeuwert uit mijn buurt mij 't Verzoekschrift stuurt, dan teken ik stellig, maar ik zet er onder: „Trompeurs — trompés — trompettes.” Een andere bangert fluistert: „Weet je wat ik vrees? Ik voorzie verzwaarde heerschappij van 't nimmer rustend Rome”. Een oude heer twijfelt aan alle vooruitgang: vóór vijftig jaar dansten we om de vrijheidsboom; zijn we nu zooveel verder? Dat hoort een oud wijffe:

„Lieve deugd!
Zoo mag ik 't zien, — dat iemands jeugd,
Dat u die groene Markt nog heugt!
Wij dansten 't Carmagnooltjen
Er zamen! — 't Is toch vreemd gegaan!
U bragt het ambt en titels aan!
Ik veeg bij winterdag de baan
En hou des zomers schooltje!”

Die herinnering aan zijn revolutionaire jeugd, aan het bondgenootschap van burgerij en proletariaat, waarvan de eerste alle vruchten plukte, is de deftige oude heer allesbehalve aangenaam. Maar met een almoes is het besje gauw tot zwijgen gebracht. Dit besje is hier type van het beweldadigde proletariaat, dat door armoede gedemoraliseerd, van rechten noch plichten weet.

Bakhuizen, de stoere bondgenoot, die in de eerste jaren zijn

schouders onder De Gids gezet had, was in 1843 heengegaan. Zijn hulp zou Potgieter anders niet vergeefs ingeroepen hebben, toen hij in 1845 Jan Salie de voet dwars zette. Immers, de 2de Maart van dit jaar schreef Bakhuizen uit Breslau aan een vriend: „Met belangstelling ontving ik uwe politieke mededeelingen: met te meer belangstelling, omdat daaromtrent in andere door mij ontvangen brieven eene lauwheid heerschte, die mij pijn deed. Zij moeten hier zijn, om te kunnen beoordeelen, hoe noodlottig de slijmgasterij is.” Een optimist als Potgieter in deze jaren, is hij niet: „Bij al mijne nationaliteit, en die is tot in vooroordeelen toe sterk, geloof ik niet, dat Holland ooit weder kan worden wat het is geweest.” Maar het slot van deze brief vooral is als het ware de quintessens van Potgieter's *Staatshervormen*: „Ik beschouw iedere politiek als innationaal, die de oude herinneringen verdringt, die lijdelijkheid predikt, die elke beweging gevaarlijk acht.” 1)

Het gemis van Bakhuizen voelde Potgieter in zijn volle zwaarte. Nu moest hij omzien naar een jongere bondgenoot tegen de stilstanders en Jan Salies. Zijn voor talent gescherpt oog koos Mr. Gerrit de Clercq, de meest belovende onder de jongere liberalen. De energieke en eezuchtige jonge advocaat, die in De Gids niets anders geschreven had dan een ongetekende beoordeling van Kneppelhout's „Studentenleven”, werd in Februari 1845 verrast door een morgenbezoek van Potgieter en de aanbieding van een plaats in de Gids-redaktie. Volgens Groenewegen zou De Clercq dit aanbod aangegrepen hebben om, eigenlijk tegen de bedoeling van zijn mederedakteuren, van De Gids een bolwerk te maken, „van waar hij aanvallen op zijne politieke vijanden richtte.” Deze voorstelling lijkt mij niet juist. Een zo vasthoudend man als Potgieter laat zich niet zo licht meeslepen in een richting die de zijne niet is: hij zal in De Clercq juist de polemiese kracht tegen de stilstanders gewaardeerd hebben. Wel moet hij zich sterker gevoeld hebben met dit jeugdige enthousiasme naast zich. Misschien zou zonder De Clercq de studie *Staatshervormen* niet geschreven zijn. Maar dit zijn ijdele bespiegelingen.

Zeker is het dat Potgieter in 1845 overtuigd was dat de

1) *Schetsen op reis verzameld (Stud. en Sch. III, blz. 358).*

tijdsomstandigheden De Gids tot bewuste politieke aktualiteit noopten. Dat blijkt uit de vergelijking van de twee circulaires die in 1841 en 1845 van de redactie uitgingen. Volgens de eerste, door Bakhuizen gesteld, bewoog De Gids zich „in de onderscheidene vakken van wetenschap en kunst,” en was het hoofddoel, door kritiek onze letterkunde uit haar verval op te heffen. Maar in 1845 heet het, dat De Gids zijn doel eerst bereikt: „zoo, bij elk der talrijke feiten op het gebied van godsdiens, staatkunde, wetenschap of kunst, die telkens de algemeene aandacht spannen en veler pennen in beweging brengen, aan eene grondige en onvooringenomen behandeling van het onderwerp des geschils, de inhoud der verschillende vlugschriften — organen veelal der strijdende partijen — wordt ter toetse gebracht.” 1)

Potgieter had een goede keus gedaan. Gerrit de Clercq had niet de wijsgerige diepte van Bakhuizen, niet zijn gedegen stijl, maar hij bezat wat juist nu nodig was: geestdrift voor de vooruitgang, een vlotte, smaakvolle stijl, en die aangeboren talenten als publicist en als gentleman, waardoor hij in breder kringen gehoor kreeg. Hoe zeer Potgieter met hem ingenomen was, blijkt uit deze lofrede, vele jaren na zijn dood, in het *Leven van Bakhuizen*: „Verstand en vernuft waren hem om het zeerst bedeed, zoodat hij het eerste nooit door het laatste verrassen liet, en zijn spiegelende stijl echter vonkelde.”

Gerrit de Clercq kwam voort uit de kring van het Réveil. De biografie, door Quack na vele jaren opgesteld 2) geeft ons een treffend beeld van zijn ontwikkeling, in tragiese botsing met de levensbeschouwing van zijn vader, de bekende Willem de Clercq; zijn vorming door de Leidse vrienden; zijn ontembare drang naar vrije geestesontwikkeling. Hij was in alle opzichten „de *moderne man*.” In een paar karakteristieke bladzijden schetst Quack ons het deftig-konservatieve Amsterdam van die dagen als achtergrond. De duffe bekrompenheid in die kringen had al vroeg bij De Clercq een vaag gevoel van afkeer gewekt. Toen dompelde hij zich te Leiden diep in het nieuwe leven. Sedert stond zijn besluit vast: „Hij

1) Groenewegen's *Potgieter*, blz. 209 en 212

2) In *De Gids* van Desember 1886.

zou de oud-Amsterdammers doen gevoelen, dat er wat frissche lucht door hun regenten-kamers moest stroomen, dat de vensters wijd moesten worden opengezet. Hij zou hun aantoonen, dat er wolken aan den horizon zich samenpakten, waarvan zij zelfs niet hadden gedroomd: dat er begeerten en hartstochten onder de volken woelden, waarvan zij geen begrip zelfs hadden. Hij wilde voor zijn stad wat schuring en wrijving. Hij zou in één woord den strijd gaan aanbinden met de conservatieven van Amsterdam." 1)

Met bewustheid vormde hij zich voor die taak. De aangevoelen atmosfeer waar zijn talent zich kon ontwikkelen en sympathieke steun vinden, was de Gids-kring. Zou bij dat morgenbezoek de politieke toestand van den dag niet ter sprake gekomen zijn, en de rol die Potgieter zijn nieuwe strijdgenoot had toegedacht? Mij lijkt het niet onwaarschijnlijk, als toen de grondslag gelegd is voor De Clercq's politiek debuut in De Gids met zijn studie over het Voorstel der negen mannen. Dit stuk is een pleidooi voor Thorbecke's denkbeelden in Potgieter's geest.

„Over het gemis van den publieken geest, van de belangstelling in de algemeene zaak ten onzent, is maar één gevoelen. Men zoeker de oorzaak niet in eene vooronderstelling, beleedigend voor ons volkskarakter; men vindt de verklaring voldoende in ons kiesstelsel." D. w. z. Jan Salie heerst, maar ons volkskarakter is onbedorven; met voldoende inspanning is Jan Salie wel uit te drijven.

Het slot is meer agitatories dan Potgieter het had kunnen schrijven: een algemene petitie is nodig om op de volksvertegenwoordiging pressie uit te oefenen. „Iets anders is, niet zeer gereed te zijn voor de misdeelden in de bres te springen, iets anders zich openlijk te verzetten tegen de wenschen eener natie, die het deel vraagt dat haar in de regeling van haar bestuur toekomt; en wie al niet geneigd moge zijn de ontwikkeling van den volksgeest voor te bereiden en aan te moedigen, behoeft daarom nog geen gehoor te weigeren aan de volksstem, wanneer zij luide spreekt."

Maar de schrijver ziet wel in voor welk moeielik dilemma

1) Quack, t. a. p., blz. 456.

hij staat: de uitsluiting van een groot volksdeel is een kwaal „die hare eigene genezing in den weg staat.” „De verkiezingen moeten den Publieken Geest opwekken, en we behoeven een zekere ontwikkeling van den geest om die verkiezingen te erlangen.”

Daarom ziet hij de toekomst met zorg tegemoet, en wijst op de ernst der tijden. „De keuze kan beslissend zijn voor ons volksbestaan. Er was een tijd toen de Republiek de initiatieve nam van alle vrijheid. Die tijd was de tijd van haren bloei.” — Luister naar de duidelijke naklank van Potgieter's Rijksmuseum! — „Zonder staatkundige ontwikkeling is voor een volk geene enkele ontwikkeling op den duur mogelijk.” — „De karavaan der menschheid rukt voort: wee den volken die achterblijven in de woestijn.”

Er was nog iets dat Potgieter in De Clercq aangetrokken moet hebben: zijn democratie, die een zuivere voortzetting was van de denkbeelden, door Thorbecke in 1844 verkondigd. Daardoor kwam hij tot een grondige bestudering van het socialisme. Twee jaar later 1) zegt hij: „De verschijnselen van socialisme en communisme treden ons als het ware elken dag nader en dringen zich gebiedend op, ook aan de aandacht dergenen, die de onbepaaldste gehechtheid voor het bestaande en den onvoorwaardelijksten afkeer jegens alle min of meer radicale hervormingen koesteren.”

In 1845 werkte hij al aan zijn brede studie over Louis Blanc. Daaruit spreekt zoveel oprechte waardering, dat we ons goed kunnen begrijpen hoe Groen van Prinsterer de schrijver in 1850 kon rekenen tot de lieden „die wel geene socialisten waren, maar toch op het hellend vlak stonden”. Het is merkwaardig hoeveel moeite de oudere biograaf J. Heemskerk, kort na De Clercq's dood 2) doet om hem van die „blaat” door een reeks citaten te zuiveren. Inderdaad is De Clercq geen socialist; we zouden bijna kunnen zeggen: de eerste Nederlandse vrijzinnigdemokraat. Aan het slot van zijn Blanc-studie spreekt hij de verwachting uit dat de revolutionair steeds meer zal naderen

1) In het artikel: *Arnold Ruge over de Fransche Socialisten* (*De Gids* 1847 M. blz. 313).

2) In de *Levensberigten* van de *Mij. der Ned. Letterk.* 1858.

tot „die partij, welke weldra overal onder de mannen van verlichten zin en ernstige wereldbeschouwing de meerderheid zal uitmaken, die in grondige studie der maatschappelijke feiten en gedurige toetsing der verkregene resultaten het middel zoeken, niet om de maatschappij van den eenen dag op den anderen te herscheppen, maar om de behoeften van hunnen tijd te leeren kennen en de rigting op te sporen, waarin zich de beschaving bewegen moet, zoo zij aan die behoeften voldoen wil.”

Het late pleidooi van zijn vriend Heemskerk is ons een bewijs hoeveel oppositie en onrust het radikale optreden van De Clercq in het meer konservatieve deel van het liberale kamp gewekt heeft. Daar huldigde men ten opzichte van de sociale vragen de „struisvogelpolitiek”, die De Clercq zo scherp veroordeelde. Maar Heemskerk heeft ongelijk, als hij meent dat De Clercq voor het liberalisme, dat weldra hoogtij zou vieren, ongevaarlijk was. Quack wijst duidelijk aan, dat hij door zijn studie van het socialisme al zò ver op het hellend vlak afgegleden was, dat hij het bankroet van de liberale oekonomie voorzag, of ten minste voorgevoelde. De bestaande toestand der maatschappij achtte hij onhoudbaar. In de samenvatting, die de schrijver zelf aan het slot van zijn studie geeft, stelt hij de vraag hoe de tans strijdende belangen van arbeid en kapitaal te verenigen zijn. „Misschien zelfs ligt de eenige weg, om op eene vreedzame wijze tot de oplossing der gewigtige vraag te geraken, in het middel door Louis Blanc aangegeven, de vernietiging der concurrentie door de concurrentie zelve. Als voorstander dier beginselen verdient hij inderdaad, hoe hij dan ook in de toepassing op enkele punten gedwaald moge hebben, onze hoogste belangstelling. De tegenwoordige regering-loosheid der industrie leidt van zelve tot eene overheersching, zowel van den arbeid als van de kleine kapitalisten, door de eigenaars dier reusachtige kapitalen, welke zich slechts in onzen tijd konden vormen en bewaren. Gaat zij haren natuurlijke gang, dan loopt zij op de concentratie van vermogen, invloed en magt in de handen van enkelen, op onderwerping en onderdrukking der overigen uit. Maar naarmate de gevolgen zich meer verwezenlijken, naar die mate neemt het getal dergenen, die bij het behoud eener zoodanige maatschappelijke

orde belang hebben, af, en vormt zich in de maatschappij zelve een kern van haat en vijandschap, waardoor het geheele ligchaam bedreigd wordt."

In de oren van deze jongere klinkt dus de dissonant van de komende onoplosbare klassenstrijd, die Thorbecke in 1844 hoorde, met toenemende duidelijkheid. Maar hij tracht ze te overstemmen door de hoop op een „verzoenend beginsel”, dat tussen de beide uitersten zal treden, en recht zal doen zonder de bestaande orde van zaken te bedreigen.

Potgieter zal wel tot de meest aandachtige lezers van deze stukken behoord hebben, maar in zijn werk vinden we geen sporen, dat het socialisme meer dan voorbijgaand zijn geest heeft bezig gehouden. Wel kan van hem getuigd worden wat Heemskerk van Gerrit de Clercq zegt: zijn hart klopte warm bij het zien der ellende, die met de wonderen der industrie aangroeit." In dit jaar vertaalde hij naar Thomas Hood de bekende liederen: *Het Lied van 't Hemd* en *'s Daglooners Eisch*. Busken Huet heeft ergens in zijn *Persoonlijke Herinneringen* aangewezen hoe Potgieter door een vertaling de stemming van het ogenblik vertolkt had. Deze wenk lijkt mij van waarde voor ieder die Potgieter's leven en werken bestudeert, want voor deze dichter is het vertalen vaak iets meer dan sport of oefening. Het eerste lied zal later nog ter sprake komen; van het tweede, meer revolutionair getint, zal de laatste strofe menigeen aanstoot gegeven hebben:

De baas, die week aan week
Om minder loon doet kermen,
Geeft zondags bij de preek
Gestolen geld den armen,
En spaart, maar 't houdt geen steek!
Hoe lang zich, spijt ons klagen,
Zijn vijtjeshoop vermeêr'
Wij zinken dieper neêr,
En Gast- en Tuchthuis vragen
Met woekerrent' die weêr!

Meer dan ooit voelde Potgieter de armoede niet als iets lastigs, maar als iets smadeliks voor een ontwikkelde maatschappij.

In dezelfde Gids-jaargang schreef een medewerker, D. A. Portielje over de Armoede, naar aanleiding van een boekje van Mr. van den Bergh. De liberalen krijgen de moed om de vreselijke waarheid onder de ogen te zien, en anderen voor te houden: in het jaar 1816, zegt hij, was $\frac{1}{11}$ van de bevolking behoeftig; in 1842 op elke 1000, 215; het onderhoud kost jaarlijks 20.000.000 gld. Toch is er geen overbevolking, maar pauperisme, ja proletariisme. Alle inwoners worden gevoed; de grote ongelijkheid der bezittingen, de ongelijke verdeling der middelen is oorzaak van armoede. Ook deze conclusie is merkwaardig: de arme wordt door deze schrijver niet meer beschouwd als een voorwerp voor liefdadigheid, evenmin als een overbodige werkkraft, een te-veel waarvoor in de maatschappij geen plaats is, maar als een lid van een zieke samenleving.

In de jaren 1846 en 47 heeft Potgieter weinig geschreven. 2) De geschiedenis van zijn leven geeft ons daarvan geen verklaring. Zou hij opzettelijk in die jaren meer het woord gelaten hebben aan de jongeren die op politiek en oekonomies gebied midden in de levenspraktijk stonden? Zijn eigen denkbepelden waren nu afgerond in zijn werk te vinden.

Onder die jongeren komt naast De Clercq Simon Vissering in deze jaren al naar voren, als de liberale oekoonoom. In 1846 schreef hij een politiek stuk: *de Regering en de Natie*, in liberaal-demokratiese geest. Als eeuwig geldende wet neemt hij aan dat de partij van vooruitgang en hervorming het op den duur altijd winnen *moet* tegen het behoud. De revolutie heeft veel gebracht; „meer moet en zal er gewonnen worden.” De tijden van algemene vrijheid, gelijkheid en broederschap zullen wij wel niet zien, maar ze naderen. „De teekenen dier tijden zijn daar. Zij liggen opgesloten in de verbazende ontdekkingen der wetenschap, welke God heeft gewild dat onze dagen zouden opleveren; die den arbeidsman noodzaken meer te worden dan een geesteloos werktuig; die de afstanden van

1) *De Gids* 1845 Bockb. blz. 782.

2) In Groenewegen's *Bibliographie* maar 5 nummers, tegenover 35 in de beide vorige jaren. Het voornaamste werk, de meesterlike beoordeling van Ter Haar's *Sint-Paulus Rots* (het model voor Huet's bekende kritiek op de *Overwintering* van Tollens) is bovendien zuiver krities-literair.

tijden en plaatsen vernietigen en de slagboomen tusschen de volkeren wegnemen." 1) Zo gaat hij voort met een schildering van de komende reusachtige vooruitgang, die op ons de indruk maakt van een onrijp idealisme, vooral in vergelijking met de scherpzinnige, op studie berustende inzichten van Gerrit de Clercq. Maar vergeten we niet, dat niemand minder dan Van Hogendorp en Thorbecke hem met dergelijke hoog gestemde toekomstdromen voorgegaan waren.

Merkwaardiger voor de stemming tegen het revolutie-jaar zijn Vissering's Engelse reis-indrukken van 1847.

Eerst zijn aanraking met de wonderen en de ellende van de groot-industrie. Hij bezoekt een reusachtige ijzerfabriek, maar zijn bewondering voor het menselijk genie wordt gedempt door een gevoel van afschuw, eerst bij het zien van die helse lelikheid, als 't ware neergeploft in het heerlijke Engelse landschap; dan door de vreselijke sociale gevolgen van zulk een produktie, die op eens als een schril, levend schrikbeeld voor zijn oogen stonden. Hij ziet gespierde kerels, „maar met ingevallen wangen, met bleeke lippen en ingezonken oog; zwijgend, onbewogen, hartstogteloos, maar onvermoeid, als waren ze zelve niet anders dan werktuigen.”

— „Onze industrie is tegenwoordig in vollen bloei.”

— „Zoo!”

— „De fabrikanten hebben een goed jaar.”

— „Zoo!”

„Ik kon het niet beteren. Mijne aandacht was uitsluitend door de bezielde werktuigen, die om ons heen arbeidden, vermeersterd.

„Het was juist twaalf ure. Een aantal vrouwen, meer nog kinderen, slopen de fabriek binnen, even haveloos, even fletsch en zwaarmoedig van uitzigt, even zwijgend als de mannen die er arbeidden. Zij zetteden hier en daar in eenen hoek, op een afgezonderd plekje, eene pan of korf, zorgvuldig gedekt, op den grond, enkelen eene bierkruik er naast; toen verwijderden zij zich weder zonder een woord te spreken. Daarop sloop deze en gene uit de werklieden ter zijde, de een hier, de ander daar, in een hoek, en zetteden zich neder op

1) Herinneringen II, blz. 71.

bundels ijzerstaven en gebruikten hun middagmaal; — wat ze aten bedekten zij zorgvuldig met de handen, als schaamden zij zich het elkander te laten zien. Geene twee voegden zich te zamen; geen enkel vriendelijk woord kruide de spijs; alleen de raderen ratelden en de mokers sloegen onvermoeid door. Als wij hen voorbijgingen, sloegen ze schuchter de oogen op.

— „En hoe lang werken deze menschen?”

— „Van tien tot twaalf uren 's daags, en 's nachts wisselen zij elkander bij beurten af.”

— „Kunnen ze dat volhouden?”

— „Ja, dat gaat wel: zie maar eens, welke stevige kerels. Jammer maar, dat de grond hier in den omtrek zoo duur is. Nu moeten ze ver van de fabriek wonen; sommige vier of vijf mijlen ver; en dat brengt, begrijpt ge, een groot tijdverlies te weeg.”

„Goede Mr. W.! ik mag u niet beschuldigen. In de weinige dagen van ons samenzijn heb ik u leeren kennen als een braaf, zachtzinnig, goedgehartig man. Maar waarom zoudt ge anders denken en spreken, anders rekenen over de paardenkrachten uwer stoomfabriek en de mannenkrachten uwer arbeiders, dan uwe concurrenten?”

— „Maar wat, als *deze* werktuigen eens den breidel verbraken en hunne krachten tegen hunne meesters gebruikten?”

— „O, geen nood! Zij weten wel, dat zij dan met vrouw en kinderen van honger omkomen. — Maar kom, nu naar de spreekkamer. Lucy heeft zeker voor een goeden lunch gezorgd, en wij hebben allen zonder twijfel goeden eetlust opgedaan.”

De werking van het ongebreidelde kapitalisme, waarvan Thorbecke en Gerrit de Clercq door hun studie de gevolgen voorzagen, aanschouwt deze jonge liberaal in de werkelijkheid van het heden.

Hij was scherpzinnig genoeg om op te merken dat de ellende der werkers van dit systeem onafscheidelijk was. Of hij ook de gevolgtrekking maakte dat Nederland in een verder stadium van ontwikkeling die toestanden zou aanschouwen? Wel eindigt de andere *Herinnering* aan deze reis: *Westminster en St. Pauls* met een toekomst-gedachte. De schrijver

ziet in West-Minster het symbool van de adel, de klasse van het grondbezit, terwijl Londen de klasse vertegenwoordigt die getriumfeerd heeft, de bourgeoisie, „door welke de aristocratie van het geld in de plaats treedt van de aristocratie des grondbezits. Deze nieuwe aristocratie is niet minder magtig dan eens de oude was; en zeker maakt zij van hare magt meer gebruik ten nutte des algemeens, omdat hier het verband tusschen het eigen- en het algemeen belang nauwer en duidelijker zichtbaar is. Maar ook deze orde van zaken heeft hare donkere zijde. Of heeft niet de van dag tot dag wijdere kloof tusschen rijken en armen hier haren oorsprong? Of ligt niet hier de kiem van dien strijd tusschen kapitaal en arbeid, waar men ons dagelijks van spreekt?”

Maar nu verrijst het volgend jaar een nieuwe torenspits, n.l. die van het nieuwe Parlementsgebouw. „Zal deze welligt eenmaal het symbool zijn van eene nieuwe omhoog strevende magt, die op hare beurt én Londen én Westminster zal beheerschen? Of zal zij het zinnebeeld worden eener verbroedering van deze beide? Wie waagt het, der toekomst hier haren weg voor te bakenen?”

Maar één ding is zeker: als Engeland zijn omwenteling krijgt zal het geleidelik, zonder schokken geschieden. Daarvoor pleit de heldere, wakkere en praktische geest van het Britse volk, dat „te gelijk met ernstigen eerbied het bestaande weet te bewaken en het nieuwe met warmen ijver te gemoet streeft.”

Ziedaar de les die deze liberaal uit Engeland meebracht. Aan het slot van het genoemde politieke opstel van 1847 pleit hij voor grondwetsherziening; in dit pleidooi zijn twee elementen versmolten: herziening van de staatsregeling, „die men tot het werktuig van stilstand en willekeur misbruikt heeft,” is een onafwendbare eis van de vooruitgang; maar ook: grondwetsherziening is het enige voorbehoedmiddel tegen de republikeinse en anarchistiese beginselen, die meer en meer bij ons verspreid worden, tegen factiezucht en revolutie. Is het niet kenschetsend dat dit stuk eindigt met een citaat van Da Costa? In Vissering is de bourgeois sterker dan de demokraat. Hij vertolkt ons de denkwijze van de grote meerderheid der toenmalige liberalen. De zuiver idealistische democratie

van Thorbecke en De Clercq, in overeenstemming met Potgieter's toekomstverwachtingen, was een zuurdesem, die niet het gehele vat kon doordringen.

De Clercq bewoog zich in 1847 ook op het gebied van de aktuele politiek door een zeer uitvoerige studie over *De Belgische omwenteling*, volgens Quack „een doorgaande les aan de behoudsmannen,” maar zette ook zijn studieën over het socialisme voort.

Terwijl dus de jongeren zich met het heden en de toekomst bezig hielden, richtte Thorbecke zich op nieuw naar het verleden. In de studie over Schimmelpenninck (1846) onderzoekt de toekomstige bouwmeester van onze staatsregeling als 't ware het materiaal waarmee hij zal moeten werken. Als motto had hij deze regels uit de laatste bladzijden kunnen gebruiken: „Het is minder heilzaam onze grootheid te bewonderen, dan ons zwak in de oogen te zien.” Hier zien we de practicus Thorbecke aan het werk, ook in zijn geschiedbeschouwing.

Waardoor is eigenlijk onze revolutie zo jammerlik mislukt? „Een schudding als die van 1795 moet aan den dag brengen wat er nog van politieke levens- en vormkracht in een volk aanwezig is.” Bij ons ontdekte de omwenteling slechts onze krachteloosheid. De mislukking ligt dus niet in de vreemde dwang, niet in te vroege ontbinding van het bestaande, ook niet in het streven om „theorieën” te verwezenliken, want dat moet elke omwenteling. Evenmin geve men de schuld aan partij-schap, want dat is roersel tot konstitutionele ontwikkeling: „op geen gebied van menschelijk bedrijf ontstaat beweging zonder partij-schap.” Maar de schuld lag *in* ons. Er was geen hoofd en karakter bij enige partij. „Weerschijn van buiten kon het gemis van eigen licht niet vergoeden.” Van zo'n volk was geen hernieuwd volksleven te wachten. „Men waande zich onder een jeugdige natie te bevinden, en zag haar plotseling weder aan de gebreken des ouderdoms ter prooi.”

De revolutie heeft ons gered *zonder* ons. De gevolgen bleven niet uit: „de bevolking had de last der omwenteling en geen genot der beloofde heerschappij.” Het onkruid van verdeeldheid en eigenbaat schoot op. Elk wil iets anders waar de band der gemene zaak los is. De oude oligarchiese families namen hun zetels in, en een uiterst bekrompen kiesrecht ver-

zekerde hun of hun aanhang het bezit ook voor het vervolg.

Misschien had één omstandigheid ons kunnen redden: als er een *man* geweest was. Want „soms kan één man middenpunt voor vele weifelende geesten worden.” Zo'n man was Schimmelpenninck helaas niet! Evenals Thorbecke vroeger in Slingelandt een model-staatsman getekend had, geeft hij nu Schimmelpenninck als het tegendeel. Zijn gebrek aan karaktervastheid wordt tot afschrikkend voorbeeld. Ondanks de eerlike bedoeling werd zijn „toegevendheid aan de omstandigheden” noodlottig. Die staatsman heeft ons dus nog dieper in het moeras geholpen.

Uit zijn tijd is de onze geboren. „De toenmalige karakterloosheid heeft een verderfelijken invloed gehad zelfs op onze hedendaagschen geest en toestand.” Deze gedachte wordt hier niet verder uitgewerkt, maar het is wel tussen de regels te lezen, dat Thorbecke van de bourgeoisie van 1846 meer verwachting heeft dan van die van 1806. Dit blijkt uit de laatste bladzijde, die schijnbaar een hors d'oeuvre is: een erkenning van de litteraire vooruitgang en daardoor een hulde aan de Gids-beweging, die er de kern van uitmaakte. „Duidt de tegenwoordige beweging in het taalgebruik niet eene beweging aan in het leven des volks?” Voor een individu behoeft dit nog niet te gelden, voor een natie wel; daarin ziet men het „afschijnsel harer ontwikkeling.” Daarom is het zulk een heuglik feit dat niet langer „de preek rigtsnoer van onzen stijl en grootmoeder onzer welsprekendheid” is. De letterkundige beweging is waarborg dat de volksgeest herleeft. En de leiders? Zou nog steeds gelden wat Thorbecke van ons volkskarakter in Schimmelpenninck's tijd zei: „Wij sloten ons niet gaarne aan; en vooral niet aan een *bewegende* kracht?” Mij dunkt, Thorbecke's ervaring moet dit beaamd hebben, maar hij voelde in zich de kracht om het „middenpunt voor vele weifelende geesten” te worden.

De studie over *VerHuell en Schimmelpenninck* (1847) sluit zich onmiddellijk bij de vorige aan. Schimmelpenninck's zwakheid komt scherper uit naast VerHuell's energie. Thorbecke durft het aan, deze afvallige Hollander en vriend van Napoleon beslist in bescherming te nemen: „te midden eener algemeene matheid en weifeling” was hij een man. Zijn trouw aan Frankrijk was beginselvastheid. Maar „in zulke tijden

vindt het gelukkig verraad toejuicing." Verhuell's overtuiging was dat ons land eerst weer wat moest gaan betekenen; dan had het recht op zelfstandig bestaan.

In dit opstel zijn voor ons doel twee punten van belang: Thorbecke's verdediging van het koningschap tegenover de revolutionairen; zijn verdediging van de revolutie tegenover de anti-revolutionairen. 't Is alsof hij vóór de ommekeer zijn politiek standpunt nog eens scherp wil afbakenen.

De Nederlandse gezanten te Parijs hadden gesproken van „een algemeene en als ingeschapen afkeer van een monarchaal Gouvernement." En . . . Lodewijk werd met gejuich ingehaald! Sedert is het koningschap terecht beschouwd als „Nederlandsch hoofdbeginsel, waarmede ons volkswezen moet staan of vallen." Ons koningschap is ontstaan door „eene van den napoleontischen wil onafhankelijke wet van ontwikkeling." Een president voor vijf jaar zou geen „waarborg voor een vast en krachtig gouvernement" geven.

Tegenover de afschuw voor de revolutie die de Bilderdijkianen aankweekten, voert hij aan: de inlijving heeft een heilzame werking gehad. Daardoor kregen we op eens een stelsel van wetgeving „dat ons, over menig beletsel heen, voor goed op den weg der algemeene hedendaagsche ontwikkeling heeft geplaatst." Door eigen arbeid hadden we dat nooit verwezenlikt. Dit had „een meer beslissenden, doordringenden invloed op ons Staatswezen, dan al wat wij in constitutionele en andere regeling sedert 1813 oorspronkelijks tot stand bragten."

Met dit stuk werd De Gids van het betekenisvolle jaar 1848 geopend. Tegelijk begon daarmee een nieuwe reeks, waarin de onderscheiding van Boekbeoordelingen en Mengelingen opgegeven was. Waarschijnlijk zag Potgieter de noodzakelijkheid in van deze verandering, op aandringen van De Clercq tot stand gekomen. De vorm van het tijdschrift was te eng geworden; een stuk als dat over de Belgische Omwenteling paste niet meer in dit kader.

Maar er was een schaduw-zijde. De Gids zou niet meer in de eerste plaats een *kritisches* tijdschrift zijn; de verscheidenheid van stof zou aan de centrale leiding afbreuk doen. Het eerste bezwaar woog bij Thorbecke: hij schreef aan de redactie dat

hij dit een „wanhopig besluit” vond, en „de dood” voor het Tijdschrift. 1) „Een telkens wederkeerend, publiek, vrij en krachtig oordeel over de voortbrengselen onzer wetenschap of kunst, schijnt mij eene onzer eerste behoeften.” Volgens hem was dus de tijd nog niet rijp genoeg om de opvoedende kracht die van een hoogstaande kritiek uitgaat, te kunnen ontberen.

Ook Potgieter schijnt er niet erg mee ingenomen geweest te zijn. Voelde hij dat de teugels aan zijn handen gingen ontglippen? Als zijn hoop werkelijkheid geworden was; als Jan Salie uitgedreven was door de herboren volkskracht, dan zou de reorganisatie geen gevaar opleveren. Opkomende talenten, als „sterren, medelichtend aan 't gewelf” zouden zich naast hem scharen, zodat hij zich weldra „primus inter pares” zou gevoelen. Als hij dit in sommige ogenblikken droomde, heeft de werkelijkheid hem weldra ontuchtterd. Thorbecke's brief zal bij hem wel twijfel gewekt hebben.

De Gids had dus zijn basis verbreed overeenkomstig de ontwikkelingsgang van de laatste jaren: de studie van de maatschappelijke ontwikkeling, van wetenschap en wijsbegeerte werd zelfs vóór de kunst genoemd. Het beginsel bleef hetzelfde. Groenewegen noemt het „in universeelen zin neutraal”, maar dat betekent niet dat alle richtingen er in vertegenwoordigd waren: de mannen van de stilstand werden vanzelf afgestoten door de aard van redactie en medewerkers. 2) De Gids wilde het orgaan van „de beweging” blijven zonder doktrinair te zijn. De leiding was liberaal, maar van de medewerkers werd volstrekt geen eenheid van staatkundige beginselen geëist. 3)

Het jaar 1848 bracht vrij onverwacht de vervulling van de liberale wensen. Wij hebben hier niet de politieke ontwikkelingen na te gaan, waarvoor eerst in de laatste tijd het authentieke materiaal door Colenbrander samengebracht wordt. De hooggaande golven van de buitenlandse revolutie brachten bij ons geen geweldige beroering: ze stierven met een lichte

1) Deze merkwaardige brief is afgedrukt in *De Gids* van Des. 1886, blz. 581.

2) b.v. Ter Haar, sedert 1847; Nicolaas Beets enz. Zie o. a. de merkwaardige brief van Jeronimo de Vries (1848), die Groenewegen a. w. blz. 287 aanhaalt.

3) Zie de door G. de Clercq gestelde brief bij Groenewegen, a. w. blz. 214.

kabbeling uit in de rustige wateren van het Hollandse politieke leven. De bourgeoisie behaalde een gemakkelijke overwinning. Toch is het van belang de indruk na te gaan die de Februarie-revolutie en de daarop volgende gebeurtenissen bij ons op de vooraanstaande liberalen van verschillende kleur, en in het bijzonder op de Gids-kring maakten. J. Heemskerk Bz., die dit jaar het „Staatkundig overzicht” in De Gids schreef, laat zich voorzichtig uit: hij spreekt van het „tierend gepeupel”, maar voegt er vergoelkend bij: „Vergeten wij niet te midden van het woelen der hartstogten, dat de omwenteling van 1830 aan hare bewerkers niets dan teleurstelling heeft aangebragt.” 1) Veel belangrijker zijn de indrukken door Gerrit de Clercq in zijn dagboek opgetekend. 2) Dat geeft ons een levendig beeld van de agitatie die de Parijse tijdingen in Amsterdam teweeg brachten; daaruit zien we ook hoe weinigen er onder de bourgeoisie waren, die de beweging met sympathie volgden, ook toen het gevaar voor anarchie afgewend was. Gerrit de Clercq was door de eerste berichten pijnlijk getroffen: „Wij dineerden bij S., ons gesprek droeg echter de blijken van de afmatting, waarin zich nu reeds de zenuwen, na de schrikkelijke spanning van den morgen bevonden. Na zijne avondvisite ging S. nog met ons, onder storm- en regenweder, dat al deze dagen had aangehouden en de ontspanning van een wandeling in de open lucht belet had, naar stad om nieuwe tijdingen. Het Handelsblad werd van een rondventer op de Keizersgracht gekocht, en trots den wind, die het ons bijna ontscheurde en de ontplooiing van het volle blad verhinderde, in de Leydsche straat onder een lantaarn gelezen.

„Welk een dag! Eer ik den slaap kon vatten, zweefde mij Lamartine, zijn bewind van één dag, zijne gevangenneming onophoudelijk voor oogen. Wie weet of hij nu niet misschien het edelaardig gewaagde hoofd — want aan zijne en zijner medestanders bedoeling had ik geen oogenblik getwijfeld en in hen slechts beteugelaars, geen aanstokers, der anarchie gezien — onder de valbijl zoude hebben neergelegd.”

Het is verleidelik meer aan te halen, o.a. het gesprek ten

1) De Gids 1848 I, 396.

2) Een uitvoerig uittreksel geeft de biografie door J. Heemskerk, blz. 295—301.

huize van Da Costa, de enige conservateur met wie De Clercq over de revolutie wilde spreken; maar ik beperk mij tot deze leerzame aanhaling: „'s Avonds was onder de leden van . . . de verslagenheid algemeen: de lichtzijde werd door niemand opgemerkt: die er misschien den meesten aanleg toe gehad hadden, waren door hunne affaires het meest in eene vijandige positie geplaatst.” De liberale bourgeoisie bij ons had de overwinning van haar denkbeelden dus meer aan een gelukkige loop van omstandigheden dan aan eigen energie te danken.

Onder de grote liberalen van het oudere geslacht die met meer bezonnenheid de gebeurtenissen op zich laten inwerken, zien we onwillekeurig naar Bakhuizen van den Brink en Thorbecke. Eigenaardige tegenstelling! De filosofiese historicus zoekt de innerlike waarde van dit gebeuren voor de geschiedenis van de mensheid; de praktische staatsman vindt er wijze lessen in voor het staatsbeleid.

Voor Bakhuizen is de geschiedenis een onoplosbaar probleem: met al zijn wetenschap staat hij verlegen. De 4de Junij 1848 schrijft hij aan Bake: „Ik kan denken hoe warm uw hoofd is van de politieke gebeurtenissen van den dag. Het mijne raakt er geheel door van den koers, en ik zou in de nabijheid van u, van mijn Leidsche leermeesters en vrienden moeten zijn om uit de Ouden die kalmte van geest te vinden, welke gij met uw voorbeeld mij aanprijst. Zal ik het opregt zeggen, zoo als ik het meen? Met al den eerbied, dien ik hun toedraag, tegen de barensweeën die Europa thans folteren, leveren zij in mijn oog geen genoegzame hulp . . .

„Eene andere quaestie, die mij de Ouden niet oplossen, is het proletariaat: het ruime begrip van humaniteit toch vond ik bij hen niet: het is de schepping des Christendoms, en ik voor mij zou wanhopig hetgeen thans gebeurt moeten aanstaren, zoo ik de overtuiging verliezen moest dat aan de woeling onzer dagen geen humanistisch begrip ten grondslag ligt, en geen voortgang der humaniteit daarvan de ontknooping zijn zal. Zoo er eene gedachte is, waarom ik de nieuwe republiek (die ik alles behalve genegen ben) zou hebben toegejuicht, het zou de ter loops aangekondigde eeuw des vredes zijn” . . . 1)

1) Studiën en Schetsen IV, blz. 419 vlg.

Thorbecke spreekt 7 Maart 1848 een woord van rijp staatsmansinzicht *Bij het portret van Guizot*: „Hij had zijn genie van Staatsbeleid overleefd”.... „Orde was in zijn zin wederstand tegen, niet regeling van de vrijheid”.... „Het lot van Guizot is een treffend voorbeeld, dat het gevaar, hetwelk men van verandering vreest, soms juist in het niet veranderen ligt. Hij heeft het tijdstip gemist, om de kern der natie, die tusschen hem en de Republiek stond, door uitbreiding van het staatsburgerschap naar voren te brengen”.... „In alle landen, van alle troonen, regent het plotselijk hervormingen. Hetgeen voor eenige jaren wijsheid zou zijn geweest, is nu dwang. Dat de regeringen zich wat nader aan de burgerij sluiten, is geen ongeluk; maar of de dwang de vruchten zal dragen, die wijsheid ons kon hebben geschonken, zullen wij zien.” 1)

Dit is een waarschuwend woord van de man, die zich als 't ware gereed maakt om aan het hoofd van de zegevierende „burgerij” het roer van Staat te grijpen.

In dit revolutie-jaar schreef Potgieter zijn studie: *Hollandische Politieke Poëzie*, wederom in de vorm van een kritiek.

In 1845 stelde hij zijn liberalisme tegenover de reactie; nu bakent hij zijn positie af tegenover de anti-revolutionaire beginselen. Kenschetsend voor Potgieter, de dichter, die vooral oog had voor de ideële kant van de maatschappelijke worsteling, is de keuze van zijn tegenstander: geen leidend staatsman of journalist, maar de door hem zo zeer vereerde poëet Da Costa. Merkwaardige tegenstelling: de vurige bestrijder van de geest des tijds, en de idealistische vertegenwoordiger van het liberale Jong-Holland, elkaar ontmoetend en de liefde voor het grootse verleden van hun vaderland, in het hartstochtelik verlangen naar een betere toekomst, teleurgesteld als zij waren door de ontmoedigende aanblik van het heden.

Da Costa had een uitvoerig gedicht geschreven, getiteld 1648—1848. De tegenstelling lag, op zijn standpunt, voor de hand: in 1648 was de kamp doorworsteld, de vrede-roep weergalmd; „nieuwe tijden zijn volbragen, en een nieuwe loop begon!” In 1848 daarentegen werd de dam doorbroken die de Omwentelingszee bedwong; de oorlog, lang door weëen

1) *Hist. Schetsen*, blz. 169—170.

aangekondigd, bedreigde als een orkaan, geheel Europa; een eindeloze reeks van rampen was in aantocht: alleen het troostend uitzicht op het Duizendjarig rijk, aan het einde der tijden, kon een Christen kracht geven.

Potgieter, met alle eerbied voor de artistieke verdiensten, komt daar met klem tegen op. Ook voor hem zijn het betekenisvolle jaartallen, maar hij zou wenschen 1648 als toppunt van volkskracht te stellen tegenover de beklagenswaardige onverschilligheid van 1848, nu het volksleven in schijnbare eendracht, een rust vertoont die symptoom des doods is: een geesteloze bouwtrant, de wereldhandel een bouwval, het nationale toneel verwaarloosd voor de Variété's; in de literatuur tal van parasietgewassen die de flinkste scheuten doen verstikken en versterven; een gebrekkig volksonderwijs, een kerk bij wier evangelie-dienaren zedelijke moed een zeldzaamheid is. Men ziet, in zwartheid van tekening staat dit niet ver bij Da Costa achter. Maar is de revolutie een uitvloeisel van deze „geest des tijds”? Neen, zegt Potgieter, „wereldgeschiedenis is wereldgerigt.” De gevallen dynastieën hebben hun lot verdiend door zich aan de vrijheid der volken te vergrijpen. Geen verwoestende orkaan, maar een blijde dageraad ziet hij in de chaos van verschijnselen. Laat er partijstrijd komen; dat is teken van leven. Laten wij burgers, wij geestelike leidslieden vooral, ons aangorden om het volk zijn groots verleden indachtig te maken, en tot handelen aan te sporen. Da Costa's staren op de toekomst „dreigt in een lijdelijk christendom gaven en krachten te verteeren, aan wier degelijke werking ons arm vaderland meer dan ooit behoefte heeft.”

Ook van deze studie is de laatste bladzijde opmerkelijk, omdat Potgieter, evenals Bakhuizen, de grote sociale vragen op de bodem van deze maatschappelijke woelingen ziet, en op zijn wijze naar een oplossing zoekt.

Naar aanleiding van de revolutionaire spanning van 1848 schreef Da Costa:

„De Maatschappij gevoelt
Haar evenwicht gestoord. Haar lichaam kwijnt en woelt
Bij beurten; 't is de plaag van 't kankrend pauperisme.”

Daaraan verbond Potgieter „een opwekking tot studie, een bede om veraanschouwelijking van toestanden, die wij ons zoo gaarne vleyen dat slechts behoeften te worden gekend om te worden beklaagd en verholpen” — men lette hier weer op Potgieter's optimisme! — „Het is het lot des volks, dat wij door de kunst in beeld wenschen gebracht te zien, om meêgevoel te vinden; het lot des volks dat tot heden in alle landen alle lasten heeft mede gedragen, en zich alom zoo weinig lusten toekennen zag; het lot des volks, dat ook ten onzent door geene grondwetsherziening zal worden gebaat, tenzij, met den zin der vaderen voor vrijheid, ook der vaderen zin ter verzorging weder ontwake. Onze patricische aristocratie is uit de aeloude burgerij opgewassen; wat er voortreffelijks in het volk schuilt, vinde in ieder opzigt gelegenheid burgerman te worden! Slechts ontwikkelde het zich zelfstandig en niet door een ziekelijk patronaat. Vrije handel belooft honderde handen arbeid en brood, belooft het laatste bij meer onafhankelijkheid dan de nijverheid in naburige landen vergunt. De opwekking van gewestelijk, van stedelijk leven, die de hervorming onzer staats-instellingen volgen moet, zoo deze baten zal, kan voor velerlei krachten nieuwe werkkringen openen. Maar ook ten onzent, waarom het verheeld? heerscht kwijning, schoon de gemeente, het zij tot haren lof gezegd, nog in geene woeling, even vruchteloos als verstandeloos, heul heeft gezocht. Amsterdam was er getuige van, hoe het volk, een oogenblik verlokt door het geopend uitzigt op verbetering van zijn lot, fluks den ruigen hoop den rug toewendde, die geen eelt in de handen, maar lange vingers had. Amsterdam was er getuige van, welk een diepen wortel in het Hollandsche hart eerbied voor eigendom, eerlijkheid, eer tot onder het gelapte buis hebben gestoken. Amsterdam heeft gevoel en geloof gevonden, waar geen kennis werd gekweekt; terwijl de wetenschap voortschrijdt in het ontdekken van wetten, wenschten wij dat de poëzy ten onzent die nog zoo weinig gekende gaven waarden deed!”

Ziehier Potgieter's sociale geloofsbelijdenis.

Nergens heeft Potgieter het zo duidelijk uitgesproken; 't is of het jaar 1848 dit voor 't eerst tot volle bewustheid brengt. De historische taak van de middelstand is de maatschappelijke

verhoudingen te zuiveren of te herscheppen volgens de liberale beginselen: vrijheid voor ieders individuele ontwikkeling, waardoor elk talent zich kan ontplooiën; vrije concurrentie, waardoor het beste, het krachtigste vanzelf boven komt. Dan kan de maatschappij zich steeds vernieuwen: de beste elementen uit de lagere standen zullen telkens de burgerij weer aanvullen, en verjongen. Dit is in de grond hetzelfde denkbeeld dat Thorbecke in 1844 verkondigde, toen hij de census verdedigde op voorwaarde dat bezit binnen ieders bereik bleef. Geen ziekelijk patronaat dus, evenmin over de volksoontwikkeling als over handel en industrie. Bevrijd het volk van materiële ellende; geef het goed onderwijs, en de verdere ontwikkeling is gewaarborgd. 1) De verhouding van de middelstand tot de lagere standen stelt hij zich voor als die van een verstandig vader tot een kind, dat alleen in ontwikkeling, niet in aanleg van de ouderen verschilt. Standonderscheid achtte Potgieter een onmisbare voorwaarde in een maatschappij die zich door vrije wedijver ontwikkelt; voor „eerlik” verworven fortuinen had hij eerbied; het eigendomsrecht was voor hem onaantastbaar. Maar al die standen moesten zich in de eerste plaats delen voelen van de Natie; partijstrijd vond hij, evenals Thorbecke, nuttig én nodig voor gezonde vooruitgang, maar elke partij moet door hogere beginselen geleid worden, en het welzijn van het gemeenschappelijk vaderland beogen.

Potgieter verheugde zich, zoals uit de boven aangehaalde passage blijkt, over de vreedzame afloop van de Amsterdamse troebelen van 1848. Daarin stond hij niet alleen: de konser vatief Van Lennep getuigde: het (lagere volk) is op de proef gesteld en heeft die proef grootmoedig doorgestaan;” 2) de libe-

1) Toch had de idealist Potgieter al vroeg een afkeer van uiterlijke middelen, die slechts een surrogaat van volksoontwikkeling konden geven. In *Albert* spot hij met de pogingen van het Nut om door muziek alleen, het volk op te heffen. Muziek, evenals volkspoëzie en andere kunst moet uit het volksleven zelf voortkomen; anders draagt het een merk van onechtheid (Vgl. Groenewegen, a. w. blz. 139, 327). Daaruit is Potgieter's klacht over de afwezigheid van echte volkspoëzie te verklaren; daarom spreekt hij geringschattend van „populariteit, die voor het volk schrijft en dicht, al heeft zij niet eens een helder begrip wat de toestand van ons volk eischt, wat volk is.” (*Albert*, blz. 68).

2) *Novellen*, blz. 79.

raal Vissering 1) prijst „de kalme, rustige houding onzes goeden volks te midden van den zwijmel die overal rondom ons gierde,” maar het komt mij voor dat bij hen en vele anderen dankbaarheid na de doorgestane angst de boventoon voert. Bij Potgieter was er iets meer in het spel. De apathiese houding van de massa van het proletariaat in de staatkundige beroeringen kwam voor een groot deel voort uit achterlijkheid en onrijpheid; „gevoel en geloof” tieren evenmin als kennis welig op de ongezonde bodem van blijvende armoede en ellende. Maar Potgieter idealiseerde de lagere standen, evenals hij dat de bourgeoisie deed. Daarom geloofde hij wat hij hoopte, nl. dat ook de lagere standen zich door zedelijke banden aan de maatschappij gebonden voelden. De gebeurtenissen van 1848 brachten hem daarvan de bevestiging; dat gaf hem vertrouwen op de toekomst.

Thorbecke maakt in zijn studie over Schimmelpenninck een vergelijking tussen het leven van deze staatsman en dat van de dichter Wiselius. „Dat van Schimmelpenninck was, tot het laatst, alléén politisch; dat van Wiselius voor het grootste deel studie en poëzie.... De een cijferde met gebeurtenissen, de ander met begrippen. Bij den een was meer politieke logica; bij den ander stonden verstand en karakter onder de heerschappij eener zachte, hupsche, hoffijke, allengs hoofsche gezindheid. Beiden meenden het wèl met de omwenteling. Doch Schimmelpenninck nam haar als feit, dat men, om er alle partijen mede te verzoenen, moest temperen en mengen; voor Wiselius was zij beginsel met uitsluitend regt. Schimmelpenninck zag in haar slechts een strijd over vormen van regering, een krijg van meeningen en belangen, dien men bij verdrag kon afdoen; bij lieden van den stempel van Wiselius was, zoo niet de uitgedrukte gedachte, althans een gevoel, dat de omwenteling een nieuwe wereld, een *novus saeculorum ordo* beteekende.”

Ongetwijfeld is de onbuigzame, energieke staatsman Thorbecke in veel opzichten het tegendeel van Schimmelpenninck, evenals de dichter Wiselius ver achterstaat bij Potgieter, maar in

1) Herinneringen II, blz. 220.

deze tegenstelling van de politicus en de dichter zit veel, dat ons voor de geest kwam, toen we het beeld van Thorbecke naast dat van Potgieter plaatsten.

Thorbecke verdiept zich in de studie van het jongste verleden om lessen en aanknopingspunten. Zijn denkbeelden en beginselen worden getoetst aan die van leidende staatslieden uit onze historie. De grote les der revolutie is: ongelukkig het volk, dat niet uit eigen kracht nieuwe vormen voor het nieuwe leven scheppen kan; dat in tijden van vernieuwing geen mannen telt, die door energieke beginselvastheid „een middelpunt worden voor weifelende geesten.” Hij ziet niet naar het verleden om „onze grootheid te bewonderen”, maar om „ons zwak in de oogen te zien.” Het verleden moet zijn blik scherpen voor de toekomst. Wij zagen in de *Historische Schetsen* hoe de professor Thorbecke steeds meer in zich de minister voelt, niet als dienaar van de Kroon, maar als aanvoerder van de overwinnende bourgeoisie.

Potgieter gaat naar het verleden met het heimwee van de romantiese poëet, maar zijn kloeke Hollandse geest maakt hem op zijn wijze tot een man van de daad. De dichter schiep zich een zeventiende-eeuws paradijs, als toevlucht voor gemoed en geest; de geboren criticus miste, evenmin als Thorbecke de moed om „ons zwak in de oogen te zien.” Daarom bond hij de strijd tegen Jan Salie aan in zijn *Gids*, de gesel van de middelmaat, de wegwijzer naar hoger. Als de nieuwe wegen maar gebaad en betreden werden door enkele sterken en bewusten, zou het aangemoedigd, alom verrijzend talent zich onweerstaanbaar aangetrokken voelen, en een steeds aangroeiende kern helpen vormen. Na de algemene ontwakning van de geesten, zou het de goede, krachtige wil van de individuen niet moeielik vallen, de samenleving te vervormen tot een harmonies geheel, samengebonden door zedelijke banden, waarin elk deel zijn betekenis ontleende aan het geheel. Het vorstenhuis, gedachtig aan de grootheid der vaderen, zou zich geroepen achten voor te gaan, en daardoor opnieuw symbool van de volkseenheid worden. Om die eenheid te bewaren kon men steeds kracht putten uit de herinnering en de verering van het volksverleden. De roeping van *De Gids* was, om in deze richting leiding te blijven geven; om een geestelijk

centrum te worden voor een tijd, waarin het heerlijk zou zijn te leven.

Maar terwijl de bewindsman Thorbecke gereed staat om zijn historische taak als organisator van het liberalisme te aanvaarden, heeft de utopistische idealist Potgieter onbewust het hoogtepunt als geestelijk leidsman van zijn Volk reeds achter zich, en nadert het tijdstip, waarop de bittere ervaring hem langzamerhand zal doen ontwaken uit zijn dichter-droom.

ASSEN, Junie 1905.

(Wordt vervolgd.)

DE KLEINE JOHANNES

DERDE EN LAATSTE DEEL.

DOOR

FREDERIK VAN EEDEN.

IV.

Zoo verliet dan nu de kleine Johannes wederom zijnen geleider en zijn vriendin en ging een schooner menschenleven en een edeler menschenwereld zoeken.

Hij deed het nu niet meer lichtvaardig, zooals hij eerst zijn vader en toen Windekind verlaten had, ook niet half-gedwongen, zooals hij Vredebest had moeten verkiezen boven het woonwagencamp.

Nu handelde hij naar zijn gedachte geheel vrijwillig, en niet uit lichtzinnigheid, maar uit overtuiging. Men zou zeggen, niet waar? dat hij heel wat vooruitgegaan was. Dat dacht hij ook.

Hij herinnerde zich ook zeer goed het eerste gesprek met Markus, tijdens 't onweer, over herinneren en vergeten. Wat hij nu deed, scheen hem echter geen ontrouw. Hij verliet vrienden, maar hij volgde wat hij voor de stem hield van den liefsten vriend, zooals Markus hem geleerd had.

Hij moest den weedom der menschen bestrijden, dat had hij besloten. Maar hij moest ook allereerst zelf een goed mensch zijn. En hij was het met Van Lieverlee eens, dat een goed mensch ook een mooi mensch behoorde te zijn, en een mooi leven behoorde te leiden.

Van een mooi mensch had hij tot nu toe veel te weinig. Aan zijn gezicht kon hij vooreerst niet veel doen, hij had een vaag besef dat het leelijk was. Des te meer moest hij voor zijn pakje zorgen. Elke bloem, elke vogel zag er beter uit dan hij. Zijn pet en zijn buisje waren zonder model, verregend en verschoten, zijn schoenen vormeloos en afgetrapt. De ge-

dachte dat hij zóó bij een gravin zou moeten logeeren, en naast Van Lieverlee verschijnen, beklemdde hem niet weinig.

Gelukkig had hij nu wat geld. Wel niet veel, want hij moest er van reizen, maar hij kon er toch ook wat van koopen. En dat werd een langdurig en zwaar denken voor Johannes, wat hij nu toch wel koopen zou, om zich met de minste kosten het keurigst uit te dosschen.

De eerste aankoop was een wit gesteven frontje, daarbij een dasje met gemaakten strik — zwart, want kleuren durfde hij niet aan, denkend aan den schitterenden halstooi van Van Lieverlee. In dat frontje kocht hij knoopjes, met groene steentjes, die smaragden moesten verbeelden, maar glas waren. De knoopjes waren niet noodig, want het frontje ging van achteren dicht, maar hun bescheiden flonkering toonde Johannes' goeden wil tot uiterlijken tooi. Ook kocht hij een hard rond hoedje, een manteljas, en een paar nieuwe schoenen. Dat deze laatste pijn deden verdroeg hij graag, en hij verheugde zich over den geur van nieuw leder die ze verspreiden en over hun luide kraken. Eerst kraakten ze niet, tot zijn teleurstelling, maar na een uur of wat, jawel! daar begon het, knerpend en knetterend, alsof ze ieder wilden laten merken, dat er voortaan aan een verhevener leven en een mooier menschenwereld zou worden meegedaan.

Eindelijk... glacé handschoenen. Maar die durfde hij niet dragen, toen hij ze had. Evenmin durfde hij ze uitlaten, want ze hadden veel geld gekost, en dat mocht toch niet weggegooid zijn. Derhalve eindigde hij met er één te dragen en één uit te laten. Hij meende zich te herinneren dat dit inderdaad ook mode was.

Een reiskoffertje scheen hem nu nog het ideaal, het toppunt van deftigheid. Maar hij had niets om er in te doen. Den inhoud er bij te koopen, daaraan viel niet te denken, en het enkel voor sier mede te nemen, dat ging tegen zijn gevoelen van ernst en eerlijkheid. De oude tasch van tante Serena liet hij aan Marjon.

Het afscheid viel hem niet zwaar, o neen! hij was zoo vervuld van het schoone leven dat hem wachtte. Nooit had hij zoo vast de overtuiging gevoeld dat hij op den rechten weg was, dat het goed was wat hij ging doen.

Markus had gezegd dat het blijde en gelukkige ook het goede is wat wij moeten zoeken. Johannes voelde zich nu zoo blijde en licht als nooit te voren sinds hij Windekind verliet. Zou dat dan niet beduiden dat hij op den goeden weg was?

En wat was de stem van den Vader, waarvan Markus sprak, als het niet was deze innerlijke blijdschap? Het was toch geen hoorbare gewone stem, die geluid gaf en Hollandsch of een andere taal sprak? Zoo stond het wel in den bijbel, maar zoo was het nú niet. Dan moest het wel dat gevoel zijn, dat gevoel van vreugde en gelukkige verwachting, dat hij nu ondervond.

Ziet ge dat Johannes wel vooruit was gegaan? Ik geloof niet dat ge beter hadt kunnen redeneeren dan hij. En als ge er niet in waart geloopen, zooals hij er in liep, dan zou dat meer geluk dan wijsheid zijn geweest.

Van Lieverlee had eerst beloofd hem te vergezellen. Maar op 't laatste oogenblik schreef hij 't af, zonder te zeggen waarom, en liet Johannes alleen gaan.

In het hoekje van een derde-klas wagon, spoorde hij door de vreemde landen, onder de vreemde menschen. Hij was rustig en tevreden, omdat hij naar de twee kinderen ging. Dat was hem even goed als reisde hij naar 't ouderlijk huis. Waar die lieve, mooie wezentjes waren, daar was zijn thuis. De menschen van het vreemde volk zag hij met belangstelling. Ze schenen hem minder plomp en grof, minder leelijk en onhebbelijk dan zijn eigen volk. Ze waren zoo veel vroolijker en hupscher, ook voorkomender onder elkaar. Johannes beijverde zich aan die algemeene heuschheid mee te doen, als het pas gaf. Daar hij echter de vreemde taal niet zoo vlot sprak, zat hij meestal maar vriendelijk gestemd in zijn hoekje en in zijn manteljasje, te luisteren naar het druk geredekavel rondom hem, dat voortging met luid gelach en hevige gebaren, in de schuddende en rammelende wagen.

Des nachts sliep hij weer op de lederen banken van een boot. Maar nu niet op de vlakke Rijn, maar op de geweldige, deinende zee. Rondom hem was het vol menschen, waarmee hij niets te maken had. Alleen zijn buurman op de lederen bank verzocht Johannes hem niet tegen 't hoofd te trappen. Toen lag hij verder zoo klein en stil mogelijk.

Te middernacht keek hij op en zag de kajuit eens rond, niet wetend of hij werkelijk geslapen had.

De menschen lagen rustig, enkelen maakten rare geluiden, de meesten schenen te slapen. In het vertrek was het half duister, geheimzinnig gingen de lampen heen en weer en de planten op tafel stonden te sidderen. Overal hoorde men zacht gerinkel en gekraak, onder het dreunen en doffe stompen der machines. Buiten ruischte en schoof het zeewater zwalpend langs de zijden van het rusteloos voortzwoegende schip.

Bij de tafel zat een enkele passagier, een lange, donkere gestalte, onbewegelijk, het hoofd voorover op de handen geleund.

Johannes bekeek hem goed. Hij leek wel een verbazend groote ruime manteljas aan te hebben, vol plooiën, en op zijn hoofd een breede vilten hoed. De eene hand die Johannes kon onderscheiden, scheen zeer wit en mager.

Hoe scheen die man toch zoo bekend? Het was alsof Johannes dadelijk een bekende stem zou hooren. Hij dacht aan Markus, toen aan zijn vader . . .

Daar ging plotseling de magere hand omlaag en het gezicht draaide zich naar Johannes toe. Alleen de witte baard kwam daardoor in 't licht, het overige bleef in schaduw van de hoed. Toen herkende hem Johannes.

— „Vriend Hein!” zei hij, en hij was in 't geheel niet bang, veel geruster dan de eerste maal.

— „Dag Johannes!” zeide de Dood en knikte. Wat zag hij er veel vriendelijker uit, veel menschelijker, dacht Johannes. Geen knokenkerel met een zeis, neen! eerder een lieve, oude, zéér, zéér oude oom.

— „Wat doet ge hier?” vroeg Johannes.

— „Zaken!” zeide de Dood droogjes.

— „Krijgen we schipbreuk?” Johannes maakte deze gevolgtrekking zonder zich bijzonder te ontzetten. Het scheen hem zelfs eerder een belangrijk avontuur.

— „Neen! neen!” zei de Dood. „Wou je dat zoo graag?”

— „Ik wou het niet. Maar ik ben er ook niet bang voor.” —

— „De laatste maal, Johannes, vroeg je of ik je wilde mee-nemen.”

— „Dat zou ik nu niet vragen,” zei Johannes, „het leven wordt nu pas mooi.”

— „Ben je dan nu niet bang voor me, Johannes?”

— „Nee, want ge ziet er nu zooveel vriendelijker uit.”

— „Ik ben ook vriendelijk, Johannes. Hoe meer je je best doet om mooi te leven, hoe vriendelijker ik word.”

— „Maar hoe komt dat, vriend Hein? Ik zou denken, hoe mooier leven, hoe moeilijker scheiden.” —

— „Het moet het rechte mooi zijn, Johannes, het rechte mooi.”

— „Dan zoek ik nu toch zeker het rechte mooi, dat ge zooveel vriendelijker kijkt.” —

— „Je zoekt het wel, Johannes. Maar kijk goed uit of je 't ook vindt. Pas op, pas op. Als ik weerkom, wou ik recht glunder kijken, lieve Johannes, en daar moet je voor zorgen.”

— „Hoe dan, vriend Hein? Hoe onderscheid ik het rechte mooi? Hoe kan ik u glunder laten kijken als ge weerkomt?”

Maar de dood wendde zijn bleek gezicht weer af, schudde even het hoofd, en bleef onbewegelijk en zwijgend zitten. Nog eens vroeg Johannes hem aan, maar het baatte niets. Toen werd zijn hoofd weder dof en zijn oogen zwaar en alles verdween in een sluier van slaap, onder het dreunend en trillend deinen van zijn leger.

Toen hij den volgenden morgen bovenkwam zag de wereld weer recht helder en lustig. De zon scheen verwarmend op het dek, de frissche blauwe zee tintelde in 't licht en daar vóór hem, daar lag het vreemde land, als een lange reeks blankgrijze kusten, lekker zich koesterend in den October-zonneschijn. Kleine huisjes zag Johannes op de heuvels staan, in den grooten dag, en hij dacht aan het heele kleine leven dat in die huisjes voortging, van aankleeden en boterammen en kindertjes naar school gaan, alles zoo gewoon en klein in wat voor hem zoo vreemd en groot was.

Zij voeren een groote rivier op, veel breeder dan den Rijn. De meeuwen zwierden over het gelige water en rustten op de zandbanken en bij de slibbighe oevers. Kris en kras laveerden de visschersbooten rondom hen en een menigte schepen en

stoombooten kwamen hen te gemoet. Eindelijk doemde in de verte een reuzige stad, gansch in grauw nevelwaas, met de donkere warreling van scheepstakelij, fabriekschoorsteenen en torens. Somber, ontzachlijk, onbegrijpelijk.

Als Johannes niet zoo vervuld ware geweest met zijn twee kinderen dan had hij meer acht gegeven op de stad. Nu nam hij die maar even waar, als een onverwachte schaduw, waarvan men de herkomst niet begrijpt, als een onheilspellend vóórgevoel, als het rommelen van den grond vóór een aardbeving, een oogenblik later is de schrik voorbij en gelooft men 't niet meer.

Zoo was ook Johannes de groote stad, en de mijnwerkers, en alles vergeten toen hij de stemmetjes der twee lieve meisjes hoorde.

Zij woonden in een landhuis, dat Johannes prachtig toescheen, een klein paleis. Het was gebouwd van roode baksteen en grijze kalksteen, en stond op een heuveltop, dicht bij de zee kust. In den tuin stonden donkere cederboomen en steeneiken, en groote perken rhododendrons. Het gras was kort en effen, zoo effen als groen fluweel, en daartusschen lagen de keurig nette paden van geel grint.

Het was geen gemakkelijke dag voor Johannes en lang zoo plezierig niet als hij gedacht had. Opgewacht te worden door een lakei, als men zonder koffertje uit een derde klasse komt, dat was geen pretje. Zulk soort beproevingen had Johannes nog niet ondervonden.

In huis was het zeer stil en statig. De kinderen hadden les en waren in 't eerste uur niet te zien. Johannes kreeg een bange indruk van zwierige pracht, waarbij hij zelf bespottelijk afstak, en van benauwende deftigheid. Hij wou dat hij hier nooit gekomen was, met zijn hoopvolle en overmoedige stemming was 't in eens gedaan. Hij struikelde over witte berenvachten, en liep tegen een glasdeur aan, in de meening dat die open was, als ware hij een hommél achter een venster-raut. Hij dacht hoe hij 't snelst weer weg zou komen, en wou dat hij bij Markus was, in het kleine kroegje. Heel ver van schreien was hij niet.

In de stille salon, bij een zacht knetterend steenkolen-vuurtje

lag de gravin op een sofa. Johannes kwam met groote stappen naar haar toe en maakte een linksche buiging. Een groot aantal hondjes, misschien wel zeven, blaften tegen zijn beenen. Hij dacht om zijn frontje en de groenglazen knoopjes er in, en hoe die volstrekt geen zwierigen indruk zouden maken. Mevrouw keek alsof ze zich niet recht meer herinnerde wie hij was en wat hij eigenlijk doen kwam.

— „Ga zitten,” zei ze in 't Engelsch met een gekunsteld glimlachje en een vermoeide stem, „ik hoop dat je een aangename reis gehad hebt.”

Johannes ging zitten en merkte nu op dat er nog iemand in de kamer zat, tegen wie hij beproefde nogmaals te buigen, hetgeen echter niet opgemerkt werd.

Dat was een zeer indrukwekkende persoon. Ze lag achterover in een leuningstoel en had zooveel witte kant, zwanendons, gaas en tulle aan, dat ze nog veel grooter en zwaarder leek dat ze al was. Op 't hoofd droeg ze een reusachtigen hoed met levensgrooten pruimen en perzikken, blauwe kunstbloemen, vergeetmeniet en korenbloem, en een blauw-gazen sluier. Haar gezicht was bijzonder groot, oorspronkelijk hoogrood, maar door veel poeder tot rose getemperd, een weinig puisterig en min of meer gekneveld. Haar dikke, roode, glimmende handjes waren stijf van juweel-ringen en hoewel het volstrekt niet warm was, bewaarde ze zich onophoudelijk met een grooten waaier van witte struisveeren, waartusschen paarse en groene edelsteen en blonken. De zonderlingste snuisterijtjes van goud en zilver, varkentjes, kruisen, hartjes en penningen, hingen in een dikken bundel op haar boezem, aan lange veelsnoerige kettingen. Een dunne krukstok met gouden heft stond bij haar stoel en op het tafeltje bij haar hand zat een kleine groene papagaai en at druiven. De zeven hondjes allen wit met lichtblauwe strikjes om den hals, hoorden blijkbaar van haar, want ze zaten in een dreigenden kring als wachten om haar heen en loerden vinnig naar Johannes' beenen.

— „Wat moet die jongen?” vroeg ze, met een geweldig grove stem, zonder ook maar even naar Johannes op te kijken, en eer er antwoord kwam riep ze „Alice!”

Terstond kwam van achter een portière, alsof 't in de comédie was, een keurig net kameniertje, in 't zwart gekleed met

blinkend witte muts en manchetjes, voor den dag, zweefde met stille stapjes en maniertjes naderbij en gaf de groote dame een reukflesch, waaraan deze ijverig begon te snuiven.

Johannes zat dood-verlegen. Hij voelde, dat die kostbare kristallen reukflesch op hem doelde. Die riep met de flikkerende taal van zijn honderd geslepen vakken: „Je stinkt naar de derde klasse.” Hij zat als toegeschroefd en verlamd en keek naar de reukflesch, als wenschte hij dat het een dynamietbom ware, die aanstonds hem, het schoone huis, en al zijn schoone illusies in de lucht zou laten vliegen.

Toen kwam gravin Dolores hem te hulp.

— „Lieve Lady Crimmetart,” zeide ze met vleierend stemgeluid, „dit is een zeer interessant jong mensch, werkelijk zeer interessant. Hij is een jong dichter, die zijn eigen composities zingt, is 't niet zoo, Johannes? En zoo allerliefst weemoedig, werkelijk allerliefst, u moet het eens hooren, lieve vriendin! ik weet zeker dat het u bevallen zou.”

— „Werkelijk?” zei de grove stem, en het vervaarlijk groote gezicht met de blauwe puil-oogen keek Johannes aan.

— „O ja, lady Crimmetart,” ging de gravin voort, „maar dat is nog niet alles. Johannes is ook een medium, een sensitief, die allerlei elementalen zien kan, soms zoo maar op klaarlichten dag, is 't niet zoo, Johannes?”

Johannes was veel te beroerd en te beduusd om iets anders te doen dan verwezen knikken.

— „Werkelijk?” zei lady Crimmetart, met een stem als die van een scheepsgezagvoerder bij vliegend weêr. „Dan moet hij op mijn avond-partij komen van aanstaande Zaterdag.” —

— „Hoor je 't, Johannes? — Dat is een groote eer,” zei gravin Dolores. — „Lady Crimmetart is een van de knapste vrouwen van de wereld, en op haar partijen komt de keur van het intellectueele Engeland.”

— „Ik zal je laten praten, jong man,” zei lady Crimmetart, „met Ranji-Banji-Sing van de Universiteit van Benares, de groote theosoof, en met Professor von Pennewitz uit Moskou.”

Men kan zich denken welk een heerlijk vooruitzicht dit voor den armen kleinen Johannes opende. Maar Lady Crimmetart verzocht niet, ze kommandeerde. Er scheen niets tegen te doen.

Toen kwam een ander kamermeisje, even net en vlug en stil als 't eerste, en presenteerde thee met dunne boterhammetjes en heet gebak. Johannes zag zenuwachtig toe, hoe men daarvan nemen moest, en probeerde dat na te volgen, maar gooide natuurlijk de melk om, onder het koele, scherpe toekijken van het keurige kamermeisje.

„De bisschop komt ook!” viel Lady Crimmetart uit. „Die engel!”

Johannes stelde zich vóór de mijter en de kromstaf op de avond-partij. Het deed hem denken aan Sinterklaas. De dames praatten daarop over kerkelijke zaken, over avondmaal en altaar, over verkiezingen en graanrechten, tot hij er niets meer van volgen kon. Eindelijk werd Alice weer geroepen, het rijtuig besteld, de reukflesch in een groote reticule gestopt, de zeven hondjes als kralen aan een lang blauw-zijden koord geregen en zoo vertrok de stoet, de papagaai op de hand der kamenier. Bij de deur keerde de groote dame, die wat jichtig liep, zich nog eens om, zich steeds bewaaiende, en bulderde Johannes toe: „Op tijd zijn, hoor! en vergeet je instrument niet!”

— „Een vrouw uit millioenen,” — zei gravin Dolores, toen ze weg was. „Is het geen wonderbare vrouw, Johannes? zoo goed! zoo verstandig!” —

— „Ja! Ja!” zei Johannes gedwee, angstig denkend over dat instrument dat hij mee moest brengen.

Eindelijk, eindelijk, daar hoorde hij een druk gekweel van hooge stemmetjes, en het getrampel van luchtige voetjes door 't stille huis.

Zijn hart begon te bonzen. Daar ging de deur open, en in een paar seconden voelde hij de dierbare zachte handjes hem beroeren, en werd hij als overstelpt door hun drukke, hooge stemmetjes.

Dat gaf troost. En toen zij hem mee naar buiten trokken en hij met hen wandelde in de frissche avondwind, aan iederen arm een kind, over de groene klippen langs de wijde zee, toen ging wat van de beklemming weg en voelde hij iets van dat nieuwe geluk waarop hij gehoopt had.

Maar des nachts kon hij niet slapen en toen 't licht kwam

lag hij nog in spanning te turen naar de fraaie zoldering van donkerbruin hout, waarop kleine sterretjes van verguld te zien waren.

Hij, de kleine Johannes, was te gast bij een gravin, in een schoone wereld ingeleid, en bij de liefste wezentjes onder de menschen. Hij was nu bij zijn kinderen, maar hij was toch niet gelukkig. Hij was immers veel te arm en te dom, en zou hier jammerlijk beschaamd worden. Als hij aan die flikkerende reukflesch dacht en aan het omgevallen melkkannetje, duwde hij beschaamd en wrevelig zijn neus in de kussens.

En toen hij eindelijk tegen den morgen even insliep droomde hij van een grooten winkel, waar enkel zwembroekjes te koop waren in honderderlei stoffen en kleuren, met bont omzoomd, van laken, leder, hermelijn en fluweel, met strikken en monogrammen. En toen Johannes er een kwam uitzoeken voor de avondpartij, stond een reusachtig man met een langen baard en hooge bonte muts op achter de toonbank. Das was professor von Pennewitz en die nam hem examen af, maar Johannes wist niets, hoegenaamd niets. Hij moest zakken. Toen kreeg hij een viool zonder snaren en daarop moest hij spelen en toen dat niet lukte nam von Pennewitz zijn bonten muts en zette hem die op, zoodat Johannes er heelemaal in verdween en voelde of hij stikken zou van warmte en benauwdheid . . .

Daar luidde een krachtig: „tik! tik! tik!” en hij werd wakker, klam van angst.

V.

Nog éér hij „ja!” had geroepen — (in plaats van „yes!” zooals hij zich nadrukkelijk had voorgenomen, maar door de verrassing niet deed) — daar ging de deur open en het kamermeisje kwam binnen, met een groot zilveren theeblad in de handen. Ze zag nog keuriger en netter dan gisteren, alsof ze al dien tijd onder een glazen stolp had gestaan, en ze kwam zonder eenige beschroomdheid naar Johannes toe en presenteerde hem thee.

O wee, dat was een beklemmende zaak! Zoiets was hem niet overkomen sinds hij de kinkhoest had en zijn moeder nog

leefde, die hem op bed thee met beschuitjes bracht. Daatje kwam hem ook wel eens roepen en dat maakte hem boos, omdat het leek alsof hij nog een klein kind was. Met Daatje was het ook heel wat anders. Die leek meer op een baker.

Maar dit wild-vreemde en zwierige dametje, met opgemaakt haar en mutsje met sneeuwwitte linten, dat hem overviel in zijn hemd, gezond en wel in bed, terwijl zijn frontje nog eenzellig over de stolleuning hing en de groenglazen knooppjes als verschrikt naar de overige schamele kleeding keken, die op de tafel lag uitgestald — dat bezorgde hem bange oogenblikken. Hevig blozend weigerde hij de thee en hield zich doodstil, terwijl zijn kamer werd opgeruimd. Bij elk van zijn povere kleedingstukken die onder het oog of de handen van het nuffige kamermeisje kwamen, voelde hij haar schampere onuitgesproken gedachten. Tot aan zijn neus kroop hij onder de lakens en het zweet brak hem uit. Hij herademde toen de deur achter haar dichtging, en keek verwonderd naar de kannen met warm water en de sneeuwige bad-handdoeken die ze voor hem achterliet, onzeker wat men verwachtte dat hij met dat alles precies zou uitrichten.

Ja, het was waarlijk geen peulschil voor Johannes, die intrede in een beter menschenleven en schooner menschenwereld.

In den voormiddag ging het wat beter, want hij bleef alleen met de twee kinderen en hun Duitsche goevernante. Dat was een gewoon vriendelijk mensch waarbij Johannes zich meer op zijn gemak gevoelde, en die hij durfde raadplegen over zijn kleeding en over al wat hij in zulk een deftig huis al zoo niet of wèl kon doen.

De gravin zelve zag hij niet vóór den namiddag. Toen kreeg hij door tusschenkomst van de kamenier een uitnoodiging om bij mevrouw te komen. Ze wenschte met hem te praten.

Ze lag weer op de sofa en beduidde hem dat hij bij haar zou gaan zitten. Johannes dacht dat zij hem iets zou te vragen hebben. Maar neen! ze verlangde niet anders dan conversatie, hij moest maar weten waarover. Toen Johannes dit bemerkte wist hij natuurlijk niets, en na een pijnlijk kwartiertje waarin hij niet veel meer uitbracht dan „ja, mevrouw!” en „neen!

mevrouw!" werd hij ontslagen, nog ongelukkiger dan te voren.

De hoofd-maaltijd, des avonds half acht, was niet minder plechtig, beklemmend en vol inspanning. Het was stil als bij een begrafenis, men sprak zacht en fluisterend, onhoorbaar liepen de bedienden af en aan. De goevernante had Johannes gezegd dat hij zich „kleeden" moest, maar och arm! wat had hij om zich te kleeden?

En toen hij achter zijn stoel stond, in zijn schamele buisje en zijn frontje, en de kaarsen met hun rose schermpjes de bloemen en het schitterend tafelgerei beschenen, en mevrouw in het groote halfduistere eetvertrek kwam aanruischen met zijden gewaad, toen voelde hij zich weer recht rampzalig. Met het Engelsch ging het ook bijster stroef en Hollandsch scheen hier niet zeer in zwang. Bij ieder gerecht wist hij dat hij iets verkeerds of onhandigs deed, en als de lakeien over hem heen bogen, bij 't aanbieden der schotels, bliezen ze minachting in zijn hals.

Den tweeden nacht sliep hij spoedig in, vermoeid als hij was door veel niet-slapen. Maar tegen den nanacht, daar begon het akelig en vervaarlijk in zijn droomen te spoken. Ik behoef u zeker niet te vertellen hoe spaansch het daarbij kan toegaan. Woedende stieren die hij ontloopen wou en telkens weer zag aankomen bij 't inslaan van een laan. Eenzame kamers met deuren die opengaan, van zelf, en een voetstap en een schaduw om den hoek, van *het*. Spoorrails en een trein in de verte en opeens niet verder kunnen. Hevig bonzen op de deur en geroep „Johannes! Johannes!" en dan wakker worden en doodelijke stilte. En daarna bemerken dat er iets heel raars in de kamer is, iets allerwonderlijks, een broek die van zelf wegwandelt, en een griezelige frats in een hoek — en dan begrijpen dat men nog niet wakker is, en wanhopige inspanning om echt wakker te worden. Al dat bange onder-vond Johannes dien nacht.

En toen hij eindelijk heusch wakker werd, met een schreeuw, die hij zelf hoorde nagalmen in de stilte, en lag te luisteren naar het bonzen van zijn hart, toen hoorde hij waarlijk als een zachte echo van zijn kreet, een bang gesmoord gejammer en gekerm, dat weerklonk door de stille portalen van het nachtelijke huis. Toen het weer stil was, dacht hij dat het nog

droomen was geweest. Maar daar begon het weer, terwijl hij klaar wakker lag, en hij voelde dat hij kippevel kreeg, zoo'n akelig geluid was het. Weer stilte. „Het zal een hond geweest zijn” dacht hij. Maar daar begon het weer. Zoo kermt geen hond, het is menschengeluid. Zou Olga of Frieda ziek zijn?

Maar toen het weer kwam, hoorde hij dat het Olga of Frieda niet konden zijn. Het was 't geluid van een veel ouder mensch. En niet van een zieke, maar van iemand in doodsangst, die bedreigd wordt en om erbarmen smeekt. Iets als: „O! — O! — O! — O — god! O — god! — genade!” Maar woorden verstond hij niet, want het klonk maar heel flauwtjes.

Hij dacht dat er een moord gepleegd werd en herinnerde zich dat de Dood met hem had gereisd. Hij sprong uit 't bed en stapte op 't duistere portaal. Daar was alles rustig. Het geluid kwam van boven. Nu hoorde hij ook in antwoord op het kermen, een kalme, bedarende, sussende stem, soms vermanend, soms vleierend. Een deur ging open, er schemerde zwak licht, een andere deur ging weer open en toe. Dit alles scheen te beteekenen dat Johannes' tusschenkomst in 't geheel niet noodig was, dat hij misschien een heel gek figuur zou slaan, door te willen optreden als redder. Toen ging hij weer slapen, maar in nare, droefgeestige stemming.

Des morgens zaten de beide meisjes en de goevernante aan 't ontbijt, met thee en havermout en geroosterd brood en ham en eieren, alsof er niets gebeurd was. De moeder was weder afwezig tot den namiddag. Frieda en Olga zaten zeer rustig en stil te eten als uiterst welopgevoede meisjes.

Eindelijk kon Johannes niet langer zwijgen en vroeg aan de Duitsche juffrouw:

— „Is er iets ergs gebeurd ván nacht?”

— „Neen!” zei de Duitsche juffrouw en keek op haar bord. „Er is een zieke in huis.”

— „Heb je Heléne gehoord?” zei Olga, Johannes ernstig aanzien. „Ik hoor haar niet meer. Vroeger hoorde ik haar wel, maar nu slaap ik er dóór. Arme Heléne!”

— „Arme Heléne!” lispelde Frieda haar plichtmatig na, en lepelde vlijtig haar havermout verder.

Des middags werd Johannes weer in de salon geroepen.

Hij had een lange wandeling langs zee gemaakt, alleen, en was wat meer op zijn gemak. Hij had zich voorgenomen te vragen of hij weer weg mocht gaan, daar hij toch hier niet hoorde, en zich ongelukkig voelde. En de avondpartij, morgen bij Lady Crimmetart, waar hij zou moeten komen met een instrument, die was hem te machtig. Vóór dien tijd moest hij weg.

Maar eer hij in dier voege zijn woord kon doen, begon zijn gastvrouw aldus:

— „Lieve Johannes, ben je van nacht geschrokken? Heb je wat gehoord?”

Johannes knikte.

„Nu dan, omdat ik vertrouwen in je stel, zal ik je mijn droevig geheim mededeelen. Luister.”

En de voorname en bevallige vrouw wenkte hem met haar liefste glimlach vertrouwelijk naderbij, en deed hem neerzitten op een laag stoeltje bij de sofa.

Toen was het Johannes of hij bijna verkleumd in een warme kamer werd gebracht. Het tintelde hem behagelijk langs den rug en hij kreeg een heerlijk gevoel van rust en veiligheid. Mevrouw legde haar zachte fijne hand op de zijne en keek hem vriendelijk in de oogen. Wat was zij mooi, en wat had zij een zachte, vleiende stem. Al de benauwing der laatste dagen werd vergoed.

— „Ik zal maar tegen je spreken, lieve Johannes, of je veel ouder bent. Je schijnt mij werkelijk ouder en wijzer dan je jaren meebrengen, is 't niet zoo?”

Johannes was gestreeld.

„Je moet dan weten dat ik ontzachlijk veel geleden heb in mijn leven. Het leed was, om zoo te zeggen, mijn trouwste levensgezel, van mijn vroegste jeugd.”

Het hart van Johannes ontstak al in mededoogen. Mevrouw ging voort, in keurigen stijl en het vloeiende Engelsch dat Johannes meer bewonderde dan wel goed verstond.

— „Mijn huwelijk was zeer ongelukkig. Door dwang van mijn ouders huwde ik een rijken man, dien ik niet liefhad. Hij is nu dood, — ik zal geen kwaad van hem spreken....”

Hier was Johannes reeds klaar met zijn overtuiging dat die man een aterling was geweest.

„Ik zal je ook niet plagen met het verhaal van al onze ellende. Laat ik volstaan met te zeggen dat we niet bij elkaar hoorden en elkanders leven verbitterden. Na een zes jaren lange foltering — want anders was het niet — gebeurde er iets . . . wat in zulke gevallen meestal gebeurt . . . Begrijp je wat ik bedoel?”

Johannes begreep het niet, wat hij zeer spijtig vond en dom van zichzelf.

„Ik ging van een ander houden . . . Zul je mij er om minachten?”

Neen! neen! schudde Johannes zeer nadrukkelijk.

„Gelukkig kan ik er bij zeggen, lieve jongen, dat ik mijzelf niets te verwijten heb en mijn kinderen zonder schaamte in 't gelaat mag zien. De man van wien ik hield, was ongelukkig getrouwd, evenals ik. — Wij hebben elkaar nooit weer gezien, zelfs niet . . .”

Een pauze, waarin de stem der schoone spreekster stokte, en zij even slikken moest, terwijl haar oogen vochtig befloersd werden. Johannes hart versmolt in medegevoel.

— „Zelfs niet, toen ik vrij was. Mijn man vond aanleiding in dit geval, om mij mijn kinderen te ontnemen. Jaren heb ik gescheiden van hem geleefd, zelf in armoede en ontberingen, met maar één oude knecht die mij niet wilde verlaten, ondanks zijn schraal loon.

In dien tijd, mijn jongen, — je zult misschien verwonderd zijn het te hooren — verlangde ik niet alleen naar mijn kinderen, met knagend verlangen, maar zelfs naar hem die mij zooveel verdriet heeft aangedaan. Het samen ouder-zijn over lieve kinderen is een wonderbare band, die nooit geheel verslijt. Ik zou hem alles vergeven hebben, zoodra hij mij terug riep.”

Een stilte, waarin Johannes' tot bewonderen zoo geneigd gemoed zich gansch daaraan overgaf. Mevrouw vervolgde:

„Ik ben teruggeroepen, maar helaas! te laat. Men telegraferde mij dat hij ziek was en mij spreken wou. Maar toen ik kwam lag hij al te ijlen, en is niet meer tot kennis gekomen. Drie dagen en nachten zat ik aan zijn bed, nagenoeg zonder slaap, om op te vangen wat hij mij te zeggen mocht hebben. Maar het bleef ijlen, ijlen, ijlen. Verwarde onzin,

zonder ophouden, met een zachte prevelstem. Hij kende mij wel, maar hij bleef even hard en koud, soms spottend, soms boos en schamper. Die nachten vergeet ik nooit . . .

Bij mijn twee kinderen vond ik een ouder meisje, dat ik nooit gezien had. Men zei mij, dat het een vóórkind was van mijn man. Ik had er nooit van gehoord. Waar de moeder was kon men mij niet zeggen. Men meende dat zij dood was. Het meisje was toen zoowat vijftien jaar. Mooi, met prachtig teint, fijn profiel en loshangend zwart haar . . .”

„Mooier dan Frieda of Olga?” vroeg Johannes.

Mevrouw glimlachte :

„Heel ander mooi. Veel somberder en weemoediger. Toen ik bij haar kwam zat ze te schreien en wou niets van me weten. „Ieder heeft een hekel aan me,” zeide ze maar. En dat herhaalde ze den ganschen dag. Ze deed niets als heen en weer loopen, schreien en tobben. Alleen met groote moeite was ze des morgens tot opstaan en aankleeden te krijgen. En 's avonds niet tot slapen gaan. Ze was zielsziek, en is gaandeweg erger geworden. Mijn man stierf en ik bleef met het drietal achter, waarvoor ik zoo goed zorgde als ik kon.”

Toen bestudeerde gravin Dolores een tijdlang haar mooie, juweel-versierde handen, en ging langzaam voort.

„Omtrent haar moeder wist Helene niet veel. Maar ze hield steeds vol dat zij leefde en terug zou komen, en ook . . . dat haar vader er mede gehuwd was . . .”

Weder een lange stilte. Mevrouw keek met hare zacht toegenepen oogen Johannes aan, of hij begreep. Maar hij begreep blijkbaar niet, en zat met argeloos geduld te wachten wat er verder komen zou.

— „Voel je, Johannes! — wat dit zou beteekenen, voor mij . . . voor mijn kinderen . . . als het wáár was?”

Johannes voelde alleen dat hij de spreekster eenigszins verward en schaaftig aankeek.

— „Bigamie, Johannes, is een ontzettend misdrijf!”

Wacht! daar ging hem een licht op, hoewel flauw. Zijn lieve kinderen zouden dan niet wettig zijn, onecht, natuurlijk, of hoe het heette. Ja, ja, dat ware wel ontzettend, al was het niet aan hen te zien. Maar de gravin hielp hem nog verder.

„Het denkbeeld, Johannes, te leven van het fortuin van een ander is voor een vrouw van eer ondragelijk!”

Al weer wat! Het fortuin van een ander! Dus hoorde wellicht al die pracht aan de arme gekke Heléne. En zijn mooie lieve kinderen en hun schoone moeder waren maar onrechtmatige indringsters, woekerend op ander's eigendom.

Johannes deed eerlijk zijn best iets van al die verwarde en rare dingen te voelen, zooals de spreekster het scheen te voelen. Maar dat gelukte niet. Toen zei hij, in zijn behoefte tot troosten, maar dapper wat hem voor den mond kwam, in een strompelend Engelsch dat ten slotte hals-over-kop van de trap rolde.

„Neen, mevrouw, u moet u daar niets van aantrekken. U is mooi, en uw kinderen zijn mooi, en daarom komt al dat mooie u toe. Van die schande geloof ik niets, want ik heb er niets van gezien. Als er schande was, dan zou ik die toch moeten merken. Maar wie merkt er nu wat van, of er ergens iets op een papier staat, in een of andere kast, wie weet waar? Bent u, en Frieda, en Olga daarom minder mooi? minder lief? minder goed? Ik geef er niets om. Heelemaal niets.”

De gravin begon zoo hartelijk te lachen en drukte zijn hand zoo innig, dat Johannes er verlegen onder werd.

„O, jij dierbare jongen!” riep ze al lachend. „O jij rare, grappige, snoezige jongen! Je maakt me waarlijk heelemaal vroolijk! Zoo vroolijk was ik in lange niet.”

Johannes was trotsch en blijde door zijn succes. Gravin Dolores droogde haar lachtranen met haar kanten zakdoekje, en hervatte:

„Maar laat ons nu even ernstig zijn. Het zal je nu ook duidelijker worden waarom ik mij zoo interesseer voor al wat spiritisme is en theosofie. Waarom ik zoo graag luister naar de wijsheid van mijnheer Van Lieverlee en Lady Crimmetart. Waarom ik dien kring der Plejaden in den Haag frequenteer — en óók, Johannes, waarom het mij zoo verheugde jou te ontmoeten, toen ik hoorde dat je ook een medium bent, en de elementalen kunt zien op klaarlichten dag.”

— „Waarom dan, mevrouw?” vroeg Johannes, eenigszins beklemd.

— „Maar, jongenlief, hoe kun je dat vragen! Niets kan

mij immers mijn gemoedsrust teruggeven, als één woord van hem, van de overzijde van het graf!"

Ach! dat was een zware slag voor Johannes. Niet zoozeer verdroot het hem, dat hij dus maar om een bij-oogmerk hier te gast was genood — zoo hooghartig was hij nog niet — maar wèl, dat hij nu zeker de lieve vrouw zou teleurstellen. Hij zuchtte en keek op 't tapijt.

„Willen wij de zieke eens opzoeken?" vroeg mevrouw, terwijl ze rees.

Johannes knikte en volgde haar.

Nauwelijks ging de deur van het ziekenvertrek open, of uit de hoek der kamer weerklonk een erbarmelijk gegil.

Het arme meisje zat ineengedoken, in haar witte nachtpon, op den grond, de lange zwarte haren verspreid neerhangend over gelaat en rug. Haar schoone, donkere oogen stonden wijd gesperd en haar gelaat had de uitdrukking van doodelijken angst.

— „O God! — daar heb je 't al!" gilte ze bevend. „Nou zal 't gebeuren! — O God, nou zal 't heusch gebeuren! — Ik wist het wel! — Daar heb je 't al! — Zei ik het niet? — Nou gebeurt het! — O! O! O!"

De verpleegster suste en maande, maar het arme, geplaagde schepsel beefde en kreet, en keek zoo radeloos bang, dat Johannes in groote ontroering vroeg weer weg te mogen gaan. Het had den schijn alsof ze hem zoo vreesde.

— „Neen! mijn jongen!" zei de gravin, „het is niet om jou. Zoo doet ze bij ieder die binnen komt. Bij alles wat ze hoort of ziet: ze is altijd maar bang! bang!"

Dien ganschen, verderen dag, en een groot deel van den nacht, peinsde Johannes over deze ééne vraag: „Wáárvóór, wáárvóór is dat arme meisje zoo bang?"

(Wordt vervolgd.)

VERLEDEN EN TOEKOMST

DOOR

NICO VAN SUCHTELEN.

Zoals een eenzame daglooner laat nog
's Avonds over het zandige veldje
Kruipt en rooit er zijn armlijke vruchten,
Suffend gelaten zijn leege gepeinzen:
Over den vogel die zoekende rondzwiert
Boven zijn hoofd en de koelte doet rillen
Van zijn geschreeuw, en over der vorschen
Rustloos eentonige, nauw-meer-gehoorde
Reuteling, en over 't deinende gonzen
Ver uit de stad en het woelen der zee;

Zoo leek mijn geest in zijn stilte te peinzen.
Maar toen hij opzag werd hij een jonkman,
Week en verbijsterd: een floers voor zijn oogen,
Zit hij te staren, in twijfel en wanhoop.
Want nog te zwaar is des denkern geweldige
Arbeid; en langzaam zwellen zijn tranen.
En zijn gedachten, verarmden, vereenzaamden,
Voelt hij verloren in wentlende volten,
Weg in den chaos der war'lende wereld
Waarin hij, arme, vereenzaamde, woont.

Waar is nog macht, een werkende schoonheid?
Waar is nog leven, een willend gebeuren?
Als in een zinlooze spookwereld dwaal ik;
Dooden omringen mij, razende dooden
Zwerven tusschen verzonken ruïnen,
Reiken hun hunkrende handen, . . . waarhenen? . . .
Hongrende doolers, doellooze schimmen
Zie ik . . . en ik? een dooler, een doode;
Ik, een wanhopende, een ledige, een hongrende,
Midde in hun spooknacht, een doellooze schim.

Toen werd mijn geest tot een branding, een stormzee,
Tot een onrustige, schuimende stapling
Water die onder een windvlaag omhoog spat.
Zooals een zee wierp mijn geest zijn gedachten
Uit zich omhoog, als de spatten der golven
Die in den grooten hemel verstuiven.
Ik ben de zee, de oneindige volheid;
Ik ben wat eeuwig zich ledigt en eeuwig
In zich terugkeert, het eeuwige Worden,
Ik, de noodwendige, levende geest.

Zooals een slapende, nektar verdoofde
Droomgod onder papaveren krone
Droom ik te midde mijner gedachten.
Eindeloos, eindeloos! Komt mijn geschapenen,
Die alle werelden vult met uw werkelijkheid;
Gij, mijn verledenen, die alle eeuwen
Zwervend doorleefd hebt; keert in mij weder,
Dat ik u schouwe als het levende Heden,

Dat ik weer wete, mijn wil en mijn waarheid,
Hoe gij in 't eeuwige Worden verwerd.

Was ik niet zelf eens die wilde spelonk-mensch,
Naakt en wurmen-verslindend en zuigend
Merg uit de knoken van beer en van oer-os?
Heb ik niet jagend de wouden doorzworven?
Dreef ik mijn kudden niet over de steppen?
Ploegde ik het land niet langs de rivieren?
Mijn karavanen leidde ik behoedzaam
Onder de wakende roofterten henen;
Ver in de prairie bouwde ik mijn blokhut,
Huisde aan het wijde visch-rijke meer.

Zoekende horden, verov'rende drommen
Zie ik, staten verwoestend en vestend.
Ziet de tienduizend, mijn duldende makkers,
Waarmede ik optrok uit Aziëns diepte,
En ook het volk dat ik voerde uit Egypte;
Over de sneeuwige hoogten der Alpen
Wees ik den weg aan den zwerm der barbaren;
En in de rank-gesnavelde schepen,
Uit onze hooge, noordlijke nesten,
Togen wij plundrend van zee tot zee.

Duidde ik niet eens de duistere runen?
Bracht ik den heidenen niet hunnen heiland?
Vreugdig verbloedde ik in 't zand der arena;
En van den brandstapel zong ik nog stikkend
Hard en gehoorzaam mijn heilige ekstase.

Ik was een razende, god-bezetene
 Mantis, een statige wijze, een zanger,
 Over de slagvelden schalden mijn lied'ren;
 Ik was een schuwe, wereld-bedroefde
 Boetling, een wreede krijgshaftige paus.

Herakles ben ik, en Christus en Wodan;
 Ik ben Prometheus, de heil'ge Drie-Eenheid,
 Mithra, Phoibos, Loke en Balder.
 Belzasar ben ik en Luther, Spinoza.
 Ik ben de hoof'ling, de ridder, de landsknecht,
 Handwerker, vroomheer, koopman en hoorrige;
 Ik ben de heks en de kluisnaar, de zeeman,
 Gildmeester, monnik, schepen, geleerde...
 Was er eèn leven, eèn daad, eèn gedachte
 Die niet meer werkt in mijn levenden geest?

Dreunt nu het eindloos tumult in mijn ooren
 Dat ik eens huivrend van Pergamos' wallen
 Loeien hoorde over 't veld der Skamandra?
 Of hoor ik diep uit den Tartaros brullen
 't Heir der verslagen, verworpen Titanen?
 Hoor ik het huilen van Attila's horden
 Over het jammer-gegeeselde Europa?
 Is het de slachting der hongrende boeren?
 Is het de storm der Bastilje?.. Het leven,
 't Worden der eeuwen dreunt om mij heen!

Wat is geleden, wat is verloren
 Dat ik niet diep in mijn geest houd besloten;

Wat is vergeten dat in mijn bewustheid
Niet weer een werkelijk weten verwekte?
Al wat verging werd nu levend weer in mij,
En wat ik ben is het worden der toekomst.
Ziet ik herkende u, mijn werkende waarheid,
Leed des Verledens, verzoende noodwendigheid,
Hoop mijner toekomst, die in dit Heden
Eèn zijt: mijn levensmachtige wil.

Zoo werd mijn geest tot een schepper die wrochtend
Schouwt in de klarende schoonheid zijns levens
En naar zichzelf eindelijk luistert
Als naar het groote gebruis eener fuga
Die in een dwarrel van rithmen zich uitvloeit.
O mijn gedachten, geest-geschapene
Spelers van mijn vol-maakte Verleden,
Gij die ik uitzond tot mijn verwerklijking,
Nu mij herinnerden, in mij begrepenen,
Schept mij mijn toekomst, den Willer, den Mensch!

HEGELEN OF CIJFEREN?

EEN DENK-BEELD IN SPRAAK EN TEGENSPRAAK

DOOR

G. MANNOURY.

De eerste vraag: Wat is waarheid? — Waarheid is, dat de toren van Pisa scheef staat, — en nog een en ander bovendien.

Wat is dat: „scheef”? — Niet recht.

Wat is dat: „niet”? — „Niet” is een woord, dat geen woord meer is, maar de wensch naar een woord en naar het andere van dat woord. Het is een opwekking tot zelfwerkzame luistering en een waarschuwing tegen éenzijdigheid, — maar verworpen tot een symptoom van menschelijke ondoordachttheid en lust aan bepaaldheid. Het is oudste taal-schoonheid, want het steunt op vertrouwen van redekunstige verstandhouding en dus op bewustheid van verwantschap der zwijgende gedachten, — maar verworpen tot een keurslijf der verklankte gedachten, tot een dood lid aan een warm lijf, en dus tot denk-leelijkheid. Het was wegwijzer in de werkelijkheid der tegenstellingen; maar de mensch, die om den wijzer den weg niet zag, is verdoold naar de onwezenlijkheid der tegenspraak. Anders: het is geweest beheerscher en wetgever der taal van den stamelenden mensch: steeds vermeerderaar des rijks, -- geworden tot een constitutioneel koning, met „niet-niet = wel” tot grondwet. Anders: het is de wording en de verworping van de logica, d.i. de wiskunst, d.i. het zuinig zijn met denken om beter te denken. Anders: het is oude waarheid, en dus leugen.

Is bepaaldheid primair, of negatie? — „Für lebendige

Dinge wird eine einzelne Bestimmtheit zur Empfindung eines Negativen."

Ligt dan niet in de logica, dus in de wiskunde, de negatie der bepaaldheid? — Onbepaaldheid in wiskunst is een *contradictio in terminis*; — en dat is de ergste contradictie die be-staat..., wat niet veel zegt.

Is tweemaal twee vier? — Hoeft niet.

Waarom niet? — Omdat in sommige dozijnen dertien gaan, en acht dagen niet veel anders is dan een week. Omdat een hoogere-machtsvergelijking gelijke wortels kan hebben en twee congruente driehoeken „volkomen" kunnen samenvallen. Omdat hoofdgetallen toch eigenlijk ranggetallen zijn, en identiteit even goed betrekkelijk is als gelijkheid. Omdat er menschen zijn die stotteren en potlooden zonder punt. In één woord, omdat de noodzakelijkheid, die in wiskunst ligt, niet van ijzer is, maar van papier.

Waarom wil dan de wiskunde niets van de onbepaaldheid weten? — Waarom wil de dief niet weten van het hangen, de dokter niet van patenté's, de winkelier niet van coöperatie, de eene hegelaar niet van den anderen, de wijze niet van filosofemen, en de filosofemenfabrikant niet van de wiskunst? Ut sint, aut non sint.

Is een cirkel een veelhoek? — Evenmin, als hij een \bigcirc is. Een cirkel is: de definitie van een cirkel, of tenminste: behoort dit zijn, wil hij wis een cirkel wezen. Want in het woord en de relatie van woord tot woord (maar dan woord en relatie zonder meer), ligt de veiligheid van den cijferaar, die hem toelaat zijn gebied te verkennen en zijn rechten te handhaven, in de vóór-vreugde van zeker-te-winnen strijd. Immers reeds nu treft men zelfs in een schoolboek van meetkunde sporen van wiskunst aan, en zijn wiskunst en logica geen vreemden meer voor elkaar. Met grond mogen wij beiden dan ook hopen, het nog eens te beleven, dat niemand meer zal meenen dat in de „wiskunst" wiskunde ligt. En dan eerst zal de grens van des cijferaaars rijk scherp... neen, dat nooit, maar dan toch minstens zeer scherp getrokken zijn.

Is in wiskunst contradictie? — Neen, want contradictie vóór-onderstelt gewisheid.

Is contradictie een algemeenheid? — Neen, maar algemeenheid is een contradictie, en daarom zijn filosofemen taalverschijnselen en dus woorden zonder meer, die elkander verdringen als valsche slagen in een touw.

Waarom is algemeenheid onhoudbaar? — Omdat een zandhoop meer deelen heeft dan eenheden.

Is dat wis-kunde? — Neen, wiskunst, d. i. nominalisme.

Is dialektiek een taal-verschijnsel? — Dialektiek niet, wel hegelarij z. m.

Wat is dan: zuivere rede? — Reiner Blödsinn.

Toegegeven. Maar ligt dan in het stil besef van die eenheid van tegendeelen, d. i. van de onhoudbaarheid van de zuiverheid, het onwezenlijke van alle waarheid, en de algemeenheid van de betrekkelijkheid, niet een betrekkelijk zuivere waarheid, en dus menschelijke wijsheid? — Zeker, maar een wijsheid, die in stil besef haar opheffing vindt, omdat in werkelijkheid geen wijsheid liggen kan.

Wat is werkelijkheid? — Weten = willen = zullen = doen.

Is werkelijkheid dan enkel menschelijk? — Integendeel, wat enkel is, is niet werkelijk, en dus een mensch geen ondeelbare bepaaldheid.

Waarom niet? — Omdat er haarsnijders bestaan en Siameesche tweelingen. Omdat een professor weleens verstrooid is en een martelaar psalmzingt op den brandstapel. Omdat willen profeteeren-en-herinneren-in-eenen is, en omdat lust en onlust relaties zijn.

Is een kwal een individu? — Menschelijkerwijze gesproken: ja. Maar evenzeer een kwallenkolonie, het geslacht *Oenothera* en de maatschappij.

Hoe weet ge dat? — Omdat menschelijkerwijze over mimicry en over historisch materialisme gesproken kan worden.

Weet de Indische sprinkhaan, die een adder nabootst, waarom hij bij gevaar de voorpooten met de oogvlekken langs het lichaam legt, en met de sprieten sist? — Neen, evenmin als iemand, die om hulp roept, weet, waarom hij de neusholte afsluit, even vóór hij de letter p uitspreekt.

En wat is historisch materialisme? — Also sprach Zarathustra zu den Verächtlern des Leibes: Hinter

deinen Gedanken und Gefühlen, mein Bruder, steht ein mächtiger Gebieter, ein unbekannter Weiser — der heisst Selbst. In deinem Leibe wohnt er, dein Leib ist er.

De laatste vraag: Maar als historisch materialisme slechts de anderzijdigheid eener éenzijdigheid is, wat is dan socialisme? — Socialisme is een woord, dat meer is dan een woord: het is de woord wordende menschelijkheid.

Mei 1905.

GEDICHTEN

DOOR

JAN PRINS.

DE SCHUTSLUIS

De tjalken schieten aan tusschen de strakke dijken,
en vullen 't glad kanaal met driftig schuimgedruisch,
toddats zij met een vaart hun lange zeilen strijken,
en glijdend binnengaan in 't veilig vak der sluis.

Daar dringen zij dooreen; de harde boorden kraken,
zoodat een druk rumoer zich opzet in de lucht, —
toddats de wachters weer de poorten openmaken,
en al dat ongeduld in de open ruimte vlucht.

Dan wordt de morgen stil na 't jong geluid, dat heen is
en ons verliet, nog vóór 't zijn vollen groei begon, —
en in de leege sluis, waar 't licht nu weer alleen is,
drijft enkel nog wat schuim, dat schittert in de zon.

DE WOLK

Van af den top, dien 't zwijgend woud beklint,
zie ik in 't rond, tot waar de zee wit glint,

en om de lagere heuvels van de kust
gelegen is in zachtbewogen rust.

Ik zie den stroom van loof, die overal
gelijk een donkere, volle waterval
het dal bedreigt, — en voor mijn voeten glijdt
een witte wolk, een vlek doorzichtigheid.

Zij drijft, tusschen de wanden, ongestoord
aandachtig over 't lachend landschap voort:
daar is geen dorp in, dat haar zorg ontgaat,
geen enkel boschje, dat zij overslaat.

De schaduw, die zij afzendt voor zich heen,
bezoekt de verre velden één voor één,
en een voor een, in ieder veld, bedekt
den grond haar groet, die langzaam overtrekt.

De landman, om de koelte, die zij gaf,
staat even stil en wischt zich 't voorhoofd af, —
hij heeft, al eer 't geluk voorbij is, dat
hem op deed zien, alweer zijn werk hervat.

Zoo gaat zij voort, een dochter van de zon,
licht drinkend uit den vollen hemelbron,
licht temperend, — een dunne luchtigheid,
een teere, ontastbare doorzichtigheid.

En trekt voorbij, en lost al, drop voor drop,
onmerkbaar in de klare lucht zich op, —
en als allengs de zon wat hooger klom,
is 't weder hitte en helderheid alom.

MAARTSCHE MEIDAG

Ik dacht wel, dat zij komen zou
lang voor het iemand wist, —
en hebben we ons niet werkelijk
een maand of wat vergist?
Wij dachten ons den winter nog
ternauwernood voorbij,
en vinden de verwachting al
rondom ons in de velden, de
verwachting van de Mei.

De traag ontwaakte hazelaar,
die 't niet vermoeden kon,
staat nu nog in zijn schamelheid
beteuterd in de zon; —
maar 'k zie de boomen dichter zich
verdringen om 't gehucht,
en al de frissche daken, die
er nu al zomer maken, en
die blinken in de lucht.

Nu hebben al de meisjes ook
geen manteltjes meer aan,
maar heldere japonnetjes,
die wel zoo aardig staan.
De Zon vond bij zijn binnenkomst
de meisjes kant en klaar, —
de meisjes, zonder manteltjes,
en met de blonde kleuren van
dien Ridder in het haar.

BINNENKOMST

De ganschge vulde stroom ver toont
de gladheid van zijn vlak. Wij glijden
de velden langs en vette weiden,
die 't vee nog dag en nacht bewoont.

De vlegel valt, de wieken slaan, —
de welvaart zegent de landouwen,
waarbinnen zij, die graan verbouwen,
hun gulden oogst al gadeslaan.

Van wagens, die ter schure gaan,
waait mij de gulle hooigeur tegen;
'k zie wilgen langs de kim bewegen,
en kinders op een vlonder staan.

De stroom, die ons zijn bocht ontsluit,
brengt ook den overkant naar voren; —
dan komt een welbekende toren
vanzelf achter den oever uit.

DE TOREN

In 't kleine stadje, staat de toren, stomp
en zwaar, zijn logheid in de lucht gestooten, —
de breede beeren rustig voor den romp,
die 't leed van zóóveel eeuwen houdt besloten, —

den steenwand door de jaren diep gekloofd, —
de jaren, die zijn scherpen kant verzachtten,
en, als een schaduw zinkende om zijn hoofd,
dien schat van droefenis tot schoonheid brachten.

Voor 't zonlicht, dat om zijn gestalte stroomt,
 is 't sombere in zijn ouderdom verdwenen; —
 zacht wuivende om den harden voet, bezoomt
 het glinsterende gras de grauwe steenen, —

en wijkend, vóór 't zijn rust verstoren kon,
 wordt van een wagen, in de stille straten,
 't geratel minder. — 't Kerkplein ligt verlaten. —
 Een donker vrouwtje schuifelt in de zon.

DE MEEUWEN

De meeuwen vechten, vleugels hol,
 en hangen aan den wind. Zij vallen
 in 't bouwland neer, — en, neergevallen,
 maken ze 't langs de voren vol.

Zij namen overland de wijk,
 en zochten langs de breede stroomen
 hun toevlucht, — om op kracht te komen
 achter den hoogen winterdijk.

De snavels, onder pen en veer,
 herstellen de geleden schade.
 Maar 't nader klinken van de spade
 des akkermans verjaagt ze weer.

Ze vliegen op, — de vleugels reê
 zich klauwende aan de lucht te klampen.
 Een oogenblik ziet men ze kampen. —
 Dan voert de felle wind ze mee.

DE DENNEN

DOOR

JOH. S. BRANDTS BUYS.

Kindje, — heb je wel eens gehoord hoe mooi het ruisen van de dennen is? altijd zichzelf gelijkend, maar eeuwig verschillend toch? mooier dan van één boom anders?

Weet je hoe dat ruisen komt?

Het is het mooiste op een felhete zomerdag, als het witte zand trilt aan de horizon; en je gaat dan liggen aan de rand van een dennebos. De boomen staan stil; zonder geruis, want wind is er niet. En met je lome ogen die halfdicht zijn, zie je naar den hemel. Die is heel verschillend van anders. Als je anders op je rug ligt, en omhoog ziet, en heel ver weg boven je, even de dunne witte wolken gaan, is het om bang te worden en duizelig van de grote diepte. Maar nu is de hemel niet hoog meer; en heeft geen welving; maar hij is strak, en ligt op de toppen der bomen. De kruinen zijn zonder dikte; ze zijn vlak, en zwart liggen ze tegen de vlakke blauwheid van de hemel; zo liggen bij Oosters lakwerk donkere figuren zwart op lichte grond.

En de stilte is droomwekkend en de warmte. En je ogen zijn toegefallen. — En dan komt van verre, over het bos, de wind even zachtjes aanlopen; veraf buigen de bomen; en dichterbij, en dichterbij; en vlakbij; stilweg gaan ze deinen, en ze zingen suizende; dat zingen klinkt als het ruisen van de grote zee.

Weet je hoe dat zingen komt?

Als je uitziet over de hei, zie je, verweg, witblinkende

plekken, als-stukgebeten-brokkelig; of daar een oude stad in ruïnes lag, met doorbroken muur, en ingestorte muurtorens. Als je het dichtbij ziet, is het louter zand; maar dàt, is de waarheid niet. Werkelijk zijn het bouwvallen. Er heeft daar vroeger een slot gelegen, een groot koningsslot. En in oude tijden woonde daar een steen-oud koning; òm hem zijne duizend zwartharige princessen, die hij liever had, dan al wat er was in zijne wijde lage landen langs de zee; en liever dan zijne landen zelve. — Verweg in de geduchte kastelen langs de grenzen lagen zijne krijgers. En daar tusschen, van kasteel tot kasteel, de lange rij der posten. Maar niet de vijand was het, voor wie hij vreesde; want hij wist dat zijne legerbenden sterk waren en talrijk; en dat geen vijand die overwinnen kon. Wie hij vreesde waren de Koningen en de Keizerszonen die, van alom en verweg, getrokken kwamen naar zijn land. Want de zangers die aan zijn hof geweest waren, zongen de schoonheid zijner dochters waàr ze kwamen; in de dorpen en aan de hoven en burchten, en in de grote steden die ver naar het Oosten liggen, tot in Indië toe. En wie getrokken kwam, trots en hoog, te midden van zijne legerscharen, om de schoonste te kiezen uit die de liefde der zangers als de schoonsten van deze wereld geprezen had, werd teruggewezen aan de grenzen; en wie met wapengeweld zocht binnen te dringen, werd bloedig teruggeslàgen. Maar altijd was hij beangst dat er wezen zouden, die vermomd doordrongen tot zijne burg, en hem een zijner dochters, die hij niet missen wilde, ontroven. Want hij wist wel, dat z'n lieve meisjes, die jong waren, naar liefde verlangden zooals hij hun niet geven kon. Maar hij dacht dat hij wel spoedig sterven zou, zò oud was hij, en wilde tot dan niet de zachtheid en liefde van één hunner ontberen.

— 's Zomers gingen zij, de princessen, 's avond vaak tot waar de zee is, om er te baden.

Eens, — de dag was geweest over de aarde als een gloeiende oven, maar nu begon de strijdende felheid te doven in de lucht, en het stille avondschijsel wilde er al in gaan doorbreken, — trokken ze weder daarheen, te paard, in lange stoet.

En toen de zon reeds was onder gegaan, en zij altijd nog badend blij om de koelte van het water, maar zonder klinken van hun uitgelaten lach, en stil nu, want moe al, — en de naakte blankheid hunner lichamen wonderlik mat glansde in de beginnende schemering, konden de golven, die zijn de zonen van de zee, en meestal voortgaan in onbestemde verwording, niet meer hun verlangen weerhouden, doch namen menschengedaante aan en gingen aan land.

En zij schrikten niet, noch riepen om hulp, nóch trachtten te vluchten; want ze voelden dat hier de liefde kwam, de lang verwachte.

En vele avonden zijn ze tot hunne liefsten weeromgekomen.

De herfst kwam laat dat jaar. Maar toen hij eenmaal gekomen was en de tijd van baden voorbij, konden ze niet langer naar de zee gaan, openlijk, op hunne paarden. En ze moesten dus wachten tot de nacht er wàs.

— 's Avonds brachten haar kamenieren hun te ruste; dragende voor hun uit de zilveren kandelaars waarboven de kleine vlammen; zachtjes glom weerschijn in de blonde haren der draagsters door de lichten van wie na haar kwam.

Als er dan geen gerucht meer was in het slot en alles slapende, stonden de princessen weer op, en gingen stil naar de kleine poort die in de buitenmuur was waar hoge bomen er vlak tegen stonden die zware schaduw gaven. En dan gingen ze tevoet de lange weg. Grote angst droegen ze voor ontdekking wanneer ze 's avonds zo heengingen, en grote angst als ze terugkwamen in de nanacht, vóór het eerste licht de hemel bleek maakte.

Toen de herfst ouder was geworden, trok hun vader, de Koning, heen met zijne volgelingen, want hij wilde zien naar de burgen aan de grenzen, en hoe die bewaakt werden; en in vele maanden zou hij niet terugkeren.

Een nacht dat hun vader nog niet lang heen was, zij wederom op weg; gaande naar de zee.

Toen ze de hei overgegaan waren, en door het beukenbos, en weer over de brede heide, kwamen ze in de wijde flauwe

heuvels met het laaggehakt eikenhout. — Weinig maanlicht was er, en dat gedempt door de lichte nevel. De lucht vochtig en zwaar, en dik van de bruine, donkere geur der eiken. — Later werd die zwaarder nog en sterker, als specerij; en toen als van orchideën.

En daarna gingen ze over de vlakke akkers, waarop de lucht warmer was met een even-stekende geur, als van rook.

En toen weer tusschen het eikenhakhout; de laatste strook nu, want daarna de duinen. — Voor nu, was de wind geheel weg geweest; maar nu woei hij telkens, eventjes, heel zachtjes; dan een gulp van de warmere rooklucht die uit de akkers gestegen was; en als hij niet woei de koudere runlucht van het eikenbos.

Toen de duinen; en het zeestrand.

Zorgelozer dan gewoonlijk nu ze wisten dat hun vader er niet was, waren ze langer gebleven dan anders, die nacht. Maar nu vreesden ze dat ze te laat terug zijn zouden in het sloi. Want wèl was hun vader daar niet, — maar wàt, als het licht was, en de wachters en hunne kamenieren wakker en uitziende reeds, vóór ze terug waren in hunne kamers?

Haastig repten ze zich voort. Angst was over hen.

En opeens greep de allerjongste prinses een oudere zuster die naast haar liep bij de arm. Stil stond deze.

„Ziet ge niet, zuster, die bleke schimmen daar ver links van ons, die met ons medegaan?”

Maar de ander, starende lang, zag niet wat ze meende.

En verder gingen ze weer, haastiger nu om de overigen in te halen die ze voorgekomen waren.

En weer zei de jongste: „zie toch zuster, zie toch! Ziet ge niet hoe ze bewegen mèt ons?”

En zonder stil te staan nu, keek de oudere naar waar ze heen wees. Nu zag ook zij ze.

Sneller gingen ze voort en durfden niet hunne hoofden naar die zijde wenden, maar toen ze even stil stonden die twee, omdat ze waren buiten adem door hun snelle gaan — ze gingen nu het laatst van de lange stoet — zag de oudste weer daarheen. En opeens wist ze nu wàt hun verschrikt had: Vaallichtere plekken waren het, van de leegte van lucht die

het bosch achter zich had in de verte en die gezien tusschen de stammen door. Maar dit wèten maakte hun angstgevoel niet minder.

En voort weer, met vlak rechts van hen het kreupelhout; links het beukenbos. De wind, zachtjes maar koud nu, woei in het almeestdorre blad van de eikenstruiken. Daardoor die struiken suizen; maar op dat algemenere geluid sterker het ritselen van de bladen-afzonderlijk dichtbij hun oor. En die klonken niet zacht; maar scherp, piepende en schurend en schrijnende. Soms dachten ze dat daar dichtbij, daar tusschen het loof een dier wezen moest: een vogel met wreed geluid, of een krekkel snerpende; — of was het geluid dat slangen maken, zo? Maar als ze om hunne angst weg te dwingen de bladeren aanraakten waar het geluid, wàs er geen dier. Doch dit maakte hun gevoel van angst niet minder.

De nevel van die nacht, en van de vorige avond al, nu dichter; en eindelijk dicht. De maan reeds lang heen, en om hun allen zware mist.

Toen, in hun radeloosheid verdwaalden ze geheel.

Eindelijk na uren van bijna-tastend omzwerven, werd het lichter. De dàg die aanbrak, zonder schoonheid; langzaam, bleek-schemerend; vaal sluipende.

Ze waren nu op hoge heuvel aan bosrand; voor hun in de laagte moest wel heide zijn. Maar die was niet te bespeuren; de zware nevel lag daar nog over, niet te doorzien. Ze wisten niet waar ze waren; — was dit de heide die om het slot van hun vader was, of waren ze verre van daar? Angstig uitziende of de nevel niet breken wou, en verheen luisterend of geen klank hun tijding brengen wilde, stonden ze.

Toen, in-eens, van zeer verre, het kraaien van een haan; en een andere antwoordend, en nog een. En dichterbij nu een; maar dit kraaien bekend; één haan maar die kraaide zóo, met die wonderlijke interval aan het einde: Waar-vandaan dit geluid gekomen was moest hun slot liggen. En bij het al sterker licht rondziende kenden ze de plek nu ook waar ze stonden. Achter hun de rand van het beukenbos, gekend door z'n vreemdheid. Want de bomen niet, zooals anders aan bosrand altijd, betakt tot aan de grond bijna maar geheel

naaktstammig; alleen boven, als bij een naaktstengelig kruid de bladeren zijn, de kruinen. — Ze moesten hier zijn waar voor kort de beukenstrook het naast aan de heide geveld was, en vroegerbedekte bomen in hun nooit zo geziene vorm vrijgekomen. — En dààr moest het slot liggen. Maar dit nog niet te zien. De nevel was minder zwaar wel nu, maar altijd nog zonder breuk. — Nu ook ver blaffen van een hond; en van meèrderen. Ook dàt moest van de burcht komen. — En weer hanengekraai. — Maar daar tusschen, van zeér, zéér verre, en even maar, meegenomen door de wind die nu zachtjes-aan tot hen kwam, en zoo straks wel de nevel verbreken moest, een nieuwe klank.

En die hem het eerst gehoord had zei: „Zusters, wat kan dat geluid zijn?... Hoor;... maar nu is het weg...; maar nu...”

En alle luisterden; hunne adem ging niet meer. Daar was het terug; zacht nog als zo even, maar langduriger nu. En bij tusschenpozen weg nog, maar die minder vaak; en het geluid sterker ook. — Nu, ver weg nog maar herkenbaar: hoetrappelen van vele ruiters. Hoe konden die komen hier, in hun verafgelegen streek waar nooit vreemde ridders of vorsten kwamen? — En dezelfde gedachte plotseling in de hoofden van hun allen: Hun vader terugkerend, onvermoed. En een zèi het, zachtjes, maar met ontzetting: „Vader!”

En de allerjongste prinses, die op de knieën gevallen was en het gezicht om bescherming tegen het lichaam van een der anderen aandrukte vroeg: „Hoort ge wel goèd... hoort ge wel goèd... zijn het wel hoefslagen... mijne oren gonzen van angst zó, dat ik het geluid niet meer horen kan.”

In sterke stoot schoot de wind die al lang gewiefeld had uit. De nevel brak nu met brede scheur. Daardoorheen kwam nu helderuit het slot te zien, zelf in de schaduw nog. Maar over de landen die er achter lagen, en de weg daardoor erheen, de zon. Op de weg de vele ruiters, klein, nog lange niet te herkennen. Boven die uit de banieren, ineenhangend. Maar nu daar in de verte die, uitgeplooid door de wind, herkenbaar. En herkend: Hun vader.

In redeloze vlucht allen voortgesneld over de oneven heide als verschrikte dieren voor jagende wolven. Maar niet lang;

want spoedig zij uitgeput en wetend dat zó redding niet mogelijk was, omdat ze niet daar konden zijn in het slot, onbemerkt, vóór de ruiters.

En in radeloze angst zij nu stilstaandè de handen biddend omhoog geheven om erbarmen.

En de goede geesten hadden erbarmen met hen.

De zachtzijige donkere door de wind wijduitwaaiende haren kroezig en gekruifd, en de biddendgestrekte armen krampachtig gewrongen en gebogen als door hun wanhoop: De zwartharige ranke princessen werden tot rankere zwartbladige dennen.

Een nieuw bos, ver over de heide.

De nacht van die morgen wachten de zonen van de zee op hunne donkere princessen. Maar tevergeefs. — En de tweede nacht, en ze kwamen niet. — En de derde; maar niets. — En de vierde; — en de vijfde; — en de zesde; — vruchteloos.

De zevende nacht, wanhopig, vermomden zij zich, en gingen naar waar zij dachten dat het slot liggen moest, over de landen om hunne verloren liefsten te zoeken. Zij wisten dat zo menschen hen herkenden, hunne oude vijanden, dit hun dood wezen zou. De stormwind, die alle landen heeft bewaaid en kent, geleidde hen. Rond hunne halzen droegen ze de toverketen van schelpen, zonder welke ze tot water vervloeid zijn zouden. De nacht was ruw en ontzettend, dat de menschen angstig in hunne huizen bleven. De wind pijnigde de arme bomen waar hij overkwam.

En toen ze gekomen waren aan de rand van de heide waar het nieuwe bos stond, viel hij zwaar in de dennen neer; en dezen, schokkende onder zijn woede zongen; zongen de geweldige stormzang van de zee.

En het hart van de Zee-zonen werd ontzet en verwonderd toen ze deze klanken, zo bekend hoorden. En ze keken op naar de dennen; maar dezen wilden wel zeggen wie ze waren, doch kunnen deden ze niet.

Toen ze bij het slot gekomen waren hield de storm op te waaien, en stonden zij stil. En ze riepen zacht de namen hunner liefsten; maar antwoord kwam er niet; en ze riepen

luider, maar er kwam geen antwoord; en eindelijk luid, maar antwoord was er niet.

De wind ging zachtjes voort, tot het slot, als bode; en hij woei door de kieren en reten, en liep de gangen door, en de kamers, en de zalen; maar de princessen vond hij niet. En hij ging terug, en zeide het hun: dat zij gestorven zijn moesten.

En in hun vertwijfeling grepen ze naar de keten die om hunne hals was en rukten die stuk. En de schelpen vielen neer; vandaar dat nu ten dage nog wie over de heide gaat, soms met de punt van de voet een schelp uit het zand opschoffelt en zich afvraagt hoe die daar komen kon — maar de wind in zijn smart over hunne dood, greep het water waartoe hunne lichamen vervloede en stortte dat en zich, groeiende tot storm en van storm tot woedende orkaan, in een geweldige hoos op de burcht, en vernielde die.

— De volgende morgen was het slot een bouwval geworden, en wie er ingewoond hadden dood; de oude koning dood, die verdoofd was door smart om zijne verdwenen dochters, en dood al de anderen. —

En wanneer nu te-zomer de wind even gaat over de dennen, denken ze aan wat verloren is, en zachtjes zingen ze, zingen de tere zang van de zee.

Maar de dode liefsten horen die niet.

— Zo komt het ruisen dier bomen. —

'03.

NOG EENS OMKIJK

DOOR

W. L. PENNING JR.

Aan F. H. E.

I.

SCHEEPSJONGEN

Kort van figuur maar stevig voor zijn jaren,
Was broêr — op zeemansplan en plunje grootsch —
Blijde aangemonsterd, moedig uitgevaren;
En 't eerste briefje uit zee kwam met den loods.

Grootmoeder zag 't nog: „Geef hem bij het keeren
Dit laatst gedachtenisje!” sprak ze ontroerd;
Toen — nóg meer leegte! en verder hoopvol teren
Op tijding door een praaier aangevoerd.

Bericht uit de' Oost, door Stuurman ingesloten,
Straalde als een zon zelfs voor mijn vijf, zes jaar.
Maar die terugreis: Moeders tranen vloten,
Na honderd dagen zuchtte ook vader zwaar.

Zeekre' avond zei zijn stap al: 't Schip is binnen!
— En alles wel aan boord! las in zijn oog
Het moederoog; eer 't woord zich liet beginnen,
Zag hand in hand het ouderpaar Omhoog.

Meê de' and'ren dag beklom 'k den houten omloop
Dier vroeg're Baak, aan 't Hoofd, met open trap;
Daar zag 'k de Maas pas mooi, — en in haar kromloop
Het driemastschip, maar zeil en wimpel slap;

— Dus ent'ren uit de roeiboot! Zoo gebeurde;
Jan Pietersz. Coen, juist ankrend, heesch me aan boord;
 Nog eer 'k mijn blik aan 't mooi kanon ontscheurde,
 — „Dag appelkoon!” riep broêr, en droeg me al voort.

Kajuitsmaat, zet hij wijn op voor de grooten....
 — „Marsch wat geen hoed draagt”, wees kaptein De Boer;
 Zoon Douwes gaf me een scheepskaak; Snert genoten
 We uit houten kom, gewasschen door mijn broêr!

— „Kombuis uit, of ik kook je!” riep de kok toen;
 En in de *kerk* zag ik den grooten mast,
 Daar schaften ze ook. En naar de valreep trok toen
 Ons troepje, en „Meê-gaan, marsch!” werd broêr gelast.

— „Dag (wuidde ik uit de boot nog) dag matrozen!”....
 Weêr voet aan wal werd op de Zerk gezet,
 Met uitgehakt Kompas. Wât weg we ook kozen,
 Broêr — blij herkend — lichtte als een prins zijn pet.

Bij huis zag 'k moeders Oudste heftig trillen....
 In 't vol vertrek zag 'k enkel maar die twee —
 Tot dorst naar nieuws, door antwoord niet te stillen,
 Van zwartjes ophaalde, apenland en Zee.

— „Gegroeid?!” praalde onze held, zijn twaalf jaar metend
 Aan 't schrapje vóór de reis....

— „'t Lot spaarde uw kind,”
 Kwam een gebroken stem; en broêr, onwetend,
 Zei los: „Met mijn zuidwester streek de wind;

En petten? die 'k nu ophad, moest ik leenen”....
 — „En 't Lot (hernam dezelfde doffe stem)
 Doet nu een and're moeder anders weenen....
 Ons kind sloeg uit den mast! vergat je hem?”

— „Oom!” kreet mijn broêr, na 't neefjen uitgevaren,
 En bij zijn navraag straks aan boord gepááid;
 Stil was 't eensklaps waar velen samen waren —
 Weêr hoor 'k die stilte nu 't uit zee zoo waait;

Werk'lijk die zee hoor 'k in mijn lichte nachten....
Maar toen — broêrs zeemanskist kwam juist in huis —
En kijk! een kakkerlak trok mijn gedachten
Van 't drama, knagend aan het Welkom-thuis.

Broêr ruilde op zestien jaar het Roer voor 't Wapen;
Tot dertig bracht hij 't. Eervol was zijn baan,
Maar ver van huis zijn leven, zijn ontslapen....
En als Scheepsjongen bleef hij voor ons staan.

II.

DE OUDE GOEDE MEESTER

Iets wist ik van een Leeuwkje
Dat hem de Koning gaf,
Van feest en zilv'ren schenkblad
En gouden snuifdoos af;
Niets — van klassieke toespraak 1)
Bij hulde in muzen-zaal,
Van inschrift — waardevoller
Dan eêl en eêlst metaal!

Dat hij, door rustlooze' arbeid
Rijk aan gerusten schat,
Ondanks nog plak en been-blok
Een eigen weg betrad;
Dat hij daar gids en steun was,
Hervormend onbetwist,
Geldt loopbaan van wier lengte
Het kind ter nood nog wist.

Maar dat die oude meester
Door iedereen gegroet,
Geliefd werd en bewonderd,
Dat wist ik toen al goed;
Daarom toen 't aan dien hoekmuur
Den zonnewijzer zag

Die meester zelf gemaakt had,
Sloeg 't spelend kind zijn slag:

„Dag!” riep ik door een kiertje
Van zeeke groene poort;
„Dag!” klonk het van de tuinbank,
En meester las maar voort;
„Hoe laat is 't op uw wijzer —?”
Vervolgde ik door mijn kier;
„Die wijst maar als de zon schijnt,
Kom binnen! en kijk hier:”

Hij knipte een vestklok open,
En iets ook tikte in mij
Toen 'k voor die vriendlijke oogen
„Precies zes uren” zei;
„Knap, hoor! Houd nu mijn boek vast,
En zit; mèt ben 'k terug . . .”
En nà zag 'k zilv'ren lokken,
Een tachtiger nog vlug.

Verheugd zag 'k die gestalte
En de achtbre trekken weêr,
En in de blanke handen
Bord, mes en vijgepeer.
Wat schildte meester keurig!
Om beurt, wat lange homp
Genot van 't mooist gerijpte
Dat ooit tot klokhuis kromp!

„Ja” — knikt hij, d' app'laar schuddend —
Best smaakt toch eigen vrucht;
Wat zorg, en kijk! de zegen
Valt hemelsch uit de lucht . . .”
Daar 'k dapper meê geschud had
En ooft raapte uit het gras,
Vond meester „juist een gaatje —”
Eén zak daar berging was.

Saam brachten we in den koepel
 Wat nog te bergen bleef;
 En over wal en water
 't Oog naar de Singeldreef, —
 „Daar is 't vroeg nacht (zei meester),
 En schemer overdag;”
 't Was of 'k nù eerst daarachter
 Vee, weide, en luchtglans zag.

„En nu mag je in mijn school zien,
 Daar kweeken we onder dak”
 Wat ik een oogen zette
 Terwijl de grijsaard sprak;
 Want banken, borden, kaarten,
 Ook d'aardbol zag ik toen —
 Maar aarde en spâ? „De kind'ren
 (Zei meester) zijn hier 't groen.”

Klimop had, meen 'k, de schoolmuur;
 Ontgaan zij me als de rest
 Of dat de Kloostermuur was
 Tusschen Broersveld en -Vest
 Niet ver van 't Heere- of Broêrpad —
 Zien, hooren nog doe 'k hem
 Wiens woord hier zestig jaren
 Wicht had en vaderklem.

Bij Patriotten-opgang,
 Bij Vrijheids schal en val,
 In Fransche en beter tijden
 Had hij in talloos tal
 Van drageren der toekomst
 Zijn oogsten uitgestrooid — —
 Wât Koning we overschatten,
 Den Kinderkoning nooit!

Toen lang na 's mans verscheiden
 Eerwaarde bouw geslecht, 2)
 Maar aan verruimden straatbouw

De naam werd vastgehecht
 Van d'ouden goeden meester
 Die opging in Natuur,
 Toen wenschte ik u, *Plantage!*
 Geluk met zulk een buur.

En zelden ging 'k uw drukte,
Gerrit Verboonstraat! door,
 Of klaar stond mij die oudste
 Der beste meesters voor.
 En wat, nu 'k vèr blijf, nauwer
 Me aan zijn gedachtnis bindt?
 Van meesters die hij kweekte 3)
 Werd de edelste mijn vrind. 4)

Zijn stem pas, de onvermoeide
 En immer warm van toon,
 Las me over u veel zaaks voor —
 Ook moois, Gerrit Verboon!
 En luist'rend, goede meester!
 Zag 'k door een kiertje U weêr,
 Stapte in uw avondtuintje,
 En proefde opnieuw — die peer!

III.

VOOR HET EERST ALLEEN NAAR SCHOOL

Kleine held! weêr beleef ik uw gang
 Langs zelfgekozen wegen,
 Weêr die oudheid van buurten en stegen,
 Dat doez'lig tafreeltje met zang.

Op het rustige Spinhuispad,
 In schaduw van armlijke huisjes,
 Zitten vreemd in vlaskleurige buisjes
 De besjes aan 't snorrende rad.

Geen gevangenisvolkje meer,
 Geen „lelick verloop” spint hier garen;
 Uit de flapmuts om grauwe haren
 Kijken doodgoede mummies veeleer.

Hoofdknikkend bij voetgetrap
 En turend op beevrige handen,
 Zoo spinnen ze al zingend nog banden
 Aan dagen vóór 't weduwschap —

Aan dagen vóór ontrouw of trouw;
 Hoe Karel zijn Roza minde
 Zingt, treurend om Karel en kinde,
 Zingt beevrig oû-vrijster en vrouw.

En 't kooltje in het oog, haast gedooft,
 Gaat glimmen als aangeblazen,
 Gaat stralen, en starende wazen —
 Tot een turfkooltje thee-troost belooft....

Daar deelt Lachebek brood, en brengt thee,
 Volgt mummelend-momp'lend vergaadren;
 Een zucht, en voort snorren de raadren,
 En gelaafd snapt het tongetje meê.

„In de buitenlucht hoor me onze sijs,”
 Knikt het bultje, en haar opkijk is Vrede:
 „Met één poot mist het beestje geen tweede,
 Naar Gods inzicht wordt Salomo wijs.”

„Teun was dom, en zoet wijntje verhit
 (Moppert *Mie booze bui*); onder klamme
 Gemangelde lakens, verlammen
 Die zwierbollen tot je er meê zit!”

„Hier niet pluis!” wijst vergoelijkend Saar
 Bijgenaamd *met de bril*; „*Mie* kon schrijven,
 Kreeg een man van *kom-af* voor haar schijven” —
 Een die dronk....”

Maar *Trijn-snuif* neemt me waar:

„Boekentasch! waar naar toe met de vent?
En geen duitje voor snuf?“ Door haar vragen
Beschaamd en met meêlij geslagen,
Sta 'k sullig, te klein voor een cent!

Dcor een mooi dotje vlas toch verblijd,
Licht ik weinig heldhaftig de hielen,
En tel of er stokslagen vielen
De klokslagen — één over tijd!....

Bij de kooi tusschen bleekblauwe lucht
En bloempot in buitenkozijnen
Blijft het spinlied zoo droomerig kwijnen
Als miste de Tijd er zijn vlucht.

MEESTER heeft me wel ànders beduid;
Maar hoe 'k aan tragen dool kwam,
Waardóór 'k te laat op school kwam,
Dat spon ik eerst nù zoowat uit.

IV.

UIT SCHOOL BIJ ZONSONDERGANG

Voor mijn néus wordt de Brug opgehaald,
En van ongeduld sta ik te trapp'len
Vlak over ons mooi open raam
En, bij 't naaiwerk, twéé blozers van app'len!....
En dan telkens zoo'n flikkerzwaai, huup —
Op en neêr maar die naald met dat garen....
Weêr een zoom af, want moeder kijkt op —
Groetend wuiven mijn pet en mijn haren!

Maar droef-ernstig schudt moedertje 't hoofd,
En wijst naar de Beursklok: zes ure!
Te slentrig alleengaan naar school
Heb ik nablijvend moeten bezuren;

En de hand die mij vreugd had bereid —
 Nu van schaamte en van spijt sta 'k te trapp'len —
 Schuift de ondergordijntjes potdicht . . .
 Vertrouwen verbeurde ik — en app'len?

Onverschillig beschouw ik die kof,
 En haar graan dat ze uit Rusland ging halen,
 En haar draai die de mattenschuit dwong —
 Onze buur! — weêr naar links te verhalen;
 Vader Barneveld naait er zijn mat,
 En kijkt op: „weêr 'n jonk over boord haast. . . .”
 Wacht die kof is er dóór; hier naar toe
 Boomt een schipper die leêg is en voorthaast;

Mal verschrikt me de loerende blik
 Van het borstbeeld *De Schippersvrouw*,
 Met naam en al boven het roer
 Als meermin uitgehouwen;
 En die blauwoog met geelgoud haar
 En vermiljoene wangen
Korte Haven uit, heên naar de Sluis,
 Overziet nu het vaarnat der *Lange*.

Mijn haven, hoe fraai kaatste uw diep
 De vriendlijk belommerde kaden —,
 Den hoek van ons huis ook terug
 In de eerwaardigste nazomerwade;
 En wat kweelde er een blijdschap, een lust
 Uit die mooie oude boomen, die dikkers!
 — „Die zoo speels in ons zolderraam buurt,
 Heeft meer nesten misschien dan ik . . . knikkers!”

Terwijl ik zoo dacht was de klomp
 Na gehengel om bruggeld geborgen,
 De brugketting losgehaakt
 En plotseling weêr voelde ik mijn zorgen
 Daaruit opziende, sta ik verrukt:
 Weggeschoven zijn de ondergordijnen — —
 Wenkend wijst op het appelenpaar
 De allerbeste aller moeders, de mijne!

En de brugwachter duwt me terug —
 Ha, eindelijk! de wippen zie 'k strijken;
 Over brugkleppen — gapende nog —
 Storm ik voort om naar schatten te reiken:
 Schat van 't alles vergevende hart;
 Schat in de alles verheffende handen;
 „Moeder (schrei ik), één appel voor U!....”
 In den anderen zet ik de tanden.

Nadien stond ik menigen keer,
 Sta 'k nog in bedrieglijke nachten
 In droomen het kind weêr gelijk
 Voor de open brug te wachten;
 Wakker bonst mij — geen dichtslaande Brug....
 Deur of brug — ach! de Scheiding blijft gapen....
 Van de overzij toegeknikt,
 Vergeet ik weêr in te slapen.

V.

NAJAARSTEEKENEN

I.

KNAPEN-SPEL

't Was op een Zaterdag
 Met ernstig bleeke stralen,
 Met koelen avondlach
 En doodstil schemerdalen.

En 'k weet nog — eerst bovendijks
 Maar bij *Bokkenburg* steil naar beneden,
 Langs de bleek, *Korteboschje* in en uit
 Tusschen 't boomenpaar kloek als geen tweede. 5) —

Daar hadden we paard gespeeld
 En fier op de stang geknabbeld,
 De vleeschpen anders gezegd,
 Uit de keukenlâ weggegrabbeld;

We hadden gesteigerd, gebriescht ;
We waren op hol geslagen
En tegen een boom opgetornd
Dat de kielen er groen van zagen ;

Zich losrukkend toen, had het paard
Mij een flard van het leltouw gelaten
Vliegens ik om een zweepstok naar huis !
Zweepklàppend ik weêr door de straten !

Zweepklàppend — naar 't klinkerplein
Daar we op paardenmarkt knollen probeeren ;
Daar we kermiskoek slaan, en Sint-Jan
Ook in wafel- en pofferbuurt eeren ;

Het plein daar onze oom met baret —
Weêr aan vaders familieportretten
Dacht ik hier bij een oude open poort —
't Oudemannenhuis neêr liet zetten ; 6)

„Oudemannekens sterven niet uit,
Ook de poortmuur is heel gebleven,
Maar leêg ligt daarachter het erf —
Rara hoe die mannekens leven ?”

Peinzend had ik mijn zakschat, mijn tol
Met dè zevenkleurige ringen
Om het flonkrend koperen oog,
Zijn dollende luchtvaart doen zingen ;

Nog stond hij en dreef hem mijn zweep
Ongedachtig aan oogen en schenen,
Als ik schrik van meneer den drogist :
„Auw ! kwâjongen, kijk eerst om je henen”

Pijnlijk schuift hij zijn bril weêr terecht —
Zwaar echt zilver ! — en barsch kruist hij de armen
En let op zijn stoep die ik ruik
Valeriaan, duivelsdrek, eau des Charmes.

Vanavond geen kans op zoethout,
 Maakte ik op uit mijn vruchteloos groeten,
 Tol-op zak en het zweepje in mijn riem,
 Stoof ik heen naar een zitje uit de voeten.

Op 't plein zie ik halzengerek;
 Achteraf op het Sluisje gezeten —
 Sinds verdwenen met duiker en gracht —
 Mag ik kijker èn luisteraar heeten.

2.

AFSCHEID

Op 't *Oude kerkhof*, links, 7)
 Daalt suiz'lend het doode loover;
 En beteekenisvol op dit uur
 Kleppen vleug'len het kerkplein over;

Zoo is er met vreemd druk doen,
 Daar we allen in spanning naar kijken,
 Op een daklijst der groote kerk
 Een vergadering neêr komen strijken:

Van heel, heel veel uren in 't rond
 Zijn de ooievaars raad komen plegen
 Met twee die nu elk op een hoek
 De vleugelen langzaam bewegen.

De volksmond noemt ze gebeft;
 Laat ze raadsheer of vleugelman heeten,
 Als aanvoerders stellen ze een wet,
 En de waagmeester noemt ze profeten.

Van tijd tot tijd stak er een af
 En dreef op roerlooze pennen
 Al hooger in wijderen kring,
 En hing in het ruim te verkennen;

Dan waakte weêr elk op zijn post;
En onrustig met schrille geluiden
Scheen het reisgezelschap elkaar
En zijn aanvoerders wat te beduiden;

En die twee zonden snelboden uit
Om achterblijvers te halen
En na monstering slaken ze een sein
Dat ze waarschuwend scherper herhalen

Daar zweven zij op, en vooruit!
— In een V, die Vaarwel moet beduiden
Zooals me de koster vertelt,
Houden ze allen één richting — naar 't Zuiden?

Zonder aarz'len pal Noord gaat de trek,
Misschien om zich aan te sluiten;
Zoo 'k vliegen kon wist ik het wel,
Vrij uitzicht vond ik dan buiten.

Door de *Ooievaars-steeg* (spotternij!)
Gaan we moê van bewegelijk turen
Naar 't *Hofje* genaamd van *Belois* —
Weg ook dáár zijn de hoogere bureu.

Op de hoeve ginds over de *Vest*
En op de dorpskerk-daken
Zien we morgen het leêge nest,
Leêg spoken de weide-staken.

Hier, in nachtvlagen, rinkelt de ruit
Der bij schuilmaan gedooft lantaren;
Nog verbeeld ik mij hoorbare vlucht,
Heenschemerende Ooievaars-scharen.

En ik voel, aan verlatenheids uur —
Aan dit uur zal ik menigmaal denken,
En hopen dat al wat er gaat
Ons eenmaal een weêrkeer schenke.

VI.

TOEN MULTATULI NOG VOORDRACHTEN HIELD

— „Waarover sprak ik vorig jaar?” Uit Leiden
 Werd Dekker's vraag per draad besteld;
 In noodweer vond nog 't Antwoord draadgeleide,
 Maar aankomstuur was niet gemeld.
 Na sneeuwstorm, zwaarste dien 'k tot nu beleefde,
 Kwam Dekker zoekende uitgestapt;
 — „Hier nooit een rijtuig!” knorde hij, en streefde
 Den weg op — voeten hoog bepat! 8)

Toch werd voor volle zaal met vuur gesproken
 In die fabrieks- en handelsstad,
 Wier spoorwegwachtzaal tegensdijks gedoken
 Bij 't keeren Dekker's afschuw had;
 — „Dat beengescharrel boven langs die ramen
 Maakt zenuwachtig!” borst hij uit;
 „Portier!” Vergeefs, eerst als er treinen kwamen
 Ontsloot één arm de wal-kajuit.

— „'k Word zeeziek!” riep *La Sainte Vierge's* dichter. . . .
 — „Nu 'n dropje *Colineau* of wat,”
 Zinspeelde een onzer; Dekker's blik werd lichter;
 — „„*La Vierge?* Sterniaanschen schat
 Maar zonder namaak (waagde ik op te merken)
 Gaaft ge ons, gaaft ge uw veracht Publiek;” ” ”
 — „Niet op de Vromen schold ik in mijn kerken,”
 Zei Dekker hartlijk lakoniek.

Klingklang van sleutels, — aan 't gesprek een ende:
 Trap op, — en draaiend zeil verklaart
 „Stations-gebuktheid onder dividenden!
 Stom is hier 't Stoomtuig uitgespaard!”
 Boos spoort hij weg.

Mooie oude Watermolen,
 Stoom viert uw val thans, maalt nu 't nat;
 Aan 't nieuw Station wordt lucht noch ruimte ontstolen,
 Waar plaagwiek recht op drijfwind had.

Geen Douwes Dekker viel dit meer te melden,
Hij was ter rust.

Bij 't rustloos beeld

Van dien door nood tot Voordracht-wee gekwelde,
Voegt wat naïefs met luim omspeeld;

Kort — afgetobtheid nog verwrong zijn wezen —

Ontviel hem: — COENS? „Weg pseudoniem,

Dwaas die er ooit een aannam!”

— „Kort geprezen

Zoo'n dwaas (lachte ik) die wijzen-ook doet lezen...”

En MULTATULI — lachte intiem.

VII.

ONDER-ONSJE OP STRAAT

EEN SINTERKLAASHERINNERING AAN HAVERSCHMIDT.

Onder menig luimige' inval
Voor een eedle daad op weg;
Diep in fantasie verloren,
Diep in zaaklijk overleg;
Stoot'rig tusschen sleperswagens
En jenevervaten door, —
Stel u ditmaal zóó *Piet Paaltjens'*
Immer loozen Schepper voor.

In 't voorbijgaan hem herkennend,
Stil staande achter donk'ren fok
Die geen eerbied dóór laat schijnen
Noch een zweempje ook maar van jok,
Van natuur eer durfsch dan schichtig,
Doch in oog-gebrek teloor —
Stel u zóó een oud-Schiedamschen
Schraalbekenden dichter voor.

Nu die twee elkaar ontmoeten —
De oudste met zijn open oog
Vol geniale slangenflitsjes,

Zijn bewondraar schijnbaar droog —
 Hupt, den hoed van 't voorhoofd schuivend,
 De eedle Fries snaaks achteruit,
 En verbeeldt door puikgebaren
 Bardenzwier met de elpen Luit;

Smachtend haar aan 't harte klemmend
 Tokkelt hij de goden-snaar
 Duid'lijk vragen blik en hand'ling:
 „Doet Uwee nog wat aan haar?“
 „„Innerlijk (verzekeer 'k plechtig)
 Doe 'k aan luitspel weergaloos!
 Maar mijn schrift De onleesbare Ode
 Lijkt de onplukbare Alpenroos.“

„Schrijven? lezen? (hoofdschudt de ander)
 Boeken? wel hem die niet ziet!“
 — „„Oogen ruilen?“” vraag ik vriendlijk,
 Maar de minstreel antwoordt niet
 Walmen, om ons samenpakkend,
 Schuift hij met een zwaai uiteen
 Neuriënd na knip-cog, buiging,
 Is zijn weleerwaarde al heen.

Plots terug met warmen handdruk,
 Zoekt en vindt hij 't woord: Gedenk!
 — 's Avonds kreeg 'k zijn Prozabundel,
 „Schrijver's Sinterklaasgeschenk
 Voor den dichter van Schakeering.“ 8)
 — Mimisch-plastisch oogengeest,
 Staat de intieme Straatkomedie
 Als gebeeldhouwd voor mijn geest.

VIII.

HULDEGROET AAN ZWARTSTAD

Dank moerbeien, dolle kastanje,
 Wijn-appelen, vijepeer,

Dank druiven en druivennàt ook,
Dank graan voor uw wereldvat ook,
Dank eigen kleurig weleer
Zocht — zag ik u weêr.

Nademaal ik nu, trouw aan 't verleden
Maar zwartheid ontziende als mijn spook,
Braaf van wijn en fijnsmaaklijk van vrucht sprak —
Ja van eendebout hoog in de lucht sprak —
Vraagt ge, eer zich mijn kleurendoos look,
Opluistering van rook!

Dies naar oer-groei gedaald door de mijnschacht,
Rijk aan glinsterkool keer 'k in het licht;
Met dien buit dra in 't scheepshol vernacht ik,
Stroomafwaarts den Rijn langs versmacht ik,
Gesard door het Lorelei-dicht....
— Ha! 't scheepsluik zwicht.

Vrij van houtvloten, zeilers en stoomers
Verrast door uw doodkalme sop —
Onderweg deed ik zeker een geestdut —
Belof ik de lading een feestdut:
Zak-lossing bouwt Lorelei-tóp —!
Bouwt Rijnrotsen op.

Raar in kobold-kap hurkende nikkers,
't Stompje smookend uit bloedrooden mond,
Spoelen zakken waar spieg'lende plas was;
Eén opkijk — uit oogwit of 't glas was! —
En 't kind dat in kolengruis stond,
Schrikt.... zinkt door den grond.

„Bange spotvogel!” lacht de man goedig;
Maar al wascht zich die berggeest ook blank,
Ginds kolen-erf lijkt toch een Rijnberg,
Die boomgroep daarginder een wijnberg,
Der Rijn-aak en 't Rijngezin dank —
Hè, wip op de plank?

Eens mijn stad aan de Schiel zijn nog immer
 Uw Keulenaars bringers van zang
 Evenzeer als van branddiamant-zwart?
 Beklijft ook in rusttijd uw want-zwart,
 Reiner sfeer na zonsondergang
 Wordt kèur klanken-vang.

Als muziek bij melodische bodems
 Met hun aardig groen bovendeks-huis,
 Raamgordijntjes- en potbloemen-bontheid
 Toevoegend aan maagdelijns blondheid
 Met wrongnaald en boezemkruis,
 Heugt me — de Sluis.

Tusschen gloostraten, mooi lag de Schutsluis;
 En boven voor hoog open raam
 Als het landschaplicht zwichtte in den muurschat
 Met zijn levensgroot' ouden figuurschat 10)
 Dong 't leven naar zoet-kleinsten naam,
 Jeugdbontheid — schoof saam!

Masten warrend, verdiept als uit lijstwerk
 Gezien onder brugwippen door,
 Lag behaaglijk de Haven; haar veelkleur
 Verliezend in schemer, de geelkleur
 Van zwaar-houten brug half in gloor,
 De looftint te loor.

Avondzuiverheid, stadsvreê verblijdend,
 Beloofde ook een vriendlijken schijn;
 Wat een rust tot in rusteloos sluislied;
 Aan uw Schie met haar instroomend ruischlied,
 Wat weelde uit den kostlijken Rijn —
 In zijn zang! in zijn wijn!

Duitsche pijp hier beneê geeft de maat aan;
 't Zingend schippersgezin buurt op dek,
 Buurt in 't hart van ons scheemrend gezelschap;

Me onttrekkend aan jok en vertelschap,
Geleund over bloempottenhek,
Volgt dweezucht één trek:

Tegen 't Oosten, zijn 't steenkolenstapels
Wier spitsing maansopkomst beduidt?
Zijn 't rotsen, die Lorelei afsteeg?....
O hart dat gelokt al in draf steeg —
Uw eig'naar, het venster half uit,
Stort zóó in de schuit.

Kijk! daar zit ze, en nu heet ze Hermine
En zingt haren Heinrich het lied —
Hoe een jonkvrouw, uit grafkelderrouwnacht
Opschimmend in trouwloozen trouwnacht,
Den dubbelhart-deugniet
Dóódsbleek doorstiet!....

„Hellefratsen!” lacht hartlijk de schipper,
En stemt een gemoedlijker toon;
Duitsche lieder-schat, èn Duitsche zangkunst —
Uit een steenkolenaak eersterangkunst
Voor volksaard aan straatdeun gewoon,
Wordt luisteraars loon.

Rijnwaarts, leek het wel, keek tot de kromming —
In maanlicht door Rijnroemer heen
Keek naar zilveren sluisval met stroomlied
Die jeugd — nu veroud met haar droomlied
Zoo ver zij niet droomloos verdween —
Veroud en allen....

Toch vol dank aan uw Schie nog — mijn Rijndal
Wen 'k luist'rend, (één oog naar die schuit
En het ander naar 't kolenerf opwaarts),
Den wandelvoet verreweg topwaarts
Liet tipp'len, kantoorbouwen uit,
In ziel van geluid —

Toch naar oorsprong van rook, naar dien brandschat
 Waarop gij uw wereldvocht kookt,
 Goede stad! door uw mout al een Wijnstad,
 Dook diep en verhief u tot Rijnstad
 Een muze — in wier dienst gij beroekt
 Naar scherts-namen dookt.

— Stuive en kleve al het zwart uit veel schuiten
 Met al 't roet uit veel schoorsteenen saam,
 Blank van hart blijft Jan Zwart die de schuit meet;
 „Zoo Jan's hand voor den *Sjoofte* glad uitmeet,
 Schuift Jan's vòet bonkje bij!” zegt de Faam....
Bonkje bij blijft Jan's naam!

Dank vijgepeer, dolle kastanje,
 Wijn-appelen, moerbeienpluk,
 Dank druiven en druivennat ook,
 Dank graan voor uw wereldvat ook,
 Dank zwart daar ge in opbloeit uit druk,
 Dank onze' omgang, — Geluk!

1) Door onzen Mr. K. A. Poortman, oud-leerling, wiens naam als Kamerlid bekend blijft. (Zie aangaande Verboon's gouden schoolfeest „Kort Verslag” (enz.), Schiedam, M. Goude, 1840. Omtrent 's mans begrafenis de „Toespraak” door denzelfden Heer Poortman, Schiedam, P. J. van Dijk, 1854, en „Hulde aan de Nagedachtenis” enz., door M. Gouka in het Jaarboekje voor de stad en het kanton Schiedam, 1855.)

2) Namelijk de in den weg springende Torentjes, overblijfsel der Hoofdpoort.

3) Waaronder ook Hildebrand's leermeester Prinsen; en de leermeester der kinderen van koning Willem II, de Schiedammer Van der Spui, naar wiens plan de Haagsche boschvijvers werden gegraven.

4) Zou deze geboren Schiedammer — rustend Hoofd eener Delftshavensche (later Rotterdamsche) school, in de schoolwereld ook bekend als *de vader der absentielijsten* — zou de Heer Frans Bezemer zijn naamsvermelding (al vast maar gewaagd!) evel kunnen duiden aan den erkentelijke wiens gebuur hij nu is in de Hofstad? Welk offer van hulp ter mijner levensuitbreiding deze gemeenschap insluit voor den mede-letterlievende, schrijvende over „Oude Boeken”, besef bezwaarlijk een ziende buitenaf.

5) Nog lang zijn wij zekeren vriendelijk beplanten morgen gronds aan den Vlaardingerdijk — niet ver van de plek westelijk waar ik op zoo menigen don-

keren avond het Scheveninger „vuur” kleurig zag draaien; en nog dichterbij het punt oostelijk waar een sterke echo (van den kant der buitentuinen met een schilderachtig bleekershuis en brugje voorop) aan laat terugkeerenden van de uitspanning *De vijf sluizen* hun uitroep „Meer dan tijd!” na wat bedenkens ernstig bestraffend terugzond — nog lang zijn wij de Begraafplaats namelijk der Roomsche Katholieken uit oude gewoonte *Bokkenburg* blijven noemen naar het buitentje dat blank van huizing te dier plaatse onze kindsheid zonder weemoed had toegelachen. Aandoenlijke bijzonderheid: de schenker van dezen grond, met bestemming voor een laatste rustplaats, zag er ’t eerst zijn Gade heendragen.

Korte boschje heette in de wandeling de lindenlaan naar den lateren tuin der Schiedamsche Officierenvereniging. ’t Hek uitkomende missen wij een boomenaar van voorheen, als kloeke hofwachter in wijden groenen mantel en op forsche geplante voeten schuins zich rekkende om over den dijk heen een ruischgroet toe te wuiven aan het groene legerkamp om de sociëteit *DE VRIENDSCHAP* met haar koepel aan den veeweerkaatsenden vijver; en met haar vrije uitzicht naar den heerlijken *Diefhoek* (bij overlevering „De kopermolen”), vanwaar men niet zonder omkijken zich opmaakte naar een romantischer plekje dan de legendarische benaming van „Stroopkokerij” zou doen vermoeden. Plaggenreuk verraadt een soort boerderij met hare houtmijten verstopt in een halven nacht van allerlei hoog en laag gewas, geurende ook boven een woonschuit op het droge, en een andere in ’t bruinbelommerde nat; bevriendheid met alle buitenlui gunt ons ook ongevraagd een doortocht langs den gevaarlijken kettinghond naar het geheimzinnige rijk van grienden en gorzen, geulen en keilen; waar in het voorjaar ontzachtelijke vogelwolken neerstrijken met zwaar gedruisch en uitbundig gekwetter, en waar roeispel voorbereidt op kamp tegen stroom. Allicht dat een door storm gezwollen Maas, zelf ongezien, het volle schouwspel oplevert van een forschen bollen zeiler; en mogelijk verrast ons een Niagara over de Buitenkâ. Dras wordt onder onzen voet de dreunende bodem, doch zoo laat mogelijk maken wij beenen naar en over het erf van den „boschjesman”, die evenmin als zijn gezin, en zijn beetje vee of zijn burens, ooit verdrinkt. Morgen of overmorgen laten wij ons op den stevigen Maasdijk door een moet boven de verkleurde helling vertellen hoe hoog wel de wateren stegen. Biezen en anderen afval die zij achterlieten, zien wij later verdwijnen onder rookerige vuurtjes bij inhammen en bochten; en aan vruchtbaar makende asch dankt — neen dankte — eindelijk een zwerfende schaapskudde te weliger bete. Door herder en hond gedreven, schoor zij in mijn tijd het gepachte gras langs openbare wegen, vaak grijs- of zwart-poederige, eigenaardig vooral door reusachtig uitgedijde knotwilligen, meestal opengesponnen, soms weinig meer dan een schors-overschot met mossen en bijbehorende plantengeslachten. De nu begaanbaarder wegen zijn stijver en kaler, en schaapskooi en idylle zijn zoek, evenals om en in de stad een betrekkelijke frischheid van water. Missen ook, na onzen droomuitstap buiten het *Korteboschje*, missen doen wij aan den Zeedijk het bleekgoed waarover we eens zoo jammerlijk paard speelden in onweerdhoudbare vaart; missen doen wij nog méér het oude brok stadsmuur, en ook hier de stadspoort.

Eenmaal in de buurt, spits ik met tijdgenooten het oor der herinnering, en luisteren wij in verbeelding nog even naar den rustigen onderaardschen zang van den nu sedert lang verdwenen Watermolen in de Vlaardingstraat naast het logement *DE VISSCHERIJ*, en die gedreven werd door het ook heden nog naar de

Zijlstraat wegkruiper spelende water uit de Korte haven met haar Spui, toenmaals een omvangrijk houten tred-rad. Over dezen molen en dit rad had *Kwik in 't lijf* het druk in mijn gedicht SINT JAN, Eerste uitkijk herdacht.

6) Van dezen in 1564 gestorven MR. SERVAES PIETERSZ. FABRY VAN DE HOOGWERF bezit het Schiedamsche raadhuis nog een afbeelding.

De in den tekst bedoelde afbeelding was afkomstig uit een regentenstuk van het Oudemannenhuis, in den bovenhoek van welk stuk zij dienst deed bij de voorstelling eener aan den wand der regentenkamer hangende schilderij, Het portret van den Stichter.

Op het terrein der voormalige Stichting met erf strekt zich sedert een kleine halve eeuw een fraaie tuin uit, achter het woonhuis aan de Markt van den Heer P. J. van Dijk van Matenesse (oud-burgemeester), een bekend penningkundige, wiens verzameling genoemd wordt als een der voornaamste in bijzonder bezit.

7) Het tegenwoordige plantsoen achter de Grootte Kerk was toen een niet afgesloten aarden plein met alleen hooge boomen. Donderdag van Kermis werden er kunsten gemaakt en op de koord gedaust; en bij het rooien van boomen zag ik er in onze oude knikkerputjes — om het zoogenaamde „pompen” of „pupsen” wat uitgehold, en door de kippen onmatig vergroot — doodskoppen rollen.

8) Op dien 18den Januari 1881 welk een martelgang, naar het verre „Muis Sacrum”, voor den asthmalijder die mij op 22 November 1876 al geschreven had: „Ik voel me oud, saai en stuntelig worden. Ik ben erg bang langer te leven dan m'n verstand. Aan de roerende zorg die m'n vrouw voor me draagt, merk ik dat ook zij me als invaliede beschouwt, maar als ik 't haar vraag, zegt ze dat 't niet waar is.”

Hoe de Spreker na gedaan werk zich in de stemkamer vertoonde? Met beide handen op de tafel steunende, liep hij schokkende als gejaagd door benauwheid heen en weer, terwijl het zweet hem van het voorhoofd gudsde over de pijnlijk verwrongen gelaatstrekken, en de zoo zwak uitzierende oogen boven de zware wallen u aanstaarden met een uitdrukking van angst, worstelend tegen wat strengs en hoogs. Het spreken ging niet, dan hijgende en telkens afgebroken.

Bij gelegenheid eener vroegere voordracht had ik Dekker verzeld gevonden door onzen tooneelspeler Jan Haspels, met wien ik in briefwisseling was geweest over het beschikbaar krijgen van een spreekzaal, — wat nog al moeielijkheden in had. Mijn persoonlijke kennismaking dagteekent van den avond dat de auteur van *Vorstenschool*, in een bijna onbezet lokaal aan de Scheepmakershaven te Rotterdam, de eerste drie bedrijven voordroeg van het drama, — „welks voltooiing, uitgave en opvoering hem wreken zou over nieuwen laffen laster.”

Bij verschillende korte ontmoetingen maakte de zoo prikkelbare man van genie op mij — niet minder dan op den vriend dien ik de kennismaking dankte, dezelfde aan wien deze gedichten zijn opgedragen — een vriendelijk gemeezamen indruk; toeschietelijk eer dan het tegendeel, verheugde hij zich in waardeering, en vreesde evenzeer te kwetsen als verkeerd begrepen te worden. Vandaar bij hem zekere bijna over-verduidelijking van bedoeling.

(Over zijn verhaal *La Sainte Vierge* — in mijn dichtkrabbeltje ook door zinspeling op zekere droppeltjes tegen zeeziekte, als mede-onderwerp van gesprek aangeduid, en dat den schrijver bijzonder lief was — herinnerde hij zich niet ooit te voren eenigerlei uiting te hebben vernomen. „Men heeft getracht mij dood te zwijgen,” grimlachte hij).

9) In dit bundeltje Poezie en proza had zich ook *De Nederlandsche muze aan den auteur van Piet Paaltjens* laten opnemen.

10) De eereplaats bekleedde hier een Dauphin van Frankrijk; met de lelie in de hand ontving Zijne Fraai-geparuiktheid, bij afwezigheid mijner gastvrije bloedverwanten, neefje zóó hoffelijk dat het kind niet durfde gaan zitten. Benauwd zag het dan om naar een als het ware uit de lijst lezenden oudoom, wiens dicht-lievendheid (blijkens het meê-afgebeelde manuscript *Verlustiging in mijne ledige uren*) Byron nog is vóór geweest, wat den titel betreft. Maar daar wist ik toen niet van, ofschoon de Verlostiging heimelijk oversloeg om uit te breken in mijn Lorelei-dagen, waarvan zij na immer voortwoekerens heden gewaagt in den *Huldegroet*.

En in verbeelding van Dauphin en Verlostiger mij afdraaiende met het verlegen kind, beschouw ik aan zijn hand en met zijn dankbaar oog de velerlei doeken en paneelen, groot en klein, waaruit hem de Schoonheid zou blijven opgaan over natuur en leven. Voor ons is die eerste wereld — de wereld van A. de Lelie, Schelfhout, Koekoek, Leickert, Immerzeel, en zooveel anderen en minderen — nooit ondergegaan. Als ik denk aan die schilderijenkamer, treedt alles mij tegemoet met „die oude bekende gezichten”, en trek voor trek was voor goed bij mij ingegrift. Misschien was hier geen enkel meesterstuk, maar kunst was er, wát ook een latere kunst natuurlijkers mocht brengen of beoefenen.

Eindelijk leidt het kind mij naar een open raam en verlostigt zich met mij in een levende schilderij hier vlak over: de Scheveningsche vischvrouwen onder haar draaghoeden zittende op haar eigen markt, onder dit schrijven evenmin meer te vinden (hoor ik) als rechts hiernaast, aan dezen kant van de Schie, de Rivier-vischmarkt, waar de kleine zich al ergerde aan het levend villen der paling. Nog hóór ik de huid afstroopen, afscheuren, en zie ik die kronkelspartelingen van de gefolterde. Haar gaf geen God „te zeggen wat zij leed . . .” Om van de narigheid af te komen, rende onze knaap naar de Appelmarkt (nu met den naam pronkende) en propte er zich voor een cent den zak vol.

Of, als het ooft nog in den boomgaard rijpte met belofte van zoo goed als te geef, dan bouwde mijn kermishart meê aan Duport's Schouwburgtent, steunende op geleidelijk al grooter stapelblokken en tonnen, van wege het verschil in terreinshoogte tusschen de Hoogstraat en de Appelmarktbrug. Ook over déze brug, zelfs nog lang na haar mede-overgang in een ijzeren — gelijk de Kraan in die buurt eveneens van hout in ijzer overging —, zag de schilderijenkamer vroolijk uit.

Kamer en al is nu weg uit het verbouwde huis; weg is zooveel onvergetelijks; gehecht aan hun rol in 't levensstuk, moeten de oudere spelers zich gewinnen aan nieuwe schermen.

EEN CRISIS VAN IMPOTENTIE

DOOR

MR. P. J. TROELSTRA.

(Slot.)

In mijn vorig artikel heb ik uit de getalsterkte, de programs en de onderlinge verhouding der vrijzinnige groepen in de nieuwe Kamer trachten aan te toonen, dat een „vrijzinnige” regeering een onmogelijkheid is.

Toch is inmiddels een ministerie opgetreden, door den leider der vrijzinnige concentratie samengesteld en alleen uit vrijzinnigen bestaande.

Wat zal de politieke signatuur van dit ministerie zijn?

Het kan niet anders dan als vrucht der Kuyperiaansche antithese worden beschouwd. En de oud-liberalen, èn de concentratie-vrijzinnigen hebben, hoewel in theorie die antithese verwerpend, haar door hun streven naar een vrijzinnige, anti-klerikale meerderheid gehuldigd. Het ontbreken van een hoofdpunt op hun program, waarom ook bepaalde elementen uit de „christelijke” groepen zich konden scharen, liet de christelijke koalitie feitelijk intact, handhaafde den bestaanden grondslag der partijgroepeering. Op dien grondslag hebben de vrijzinnigen den verkiezingsstrijd gevoerd; na de overwinning echter is blijkbaar in hunne kringen de wensch opgekomen, om zoo mogelijk dien grondslag te verlaten. Men denke aan het aandringen der liberale pers op een „verzoenende houding” bij de klerikalen; aan de afkeuring van den grondslag der nieuwe regeeringskombinatie door een blad als *de Nieuwe Courant* en aan de klacht van dat blad, dat geene groep der

rechterzijde bereid is gevonden, de verantwoordelijkheid voor de nieuwe regeering mede op zich te nemen. Blijkbaar stond den oud-liberalen, altans een deel van hen, de vorming van een nieuw konservatief centrum voor den geest. Dit onmiddellijk na den fellen strijd van rechts en links te vormen, moest echter een onmogelijkheid blijken. Hadden de oud-liberalen dit gewild, zij hadden niet, als „vrijzinnigen”, tegen de klerikalen — doch als konservatieven tegen de democraten en socialisten moeten optrekken. Thans staat nog steeds de noodlottige antithese tusschen Lohman en Röell en al behoeft men geen profeet te zijn, om de geleidelijke verwording dier antithese en op den duur, misschien reeds in het thans aangevangen parlementaire tijdperk, de wording eener konservatieve partijkombinatie als waarschijnlijk voor te stellen — dit alles zal zich dan niet krachtens, doch ondanks den opzet van den pas uitgevochten strijd, als gevolg van andere oorzaken, moeten ontwikkelen.

Dat de nieuwe regeering zelve leelijk met haar vrijzinnigheid verlegen zit, blijkt wel uit die ongewone zinsnede aan het slot der Troonrede, waarin zij mededeelt, bij de uitvoering harer aangekondigde voornemens zooveel doenlijk rekening te zullen houden met de wenschen van alle groepen van het volk, zonder onderscheid van richting.

Deze verklaring is of totaal overbodig, of alleen als bewijs van politieke onmacht en als beroep op steun van alle groepen van rechts en links op te vatten.

Dat een regeering bij alles wat zij doet, „zooveel doenlijk” rekening houdt met de wenschen van alle groepen in het volk, spreekt wel van zelf. Nog nooit heeft een regeering gemeend of beweerd, dat zij het tegendeel wilde. Dit behoeft dus niet afzonderlijk te worden verklaard.

Daarom kan uit deze woorden niets anders worden gelezen, dan dat deze Regeering zich zal beijveren, zoo weinig „vrijzinnig”, zoo neutraal mogelijk te zijn, geen aanstoot te geven aan de rechterzijde en *met* deze te regeeren.

Indien dus deze regeering, ondanks hare vermomming, vrijzinnig is, dan is zij vrijzinnig-tegen-wil-en-dank. Daarom heeft de eigenlijke kabinetsformateur, de heer Goeman Borgesius, zich bescheidenlijk op den achtergrond gehouden.

Daarom schittert aan het hoofd van deze concentratie van Liberale Unie en Vrijzinnig-demokratischen Bond niet het tweegesternte Borgesius — Drucker. Daarom treedt dit ministerie op onder aanvoering van iemand, die waarschijnlijk een uitgeslapen financier, doch op politiek gebied een ongerepte maagd is, wiens verschijning als minister-president achter de groene tafel tot de tegenstanders van rechts en links schijnt te zeggen: „sparta onze onschuld!” Daarom zijn van de meer bekende staatslieden zij gekozen, die, als de heeren Rink en Fock, meer tot de specialiteiten in de Kamer, dan tot de leidende politici behoren, wat eveneens kan gezegd worden van den heer van Raalte, terwijl de heer Veegens, eenmaal een zeer geprononceerd demokraat, eenige jaren van politieke rust achter zich heeft. Uit dit alles spreekt de zucht, om aan het Ministerie een karakter te geven, dat het in staat stelt, al naar het geval, met alle elementen in de Kamer te regeeren, deze beurtelings tegen elkander uitspelend, de eene groep met de andere bestrijdend, van het eene steunpunt op het andere overwippend, een voortdurende parlementaire eierdans uitvoerend, tot de heeren er aamechtig bij neervallen.

Maar niet van een Ministerie zelf hangt het af, hoe vernuftig samengesteld, met welke fijne berekeningen ook gekonstrueerd, bij welke elementen in de Kamer het zijn steunpunt zal moeten zoeken. Daarbij speelt o. a. zijn wordingsgeschiedenis een groote rol, terwijl geen werkprogram, hoe handig bedacht, het beschermen kan tegen politieke incidenten, al dan niet voortvloeiende uit feiten van den dag, die in de hand van partijen, wier belang den val van het Ministerie eischt, een welkom wapen zijn, om het te wippen.

Een regeering zonder een krachtig beginsel, niet steunende op eene door geestverwantschap of discipline homogeen meerderheid, is in elk geval niet voldoende uitgerust tot den strijd, die het wacht. Verstopt het zijn beginsel, de tegenstander zal het te voorschijn weten te halen; veinst het politieke neutraliteit, men zal het tot kleur bekennen weten te dwingen; predikt het vrede, men zal het den strijd opdringen; steunt het op rechts, het zal links van zich vervreemden en omgekeerd — in één woord: om de levenskracht van een ministerie te bepalen, dient men zich los te maken van alle berekeningen,

gebouwd op andere feiten, dan die met zijne wording en principieele gesteldheid in verband staan.

En dan wascht geen water van de zee het af: de stembusstrijd van dit jaar, zoowel als zijne samenstelling, stempelen dit ministerie tot een „vrijzinnig”, tot een anti-klerikaal kabinet. Wil het de konsekwenties trekken van dien strijd, dan dient het zijn bestaan niet afhankelijk te stellen van de goedwilgheid der partijen, die het dezen zomer met zoo groote felheid te lijf is gegaan en onder zoo hevig gejuich heeft overwonnen; doch dan moet het zijne steunpunten zoeken aan de linkerzijde der Kamer, bij die partijen, waarnaast of waarmede het bij de herstemmingen de Christelijke koalitie ten val heeft gebracht. Dan moet het dus steunen, rechts op de oud-liberalen, links op de sociaal-demokraten — met de weinig bemoedigende wetenschap, dat het, zelfs *met* dien steun, over niet meer dan 52 stemmen in de Kamer kan beschikken.

Bij die 52 stemmen zijn niet meer dan 7 sociaal-demokratische. Maar niet slechts van die 7 stemmen in de Kamer hangt het af, in hoeverre de regeeringspartijen rekening zullen hebben te houden met de sociaal-demokraten. De vrijzinnige partijen zouden het zonder den steun der sociaal-demokraten bij de herstemmingen in menig distrikt tegen den klerikaal hebben moeten afleggen. In onderstaand lijstje bevat de eerste kolom de namen der kiesdistrikten, waar een vrijzinnige zonder de hulp der sociaaldemokraten bij de herstemmingen zou zijn gevallen; de tweede kolom de namen der gekozen kandidaten; de derde de meerderheid, door hen boven den klerikaal verkregen en de vierde het getal stemmen, bij eerste stemming op den soc.-dem. kandidaat uitgebracht:

Amsterdam II	Lely	118	609
„ VII	Blooker	128	209
Arnhem	Eland	531	960
Dordrecht	Van Gijn	338	739
Enkhuizen	Borgesius	103	124
Gouda	Van Doorn	259	669
Den Haag I.	Limburg	70	1370
Haarlem	Van Styrum	551	1072
Lochem	Jannink	1758	2108
Rotterdam I	v. d. Bergh	113	1520

Rotterdam II . . .	De Klerk	501	557
„ IV . . .	Plate	365	476
Utrecht I . . .	Van Karnebeek	1136	1168
„ II . . .	Roëll	462	964
Zuidhorn . . .	Zijlma	617	1124
Zutfen . . .	Lieftinck	775	917

Hieruit blijkt, dat de zuiver vrijzinnige minderheid, die thans de 48 klerikalen overvleugelt, zonder den steun der socialistische kiezers niet 45, doch 29 zou hebben bedragen. Misschien zal men zeggen, dat onder die socialistische kiezers, bij hun keuze tusschen Kuyper en de vrijzinnigen, ook een anti-klerikaal element heeft meegesproken. Ik wil het, voor een deel dier kiezers altans, niet ontkennen; hoewel ik uitdrukkelijk erop wijs, dat een werkelijk democratische regeering, die aan sociale eischen had voldaan, óók indien zij onder Christelijke vlag had geregeerd, de socialistische kiezers in de meeste der bovengenoemde distrikten niet tegen, doch vóór zich zou hebben gehad, zoodra de keuze liep tusschen haar en een oud- of unie-liberaal. Ook: dat de eigenlijk gezegde arbeidersbeweging, de politieke zoowel als de vakbeweging, daarom ten slotte zoo voluit met de vrijzinnigen „tegen Kuyper” is opgetrokken, omdat deze door zijne dwangwetten, door zijne kneveling der vakbeweging, door zijne anti-socialistische politiek, door alle renteniers en kruiëniers in 't geweer te roepen tegen de sociaaldemocratie — haar heeft getart, moreel gedwongen, het voor haar tot een zaak van eer en een plicht van zelfbehoud heeft gemaakt, hem te doen vallen, zoodra de gelegenheid daarvoor gunstig bleek.

Kuyper heeft van de moderne arbeidersbeweging de rekening van de dwangwetten thuis gekregen. *Kan* er „Christelijk” worden geregeerd, zonder voortdurende, systematische, met mystieke leuzen gewijde reactie tegen het nieuwe leven, dat uit de economische ontwikkeling en uit de organisatie der arbeidersklasse opbloeit — deze heeft geen reden, zich tegenover een dergelijke burgerlijke regeering warmer te maken dan tegenover elke andere. Maar Kuyper heeft dat niet gekund; niet slechts de spoorwegarbeiders, maar ook de marinematrozen, de rijkswerklieden, postbeambten, onderwijzers en andere ambtenaren hebben dit ondervonden. Wat daar aan eigen organi-

satie, aan politiek besef, aan breeder, hooger leven onder deze staatsburgers opkwam, was hem verdacht, onsympathiek, moest worden geknot en gefnuikt, hoogstens ingeruild tegen een stelsel van regeeringsvoogdij, die eerstens onmogelijk den betrokkenen dat kan verschaffen, wat eigen vrije organisatie geeft en tweedens een leger van kruipers en hielenlikkers der autoriteiten kweekt, verdeeldheid en afgunst stelt in de plaats van solidariteit, die voorname drijfkracht van de zedelijke en sociale verheffing der arbeidersklasse. Dit alles hebben de strijdende arbeiders gevoeld en daarom *moesten* zij, toen na de eerste stemming Kuypers val *mogelijk* bleek, als één man hunne schouders zetten onder dat groote werk. Het optreden der sociaal-demokratische kiezers had dus eene sociale drijfveer: de klerikale regeering had zich voor hen niet wegens haar filosofisch uitgangspunt of hare godsdienstige leuzen, doch wegens haar anti-sociaal, reaktionair politiek optreden onmogelijk gemaakt. En zelfs de meer democratische „christelijke” kandidaten moesten bij den strijd der arbeiders tegen die regeering door hen bij meer konservatieve liberalen worden ten achter gesteld, omdat zij, aan de coalitie verknocht, als democraten verloren en slechts handlangers der Reaktie gebleven waren — omdat ten slotte, de strijd niet liep tusschen personen, doch tusschen partijen en partijgroeperingen. Is hiermede het optreden der sociaaldemokraten bij de herstemmingen en hun aandeel in de wording der tegenwoordige regeering verklaard — tevens is aangegeven, wat de sociaaldemokraten van haar zullen verwachten. Allereerst: de nieuwe krachten, die zich vormen in de onderste lagen des volks, in het proletariaat, *a fair chance* geven. Politieke rechten aan alle burgers: algemeen kiesrecht; vrijheid van vakorganisatie en politieke aktie voor ambtenaren, beambten, civiele zoowel als militaire, voor rijks-, provinciale en gemeentewerklieden; algemeen verplicht kosteloos onderwijs voor het volkskind; wegneming aldus van politieke en geestelijke beletselen, die de uit eigen aandrang opgekomen ontwikkeling der arbeidersklasse in den weg staan. Op economisch gebied een werkelijke sociale wetgeving, die den arbeider niet bindt en belast met nieuwe *verplichtingen* en daarmee gepaard gaande *kosten* (verzekerings- of spaardwang); doch een deel van den druk, dien het kapi-

talistisch stelsel op den loonarbeider legt, van zijne schouders neemt, hem aldus de gelegenheid latende, wat hij van zijne verdienste missen kan te besteden voor zijne vakvereeniging en politieke partij, voor lectuur en kunst, voor de wassende behoeften, die een in opleving verkeerende klasse aan zijne leden stelt. Een arbeidskontraakt, dat nauwgezet de vrijheid van beweging der arbeiders ontziet: een arbeidswet, die bewust heenstuurt naar den achturedag, reeds thans den tienuredag als maximum stelt, kinderarbeid tot het veertiende jaar verbiedt, leerplicht tot dien leeftijd invoert met sociale voorziening voor onvermogenen en de vele categoriën van arbeiders, thans buitengesloten, in de arbeiders-bescherming betreft. Verbetering en uitbouw van de wetgeving op de volksgezondheid, waaronder bestrijding van tuberculose; verbetering der woningwet met zwaardere verplichtingen op de gemeente, óók (in groote steden) wat het verkeerswezen betreft. — Zie daar eenige punten, die zich hierbij op den voorgrond dringen.

Dit alles is geen socialisme; doch een politiek, die in plâats van reaktie bevordering wil van den socialen groei — „vooruitstrevende” politiek, als men wil.

Dat de kosten eener dergelijke politiek alleen door een democratische herziening van ons belastingstelsel en door ingrijpende, direkte bezuiniging op militaire uitgaven zijn te bestrijden, behoeft geen nader betoog. Zelfs de zeven millioen van den heer Treub zijn hiervoor totaal onvoldoende.

Ziehier dus een program, dat de socialistische kiezers deze regeering bij haar optreden kunnen aanbieden, waarvan zij in hoofdzaak de vervulling vragen, zal die Regeering aan hunne wenschen tegemoet komen, voor zoover dit binnen het raam der burgerlijke maatschappij van een werkelijk vooruitstrevende regeering mag worden geëischt.

Zal hiervan iets tot stand komen?

De Troonrede verspreidt over deze punten slechts weinig licht. Alleen doet de financieele paragraaf, die wel op versterking der middelen aandringt, doch niet zegt, waarin die middelen bestaan, het vermoeden rijzen, dat de impotentie dezer regeering wel het sterkst zal blijken op belasting-gebied; ook is het reeds thans duidelijk, dat de „verplichte verzekering tegen ouderdom en invaliditeit”, een stelsel, door de arbeiders-

beweging in ons land op boven aangevoerde gronden verworpen, door het uitblijven van den gouden regen, waarnaar de Regeering de lezers der Troonrede met verlangen doet uitzien, weer voor minstens vier jaren zal worden uitgesteld. Over de arbeidswet wordt niet gesproken en van eenige wijziging van het ontwerp-arbeidskontrakt, ter tegemoetkoming aan de bezwaren der vakbeweging, wordt niet gerept. De militaire paragraaf laat, wat het leger betreft, niet toe, bezuiniging te verwachten, daar het grootere contingent de baten van den korteren diensttijd zal verslinden en de snellere afbouw der stelling-Amsterdam doet zelfs het ergste vreezen. En wat het eerste punt van elk democratisch program, het algemeen kiesrecht, betreft, zoo is zelfs het befaamde blanco-artikel nog meer blanco gemaakt, door de indiening daarvan afhankelijk te stellen van óók nog andere punten van grondwetsherziening, ter bestudeering waarvan eerst nog een Staatskommissie zal worden benoemd.

Intusschen is het oogenblik voor een definitief oordeel over de plannen dezer Regeering eerst gekomen, als zij bij de begrootingsdebatten volledige opening van zaken heeft gegeven. Voorloopig is reeds genoeg gebleken, om aan te nemen, dat haar zwakheid van oorsprong en samenstelling, zich in haar eerste daad, in haar program, duidelijk weerspiegelt. En als men de beide groepen, waarbij zij haar steun behoort te zoeken, met elkander vergelijkt, dan is het te verwachten, dat de ongunst harer geboorte en van het getij bij haar eerste optreden, gedurende haar verdere bestaan eerder zal verergeren, dan verbeteren.

Want de beide polen, waartusschen het Ministerie zich moet bewegen, vormen onverzoenlijke tegenstellingen. Afkeer van algemeen kiesrecht hier — de eisch, om het vóóraan op het program te plaatsen, daar; zorg voor te groote staatsbemoeiing, zucht naar beperking van strafbepalingen tegen en lasten op ondernemers ten bate hunner werklieden, hier — drang naar ingrijpende, effectieve sociale hervorming op kosten der bezittende klasse, daar; gulheid in zake militaire uitgaven, als assurantiepremie van het kapitaal tegen binnenlandsche beroeringen, hier — „geen man en geen cent” daar; onwil tot democratisering van ons belastingstelsel hier — drang naar

ontlasting der kleinen en zwaardere progressieve belasting van inkomens en erfenissen, daar — ziedaar in praktische zaken belichaamd de beide uitersten van Kapitaal contra Arbeid, van konservatisme en socialisme, waartusschen, zoo vaak zij steunen moet op de groepen links, deze Regeering zal moeten zien te bemiddelen.

Van vrijzinnig-demokratische zijde heeft men reeds getracht, deze beide uitersten door een gemoedelijk woord tot elkander te brengen. Tot de oud-liberalen zegt men: Gij wilt een vrijzinnige regeering? Goed, die zult ge hebben. Maar begrijp dan ook goed den toestand: we kunnen het zonder de hulp der sociaaldemokraten niet stellen. Die hulp krijgen of behouden wij slechts, als we democratisch zijn. Een vrijzinnigheid zonder democratie is in onzen tijd, speciaal voor Nederlandsche verhoudingen, een anachronisme. Wordt dus een beetje democratisch, mijne heeren; we maken u dat met het blanco-artikel al zoo gemakkelijk mogelijk. Maar daar zonder gaat het niet meer.

Tot de sociaaldemokraten richten de heeren inmiddels het volgende wijze woord: Gij zijt ons bij de verkiezingen nog al meegevallen. „Tegen Kuyper” hebt ge u bij de herstemmingen gericht; ge waart toen zoo verstandig, aan ons uwe stem te geven. Gaat nu door in die lijn. Denkt eraan, ge zijt zelf maar een klein klubje; ge hebt te kiezen tusschen Kuyper en ons. Als ge onze regeering nu niet steunt, dan komt Kuyper weer; bij de gedachte aan zoo iets vreeselijks behoort gij te rillen en te beven. Blijft, bidden wij u, in die heilzame stemming, opdat gij een beetje zult machtig worden van de staatsmanswijsheid, die ons zoolang sierde en ons zooveel kamerzetels, ja zelfs een paar portefeuilles bezorgde en die u zal leeren, uwe eischen te matigen. Laat u nu niet meer allereerst beheerschen door die dwaze denkbeelden over toekomststaat en klassenstrijd, waarmee ge ons en de natie slechts drukte en moeite veroorzaakt en waarvan Treub u den onzin immers reeds zwart op wit heeft aangetoond. Weest praktisch, mijne heeren, en bedenkt, dat wij, om Kuyper er onder te houden, afhankelijk van de oud-liberalen. Dezen zitten ons leelijk in den weg voor allerlei zaken, die gij en wij gaarne zouden willen; maar dat is nu eenmaal niet anders, daarmee hebben wij rekening te houden.

Gij hebt vóór alles te beseffen, dat deze regeering mede door uw optreden is ontstaan, dat ge nu mede voor haar voortbestaan verantwoordelijk zijt en daaraan uw private liefhebberijen hebt ondergeschikt te maken. Als ge u daaraan braaf houdt, dan zal er ook, voor zoover dat mogelijk is, op uwe wenschen worden gelet en dan zullen we met z'n tweeënvijftigen heel rustig en gezellig, in genoeglijke tempering, deze vier jaar kunnen regeeren.

Of deze gemoedelijke raadgevingen doel zullen treffen? Zeer zeker niet. De oud-liberalen zullen met de konservatieven ter rechterzijde de Regeering den voet dwars zetten, zoodra zij den socialisten te veel in het gevele komt, — de sociaal-demokraten toonden reeds onder het kabinet Pierson-Borgesius, dat zij een liberale regeering niet steunen om wat zij *is*, doch, waar zij dit verdient, om wat zij *doet* — en dat zij, waar zij als sociaal-demokraten de verantwoordelijkheid voor die daden niet kunnen aanvaarden, de handhaving van hun beginsel en hunner zelfstandigheid stellen boven die eener liberale regeering. De sociaal-demokraten staan principieel tegenover de kapitalistische ordening der huidige maatschappij en politiek tegenover de heerschende klasse, de bourgeoisie. Als deze ten prooi is geraakt aan een politieke onmacht, die haar eene helft dwingt, met leugens te regeeren en de andere, haar eigen beginsel te vermoffelen en bij de gratie harer meest principieele tegenstanders de regeering te aanvaarden, dan is dat niet de schuld der sociaal-democratie, doch van een systeem, resp. eener klasse, die zij juist bestrijdt. Blijkt de nieuwe Regeering ontijdig aan haar eigen impotentie te gronde te moeten gaan, dan voltrekt zich daarbij aan haar het vonnis, door de wereldgeschiedenis steeds uitgesproken over klassen en partijen, uit wier eigen leven, uit wier eigen drang niet meer de scheppingskracht voortkwam, noodig om aan de maatschappij de nieuwe vormen en organen te geven, die door hare ontwikkeling werden vereischt. Is Kuyper gestruikeld over zijne reaktie, laat de liberale regeering zorgen, dat zij niet struikelt over het konservatisme harer eigen geestverwanten. Een sociaal-demokratische partij, die zich bij voorbaat ging abonneeren op een regeering als de tegenwoordige, zou de voortstuwende kracht, die ze juist op zwakke

burgerlijke regeeringen moet uitoefenen, bij voorbaat prijs geven.

Het eenige, wat van de sociaal-demokraten op grond hunner houding bij de herstemmingen mag worden verwacht, is, dat zij niet zonder noodzaak, waar hun eigen wezen of program het niet eischt, de regeering moeilijkheden in den weg zullen leggen. Ook, dat zij zich niet door de klerikalen zullen laten gebruiken als instrument, om de liberalen een beentje te lichten, alleen om de klerikalen weer aan het roer te helpen. Waar dit, met ongerepte handhaving van het eigen streven der sociaaldemocratie, mogelijk is, kan deze hare medewerking verleen en aan hetgeen de regeering doet of voorstelt. Zoodra deze, door haar onmacht of onwil, door toegeven aan dezelfde reaktie, die de arbeidersbeweging tegen Kuyper in 't geweer bracht, toont, voor den socialen vooruitgang van ons volk een dood of schadelijk element te zijn, zal de sociaaldemocratie geen reden, ja geen recht hebben, 'haar de hand boven het hoofd te houden.

Ik behoef, na het bovenstaande, niet meer te zeggen, dat ik in dit opzicht zeer sceptisch gestemd ben. Het beste, wat deze regeering ons leveren zal, zal waarschijnlijk blijken te zijn: nieuw bewijs-materiaal voor de politieke onmacht der Nederlandsche bourgeoisie, dus versterkten aandrang om „de nieuwe kracht”, de arbeidersklasse, te verheffen, weerbaar te maken, te organiseren, met politieke rechten te wapenen, rijp te maken voor de taak, om eenmaal, en liefst zoo spoedig mogelijk, van de politiek uitgeleefde bezittende klasse de leiding van zaken over te nemen. Deze arbeid moet niet slechts in, doch grootendeels buiten het Parlement worden verricht.

Een andere houding dan de door mij geschetste kan de Regeering niet verwachten van een partij, die steeds en ook bij de laatste verkiezingen heeft getoond, waar zij liberalen steunt, dit niet te doen bij wijze van compromis, op grond eener afspraak of overeenkomst, doch op grond van haar eigen motieven, ter bevordering van een eigen streven, zonder afspraak of verbond, zonder handel of uitruiling, geheel vrij en zelfstandig.

Dat door deze stevige positie der sociaaldemokraten die der Regeering, waar zij van de linkerzijde moet afhangen, te

zwakker wordt, ligt voor de hand. Daarom is het zeer verklaarbaar, dat de Regeering reeds van meet af zal trachten, zich aan de konsekwentie harer eigen wordingsgeschiedenis zooveel mogelijk te onttrekken. Zij kan dit alleen doen, door te steunen op rechts; het zal haar niet moeilijk vallen, daar steun te vinden, zoolang zij loopt aan den leiband der oud-liberalen. Het was Lohman nooit ernst met de Christelijke antithese; hij bestreed haar met woorden en gebruikte haar slechts, om zich en zijnen vrienden de democratie van het lijf te houden. En — teekenend feit! — de ontvangst, die de Troonrede bij zijn orgaan, *de Nederlander*, heeft gevonden, toont duidelijk aan, dat hij ook thans weer de armen heeft geopend, om de nieuwe Regeering aan zijn hart, en daarmee het beetje democratie, dat zij bezit, dood te drukken. De welkomstgroet van dit blad is te merkwaardig, om ze niet over te nemen:

„De eerste Troonrede, onder verantwoordelijkheid van het nieuwe Ministerie uitgesproken, maakt in menig opzicht een goeden indruk.

Er loopt een draad van verzoeningsgezindheid door, welke er op schijnt te wijzen, dat de ministers, zich losmakende van de onreinheid der verkiezingen, zooveel doenlijk de continuïteit met het vorig kabinet willen bevorderen.

Over 't algemeen is de Troonrede aan partijtendenzen gespeend. Velen zullen dit niet onnatuurlijk achten, met 't oog op de meerderheid der Eerste Kamer en de minderheid van 48 in de Tweede in verband met het gebrek aan homogeniteit onder de meerderheid der Tweede. Niettemin kan, welk dan ook het motief zij, de oppositie in deze juiste opvatting van het Kabinet te meer aanleiding vinden tot een welwillend-afwachtende houding.

Op één gewichtig punt is er een uitzondering. De clauseule omtrent de grondwetsherziening drukt op de rede een sterk sprekend partijstempel, een vlek die zelfs twijfel wekt aan de goede bedoelingen in de rest van den inhoud doorstralende. Daarvoor spant de Regeering in exclusieven zin haar boog over twee groepen; zoekt aanknooping in het minst frissche van het optreden dier groepen; drukt zichzelf een partijstigma in.

Natuurlijk is dit voor ons geen reden om onze houding van

welwillende afwachting te laten varen. Misschien, en naar te hopen valt, blijft dit spel een hors d'oeuvre, niet kenmerkend voor de overige Regeeringsdaden. Het landbelang eischt, er dan die daden niet op aan te zien. Doch behoedzaamheid is nu te meer gerechtvaardigd”.

Het zal nu grootendeels afhangen van de meer democratische elementen ter rechterzijde, of de Regeering gedwongen zal zijn, op den duur de 8 christelijk-historische en bijna al de 25 katholieke stemmen in de Kamer als het bolwerk te beschouwen, waarachter zij zich in tijden van hevigen strijd zal moeten terugtrekken. Mochten „demokraten” als Talma en Aalberse (van den laatste meldde immers de faam, dat hij dit is!) nu den tijd gekomen achten, om hunne democratische woorden in daden om te zetten, dan zou de Regeering misschien nu en dan het konservatieve bataljon van links kunnen ontberen, om met het democratische bataljon van rechts en de sociaal-demokraten, tegen de konservatieven van alle gading in, democratische of sociale hervormingen te verwezenlijken. Het is echter, gezien het verleden der rechtsche demokraten en het gemis van durf en kracht der Regeering, niet waarschijnlijk dat zulke gevallen zich zullen voordoen.

Voorloopig staat dus deze Regeering in het teeken van „de neutrale zône”, dat is: van het behoud. Zij voelt zich te zwak, om op haar eigen schip haar eigen vlag te hijschen. Die kapitein op dat schip moest zijn, bleef als stuurman staan aan den wal. Koers en bestemming van het schip zijn onbekend. De bemanning bestaat slechts voor een klein deel uit bevaren zeelieden. Men mompelt zelfs van onzeewaardigheid. De reeders zien het met zwaar gemoed zee kiezen; nijldige konkurrenten voorspellen, dat het bij den eersten storm zal worden stuk geslagen.

Daar vaart het schip heen „Op hoop van Zegen.”

De crisis van impotentie is niet opgelost, doch slechts een nieuwe fase ingetreden.

20 Sept. 1905.

DE DICHTER HERMAN GORTER

DOOR

Is. P. DE VOOYS.

Over een dichter schrijven in duidelijke woorden en stellige zinnen is als het teekenen in enkel lijnen van een portret. Niet de zuivere nabootsing der vormen van voorhoofd, neus en mond, van oog en oor, houding en hand wordt in de zwarte lijnen op het papier tot treffende gelijkenis. Die wordt verkregen door alle te samen in zóo een geheel te plaatsen, als misschien zelden wordt gezien, en dat toch het meest wezenlijke van den persoon kenmerkt. Eén soort oogopslag, één soort plooiing der lippen, één soort buiging van de vingers der hand kan elk op zichzelf iets van 't streng persoonlijke herinneren; en door den teekenaar tesaamgebracht roepen zij in vlakheid en soberheid een vol levende persoon voor ons op.

Het is niet alleen het persoonsleven, het zijn niet uitsluitend de verzen, maar de dichter die in beide leefde, over wien geschreven dient te worden om hem in scherpe en duidelijke wezenlijkheid voor ons te plaatsen.

Dat werk kan niet ondernomen worden zonder het besef van den ernst, die er noodig is om gelijkenis te treffen, zonder een gevoel van verantwoordelijkheid voor de juistheid van elken trek.

Te meer geldt dit als het betreft een dichter uit te beelden, die ons groot genot van schoonheid heeft gegeven. Want *hij* gaf ons de vreugde, de heerlijkheid, die wij beleefden toen wij zijn verzen kochten en in een stille kamer lazen. Hij *gaf* het ons, of wij hem al persoonlijk kenden, dan wel

nooit hem zagen. De klank van zijn lied voerde ons langs de wegen der rythmen en rijmen tot de bewondering voor den beeldenrijkdom, tot vergezichten die wij overblikten, tot huivering voor steilten van emotie. En in dien klank was hij onze leidsman, bij ons en met ons in zijn meest eigenlijk wezen van dichter.

De taak hem uit te beelden moet dan ook aanvaard worden als betoon van dankbaarheid en bewondering.

Is dit echter overeen te brengen met het besef dat zijn waar wezen nooit anders dan benaderd kan worden en ons beeld nimmer geheel zal vermogen zijn vol werkelijk leven uit te drukken? Wordt hem daarmee geen onrecht gedaan, indien hij onjuistheid of onvolledigheid zal meenen waar te nemen, en dit pijnlijk kan gevoelen?

Wij zien zijn leven als wolken, in blauwe lucht gedreven en omstraald door een zon, die groote, naar beneden geworpen schaduwen, over groene weidevelden doet trekken. Is er geen gevaar dat wij die schaduwschimmen over ons voelen komen en niet altijd het tintellicht zullen zien, van 't gespeel der schoonheidszon op de drommen zijner zeilende wolkenverzen in voortdurende wisseling van vormen en kleuren? Doch de genoten warmte en lichtstraling en de plekken zon die wij overal over de aarde zien, moeten ons beletten te vergeten, dat ook de grauwheid die ons tijdelijk omhult alleen mogelijk is in den strijd tusschen de schijnende eeuwige zon en de dwalend beschenen wolken.

* * *

Dit bedacht ik toen ik over den dichter Herman Gorter wilde schrijven. Van de mannen der beweging van 1880 is geen zooveel gespot en gehoond, maar geen ook zoozeer geprezen en vooral geliefd als hij. Hoe heb ik Kloos gelijk gegeven toen hij schreef:

„Mei is geen boek om geleerde vertoogen over te houden, Mei is een pracht om bewonderd, een genot om genoten, een zaligheidsdroom om gedroomd te worden. Ik wist niet dat mijn Hollandsch, mijn taal tot zoo iets in staat zou zijn”.

En zelfs nu nog, nu ik het plan heb opgevat om mijn genegenheid en bewondering te dringen binnen de strenge overdenking en strakke uitbeelding van zijn dichterschap, kost mij dit inspanning.

Voor wie *Mei* nog niet kennen, zou ik deze rijkheid willen uitspreiden, door het gedicht voor te lezen met een stem en een toewijdenden ijver, die duidelijk zouden doen gevoelen, hoe mij dit een groot genot is en blijft.

En voor wie met mij de vreugde ervan genoten, zou ik willen spreken van het geluk dat onze litteratuur deze verzen bezit, van de immer nieuwe blijdschap die de klank ervan in mij oproept.

Doch bewondering, genegenheid en dank zijn niet minder maar meer in de ingehouden weldoordachte uitbeelding van den dichter, dan in vluchtige ontboezeming van genot en uitbundigen lof.

Misschien is ook de tijd gekomen, nu 't dweepen met Gorter's verzen, maar ook 't parodieeren ervan, voorbij is, om den dichter zuiverder te zien zooals hij was.

Doch voor mij is er nog een andere reden dan het uiten van bewondering, en het verkrijgen van een juist oordeel, om het wezen van dien dichter te beschrijven.

Die reden is deze dat Gorter *getracht heeft te verklaren, waarom de dichter in hem met stomheid is geslagen*. Dit feit op zich zelf roept reeds om opheldering.

Er is iets onzeggelijk droevigs in het jong sterven van dichters als Keats en Perk, maar hun voltooid en beëindigd levensbeeld troost door de eeuwigheid der verzen, waarin het licht levend blijft staan.

Doch dat een dichter wiens ontluikend talent ons nog steeds in de ooren doet klinken zijn: „Een nieuwe lente en een nieuw geluid”, zwakker gaat spreken, dan nog even stamelt om gedurende langen tijd te zwijgen, stemt ons onbevredigd. Maar nog meer onbevredigend is de verklaring daarvan door hem zelf gegeven in een Marxistische bespiegeling over het wezen der geheele poëzie, waarvan zijn werk een deel was. Hij staat niet voor ons als die jonggestorvenen, helder en licht in 't hoogste menschbestaan van den dichter die zijn zang heeft uitgezongen, maar als een gids die ons meevoerde naar

hooge berghellingen, en wanhopig mededeelt, dat ons niets rest dan te berusten in onzen ondergang, terwijl nog in onze oogen 't helle wit der steile sneeuwtoppen schittert.

Niet meer de *leidsman* maar de *verdwaalde* spreekt het sterkst tot ons. Wij kunnen die twee in een persoon niet scheiden, en om den eersten onze oogen niet voor den laatsten sluiten.

Had hij na zijn zang geheel gezwegen, het zou misschien mogelijk geweest zijn, ofschoon in ons een verwachting zou blijven als om een verren verloren geliefde.

Nu hij echter ons blijft toespreken, met een stem, die weinig meer aan zijn vroegeren tijd herinnert, moeten wij dezen anders gedenken dan als een blijde herinnering.

Zijn betoog kan juist zijn, maar terwijl wij er naar luisteren kunnen wij ons zelf niet beletten telkens weer te neuriën:

„Een ding is droevig, en maakt zacht geklaag
Altijd om d'aarde heen, 'n nevel vaag
En luchtig om dat lijf; 't is wisseling
Van zijn en niet zijn, en dat ieder ding
Zielen en bloemen, drijven naar dat rijk,
Waar 't wit en stil is, en den dood gelijk”.

Of dan weer als een gemelijk verzet tegen de stugge woorden en de klanklooze bewijsvoering:

„Weet iemand wat op aard het schoonste is,
Het allerschoonste? welks gelijkenis
Hij ziet in alles, wat hem vreugde geeft”.

Weet dan de dichter 't niet meer, spellen onze lippen:

„Muziek lokt van een ziel muziek weer los,
Die treedt in wondere gedaanten uit
De zielepoort, zoekend dat lokgeluid”.

Doch wij luisteren ook naar het algemeene vonnis dat hij uitspreekt, wel niet uit naam van zichzelf, maar krachtens opdracht van redelijk recht uit naam dezer onverbiddelijke noodzakelijkheid: „De poëzie moet sterven”.

„Ook in mij” hooren wij hem zeggen met schijnbare kalmte.

Hij spreekt dit zware oordeel op grond zijner eigen dichterslijke ervaring die hij zegt begrepen te hebben. Wij behoeven hem niet te *vragen* ons in die ervaring toetelaten. Dat is onnoodig; die bezitten wij, zoo wij slechts in zijn verzen lezen willen.

En omdat ik overtuigd ben dat nooit zoo vol en werkelijk van het leven gesproken kan worden als in den zang van den dichter zal ik niet tegen zijn betoog strijden maar zijn ervaring trachten blootteleggen. Daarom is het noodig over den *dichter* Gorter te schrijven.

Werkelijk van niet geringe beteekenis is dit.

In een tijd dat onze liefde voor kunst zwaar beproefd werd en de ijver haar te dienen dikwijls ijdel scheen, kwam een der eersten en besten van wie schoonheid gaven zeggen dat de kunst dood was.

Kon hij dit weten? niet beredeneeren, maar weten?

Dit is de rechtvaardiging waarom de Meidichter zoo niet in een verhoog, dan toch in strakheid van woorden en zinnen geplaatst zal worden, om de trekken van zijn wezen kalm ernstig te bestudeeren en na te teekenen.

* * *

De dichter Gorter is geheel afzonderlijk en altijd te genieten, maar begrepen kan hij slechts worden door zijn figuur te zien staan tusschen de andere dichters, die vóór hem de litteraire beweging van 1880 hebben ingeleid.

Hij zelf heeft den ondergang van die beweging vereenzelvigd met zijn eigen zwijgen. Dit was onjuist, maar wel juist was dat de ontwikkeling van zijn dichterschap samen viel met het hoog oploopen der golven van 't litteraire kunstleven in de groep van „de Nieuwe Gids”.

Die stuwing van leven tegen den stommen weerstand van een aan hooge kunst vervreemd geslacht nam hem op en voerde hem als een licht rank schuitje met wit-flapperend zeil boven op den waterberg.

Was hij de hoogste, teerste, fijnste, geurendste bloem van die wonderlijk snel gegroeide kunstplant, de krachtige stengels

en bladeren, die hem droegen en deden pronken, waren van anderen.

Hij stond bovenaan, genoot de bewondering en voelde de hoon, en toch stuwde hij niet, maar werd gestuwd. Was het te verwonderen, dat hij niet begreep wat er gebeurde? Kon hij het omhoog gaan der litteratuur met een steile stijging anders zien en begrijpen dan als een schoon bewegen en heerlijk rijzen in lichte ruimten?

Den drang naar boven en den omhoogdrijvenden weerstand voelde hij niet; de opwekking tot strijd, de ontketening van kracht en de botsing die er op volgden waren niet zijn werk. Het moest hem zijn of de hemel de watergolven en de plantenstengels tot zich riep inplaats dat de aarde hen omhoog joeg.

En de heerlijkheid van dat gevoel overweldigde hem en met hem de anderen wier bloem en trots hij was. Doch toen kwam het einde. De golven bereikten den top van den stuwenden dam, stortten er zich overeen, en gebroken was hun kracht, verdwenen hun stoute aanloop. De hooggegroeide plant had zijn steilsten scheut uitgezonden en zijn taak volbracht; de bloemstengel boog zich verschrompeld naar omlaag.

Als een vuurpijl omhoog geschoten barstte de buigende lichtlijn in donker nachtzwart uiteen in dalende bloempjes van verschillende zachte kleuren en looze verduisterende lichtscheuten.

Terwijl dit zelfs de meest bezonnen geesten als een klap trof, hoezeer moest het een diepgevoelde teleurstelling en scherpe knak in het levensbesef zijn voor hem, die zich nooit bekommerd had om den steun beneden, daar hij die als vast en zeker vertrouwd had. Zijn geheele bestaan als kunstenaar verloor den bodem. Hij daalde snel midden in het omhoog streven, zonder in zich zelf te weten waarom. En toch was het — nu achteraf bezien — even noodzakelijk en begrijpelijk, dat de beweging een stroovuur gelijk was, als dat wie de mooiste en hoogst vlammeende uiting ervan waren, niet bewust zouden zijn van haar beperkten gang en doel.

Inzicht hierin is noodig om Gorter's dichterlijken bloei te begrijpen.

Bij elke historische beweging, wanneer velen tegelijk gegrepen worden gemeenschappelijk naar een doel te streven, is dat doel meestal niet hetzelfde als de taak die later blijken zal vervuld te zijn.

Het schijnt alsof de idee die gedurende een tijdperk de menschenziel kan doen opvlammen tot daadkracht en levenslust als de zon een grootsche hemeltocht van rijzen tot dalen maakt om met haar gloed het noodzakelijke werk van dien tijd te belichten.

Het licht is dan *in* de menschen en zij voelen zich ermee warm, en gelukkig, alsof het uit hen straalt op al hun doen en arbeiden, wat daardoor een afzonderlijke en bijzondere glans verkrijgt.

Maar achteraf staat hun werk in de eigenlijke waarde, ontdaan van de droomen, die er om heen gedroomd zijn, beschenen door 't koele schijnsel van 't begrijpend verstand.

Daarmee is dat werk niet minder. Niets blijvends komt tot stand of menschen moeten een deel van hun leven eraan afgestaan hebben. Rust ons geheele menschelijk bestaan niet op de geestkracht van duizenden en duizenden geslachten voor ons?

In geen werk schijnt deze waarheid zoo helder en blijvend als in dat van den kunstenaar. Wat nu nog telkens weer menschen bezielt en verwarmt om de zware taak te aanvaarden van met het volle zijn te arbeiden en hun leven daarin te leggen, straalt het niet uit de vele kunstwerken van 't verleden, en is het ook niet die glans, die ons het begripen en het genot der vroegere schoonheid mogelijk maakt?

Door den tragen gang van de ontwikkeling der menschelijke beschaving vlamt voortdurend de menschenziel met haar wonderlijken gloed van schoonheid.

Gelukkig wie dat niet alleen kunnen opmerken, maar tevens in zichzelf zorgzaam zijn, dat die innerlijke gloed niet dooft en voortdurend het werk van elken dag, wat dat ook zij, kan overstralen.

* * *

De litteraire beweging van 1880 heeft haar taak vervuld

om aan ons volk, dat een nieuwer leven te gemoet ging, een taal te geven, die het voor den opbloei behoefde. En wie gelooven en vertrouwen, dat ons volk die toekomst heeft, hoe kunnen zij het geringschatten dat de taal, die het meest echte gemeenschappelijke bezit is, geheel werd vernieuwd? De taal draagt de geestelijke ontwikkeling, de gevoelens van gemeenschap, de uiting van vol werkelijk leven. En die taal *is* vernieuwd losgemaakt uit banden van rethoriek en schoolschen zinsbouw; vrij gevochten om zich te kunnen schikken naar de behoeften van 't individu dat uitdrukking zijner gevoelens en gedachten en vrije mededeeling daarvan zocht.

De mannen van 1880 zagen hierin slechts een *middel* om tot een litteraire kunst te komen als sedert Hooft en Vondel niet was gekend. Om die taak te kunnen volbrengen gaven zij ook een kunst, die echter te nauw verbonden was met wat voor die taalvernieuwing noodig bleek, dan dat zij van een duurzaam bestaan zou zijn.

Het hollandsch moest zóó zijn, dat ermee kon worden uitgebeeld wat gedachte en fantasie zich schiepen. En het moest dit individueel doen, zóó dat de fijne schakeeringen der aandoeningen van elk in klank geuit werden.

Daarmee werd de taalkunst gevoeld als de zuivere en schoone uitbeelding, terwijl te gelijk in het individuele leven gezocht werd naar diepte van afzonderlijkheid, naar gedachten en fantasiën, maar meer nog naar aandoeningen, die uit het eigen wezen als een helder bronwater opwelden.

Daartoe was noodig, vrijheid ook voor de taal, maar niet het minst voor 't individu; vrijheid van alle pijnigende banden, die de bestaande maatschappij aanlegde.

De litteraire beweging van 1880 was daarom individualistisch of meer nog onmaatschappelijk.

Merkwaardig is het dat gelijktijdig met haar, doch buiten eenig verband, het maatschappelijk verschijnsel dat onzen tijd geheel beheerscht, nl. de arbeidersbeweging, voor 't eerst in ons land ontstond.

Dát streven, evenals de taalvernieuwing wijzende op een nieuwe levenstoekomst, heeft zich eveneens getoond als een hooglopend getij van korten duur, met even groote onmaatschappelijke neigingen.

Multatuli, die zoozeer invloed had op het proza der nieuwegidsers, was voor velen der eerste socialisten de leidsman bij uitnemendheid, en tevens het sprekendste type van de persoon, die zich wrong tegen en in het maatschappelijk verband met bittere heftigheid.

De tweestrijd van het nieuwe leven, dat riep naar een, — zij 't ook, veranderde — maatschappelijkheid en gemeenschap, met het anarchisme in het te lang geboeide individu, moest tot een spoedigen ondergang leiden.

Doch dit is van achteraf gezien.

Om den tijd juist te begrijpen is het noodig mee te leven de gloeiende vreugde, het hoogoplaaiende van hartstochtelijk genot der ontbeerde vrijheid, maar meer nog van het vooruitzien naar een kunstheerlijkheid die mogelijk en werkelijk scheen.

Hoe werden zelfbewustzijn, ijver en kracht getoond aan 't halfslapend publiek dat verwonderd en beangst aan verwatening of misdadige uitspatting geloofde, doch ook getoond aan jongeren wien het een helle vlam in 't zieleleven ontstak.

Het leven echter, dat nooit en nimmer anders groeit dan in hechte en harmonische organisatie ten einde samenwerking en daardoor het bestaan mogelijk te maken, vult steeds den chaos, hoe diep of hoe hoog die is, zooals 't watervlak golven en waterkolken, door wind of branding erin gegroefd, altijd weer vereffent.

En chaotisch *is* het streven van den mensch naar eenzaamheid en het alleen blijven, verderfelijk voor menschheid en individu. Slechts om de gemeenschap, en om het individu *in* die gemeenschap vervormt, groeit en bloeit al het leven.

Omhoog gevlogen vogels, moesten de dichters van 1880 naar de aarde der werkelijkheid terugkeeren.

Hoe zouden zij het doen?

Allereerst verspreid na het gelijke stijgen als in trotschen wedstrijd; doch dan ook verschillend; langzaam zwevend op behouden kracht enkelen; anderen in snelle doch bewuste daling om door rust de afmatting te herstellen; of eenigen tuimelend gebroken door te hooge uiterste inspanning.

De geschiedenis der litteraire beweging naar dit gedachtenplan te schrijven ligt buiten mijn bedoeling. Slechts de stijging en de daling ervan moeten duidelijk getoond worden, omdat zij de ontwikkelingslijn van Gorter's dichterschap aangeven. En dan nog moet het mij meer te doen zijn om die lijn scherp in zijn strakheid te trekken dan wel die uitwijkende bijzonderheid voor alle dichters te beschrijven, zooals ik het voor Gorter wensch te doen. Zweeft zijn leven erboven, dat van de anderen werd er onder langs begrensd.

Toen in Perk's verzen de mogelijkheid eener zuivere poëzie in onze taal, van een zuiverheid en grootheid als alleen in een Shelley en Goethe gekend waren, mogelijk bleek, zijn het vooral Kloos en Verwey geweest die van uit die zekerheid de litteraire beweging begonnen.

Doch dat zij een strijd aanvingen beduidde dat zij tweeërlei werk moesten en gingen verrichten, nl. allereerst den breuk te slaan tusschen hen en hunne omgeving, doch om daarna met dezelfde kritische bewustheid, die voor 't eerste noodig was, een eigen kunst op te bouwen. Daartoe was de grootste kunst uit het verleden van 't eigen volk en van andere naties het voorbeeld.

Kloos' kronieken deden actueel wat Verwey's, „*Toen De Gids werd opgericht*”, historisch gaf, nl. zuivering van het terrein voor 't nieuwe kunstgebouw. Daarmede reeds kreeg beider taal een welige soepelheid of gespierde kracht.

De verklanking tot verzen ontstond door de bewuste vreugde en het vreugdevolle bewustzijn bij 't vervullen van die taak.

Doch hun zin was onmaatschappelijk.

Op bevattelijke wijze had Van Eeden's *Kleine Johannes* reeds de afgezonderdheid en de teerheid van de ziel beschreven die tot zuivere schoonheid naderde.

Sterker brachten Kloos en Verwey hun kunst; de hartstochtelijke gemoedsaandoeningen van den een, de schoone fantasie van den ander zouden uitbeelding geven aan hun zielsbestaan. Zij leefden dat in zichzelf en in de schoone fantasie, gevoed door vroegere litteratuur. Mythologische gegevens deden *Rhodopes* en *Sappho*, *Persephone* en *Demeter* worden tot een kunst van bijna zuivere plastiek.

Doch daarin was niet de volledige bevrediging, die pas ge-

vonden zou worden in de lyriek om de pracht van het eigen zelf helder uit te zingen. En dit verdiepte zich in de verheerlijking van de eigen ziel tot aan de vergoddelijking ervan toe.

Begon aan het eind van dit tijdperk van Eeden's *Ellen*:

„Als goddelijke banneling
In eenen wereldlijken kring
Stil zich bewegend, zonder hoon,
Wanend hen laag, zich godenzoon.”

Kloos had het eerst en dieper zijn:

„Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten.”

uitgezongen.

Verwey zou echter de scherpste uitbeelding ervan geven, minder warm levend als Kloos in zijn hartstochtelijk gevoel, maar duidelijker omlijnd door schoonheidsliefde in zijn *Cor Cordium*.

Was dit zelfoverschatting, of zondige zelfverheerlijking?

Wie zich indenkt in het vreugdevol zelfbewustzijn der jongeren, dat een tijd aanbrak van hooge kunst, waarin zij priesters en wetgevers zouden zijn, kan begrijpen hoe zij den dichter moesten verheerlijken, dien zij alleen in 't diepste van zich zelf zagen. En was Multatuli hen niet voorafgegaan, die de hoogmoed ten spijt der ijdele bescheidenheid had geprezen?

Doch daarmee had de litteraire kunst ook haar hoogste punt bereikt, als de steilste en eenzaamste bergtop, als de hoogste luchtlaag, waar geen weerstand den slag der vogel-vleugels meer draagt. Hooger was geen grond, hooger was slechts duizeling brengende ijtheid.

Het leven beneden, voor welks behoeften een taal gevormd en getoond was, in staat om den nieuwen komenden opbloei te leiden en schoonheid te beelden, riep van omlaag.

De onmaatschappelijkheid van het dagelijksch leven van de gedachten en fantasiën, bleek na helle schittering een bevriezende en verstijvende macht. Verwey zou in zijn cyclus „*Van het Leven*” naar de schuilplaats wijzen, waar nieuwe kracht in rustige afwachting te vinden was, terwijl Kloos wilde zwevend blijven, doch profetisch zong:

„Droom weg in weelde: ijdel is alle daad
Over ons allen koom het Niet-zijn machtig.”

* * *

Gorter kwam met zijn gedicht Mei, als een geheel nieuwe en sterk bekorende figuur in den dichtertlijken kring; luid en juichend daar binnengehaald.

Tusschen geharnaste oudere ridders kwam hij als de ongewapende jonge zanger, licht en luchtig tredend voorbij hun zware stappen, met een blijde tenorstem hoog op klinkend boven hun basgeluid.

Een jonge blonde Germaan met vlug vallende klanken van zijn lied, trad hij door de kunstig gekleede Romeinen met hun statig rijende zangen.

Van een ander geslacht was hij, het leven ziende onder *zijn* licht, en dienende *zijn* eigen goden, om toch *hun* medestrijder te zijn.

Alles wat hij had: zijn lenige kracht, zijn blijheid, de natuurlijke vlugheid waarmee hij zijn taalwapens bediende, zijn luchtige snelheid, stelde hij tot hun dienst.

En hoe zouden die niet aanvaard worden? Juist dat nieuwe en bijzondere van zijn wezen was een bewijs der overwinende macht van hun streven.

Maar zooals de Romeinen niet wisten hoe in hunne Germaansche hulptroepen, die zoo menige victorie voor hen bevochten, het volk zich toonde dat hun wereldmacht zou doen ineenzinken, zoo min konden de mannen van 1880 toen reeds beseffen dat zich in Mei een nieuwer kunst dan de hunne openbaarde. En zoo min als de Germanen voor Romeinsche keizers vechtende wisten dat zij meerdere en verdere toekomst te veroveren hadden dan het bevestigen van 't wereldrijk, zoo min wist Gorter dat hij zijn mooiste eigenheid in gevaar stelde door te strijden voor een macht, die zijn uiteenbarsting nabij was.

En toch zoo mooi als die Germanen waren, stervende voor Cesars, die hun wezen vreemd bleven, zoo grootsch is ook Gorter's Mei.

* * *

Wat was het bijzondere van dien nieuwen dichter, en wat dreef hem om zijn eigenheid te offeren?

In volle onbewustheid heeft hij het alles uitgezongen, soms snel als in één adem, dan even ingehouden met sterke stooten als van een omhoog gestoken trompet.

Hij heeft het vol uitgebeeld in de geschiedenis van Mei, die zijn eigene zou zijn nl. van een kort leven, in breede hooge blijheid overgaand in heftigen verlangensstrijd om zacht weemoedig weg te zinken.

Het bijzondere was die *blijheid aan het leven*, die aan elk jong wordend zijn eigen is.

Niet alleen een vernieuwde klank zong hij als de andere dichters, maar een geheel nieuw geluid, en vooral een nieuwe lente.

Dat was het heerlijke, het betooverende van Mei.

Perk had in een *vreemd* land zijn *levensstrijd* uitgebeeld in de omringende werkelijkheid der natuur. Gorter gaf zijn *vreugde* aan 't leven in de aandoeningen, die zijn *Hollandsch* land om hem heen, in hem opwekte.

Toen *zijn* strijd begon, viel die macht van geluid en beelden van hem af, als een door insecten aangevreten blad van een tak, om slechts even weer te keeren maar verzwakt en versomberd toen hij, herinnerend, de verloren vreugde aan Mei bezong voor dat zij hem voor goed verliet. En hij verloor haar, omdat hij hoog wilde varen bovenop en over het streven, waarin hij zich genoodzaakt voelde mee te gaan.

Zijn verhaal is eenvoudig:

Mei, „van de twalef zusters een
die op de zon staan, hand in hand,

„dit kind, louter niets dan lieflijkheid,” gaat haar blijde intocht houden door Hollands tuin, maar verlaat haar dichter reeds den eersten dag, om gelokt door Balder's gezang, dien god te zoeken. En de dichter is bij haar en *in* haar als zij den godenhemel ontwijkt om verlangend op dien Balder te wachten. Als de blinde god haar verstooten heeft om zichzelf te blijven zoeken en verheerlijken in de muziek van eigen zang, wacht de dichter op „Lelieëbleeke, weenend, zijne Mei”

en begeleidt haar laatste drie dagen, met een droef geluk.

* * *

Niet de volle schoonheid van dit gedicht wil ik bespreken, ook niet het harmonische ervan aantasten door de ontleding, doch slechts den dichter volgen op de tocht door zijn aandoeningen, mijmerijen, fantasiën en scheppingen.

Hij ging daardoor heen in 't volle licht der schoonheid. Daarvan was hij zich bewust, niet echter van den weg dien hij betrad en van zijn eigen ziel, die hij uitzei met zóó een helderheid als slechts in de kunst mogelijk is.

Wonderlijk schijnt het dat een dichter over zichzelf zingt, en niet zou weten, ook later niet, hoe dat een volle waarheid en werkelijkheid was.

Toch is het mogelijk. Wat in zijn gevoelsleven warm gloeit kan soms in zijn gedachten zich weerspiegelen als iets anders dan het is. In zijn kunst kan het dat niet en is het werkelijkheid.

Mij schijnt dit de scherpste trek van Gorter dat hij de hooge dichterlijkheid van zijn gevoelsleven stelt beneden de dwalende en steeds onzekere waarheid zijner gedachten.

Het kan schijnen alsof er een onbevredigdheid in hem gekomen is toen hij naar een verklaring zocht voor den ondergang der nog zoo jonge kunst, en zijn liefde voor haar niet kon overeenbrengen met zijn onrustige gedachten.

Dan zou echter een helder en klaar begrip hem redden. Dat heeft hij zelf ook gedacht, en ernaar gehandeld. Doch ook daarbij is hij geleid door die innerlijke stem, welke de zekerheid der redenatie boven de vastheid der schoonheidsvisie stelde.

Die stem was in hem ook reeds toen hij de Mei zong, en was zoo na verwant aan die andere, blijdere en lichtere met het nieuwe geluid.

Stemmen van twee kanten waren het, van de warme broeiend heerlijke, de geurende Meidag en van de koele met scherpe helderheid. Tweeling waren ze, omdat beide kwamen op de roepstem van den nieuwen zomer, omdat beide voor en door dien leefden. Hoe wroet en wrokt dat willen begrijpen en doorzien naar een vast begrip, om klare en eenvoudige

duidelijkheid in de verre uitgebreidheid der algemeenheden waar te nemen, in alle jongeren door 't besef dat zij voor een dadenleven uit droomenslaap ontwaakt zijn.

Zij willen over de aarde gaan in een gerustheid van te weten hoe alles in elkaar past en bij langzame uiteenvalling weer samen te vereenigen is.

Het geheele maatschappelijke leven gaat een vernieuwing tegemoet, en de jongere geslachten zijn niet tevreden dat te zullen beleven, en er elk in eigen taak aan mee te werken. Zij willen vooruit begrijpen hoe het gaan zal en een eigen weg met zoo groot mogelijke juistheid naar die kennis afbakenen.

Luiders en luider dringen die wetenseischen zich in de zielen van 't jongste geslacht naar voren met zware tot overbluffing neigende stem.

Doch hoewel zachter, en overstemd, vraagt de schoonheid om het gloeiend levensverlangen en de opspruitende daadkracht uit te beelden in een zuiverder licht, dan ooit het verstand alleen vermag te geven. Zoo kon het zijn dat in Gorter, voor hij het wist en anderen het beseften, de dichter van den nieuwen tijd begon te zingen, doch onbegrepen werd verdrongen en tot zwijgen gebracht.

* * *

Om in te zien dat *Mei* werkelijk een nieuw geluid deed klinken, moet geweten worden door welke eigenschappen dat nieuwe zich aanmeldde, en getoond dat deze andere waren dan van den klank der poezie van 1880.

De vaste overtuiging dat in de poezie het geluid en de verbeelding beide opbloeien uit het gevoel van den dichter, uit de aandoeningen die zijn ziel van uit hare omgeving opneemt, en dat de aard dier beide zich voegt naar den aard dier aandoeningen doet ons hierin naar de bijzondere eigenschappen van het Meigeluid zoeken.

Dat die er waren, voelden wij het niet reeds dadelijk toen Gorter's lied wondere snaren van ons zielsinstrument deed klinken door zijn stouten aanhef?

Doch *wat* waren ze?

In de onmaatschappelijkheid en het zuiver individualisme moest de aandoening geboren worden hetzij uit de harts-tochtelijke slingingering tusschen liefde en haat, hetzij uit de overpeinzing en de fantasie, die naar ver-verwijderde oorden en menschgeslachten vlood. En ook daarin is het de omgeving die den aard ervan aangeeft, n.l. van zoo'n afkeer, dat gedwongen aandoeningen gezocht worden op een vlucht uit het eigen onmiddellijke leven.

Stelde de ziel zich open voor de werkelijkheid der nabijzijnde omgeving, en genoot zij vreugde alleen reeds omdat daaruit tal van gestalten in haar huis binnentraden, dan was de ban van de isolatie verbroken. De ziel behoefde dan slechts open te blijven om alle bewegingen en uitingen dier omgeving meetegevoelen, opdat zij daarvan blijvend genietende een schoone uitbeelding zou geven.

Vernieuwd was de klank der poëzie van 1880, omdat zij onmiddelijk en niet langs den omweg van rhetoriek of romantisch verhalende fantasie de aandoening vertolkte, doch nieuw zou zij pas worden door van een nieuwe werkelijkheid aangedaan te gaan zingen. De nieuwe werkelijkheid kan vreugde of droefheid opwekken, zij kan haar terrein hebben in volle maatschappelijkheid, natuur of persoonsleven. Ook in 't persoonsleven, wanneer dit slechts tot volle werkelijkheid, dat is tot harmonisch evenwicht in deze omgeving is geraakt.

* * *

De dichter in Gorter voelde zich in staat de volheid der genoten aandoeningen van het lenteleven „in den tuin van Holland” te zingen met nieuw geluid.

Hij wist dat dit een bekoering zou hebben meer dan wat nog gehoord was.

„Als 'n jonge vogel, fluitend, onbewust
 Van eigen blijheid om de avonddrust,
 En menig moe man, die zijn avondmaal
 Nam, luisterde, als naar een oud verhaal,
 Glimlachend, en een hand die 't venster sloot
 Talmde een pooze wijl de jongen floot”.

Kan het duidelijker gezegd worden hoe de gloeiende warmte zijner blijde aandoeningen hem tot den zang dreef, en wat die zang zijn moest?

„Wee, wee mij, nu *mijn hart* mij overwint,
 En mijn stem stom slaat, nu dit nieuwste woord
 Geboren werd *er is iets dat bekoort*
In ieder ding, en die dat weet, hij gaat
 Altijd langs wat'ren, door jong gras, en laat
 Zijn nog zijn voeten koel in dauw van wei,
 Voor hem is 't nimmer nev'lig, maar een Mei
 Van kind'ren en een stroom van bloemen, waar
 Zijn woning is, en zóó is 't ook mij”.

Doch vreemd is dit „wee” bij zoo groote vreugdebeschrijving, wat spoedig zijn verklaring vindt in 't weten van den dichter dat die vreugde vergaan zal. Want gaat de aandoening even over in mijmerij dan komt een sombere helderheid van 't ongewisse der blijdschap.

„Zooals ik eens aan het strand der zee
 Was 's avonds, doch niet was mijn hart tevree
 Maar bevend en ongerust — en zooals toen
 Vlak voor den hémel, voor het vermillioen,
 Een vogel, een zwart beest vloog, duidelijk
 Gespreid op staart en veer; daaraan gelijk
 Komt elk ding en gaat elk ding, *en is schoon*
Omdat het eenzaam is”.

Nauwelijks is deze niet gevoelde, maar half overdachte verklaring der schoonheid, in tegenspraak, zelfs vloekend, met de pracht der sombere aandoening, uitgesproken, of de dichtermacht is verzwakt.

Wat nu volgt:

„Het is de zoon
 Van onrust, in de schein'ring van zijn schoot
 Geboren, en sterft eensklaps, waar de dood
 Het neerslaat, — maar het staat voor 't licht
 Zijn leven lang.”

toont hoe het geluid weg is en weg de bekoring der harmonische duidelijkheid.

Hoe slecht past hierop de vermanning van den dichter, — overigens welkom — in:

„Welaan, ik zoek 't gezicht
Van Mei, zoolang zij in het leven was”.

* * *

In het geheele eerste deel van 't gedicht, het blijdeste, mooiste en helderste, is deze mijmerij over het doodgaan van Mei's zuster April, eene die buiten Mei zelf omgaat. Nog tweemaal wordt *haar* tocht, die beschreven is in een ongekende rijkdom van lenteaandoeningen, onderbroken door een tusschenspraak, beide keeren om te mijmeren over 't groote geluk dat de dichter in zijn zieleleven vindt, overstroemd als dat is door werkelijkheidsgenot.

„Weet iemand wat op *aard* het schoonste is,
Het allerschoonste? welks gelijkenis
Hij ziet in alles wat hem vreugde geeft?”

En allereerst komt dan: .

„Waarom hij lief heeft wat rondom hem leeft?”

om in gelijke waarden te laten volgen:

„Waarom die rijkdom wil, en die een vrouw
En één zich zelf.”

waarover de dichter zoo breed zegt:

„. . . hoewel ze allen nauw
Weten dat ze iets zoeken dan een woord
Alleen.”

en ten slotte antwoordt uit eigen jeugdige geestdrift:

„Het is het vuur, de warmte, 't is de zon.”

Breeder nog in de verheerlijking van de nieuwe kunst die zijn aandoeningen uitzingt, en in volstreekte duidelijkheid de waarde daarvan uitpast, is die andere mijmerij:

„Er ligt in elk ding schuilend fijne essence
 Van and're dingen. Daardoor wordt een mensch
 Als een piano, zóó dood, maar besnaard,
 Nu eens rilt éen snaar, dan d'áar, naar den aard
 Van elk geluid buiten, soms te gelijk
 Heel veel. Dat maakt ook een stil arm mensch rijk —
 Rijen gevoelens staan bij hem in slaap,
 En worden wakker, terwijl hij van knaap
 Oud man wordt. Ach er stonden veel zich dood
 Te droomen, tot met hem hun leven vlood
 En 't al voorbij was — —

*Zoo is een menschenziel, waar elk ding kan
 Elk ding oproepen uit den doffen ban
 Des slaaps, laat het maar luiden als een schel
 In zijn voorzaal, of bij de waterwel
 Heel ver verschallen uit zijn diepe bosch.
 Muziek lokt van een ziel muziek weer los”.*

Dit alles spreekt niet van een kunst uit den individu. Die is dood en hoogstens bevolkt met droomende rijen van genot, zoolang niet de aandoeningen komen van de vele dingen buiten hem.

En dat die *nù* komen kunnen en een heerlijkheid zullen brengen, dat is Gorter's profetie van een nieuwe lente, een krachtige profetie doordat hij daarvan met een nieuw geluid zong.

* * *

Zóó sterk en zoo schoon is nu nog Mei's intocht in Holland, dat wij wel zeer zorgvuldig moeten toezien om te begrijpen hoe er in den dichter een macht was, die hem van zijn meest eigenlijke kunst afleidde en ten slotte overwon. Want die profetie heeft zich uitgebeeld in de figuur der blonde

Mei, en zoo lang zij leeft schijnt haar licht over alles, zelfs over dat wat op zich zelf donker is.

Bovendien heeft Gorter geen strijd gevoeld. Eer dacht hij aan een vereeniging en ineen-vloeiende samenwerking, aan een grootsche synthese.

Zóó moet ongeveer zijn denken en zijn neiging geweest zijn:

In dezen tijd van de litteraire beweging is het duidelijk hoe de heerlijkheid en de goddelijkheid van den individu het hoogste is wat voor menschen bereikbaar is. Het nieuwe geluid en de nieuwe lente van mijn dichterschap zullen dat dienen en tot een uiting van de hoogstbereikbare kunst voeren.

Zoo is zijn neiging geweest. Laat hij niet Mei bekoord worden door Balder's eenzaam gezang en is Balder niet beeld van het vergoddelijkt dichterschap van dien tijd?

De dichter mijmerde mee:

„Balder en Mei, dat was een schoone droom”.

Er is een teere verlokking in deze versregel, omdat zij het *eeuwige* beeld van den dichter, den meest bloeienden mensch, den uitbeeldenden zanger stelt tot de godheid, waarheen al wat jeugd en schoonheid mint, zich richten zal.

Toch wijst het ook den weg aan, waarheen de dichter zijn ondergang te gemoet ging.

Kon het anders? En toch hoe kon Gorter zoo blind zijn.

Al wat aan Mei bekoring gaf en haar maakte tot „niets dan lieflijkheid” was haar onbewuste ziel, waarin elk ding vreugde opriep. Haar beeld alleen sprak duidelijker dan elke theorie, dat het individualisme tot den dood voerde, en de isolatie, tot sluiting van de poort voor vreugden die zonder ophouden zouden binnenkomen zoolang die open was.

Haar beeld, maar ook Gorter's zang hebben door heel 't land geroepen: de ziel is niets, maar 't leven is alles, de ziel leeft slechts door open te zijn en verkeer te hebben met alles; de opene ziel zal als spontaan gaan zingen.

En hoe zou dan de dichter in zich opnemen het gif voor 't schoonste wat hij had? Hoe kon hij Mei voeren uit haar land waar zij mooi was en lief?

Daar is slechts een antwoord op: „Het moest.”

Ja, het moest omdat het in den dichter zoo ging. Hij *dacht* dat de zelfverheerlijking-in-zang van den dichter het hoogste was. *Voelen* deed hij het niet, want voelen deed hij dat Mei schoon was en lief en teer, en dat haar sterven zéér droevig was.

De dichter wist dat zijn gedachten de sterkeren waren boven de zoo blijde aandoeningen, en daarom moest het lot van Mei een tragedie zijn, en door de zuiverheid daarvan is zijn schepping goed.

Geldt dit van den gang van 't gedicht, anders is dit voor de figuur van Balder.

Zal het waar zijn dat de vergoddelijking van de eenzame en vrije ziel in zijn *denken* het hoogste was, maar niet door hem zóó *gevoeld* werd, en kon worden, dan zal daarvan geen duidelijker bewijs zijn dan in zijn Balder zelf. Die moet dan *niet* goed zijn n.l. niet goed als kunst, zooals de Mei-figuur dit *wel* is.

Dat Gorter in zijn gedicht naast zijn Mei en Balder ook den dichter zelf tot hoofdpersoon maakt; dat hij zich niet kon weerhouden, al zingende zelf in zijn schepping in te gaan en het lot van Mei mee te leven, wijst er op hoe hij *toen* nog niet „den in zich zelf genoegzamen dichter” in zijn dichterschap geheel kon doen opgaan.

Het is duidelijk dat hij van Balder een figuur wilde maken die groot en hoog, het steilste mensch-zijn verheerlijken zou, zooals het Goethe in Faust, Shelley in Prometheus had gedaan.

Hij doet echter de dichter-mensch erbij zijn en verzwakt daardoor zijn beeld. In zijn gedicht is ons de dichter zelf, meelevend, mee-blij en mee-droevig met Mei, liever en meer dan de trots-eenzame god. De drie deelen in 't boek geven duidelijk dit beeld: Eerst van Mei alleen. Dat de dichter ook even tot haar komt is onnoodig, want hij is *in* haar. Zij is zijn dichterschap. Gorter heeft het wel gevoeld, door het eerste samenzijn kort en onbeteekenend te maken.

Het tweede deel geeft Mei en Balder samen, doch nu is de dichter nog wel in Mei maar tracht over te gaan in Balder.

Daarna in het derde deel zijn Mei en de dichter twee. Mei moet sterven, verbrand door haar liefde voor Balder, en de dichter in wien nu niet meer alleen Mei leeft, doch Balder daarnaast, maakt zich met smart van haar los, om nog even haar heerlijkheid herinnerend te bezingen.

Zoo zien wij de dichterfiguur in 't eerste deel beziel door zijn nieuwe lente, door het tweede deel heen den strijd beginnen om tot een uitgedacht hooger wezen te geraken, ten slotte in 't derde deel zijn oude blijdschap met droefheid vaarwel zeggen.

* * *

Het tweede deel van 't gedicht doet niet zoo zuiver het nieuwe geluid hooren. Het *is* er, maar een ander, een zwakker klinkt mee. Het is zwakker daar het minder vlug opwelt uit de aangedane ziel. Fantasie en overpeinzing, de beide elementen der kunst van 1880 vormen het weefsel, waarin stukjes van de aandoenings-uitbeelding als kleine figuurtjes zijn geborduurd. En daarmee komt ook het Hollandsche der beelden slechts terug in die kleine versierende gedeelten terwijl voor 't overige de dikwijls grillige fantasie stof geeft.

Toch is dat nieuwe geluid, de kunst geboren uit de onmiddellijke aandoening, zóó warm levend, dat van uit die stukjes over 't geheel een blijder licht stralen gaat.

Wel schooner was de zuiverheid als van een geweven fijn-damasten geheel, in 't eerste, doch ook de figuren van 't borduursel in 't tweede deel zijn bekorend. En in die figuren bracht toch de wevende fantasie dit wonderlijk verband, dat Mei eerst Balder hoorde, dan naar den hemel toog, door de godenhal heen ging tot waar eindelijk de god haar vond, die haar teerste liefde wel voelde, maar toch verstootte.

Door welke zuiverheid is de gang van dit verhaal zoo goed? Niet omdat het beeld van Balder ons tot zoo'n hoogte voert dat wij den drang en 't verlangen van Mei naar hem begrijpen.

Neen de dichter is meer dan de god. Doch er is eigenlijk niet meer één dichter. Er is een Gorter in Mei, en er is er een in Balder. Zeg ik de dichter is meer dan de god, zoo bedoel ik de Mei-dichter is beter, menscheelijker, schooner dan de Balder-dichter.

Gorter zelf voelde dit wel zoo, maar meende toch den laatsten hooger te moeten stellen. Waarom? Daar er in hem een groote eerzucht woont, die niet uitgaat naar kleine dingen, maar naar het zeer hooge.

En die eerzucht heeft in hem twee geleiders, zijn dichter-

schap en zijn begrijpend verstand. De leiding van den laatsten vindt hij de veiligste.

En die wees hem naar wat het begreep heen, en voorbij dat wat het niet begreep. Die wees hem naar 't hooge van Perk's Iris en Verwey's Cor Cordium, en fluisterde hem in, hoe hij met zijn Meigeluid ver over beiden kon heengaan.

Maar zijn dichterschap dat niet begrepen was voelde, dat wat Gorter ging doen, tot een tragedie leidde en beeldde het noodlot van Mei uit.

En dat dichterschap zorgde er voor dat de oorsprong van de neiging om Balder te willen zijn, een lust naar het allerhoogste, in de blonde Mei tot een heerlijkheid van zich zelf-vergetende liefde werd uitgebeeld.

Dat dichterschap zorgde ervoor dat het beeld van 't ver-goddelijkt dichterschap den naam van den blijdsten Germaansche god, van Balder droeg, en dat er in het verhaal van zijn verleden en van zijn blindheid een verontschuldiging lag voor zijn eenzaam bestaan in eigen zielemuziek.

Dat dichterschap deed ook in Balder week worden de hardheid zijner blinde eigenheid.

„Hij zelf werd als een lente en er kweelden
Vogeltjes in hem als in een jonge boom”.

En toch de tragedie voerde tot een breuk. Na dezen heerlijken liefdezang:

„Gij zijt geheel in mij en ik behoorde
U al zoo lang, ik weet niet meer wat is
Uw of mijn leven, uw gelijkenis
Ben ik, gij mijn — wordt nu een kind geboren
Uit u en mij, dat zal ons toebehooren
Gelijkelijk, omdat wij beiden zijn
Elkanders liefde waard, ik uw, gij mijn.”

kwam Balder's antwoord:

„Nooit kan dit zijn, Mei, dat 'k een ander hoore,
Ik Balder, aan een ander, zie 'k ben blind
'k Zie nooit iets dan mijzelf, niet u, mijn kind.”

Dat de dichter niet alleen Mei's leven als een tragedie moest zingen, maar in zich zelf voortdurend voelde hoe zijn eigen verbeeldingswerk om zijn zoete Mei tot de verderfelijke hoogte te voeren, waar zijn eerzucht heen wilde, ook hem pijn deed, blijkt uit zijn plotseling binnentreden in 't eigen verhaal.

Mei werd steeds meer neigende tot het hooge goddelijke.

„Toen was ze werkelijk schoon, want hare ziel
Was ganschlijk in haar, geen begeerte viel
Nu meer naar buiten, o, een echte bloem.”

Doch de dichter vreesde de onwaarheid van deze verheffing.

„Waar drijft gij nu heen, gij Mei, die ik noem
Mijn eigendom, gij die mijn duiventil
Al lang zijt, in wie alle duiven stil
Neerzitten, mijn gedachten, of ook vliegen
Naar binne en buiten en zich mogen wiegen,
Over en om u, Mei, mijn lieveling.

— Zij zullen u wel volgen, hun gezwing
Wordt nog niet moe, maar gaat gij niet te ver?
Ik zie u haast niet meer, gij zijt een ster
Zoo hoog, het is alleen mijn zwakke oog
Dat u nog volgt, mijn lippen worden droog.
Waar drijft gij nu toch heen mijn lieveling?”

* * *

Wie was Balder, wiens wezen Mei's lot beheerschte, en wiens schepping het hoogtepunt van 't gedicht had moeten zijn, doch niet geworden is? Het boek heet terecht Mei, *zij* blijft het geheel beheerschen.

Balder is slechts de figuur voor haar noodlot. Haar blijheid verlicht dien; haar in hooger liefde uitbloeiende levensvreugd droeg het eigen verderf met zich, dat *hij* zou aanbrengen en uitspreken. Meer is Balder niet, en daarin heeft zijn beeld een voldoende rechtvaardiging.

Doch voor Gorter is Balder meer. Dat wat in die godenfiguur als een ongewisheid en tegenstrijdigheid gevoeld kan worden, gaf veel van 't wezen van den dichter weer.

Om hem te kennen, moeten wij Balder in enkele trekken nateekenen.

Drie op zich zelf reeds volledige beelden vermengen zich en lossen zich — slechts schijnbaar in een hoogere algemeenheid op.

Iris-Balder, Mei-Balder en Cor-Cordium-Balder, wil ik die drie beelden noemen. De latere eenheid is slechts schijnbaar, omdat die verkregen wordt door het meest wezenlijke van elk te doen verdwijnen en slechts een vage schim over te houden, die nog het meest op den Cor-Cordium-dichter lijkt, doch in wezen niets anders is dan wat de latere dichter Gorter zou zijn.

Hoor den weemoed van Iris-Balder, waarin zelfs Perk's geluid wonderlijk doordringt, doch minder zuiver :

„Toen ben ik uitgevaren, op ritselende baren
 Van wat ik wist dat was hemellichtzee,
 Daar heb ik drijven luis'tren naar 't scheemrig zeëfluistren,
 Mijn tranen stroomden met de zilte mee.”
 „En ben ik opgestegen, naar bronnen van den regen,
 De wolkendauw drupte op mijn oogen af,
 En zoog ik wolkenhoning in Iris ronde woning,
 Niets vond ik dat mijn blindheid drinken gaf.”

Hoe kon deze treurende figuur de blijde Mei lokken?

Is het door zijn muziek? het best maar toch zwak van aandoening beschreven in:

„Het is het teer opgroeien
 Het is het nacht'lijk bloeien
 Van een aanminnige maar geheime bloem,
 Het is het aad'mend vullen
 Van geuren, die verhullen
 Een groote wereld met een wonderdroom.”

^e Dat is de droom van den dichter, dien hij in zijn Mei inlegde, omdat hij Mei was, en die droom in hem.

De Mei-Balder ontwaakt door haar aanwezigheid.

„Hij voelde tusschen
De zijne haren lieflijken adem,
Een lentedem en toen kwamen naar hem
Herinneringe en lichte lentedeelden.

.
En toen ze daar in stilte eind'lijk goot
Kleurige woorden, zelf zag ze schaamrood,
Toen was het hem alsof de zon opeens
Na 't zwijgen van den nacht en het geveins
Der bleeke schemering, uit wolkmoeras
Zich oplaait, blazend, en met zijn geblaas
Kleuren heenspreidt over de lucht, de velden,
't Water, ja alle dingen ongetelde.”

En Balder zelf zegt van dien:

„ik ken
Nog wel mijn oude zelf, die gaat nu dood.
Te zien, te zien, dat was mijn vroeger brood
En drinken, en te hooren en te voelen
Wat rondom is, de hitte en de koele
Kleuren en ademhaling, die er gaat
Door heel de wereld en elk wezen laat
Baden door zich.”

Het grootst zou echter Balder moeten zijn in zijn blindheid
als de dichter van 't zielsleven, van Cor Cordium.

„Er dwaalt in ieder leven,
In ieder lijf, een vlam, elk voelt haar leven
Wel eens of tweemaal, maar niet vele malen.
De menschen noemen ziel haar, ze verhalen
Er lange, wondere verhalen van.”

Die ziel te verheerlijken in muziek is Balder's leven en taak.

„Dat leven heeft een beeld, hoor mijn geluk;
Zie toe hoe ik den slagboom openruk
En hoe er doordringt nu een bonte trein:
Paarden, met belle' en ruiters, schoone schijn.
Dat beeld dat is muziek.”

Doch vager wordt dat beeld als hij voortgaat zijn vreugd te zeggen van enkel in muziek te leven.

„Muziek, die heeft met alle dingen
 Niets meer gemeen en alle vreemde zinnen
 Zijn blind voor haar, *geen vormen en geen kleur*
Heeft zij, zij is de lucht gelijk in heur
Afwezigheid voor 't oog en schijnarmoede.
 Zij is de liefste, allerliefste, moeden
 Die zich moe leefden aan het *zien en smaken*
 Der volle wereld, drinken haar en raken
 Haar soms met lippen, willen haar altijd;
 Zij geeft van alles hun vergetelheid.”

Hier zong Balder wat Gorter later zou nastreven, doch in Mei paste dit vage Balderbeeld niet meer.

Scherper gedaante zou hij trachten aan te nemen door in een bijna ademlooze stijging van emotie zich zelf te verheerlijken, niet meer als de zingende, maar als de zwijgende, in zichzelf genoegzame ziel-god.

„Dit alles is het niet, 't zijn woorden niet,
 't Zijn dingen niet, 't zijn klanken niet, geen lied
 Verbeeldt de zielsbewegingen genoeg.”

En toch hoewel Balder nu wil heengaan over den Cor-Cordiumdichter, zingt hij *zijn* lied:

„Daar leeft geen and're God. Gij zijt alleen.
 Der wereld heil moog' einden in geweest,
 Hij die in u gelooft, smaakt eeuwge vreugd.
 U voelen is geluk, u zoeken deugd;

 Want wie u mint, bemint de wereld niet.
 Werelden worden en vergaan, gij blijft.”

Hoor het in andere woorden, met dezelfde verheffing, doch met minder scherpe en harmonische beelding.

„Alles is beeld, is beeld van haar, en vroeg
 Of laat valt het ineen in stof, zij blijft
 Wat er ook om haar valt en henedrijft.
 Wie dus, zijn ziel is, is zich zelf een God.
 Ik ben mijn ziel, ik ben de een'ge God.”

Heengaan wil hij over hem die eindigde:

„En met u blijft, wat ge ons in 't harte drijft,
 En al wat we, u ter eer, zeggen in 't Lied.”

doordat hij zingt:

„'k Word stil en niets bestaat meer dan mijn ziel
 Geen ding, geen woord en niets dat mij ontviel.”

en eindigt als in Kloos' „Niet-zijn machtig.”

„Ik wil geen toekomst, geen geheugen hebben,
 Zij is altijd gelijk, zij kent geen ebben
 En vloed, zij is eeuwig, alleen, zij is
 Zij leeft door eigene ontvangenis.”

* * *

In het derde deel is Mei drie dagen nog samen met den dichter. Voortdurend leven hun beider figuren voor onze oogen. Hoe anders is dit samenzijn als in 't eerste deel. Toen waren twee in één, nu een in twee. De Mei-dichter schijnt weer dezelfde, maar een deel van hem is in Mei en is een andere. En ze begrijpen elkaar te nauwernood. De dichter zegt:

„Ik werd een tijd zeer stil en dacht veel, maar
 Begreep het niet, want mijne ziel kon niet
 Denken wat ze zou zijn, wanneer ze niet
 Behoefte had aan oore' en ooge' en wensch
 Naar anders en naar meer: dat kan geen mensch.”

Hoe zuiver en scherp staat de Meidichter hier weer voor

ons, nu hij dat andere, wat hij met zijn eigen zijn zoo graag wilde vereënen, in de stervende Mei van zich afgezonderd heeft.

Wat zou een dichter zijn zonder de aandoeningen, die door ooren en oogen zijn ziel binnendringen? Doch andere kwamen in hem door de eerste lente-blijheid toen hij met Mei in Holland's tuin liep, dan nu hij Mei tot haar dood geleidde. Toen hoofdzakelijk aandoeningen van bloemen en buitenleven, nu van dat andere deel natuur dat in menschen en hun werken leeft.

En was al in het eerste deel poëzie van een nieuwer geslacht dan van het onmaatschappelijke van 1880 aan 't woord, nog meer blijkt dat in de verzen van 't derde deel, welker aandoeningen door om hem levende menschen aan den dichter zijn gegeven.

Niet alleen weiden en akkers, maar de melkende boeren, de aardappelen rooiende arbeiders, de maaiers in 't hooiveld komen door zijn oogen in 't gedicht tot een nieuw leven. Ik zou pagina's lang kunnen aanhalen. Zie de oude stad met wal en pomp en toren, ook het pleintje aan de watergracht, waar kuipers en zeilmakers in hun werkplaatsen zitten. Met Mei herdacht de dichter het genot dat een Noord-hollandsch oud stadje hem waarschijnlijk in zijn jeugd gegeven had.

Doch zooals er weemoed zingt om Mei's aanstaanden dood, zoo ook om het zien van al dat menschenleven. Hoor dien weemoed zachtjes droevig zingen in deze als een muzikaal motief tweemaal herhaalde verzengroep:

„De straten werden stil, maar aan de wanden
Waar glazen waren, bleef een enk'le vrouw,
Een oude hier, een jonge daar, in schauw
Der donk're kamer naar de straat te zien.
Eens hoorden ik en zij het melodien
Achter uit huis van snaren van een veel.
Eens uit een gang het heldere gekweel
Van lijstervink, die zat gekooïd gevangen.
En zwarte mannen kwamen met verlangen
Naar huis als moede beesten en de linden
Stonden aan grachten, zwaar van slaap, gezwinde
Rillingen voeren over het grachtwater
Wanneer de wind zich neerlag op het water.”

Doch soms trekt zijne uitbeelding hem mee tot boven dien weemoed, zooals hij genieten moet wanneer hij zingt van wat hij eens zag:

„Een steiger stond nog voor een huis, van dien
Kwamen de mets'laars klimmen in een rij
Een jong man met blond haar was ook daarbij
Die bleef nog staan, heel boven op den steiger
Zooals men ziet in 't woud den blauwen reiger
In 't topje van den boom staan. Hij keek rond
Naar den roodgeel- en zwarten dagavond
En lachte in den avond, en een lied
Neurieënd dalend, wist hij 't zelve niet.”

Zóo wist ook de dichter niet wat hij zong. En dat geeft ons inzicht in 't wezen van zijn weemoed.

Wat ochtend en avond van een dag, zijn blijheid en weemoed van liefde.

Gorter had een groote innige liefde voor de kunst die in volle onbewustheid uit hem ontsproot, doch ook wist hij niet onbewust te kunnen blijven. Het bewuste was hem meer en rijper dan 't onbewuste.

Waarom kon hij zich dan *niet* van *eigen* kunst bewust worden en *wel* van die welke hem omgaf? Had het eerste mogelijk geweest, dan zou hij misschien gezwegen hebben een jaar of langer, zoodra de aandoeningen, die de wereld steeds over hem goot als zongestraal, duisterder werden, vager en verwarder, wanneer droefheid vreugde zou vervangen en de wisselende dingen in de menschen om hem heen aan zijn ziel vreemd schenen. Doch daar „in elk ding ligt essentie van andere dingen,” zou hij wel weer zijn gaan zingen met rijper geluid niet meer van lente alleen maar ook van zomer.

Doch het heeft niet gekund, omdat Gorter in zijn gedachten zwak en hulpeloos stond. Hij zag de dichters om hem heen, juist sterk door de uitgesproken duidelijkheid van hun denken en voelde in zichzelf niet die kracht.

Geen jongere van den nieuwen tijd is ooit sterker in gedachte dan de ouderen van een rijper geslacht. Hij is alleen rijker en meerder door het dichtelijk ruime van zijn aandoe-

ningen en zijn voelen. En dat gevoel sprak in Gorter van grootheid en rijkheid, die hij om zijn zoekend denken te bevredigen overnam van anderen. Hij, die leidsman was in het allerbeste: in de schoonheid, zocht een leermeester in 't bouwen eener stelligheid van zijn gedachten, die als wel vele, maar ordeloze, materialen te roepen lagen om zich op te stapelen naar omhoog.

Hij was als de blinde zanger, tastend en struikelend wanneer hij zich in zijn scherp ingedeelde omgeving bewoog, doch die, 't hoofd omhoog geheven, vrij zweefde in 't goddelijk rijk zijner weelderig schoone aandoeningen.

Zoo moet hij Balder gevoeld hebben: en zoo kon hij Mei tegen zichzelf laten zeggen:

„Gij zijt als hij, als hij, in uwe stem.”

Doch Balder moetende uitbeelden als de noodlottige god voor Mei's blijdste hoogste liefde, liep hij strompelend rond tusschen de verschillende in beeld gebrachte ideeën, die om hem waren, van deze een vorm, van gene een anderen met de vingers betastend.

Nog eens, heerlijk bezingend de vergankelijkheid van den kunstenaar, doch 't onvergankelijke zijner schoonheid, heft de dichter met een aangehouden hooge stem, klimmend en klimmend hooger langs steeds grooter geluk om de aandoening van het geziene beeld, Mei's stervenslied aan; van haar sterven:

„In het grootst en stilst genot
Het onbegrepen, in den gloed van God.”

En onbegrepen, zelfs ongeweten gaf *hier* de dichter de synthese die hij in Balder vergeefs zocht: van ziel-alleen te zijn, zwevend niet *uit* de aandoeningen, maar levend daar *midden in* met steeds grooter intensiteit.

Zijn dichterschap voelde het wel en deed het geluid zwellen, de rythmen vlug gaan en de rijmen op elkaar klinken zooals nog niet in 't geheele gedicht was gehoord,

en tooide zich in 't kleet, het heerlijk sierlijke en bekoorlijke zijner meest wezenlijke eigenheid.

* * *

Nog slechts één bundel verzen, die de Mei gevolgd zijn, bevat Gorter's dichterlijke ervaring.

De *leidsman* der schoonheid werd *leerling* in „De school der poëzie.”

„Het kwam mij dikwijls voor, of het de poëzie was, die mij leerde hoe ik misschien tot beter inzicht en geluk kon komen,” zegt hij ter rechtvaardiging van dien naam in zijn inleiding.

En de les daar geleerd, zegt hij is deze: „De Nederlandsche poëzie kende haar eigen tijd niet, en moest, na een korten bloei vroeg sterven.”

Ik zou daarvoor willen lezen „Gorter's poëzie kende zichzelf niet, en moest daarom sterven.” Het eerste moge waar of onwaar zijn, het laatste alleen kon in zijn „school der poëzie” geleerd worden.

Om dit te beoordeelen was noodig dat wij den dichter van Mei leerden kennen, en dat wij ons niet lieten meesleepen door het heerlijke geluid, doch onderzoekend staarden naar hem die het voortbracht. Hoorden wij hoe zijn lied niet alleen zong van de lieve teere Mei, maar ook van hem zelf en hebben wij daarin waargenomen hoe de dichter een strijd verborg onder het schoone der Meitragédie, van zijn lateren bundel zegt hij zelf: „Den strijd en de angst, die in mij ontstonden vindt men in 't grootste gedeelte dezer verzen afgebeeld.”

Die strijd moet dezelfde zijn, want in Mei was bij aangevangen, niet doorgevochten.

Daar wij de onbewustheid van den dichter het scherpst hebben gezien in zijn kunst, laten wij ons niet verleiden door de overdachte verklaring, die Gorter van zijn strijd geeft. In „Mei ving de *dichter* den kamp aan en moest zich in zijn „Verzen” overwonnen geven. Toen eerst moest de *mensch* Gorter vechten een droevigen strijd als in een donker nachtbosch tegen ongeziene vijanden.

Over dezen laatsten spreekt de inleiding, en verwacht daarmee tweeërlei kamp, in wezen zeer verschillend.

Ik wensch hier alleen over den ondergang van den *dichter* te spreken, die aan den duisteren tijd van den *mensch* voorafging en de oorzaak van het nachtzwarde was. Zoolang de dichter in hem leefde was er nog licht in zijn wezen, toen die zweeg kwam de nacht.

* * *

Met de Balderfiguur had Gorter zich geschikt onder de voorgangers der litteraire beweging van 1880, en door zijn Mei was hij als de schoonste dichter naar haar spits gedrongen, had die zelfs ver vooruit en omhoog geschoven. Als deelnemer aan die beweging ging daarom de Balder in hem het sterkst naar voren. Zooals die wilde zingen en zong moest hij het voortzetten, doch fijner en hooger.

Dit beteekende dat hij stil moest luisteren naar het diepere zielsgeluid, en dat in taalmuziek weergeven. Hiermede werd de poort zijner ziel gesloten voor de aandoeningen van buiten.

Was de stroom daarvan na den hoogen vloed in Mei weggeëbd, een droge bedding achterlatend, of stond het hoog maar stil als een wijd meer buiten den zelfpogeworpen dam? Wie zal het uitmaken, waar de verzen ons niets daarvan toezingen?

Het dichterschap afgesloten van zijn voeding, was als een stuk afgedamde rivier, en moest uitdrogen, langzaam maar zeker. De frischheid van 't zielewater ging verloren, de spiegelende helderheid werd dof, en al 't leven er in ademde benauwend.

Doch dit alles gebeurde niet direct.

Hoe is het echter mogelijk dat één man de dichter is van die twee zoo verschillende bundels, en dat niet in den aanvang zijner verzen het Meigeluid, zij het ook verzwakt, naklinkt? Is het omdat het reeds in de Mei zelf dood was en slechts leefde tot het eind daarvan, doordat het geheel van 't gedicht den dichter boeide, om hem daarna vrij te geven, vrij en zonder zijn eens mooiste bezit? Ik weet het niet, maar neem het feit.

De mensch Gorter, dat is zijn verstand, sterk van wil, maar zwak van inzicht dreef den dichter in hem langs die nieuwe

wegen van impressie, sensatie, bijna zuiver physiologische gevoels-beschrijving; eindelijk streng verstandelijk overdachte begripsweergave om ten slotte te komen tot beginsellooze vaagheid.

En streefde op dien langen weg de dichter naar muzikale klank, daarvoor het beeld verwaarloozend, ook het geluid werd dor en dorder, totdat het wederom grijpen naar het beeld vergeefs bleek, en niets restte dan op te houden met zingen, om te gaan spreken enkel het verstandelijke.

Was er dan niemand, die hem waarschuwde en ried? Integendeel werd hij aangemoedigd.

Zijn streven scheen het hoogste te willen bereiken wat de beweging van 1880 zich ten doel meende gesteld te hebben, de verheerlijking van den individu.

Hij was de meest dichtelijke, die der schoonheid het meest nabijstond, en wanneer *hij* nu beproefde dat individueele door afsluiting omhoog te drijven *moest* de allerhoogste kunst bereikt worden. Zoo was de logische conclusie uit de theoretische overwegingen.

Dat het absoluut vrijgeworden individu zijn menschzijn verloor en in teugellooze opvaart zelfs de taal achter zich liet, die als een wachtend marmerblok voor uitbeiteling gereed stond, wat nood, de theorie deed de ervaring minachten.

En niemand is voor theoretische geestdrift meer vatbaar, dan hij wien de theorie als een geschenk is aangebracht. De ontwerper, de meester ervan, weet en voelt haar grenzen, de leerling, die haar niet zelf verwierf bestormt er den hemel mee.

Zoo kon Gorter de individualistische, onmaatschappelijke kunsttheorie, die hij aangenomen had, omdat hij voor zijn eigen kunst de theorie niet kon vinden, laat staan haar uitwerken, tot het gloeiende zwaard maken, waarmee hij zijn ziel onder toejuiching der omstanders, brandend verwondde.

En toen hij het gedaan had als een grootsche maar fanatieke daad, zag hij de toejuichers duizelen en omvallen. Dodelijk verwond stond hij alleen, neen hij stond niet meer, maar viel midden in zijn droom van heroïsme.

Onder de kronieken van Kloos is er geen zoo zwak als die over de „Verzen” van Gorter. Het is geen weloverwogen en geargumenteed oordeel, maar al te sterke, — door overdrijving *te* sterk uitgesproken — aanprijzing van Gorter: „een man, voor wien ieder onzer beschaafde landgenooten, van den hoogste tot den laagste, den hoed zal moeten afnemen, als maar even zijn onsterfelijke *naam* wordt *genoemd*,” nadat hij kort te voren meer bescheiden heette „den man, die *ik vind* onzen grootsten Nederlandschen poëet.”

Dit wordt echter zoo sterk gezegd, omdat de voorafgaande bladzijden meer verontschuldiging dan lof bevatten.

Ik zal dit niet bewijzen, daar een goed overdachte lectuur het duidelijk uitwijst.

Kloos kan vele der verzen niet verklaren, heeft zelfs vele bij de eerste lectuur niet begrepen. Hij zegt dat Gorter „verwaarloost de wetten van prosodie en grammatica, en „zijn beeldspraak is zoo vreemd, dat men er blind voor blijft.” Een beschouwing over oertaal, over visie en observatie moet de verzen aannemelijk maken. Argumenten als: wie dat niet ziet, en voelt is niet waard dat hij leeft, moeten leegten van het oog aanvullen. En toch had de lectuur Kloos moeite gekost, die anderen zich ook maar moesten getroosten.

De kroniek moest zwak zijn, omdat de conclusie theoretisch werd verkregen. Er is een opzet van stellingen, waaruit langs allerlei omwegen het eindoordeel echter niet eens bewezen, slechts niet geheel ongegrond moet schijnen.

Kunst moet zóó zijn, Gorter is zóó, dus, enz. . . . Doch juist deze wijze van bespreking van een man, die Gorter's vertrouwen ten volle bezat is een bewijs hoe hij in zijn streven aangemoedigd en er zelfs om verheerlijkt werd. Een bewijs tevens van het op de spits drijven eener theorie buiten de schoonheid om. Vergelijk slechts met dit geredeneer van Kloos, diens geestdriftvolle gloeiende prozazinnen over het genot van Mei.

Theorie en de zuivere individualistische is: „In 't algemeen slechts kan men *weten*, dat kunst de *allerindividueelste* expressie van de *allerindividueelste* emotie moet zijn.” Een stelligheid als hieruit spreekt en die nooit door Kloos in zijn verzen is toegepast voerde Gorter op zijn gevaarlijk pad. Zoó

ook dit: „De heusche maker van poezie zijn niet wij zelf, maar dat onbekende wezen, diep in ons binnenste, dat de ouden den bezielenden God hebben genoemd. En de dichter heeft zeer eenvoudig dit resultaat verkregen, door *alle bewustheid en overweging* afsluitend, angstvallig te luisteren naar de stem, die in hem sprak.”

Dat was de steun en het voedsel voor den dichter Gorter, die reeds in zijn Mei aan eigen onbewustheid dreigde te gronde te gaan.

Zijn kunst, die riep om door hem zelf begrepen te worden, werden de steenen der theorie van onbewustheid toegeworpen, en het brood van 't klare besef, dat zijn aandoeningen hem dichter maakten, onthouden.

* * *

Wanneer ik zeggen zou dat een geestdrift voor de individualistische kunsttheorie, en de verkeerd begrepen aanmoediging der omstanders Gorter's verstand dreef om aan zijn dichterschap den weg ter ontwikkeling aan te wijzen zou dit onvolledig zijn.

In Mei was getoond hoe het dichterschap zich niet stoorde aan de theorieën, maar over innerlijken strijd van den dichter heen, zijn eigen wezen wist te vinden.

Om op een gevaarlijken weg voortgeduwd te kunnen worden moest de dichter zwak zijn in zijn dichterschap, zwak door twijfel, in hem vretend als een voorjaarszon in 't eens gladde spiegeland ijsvlak.

Die zwakheid is eigen aan alle jonge kunst die zich naar een nieuwen tijd richt zooals die van Gorter het deed.

Zij kon voeren naar het schijnbaar onvruchtbaar zoeken om tot zelfbesef te komen, naar een donkeren strijd tegen de twijfelduivels in de hollen van de ziel, nog zoo pas als een zonbeschenen bergland schitterend.

Doch zij kon ook voeren tot proeven om door talent in een steeds andere vormen zoekende kunst de knagende onbevredigdheid te overwinnen.

Deze laatste was de drang in Gorter die samenwerkte met bovengenoemde krachten. De gang zijner ontwikkeling of

beter van zijn ondergang kan uit dit inzicht begrepen worden.

De dichter, die geleefd had van de aandoeningen die van de buitenwereld met blij licht in zijn ziel traden, wilde deze buitensluiten om beter te kunnen luisteren naar aandoeningen, die stil uit eigen wezen geboren werden.

Misleidend was het echter te meenen dat ooit in een ziel iets uit zich zelf ontstaat. Dit kan slechts *schijnen* voor bepaalde soorten van aandoeningen, die echter toch ook van buiten komen.

Liefde en haat, en dat wat Gorter het best kende een heftig onbestemd verlangen, ontstaan slechts door inwerking van menschen en dingen buiten het individu, door hun lokken of hun afstooten, hun spreken of zwijgen.

Om die aandoeningen tot litteraire kunst te maken zijn noodig klank en beeld van 't woord, immer beide. Daarbuiten is geen kunst.

Gorter sloot om de klank slechts schijnbaar 't beeld buiten, zooals hij om de zielsaandoening even schijnbaar de menigvuldigheid van beeldvormen der wereld vermeed. Want van beide behield hij dat wat ervan in de ziel of beter in de gedachte leeft door de abstractie.

Niet meer één soort licht, als hij ééns zag, maar het begrip licht, niet meer een soort regengrijsheid, maar het begrip grauwhed zou bijv. het beeld zijner kunstwoorden worden, zooals ook de zielsaandoeningen vervaagden uit de precies gevoelde vreugden of smarten, in de algemeenheden van stemmingen.

Het natuurlijk gevolg moest zijn dat ook het gewichtige allereerste element van verskunst, het rythme, vager en onbestemder werd.

In zoo'n verzwakte poëzie wilde de dichter het onmogelijke trachten, en dat zijn verzen, die daardoor ontstonden, nog mooi zijn, is om de zuiverheid en den adel van zijn pogen.

Hij deed wat hij wilde en beproefde met een ernst, die alle spot uitsluiten moest bij hen die hem kenden. Zijn gevoel voor klank was het eenige wat hij nog toestond hem te steunen.

De practische onmogelijkheid om bij streng volgen zijner sensatie eenige werkelijke kunst te bereiken leidde ertoe dat

hij twee nieuwe elementen opnam, die zijn wezen echter geheel vreemd waren.

Deze elementen had hij waargenomen bij prozaschrijvers, die naar gelijksoortige strak individualistische kunst streefden.

Allereerst was het de *impressie*. Hiermee was weer de invloed der buitenwereld aanvaard doch op andere wijze.

De inwerking der dingen en menschen op de dichterziel was daarin een omgekeerde als die bij den Meidichter. Bij dien traden de beelden in zijn ziel binnen als schepen in een haven, of kinderen in een speeltuin, en de ziel genoot van hare gasten.

Bij de impressie bespiedde de ziel de beelden, die buiten haar bleven, zooals een spin uit haar net de glinsterende vliegjes, om te zien of daaruit aandoeningen op te zuigen waren, zonder eigenlijk genot maar met de lust om alles tot voedsel voor eigen verheerlijking te doen dienen.

Het andere element hing hiermee nauw samen. Het eigen *uiterlijk* leven van zijn lichaam was even als die buitenwereld een onderwerp voor bespieding, een onderwerp daarvan verschillend, omdat het tegelijk een *werktuig* van den kunstenaar was. Met zijn organisme toch van oog, en oor, van smaak en tastgevoel werden impressie's ingezogen. Daardoor kreeg dat organisme een bijzondere belangrijkheid en werden zijn werkingen nauwkeurig en deel voor deel gadeslagen.

Dit soort observatie, zoo dicht naderende tot dat der natuurwetenschap kon aan het naturalistisch proza een nieuwen bestaansvorm geven.

De waarde daarvan te bespreken ligt buiten mijn bedoeling, en de aanduiding dient alleen om toetelichten welke nieuwe elementen Gorter zocht om zijn kunst te versterken. Slechts een onbewuste natuur kon dit in poëzie invoeren, want fantasie en klank, waarin de aandoeningen leven, worden er door verbannen.

Was den dichter niet steeds zijn groot verlangen naar schoonheid, gevoeld als geïuk en hooge gloor brengend, bijgebleven, reeds hier zou zijn kunst zijn verongelukt.

Zijn onbevredigdheid alleen kon erdoor stijgen, waardoor hij opnieuw zijn pelgrimstochten moest gaan om naar een beteren weg te zoeken. Het wezen der naturalistische obser-

vatie, waarin de *gedachte* gescherpt wordt meer dan fantasie en gevoel, samengaande met de *begripsalgemeenheid* die de woorden in de sensatie-uitbeelding verkregen, moest hem voeren tot de gedachten-abstractie, de *filosofie*.

En de dichter deed een poging om met de ervaringen die deze hem bijbracht verzen te maken. Toen voerde ten slotte het gedachtenleven hem weer terug tot de buitenwereld. Niet meer zag hij die in de Meivisie, niet meer door naturalistische impressie maar door de gedachten-abstractie.

Het nieuwe *geluid* van de eerste, vervaagd in de tweede, stierf hierin uit. Siechts enkele verzen pogen te zingen van een nieuw licht dat de angstig zoekende *mensch* vond, toen hij zijn dichterschap miste, maar ze waren geen poëzie meer.

Te zwak was de opwekkende invloed van 't zwaar geluid der bevriende dichteres, en aldus eindigde de dichter: met proza zwak van beeldeigenheid en van gang. „Terwijl ik voel, dat ik wel iets meer ken, en dat het licht is binnen in mijn hart, is toch de wereld om mij nog zoo zwart, dat ik weet, dat ik nog zeer weinig ken. Het lijkt een zee — de wereld — zoo verward met golven, die zich naar den hemel en ten afgrond went'len, met hun wilde vaart weet ik niet waar ik, wat betreft hen, ben. O, hoe gelukkig dat een gouden lamp toch brandt in mij, waarnaar ik 't zachte licht der oogen kan wenden, als 't buiten is te hard en wreed van nacht'lijk duisternis. Maar dit is de strijd om daar in dien damp te vinden het zelfde heldere *licht*.”

* * *

In den ondergang van den dichter scheen de mensch Gorter door 't nieuwe licht eener heldere baken redding gevonden te hebben.

Met de litteraire beweging van 1880 was ook de gelijktijdige socialistische arbeidersbeweging ondergegaan.

Niet in het kalm-aan wederopleven op de verkregen winst der voorgangers van de eerste, maar wel in dat van de laatste vond Gorter de langgezochte bevrediging.

Zijn natuur had behoefte aan een gedachtenleiding langs scherp afgebakende en stijgende wegen, die hij in 't Marxisme

vond. Van daaruit schreef hij zijn „Kritiek op de litteraire beweging van 1880” en riep de litteraire kunstenaars op, hun zinkend schip te verlaten en hem op de nieuwe paden te volgen.

Om daarop te antwoorden was niet zoozeer noodig hem opheldering te vragen over den aard van zijn nieuw-gewonnen land, en dit nauwkeurig naar de vruchtbaarheid voor kunst te onderzoeken, als wel den dichter te kennen, dien wij zoozeer in hem geliefd hadden, en diens ervaring uit zijn wezen te begrijpen.

Dit beproefde ik, en deed ik het voor zijn latere verzen zonder deze op te roepen om de juistheid van mijn teekening te bewijzen, zoo vindt dit een begrijpelijke reden in de moeilijkheid om door de wonderlijkheid ervan niet met de woorde-lijke beteekenis schade te doen aan hunne dichterlijke waarde.

Piëteit en genegenheid voor den dichter, en dank voor de groote gave zijner kunst, wier bezit mij steeds een genot blijft, meende ik het best te toonen door juistheid, waarnaar ik met ernst heb getracht.

Noot: Dit opstel dagteekent van vóór Gorters laatsten bundel. Een nieuwe *poëzie* schijnt mij echter door de daarin vervatte gedichten niet gebracht te zijn.

DE KLEINE JOHANNES

DERDE EN LAATSTE DEEL

DOOR

FREDERIK VAN EEDEN.

VI

Johannes ging niet heen, en de dag van de gevreesde avondpartij kwam. Nu wat vrijmoediger geworden, had hij zijn nood geklaagd, het rijtuig was vóórgekomen en in het naburige stadje was hij van passende kleedij voor het feest voorzien.

Doch daarmee was zijn onrust nog niet gepaaid.

— „Wil u dan ook zeggen, lieve mevrouw,” zeide Johannes dien namiddag, toen hij met de kinderen en hun moeder bijeen was, „dat ik heusch geen instrument kan bespelen. Laat ik mij toch mogen stilhouden, alstublieft!”

— „Maar, Johannes!” zeide mevrouw, „dat zou werkelijk zeer onaangenaam zijn voor mij, na wat ik van je verteld heb. Men verwacht iets van je.”

— „Ik kan niets!” zei Johannes benauwd.

— „Hij jökt, mamie!” zei Olga, „hij kan met kastanjetten kleppen en beesten nadoen.”

— „O ja! allerlei soorten van beesten. Zoo vreeselijk aardig!” riep Frieda.

— „Is 't waar, Johannes? Nu dan?”

Het was waar dat Johannes, om zijn beide vriendinnetjes te vermaken, op de wandeling allerlei diergeluiden, zooals dat van paard, ezel, koe, hond, kat, varken, schaap en geit, had nagedaan. Ook in 't nafluiten van vogels was hij vaardig genoeg om de beide meisjes tot opgetogen bewondering te brengen. En één enkel instrument bespeelde hij inderdaad verdienstelijk. De echte jongenskleppers, die ieder school- en

straatjongen in Holland in den zak draagt, gedurende enkele maanden van 't jaar. Menigen herfstdag, slenterend van school naar huis, had hij zich den weg gekort door een scherp en helder, onafgebroken: „van-je-rikketikketik! van-je-rikketikketik! van-je-rikketikketik — tak! — tak!”

Nu vleiden de meisjes hem aan, dat hij het mamie ook zou laten hooren. Hij haalde zijn kleppers, die hij hier zelf gemaakt had, en ratelde er lustig op los.

— „Mooi zoo!” riep de gravin. „Nu moest je er nog bij dansen en zingen, als de Spanjaarden.”

Dansen, dat ging niet, vond Johannes, maar zingen, dat wou hij wel. En hij zong allerlei straatdeuntjes, van: „O moeder de zeeman!” en „Sara, je rok zakt af” onder felle kleppermuziek. De kinderen vonden het prachtig.

Opgewonden door hun geestdrift begon hij allerlei malligheid te improviseeren. De meisjes klapten in de handen en werden hoe langer hoe joliger. Johannes zette zich in postuur en kondigde zijn voordracht aan, alsof hij voor een publiek stond. De gravin ging met haar dochtertjes op een rei zitten, de meisjes onbedaarlijk van plezier.

— „Schetsen uit het Dierenleven” kondigde Johannes aan, en begon, onder gestage klepper-begeleiding, op de bekende deun van het Carneval de Venise :

„Een kip die uit Japan kwam
 „bezwoer een manke pad
 „dat zij hem nooit tot man nam,
 „dat zat hem lang niet glad.

De meisjes gierden en trappelden van de pret.
 „Nog meer, Jo! nog meer, Johannes! toe dan!”
 „Kostelijk!” riep de gravin, nu ook Hollandsch sprekend.

„Een neushoorn tot een luis riep
 „dat hij hem plat zou slaan,
 „de luis die gauw naar huis liep,
 „trok zich daar niks van aan.

„Een sprinkhaan die in 't gras was
„zei tot een chimpansee:
„Sta toe dat ik uw jas pas,
„ik wou naar 't bal maské.”

„Een snoek die op de stoep stond,
„vroeg of zijn commensaal
„ook haren in de soep vond,
„dat was een groot schandaal.

„Een krab die van een grap hield,
„gaf zijn mama een trap,
„zoodat zij van de trap viel,
„toen lachte de krab zich slap.

„He foei!” joelden de 'meisjes. „Hoe stout! Nog meer! Jo!”

„Een stomgeboren stokvisch-
„sprak eens een bokkem aan:
„Ik merk dat ik mijn kop mis,
„en dat heb jij gedaan!”

„De lintworm van een gendarm
„zei: lieve brigadier!
„wat is het in uw darm warm,
„nooit ga ik weer van hier!”

„Een tijger van Timboektoe
„riep tot een leeuw: O jee!
„eer dat ik 't in mijn broek doe,
„wijs mij eens gauw de pl . . .

— „Ho! ho! fi-donc!” riep mevrouw. „Nu word je ordinair.”

— „Hè! nee! mamie, juist grappig!” riepen Frieda en Olga
„dóórgaan! dóórgaan! — Hij is zóó grappig! — Toe, Jo!” —
Maar Johannes was wat onthutst door de vermaning, en de
„schetsen uit het dierenleven” werden niet verder voortgezet.

Des avonds reden de gravin en Johannes in het staatsie-
rijtuig naar Lady Crimmetart. Deze woonde in een zeer fraai

huis, een kasteel, in een groot park. Uit de verte zag Johannes al de hel-verlichte ramen en de rijtuigen voor de kolommen van den ingang.

Er was een soort baldakijn uitgespannen, en een lange hel-roode looper gelegd van zware stof, zoodat de gasten van uit hun rijtuig goed beschut in de prachtige vóórhal konden komen. Aan weerszijden stonden lakeien op een rei, wel twintig aan iederen kant. Ze zagen er zeer indrukwekkend uit, allen lang en zwaar, met broeken van geel pluche, en gegaloneerde roode rokken. Johannes verbaasde er zich over, dat het allen zulke oude menschen schenen te zijn, want hun gepomadeerde haren waren spierwit. Dat was echter van 't poeder en hoorde zoo voor de deftigheid. Wat voelde Johannes zich klein en sjofel, toen hij door die spitsroede van livereien liep.

Daarbinnen straalde verblindend licht, Johannes werd er geheel beduusd van. Hij beklom de breede treden van een hoog overwelfde trap van veelkleurig marmer. Vaag zag hij bloemen, electriche lampjes, bonte tapijten, breede blinkend witte vlakken van heerenoverhemden in zwarte rok, bloote dameshalzen met juweelen en wit dons. Een gedempt geroezemoes van zachte stemmen, geruisch van zijden kleeren, afroepen van namen.

In 't verschiet, boven aan de trap, gloeide de opdrachtige tronie van Lady Crimmetart, als een onveilig sein op een spoortraject. Alle gasten kwamen naar haar toe, hun namen werden afgeroepen, dan kregen ze een handje en bogen.

„Welken naam, mijnheer?” vroeg een reuzenlakei, schuin tot hem overbuigend. Johannes stamelde wat, maar de gravin herhaalde het anders.

„Professor Johannes, van Holland!” hoorde hij roepen. Hij boog, kreeg een handje, en zag het gepoederde gelaat grijnzen met zoetelijk gemaakten glimlach. Lady Crimmetarts hals en armen waren zoo vervaarlijk dik en bloot, dat Johannes er haast van schrikte en er niet recht naar durfde kijken. Een zware vracht edelsteenen flonkerde er op. Groote, platte, gelijkvormig vierkant geslepen diamanten, en peervormige paarlen, om en om. Drie witte struisveeren wiebelden in haar kapsel. Ze had geen dieren bij zich, maar wel haar waaier en haar goud-geknopten krukstok.

„Hoe vaar je?” vroeg de grove stem. Maar om een antwoord was 't niet te doen. Want eer Johannes kon zeggen dat hij tamelijk wel was, stond ze al te grijnzen tegen een ander. Naast haar stond een korte, stevige mijnheer, met een glimmend kaal hoofd, een rood gezicht met harde scherpe groeven en een groote bonkige neus, precies een kop zooals men wel op knoppen van wandelstokken en parapluïes uitgesneden ziet. Dat was Lord Crimmetart, die gaf Johannes een ferm handdruk.

Een uur of wat dwaalde Johannes nu zielig en eenzellig tusschen de woelende drukte, tot hij bijna wee werd van het gedempte gerucht, het gebabbel en kleedergeruisch, het geschitter van licht en edelgesteenten, het blinken van zijden kleeren, livereien, bloote halzen en witte overhemden, de zware geuren van reukwerken en bloemen. Het was zoo vol, dat hij zich soms niet roeren kon en de heeren en dames praatten hem vlak in 't gezicht. Hoe verlangde hij naar een stil hoekje en een gewoon mensch! Ieder zei wat, behalve hij. Niemand liep er zoo verlaten bij als hij. Maar hij begreep niet wat ze allen aan elkaar te zeggen hadden. Als hij wat verstond van de opgevangen gesprekken, dan was het over de drukte in de zaal en de geanimeerde partij. Maar dáárvoor kwamen ze toch niet bijeen, om elkaar dat te zeggen.

Hoe veel genoegelijker leek het nu Johannes op het elfvenfeest in 't konijnenhol, in duin.

Er klonk nu muziek van een strijk-orkest, verborgen achter groene laurieren. Dat deed Johannes áán met bijna smartelijk verlangen, en hij ging er bij zitten, onopgemerkt, en liet de menschen maar langs hem schuiven, terwijl hij met vochtige oogen droomend vóór zich staarde, denkend aan stille duinen en een ruischende zee in maanlichte nacht.

— „Professor Johannes! laat mij u aan professor von Pennewitz voorstellen,” dreunde het plotseling in zijn ooren. Verschrikt rees hij op. Daar stond Lady Crimmetart naast een klein mannetje met schriele, grauwe lokken, die tot op zijn rokskraag hingen. Dat leek niets op Johannes' droom.

— „Dit is een wonderkind, professor von Pennewitz. Een jong dichter die zijn eigen composities voordraagt. Tevens

beroemd medium. U zult zeker belangrijke dingen samen te bespreken hebben."

Daarmee verdween Lady Crimmetart weer tusschen de andere gasten, en liet het tweetal buigende tegen elkaar achter. Johannes confuus en bedremmeld, von Pennewitz aldoor buigend, handenwrijvend, op zijn teenen wippend en glimlachend.

„Nou zal 't examen beginnen!" dacht Johannes, en wachtte, geduldig als een slachtoffer, met welke geleerde vragen deze groote man hem in al zijn domheid zou aan de kaak stellen.

— „Eh . . . kent u de familie hier al lang?" vroeg von Pennewitz, telkens lucht blazend tusschen gespitste lippen, terwijl hij met de gespreidde vingers zijn bril verzette, en daarover heen naar Johannes loerde, met gebogen hoofd.

— „Neen, heelemaal niet!" zei Johannes zacht en hoofdschuddend.

— „Niet?" vroeg von Pennewitz heel glunder handewrijvend en wippend. En toen voortgaand, in slecht Engelsch:

„Wel kom! dat doet me plezier. Ik ook niet. Rare lui, vin-je-niet, jong man?"

Johannes wat oplevend door deze gemeenzaamheid, gaf dit weifelend toe.

„Heb je zulke typen in Holland ook? — Zeker meer op bescheiden schaal, he? — ha! ha! ha! Deze zijn verbazend rijk. Heb je hun champagne geproefd? — Niet? Nu, dan moet je eens meegaan naar 't buffet. 't Is de moeite waard, hoor!"

Verheugd nu ten minste met iemand mee te loopen, volgde Johannes den kleinen man, die hem door 't gedrang loodste.

Aan 't buffet dronken zij schuimwijn.

— „Maar, meneer," zei Johannes. „Ik hoorde dat Lady Crimmetart zoo erg knap was."

— „Zoo! zoo!" zei professor, weer even over zijn bril naar Johannes kijkend, en hoofdknikkend „ja! daar wil ik niets van zeggen. Veel gereisd — papa kostschoolhouder — van alles wat opgevangen. — In de krant kun je tegenwoordig heel wat opdoen. Lees je kranten, jong man?"

— „Niet veel, meneer," zei Johannes.

— „Goed! — wees er voorzichtig mee. Laat ik je een dubbelen goeden raad geven: Lees weinig kranten en eet weinig oesters. Eet vooral geen oesters in Rome. — Ik kom juist van een

fataal geval van oester-vergiftiging, van een student in Rome.”

Johannes nam zich vóór, stellig in Rome alles liever te eten dan oesters.

— „Is Lord Crimmetart ook zoo knap, professor?” vroeg Johannes.

— „Hij is glad genoeg. — Om Lord en aarts-millionnair te worden, alleen door bloed-zuiverende pillen, daarvoor moet je een gladde rakker zijn. Probeer het maar, ha! ha! ha!”

Professor lachte hartelijk, blies en snoof, smangelde met zijn kunstgebit, en dronk zijn glas uit. Toen zei hij:

„Maar denk er om, jong man! dat je dan niet trouwt eer de bom binnen is. Dat was een stomme streek van hem. Hij zou nu heel wat mooiers kunnen krijgen. Hij zou gravin Dolores kunnen krijgen, als hij wou.”

Johannes kreeg een warm, rood hoofd.

— „Daar logeer ik, meneer!” zei hij, wat geraakt.

— „Zoo! zoo! zoo!” knikte professor. „Nu, ik zei niets kwaads van haar, hoor! Een allerliefste vrouw. Een beeld van een vrouw. Is dat je gastvrouw? wel! wel! wel!”

— „Daar is zijn Genade de bisschop!” riep de zware stem van Lady Crimmetart in 't voorbijgaan, terwijl ze gejaagd naar den ingang drong.

Johannes keek nieuwsgierig uit naar de witte myter en de vergulde kromstaf. Maar hij zag alleen een lange, gewone meneer in een zwart pak, met slobkousen aan, met een glad, welgedaan, gemaakt glimlachend gezicht, en in de hand een rare platte hoed, waarvan de rand door touwtjes was opgehouden, alsof ze hem anders voor den neus zou zakken. Lady Crimmetart ontving hem even dierbaar als tante Seréna den dominee ontving. Johannes wou dat hij nog maar bij tante Seréna was.

— „Mijnheer!” zei iemand aan zijn oor, „Mylady vraagt of u uw instrument hebt meegebracht, en of u maar beginnen wilt.”

Johannes keek verschrikt om. Het was een deftige heer met opgestreken snorren, zwart-satijnen kuitbroek en rooden rok. Misschien wel een ceremoniemeester.

„Ik heb geen instrument,” stotterde Johannes — maar hij

voelde zijn kleppers in zijn zak. „Ik kan niets,” herhaalde hij, zeer ongelukkig.

De zwierige heer keek links en rechts, of hij zich ook vergist had. Toen ging hij even weg en kwam met gravin Dolores terug.

— „Wat is dat nu, lieve Johannes?” zeide deze, „je moogt ons niet in den steek laten.”

— „Maar, mevrouw, ik kan heusch niets...”

De zwierige heer stond er zeer koel en ernstig bij te kijken, alsof hij zulke kuren van wonderkinderen wel meer beleefd had. Johannes' voorhoofd werd nat en klam.

— „Welzeker! Johannes, je zult groot succes hebben.”

— „Wat moet ik opgeven?” vroeg de zwierige heer. Johannes begreep de vraag niet, maar de gravin gaf het antwoord.

Toen stond hij spoedig in een kring van gasten, bij een piano en zag honderde oogen, met en zonder oogglazen, op hem gericht. Vlak vóór hem, naast Lady Crimmetart, zat de bisschop en keek hem streng en bedenkelijk aan, met harden, kouden blik uit lichtkleurige oogen.

De ceremonie-meester riep luid en nadrukkelijk:

„Hollandsche Nationaal hymnen!” en toen moest de arme kleine Johannes kleppen en zingen, wat hij kon. Om zich kracht te geven keek hij maar in 't mooie gelaat met de bijziende oogen van de gravin, en dacht maar dat hij voor háár genoeg zong. Hij deed zijn best en zong uit den treure van „O moeder de zeeman.” „We gane naar Amerika” tot aan de „kip uit Japan” en de „tijger van Timboektoe”, — zijn gansche repertoire.

Men luisterde en keek hem aan alsof hij een zeldzaam insect was, maar niemand lachte. Noch de blauwe puil-oogen van de gastvrouw, noch de strenge blik van den bisschop, noch één der honderde andere oogenparen der rijkgetooide en voorname dames en heeren toonde ook maar het minste teeken van vroolijke of genoegelijke aandoening. Dat was nu wel geen wonder, daar ze de woorden niet verstonden, maar het was niet aanmoedigend. Al spoedig keken de meesten hem niet meer aan en begonnen onder elkander te babbelen en te lachen.

Toen hij ophield klonk er tot zijn verbazing eenig hand-

geklap. En gravin Dolores kwam naar hem toe en gaf hem de hand, hem gelukwenschend met zijn „wonderbaar succes.” Ook Lady Crimmetart bulderde hem toe dat het „ontzachtlijk interessant” was. Een lange, magere jonge dame in wit satijn, wier uitstekende sleutelbeenderen maar slecht door een tiendubbel parelsnoer verborgen waren, kwam hem allerliefst lachend de hand drukken. Ze was zoo blij, zeide ze, nu het Carneval de Venise in 't oorspronkelijke gehoord te hebben, door een inwoner van de stad zelf. „Hoe bijzonder interessant! Het moet toch aardig zijn, professor . . . hoe heet u ook, zoo in een stad te wonen die heelemaal in 't water ligt, en waar ieder op klompen loopt.”

— „Was dit nu geheel eigen compositie, professor Johannes?” vroeg een leelijk, goedig mevrouwtje, in een simpele, zwarte japon. En verschillende dames van rijper leeftijd verzochten vriendelijk zichzelf aan hem te mogen voorstellen. Hij fleurde werkelijk wat op, door deze teekenen van bijval, al vertrouwde hij den ernst er van niet recht. Toen hij echter bij een groepje lange, breed-geschouderde jonge Britten kwam, met hooge boorden, blozende gladgeschoren wangen, en keurig glanzig gekapt kortgolvig blond haar, — die, met één hand in de broekzak, champagne stonden te drinken, — hoorde hij uitdrukkingen als „beestachtig”, „rot” en „humbug”, en hij begreep zeer goed dat hij zich dat voor gezegd kon houden.

Kort daarop werd hem duidelijk wat hier dan wèl echten opgang maakte. Een forsche jonge dame, met zeer kunstig opgemaakt haar en fraaie witte tanden, zong een Duitsch lied met piano-begeleiding. Ze maakte met haar stem trillers en loopjes als een speeldoos, haar hoofd ging heen en weer schuddend achterover, en haar mond zeer wijd open — en het geluid wat er uit kwam drong Johannes door merg en been. Wat haar zang wilde zeggen was moeielijk te verstaan, want ze sprak een wonderlijk soort Duitsch, maar blijkbaar wond ze zich heftig op over een ontrouwe minnaar of minnares, en stierf zij van pure genegenheid.

Toen ze gedaan had en lief-lachend neeg, klonk een veel levendiger applaus en men riep „bis” en „encore”, wat Johannes zelf niet gehoord had, en nu ook niet zou willen roepen.

In zijn verslagenheid zocht hij gravin Dolores op. In haar

had hij immers hier de eenige bron van vertrouwelijkheid en troost? Hij vroeg of hij naar huis mocht gaan, daar hij moe was en hier niet hoorde.

Gravin Dolores keek ook niet zeer voldaan. Zij had geen eer met hem ingelegd. Evenwel zeide zij:

— „Kom, mijn jongen! laat je niet ontmoedigen. Je hebt immers nog meer talenten? Heb je Ranji-Banji-Singh al gesproken?”

Al een wijle geleden had Johannes den langen Indiër met hoog opgericht hoofd en statigen tred door de bonte menigte zien schrijden. Hij had wijde neusvleugels, groote mooie, ietwat befloerste oogen, een lichtbruine huid, prachtig blauw-zwart lokkenhaar en dunne baard.

Zijn witte tulban en geelzijden gewaad droeg hij met plechtige staatsie en als hij werd aangesproken neeg hij bevallig en diep, sloot de oogen en glimlachte allermorzaamst, terwijl hij zijn slanke hand met bleeknagelige, opwaarts gebogen vinger-toppen op de borst legde.

Johannes had hem met groote opmerkzaamheid nageoogd, als iemand tot wien hij zich meer aangetrokken voelde dan tot alle anderen, en hij had vizioenen gekregen van diepblauwe hemelen, statige olifanten, ritselende palmen en bleekmarmeren paleis-facaden aan heiligen stroom-oever. Hij had hem echter niet durven aanspreken.

Maar nu gingen de gravin en Johannes hem zoeken en zij vonden hem bij Lady Crimmetart in een kring van dames, die hij, beurt om beurt, hoffelijk lachend scheen te woord te staan.

— „Mijnheer Ranji-Banji-Singh!” zeide gravin Dolores, „heeft u al kennis gemaakt met professor Johannes uit Holland. Hij is een groot medium, en zal u zeker sympathiek zijn.”

De Indiër liet weder in minzamen glimlach zijn witte tanden zien, en gaf Johannes een hand. Doch deze voelde dat het niet van harte ging.

„U is toch zeker ook medium, mijnheer Singh?” vroeg een van de dames. „Een zoo groot theosoof als u!”

Ranji-Banji-Singh wierp zijn hoofd achterover, maakte een afwerend gebaar met zijn aaneengesloten vingers, en zei, minachtend glimlachend, in gebrekkig Engelsch:

— „Theosofen niet mediums. Mediums is orgeldraaier, theo-

soof componist. Medium-kunsten staan laag, straat-kunstemakers voor geld. Theosoof en Yogi kan alles evengoed, kan veel meer, maar vertoont niet. Dat is geringheid, onwaardigheid."

De slanke, bruine hand schudde voor Johannes' neus zeer verachtelijk heen en weer, en het donkere gelaat van den Indiër vertrok of hij iets bitters moest doorslikken.

Dat was Johannes toch wat te erg. Hij zeide spijtig, zich miskend voelend door den eenige, voor wien hij juist een goed figuur zou willen maken:

— „Ik doe nooit kunsten, mijnheer! Ik vertoon niets. Ik ben geen medium."

— „Niet van professie, geen beroeps-medium," zeide gravin Dolores, om de zaak te redden.

— „Dus u doet niet aan tafeldraaien, of op leien schrijven, of bloemen regenen?" vroeg de Indiër, terwijl zijn gezicht opklaarde.

— „Nee! mijnheer! volstrekt niet!" zei Johannes met nadruk.

— „Had ik dat geweten!" viel Lady Crimmetart uit, terwijl haar oogen haast uit haar hoofd schenen te rollen. „Maar mijnheer Singh! kunt u dan voor deze ééne keer niet eens wat laten zien. Iets wonderbaars? Een vliegende tamboerijn of een viool die van zelf speelt? Kom dan! kom, als wij het u zoo vriendelijk vragen, en als ik u eens heel lief aankijk? toe!"

En zij lonkte den heer Ranji-Banji-Singh toe op een wijze die Johannes in 't geheel niet afgunstig maakte.

De theosoof boog weder glimlachend met geloken oogen, maar tevens wenkbrauw-fronsend, alsof hij met tegenzin genoodzaakt werd toe te stemmen.

Toen ging men naar een boudoir met glazen wanden en uitheemsche planten, een soort kleine serre in zacht schemerlicht. Daar zette men zich om een tafel, met den Indiër in den kring. Johannes was terstond door hem buitengesloten, met de woorden: „Antipathisch! — Slechte invloed!"

„Dat komt zeker nog van Keesje," dacht Johannes.

Toen werden er leien beschreven, die door den heer Singh met één hand onder de tafel werden gehouden. Men hoorde het griftje krassen en dan kwam de lei te voorschijn, vol spreuken in vreemde talen, Engelsch, Latijn en Sanskriet, die door den Indiër werden vertaald en zeer wijze en verheven lessen bleken te bevatten.

Doch toen had Johannes het ongeluk te bemerken dat de lei, waarop geschreven zou worden, door den theosoof snel verwisseld werd, op het oogenblik dat de aandacht aller aanwezigen door hem sterk was afgeleid. En bij die onheilvolle waarneming voegde Johannes de nog erger onvoorzichtigheid, luide en triomfantelijk uit te roepen: „Ik zie het al, hij verwisselt de leien!”

Er ontstond eenige opschudding. Doch Ranji-Banji-Singh bracht met de grootst mogelijke kalmte de verwisselde lei weder aan 't licht, en toonde met een zegepralend lachje dat ze onbeschreven was. Johannes keek verbluft, hij wist zeker dat hij 't bedrog gezien had, en hij riep: „Ik heb 't toch gezien!”

„Schaam je wat!” donderde de stem van Lady Crimmetart, en alle dames riepen verontwaardigd: „Schande! Schande!”

Ranji-Banji-Singh zei, met een honend lachje: „Ik heb medelijden. Yogi kent geen haat, maar beklagt boosdoener. Slecht Karma, ongelukkig mensch deze.”

Dat kwam niet uit met hetgeen de heer van Lieverlee had gezegd, die Johannes' Karma had geprezen, Maar nu begreep ook gravin Dolores dat zij van haar beschermeling hier geen genoegen meer zou beleven, en zij toog met hem af, goedhartig genoeg, om hem er geen verwijt van te maken, maar integendeel troostend met vriendelijke grapjes.

In de hal van gravin Dolores' huis zag Johannes dagbladen liggen. En tegen den raad van professor von Pennewitz in, begon hij deze door te bladeren. Toen bleef zijn blik geboeid door een bericht uit Duitschland, dat de staking der mijnwerkers geëindigd was. De arbeiders hadden den strijd verloren.

Lang duurde hem de slapelooze nacht. De arme Heléne was ook onrustig en hilde, hilde zonder ophouden.

VII

Wees nu dapper, want mijn verhaal wordt recht somber en griezelig. De waarheid kan soms erg donker kijken, maar als wij haar maar vast in de oogen durven zien, dan glimlacht zij in 't einde toch helder en blij.

Alleen wie bang voor haar is en halverwege omkeert, die

wordt in de strikken van somberheid en leelijkheid gevangen en vastgehouden.

Dat het heelemaal mis was met Johannes' mooie nieuwe leven, dat hij zich deerlijk vergist had en het spoor bijster was, dat hebt ge zeker al lang begrepen. Nu, hij begreep het zelf ook, al wilde hij het zichzelve niet bekennen. Het was toch des Vader's stem niet geweest, die vreugdevolle verwachting, en hij wist nu, dat zulk een stellig gevoel iemand toch bedriegen kan.

Daarmee was hij echter nog niet uit den brand. Nu weder te erkennen, dat hij zich vergist had, dit leven te ontloopen en naar Markus en Marjon terug te gaan, dat viel niet zoo licht. Hier waren heel wat machtiger aantrekkelikheden dan de frambozen en versche kadetjes van tante Seréna. Als hij aan den tuin van Vredebest dacht, ach, hoe graag zou hij er weer terug zijn. Maar wat hem hier trok, hield hem veel sterker vast, want hij wou zichzelf ook niet toegeven, dat hij beter deed het te verlaten. Vooral dat hij een vertrouwelijk vriendje werd van die mooie, voorname vrouw, dat vervulde hem dag en nacht.

Hebt ge wel eens 's avonds laat een erg boeiend boek gelezen, op den tijd dat ge al lang in bed behoorde te zijn? Dan weet ge, niet waar? dat het niet goed is, dat ge er spijt van hebben zult, misschien vindt ge het zelfs een leelijk en flauw boek, maar toch kunt ge niet uitscheiden, en wilt altijd nog één hoofdstukje verder, om te weten hoe het gaan zal.

Zoo verging het Johannes in het mooie landhuis bij gravin Dolores.

Hij bleef er week na week, maand na maand. en schreef niet naar Holland, noch naar tante Seréna, noch naar zijn Broeder of Marjon. Hetzij dat hij niet wist wat, hetzij dat hij zich schaamde.

Want hij dacht vooral maar over één ding, en dat was wanneer hij weer met gravin Dolores zou praten, wat zij dan zeggen zou en wat hij zou antwoorden, en of zij hem dan een hand zou geven en over de haren streelen, of wel kussen, zooals zij eens gedaan had, tegelijk met haar beide dochtertjes.

Misschien zijt ge nog nooit verliefd geweest en dan weet ge ook niet wat dit alles zeggen wil. Maar het is geen kleinigheid en er valt niet mede te spotten.

Wat hem gebeurde verstond Johannes zelf niet recht. Hij wist alleen dat hij 't in zijn leven nog nooit zoo verward en benauwd had gehad.

Het was ook zoo wonderlijk. Het deed pijn, hevige pijn, en toch was 't zoet en wou hij 't hebben. Het bekleemde en beangstigde en toch wou hij 't niet ontloopen. Het was zoo tegenstrijdig, zoo verbijsterend.

Op een zoele stormachtige avond liep hij alleen over de klippen langs zee, op het smalle paadje dat vlak langs de grauwe steilte leidt, waar de branding onder tegenaan dondert.

Hij zag de zon ondergaan achter de groote wilde wolkgevaarten, zooals hij dat ook vroeger zoo gaarne zag. Maar hoe anders was het nu, hoe vreemd en koud voor hem! Hij was er nu buiten, het leven, het felle menschenleven had hem te pakken, met zijn hartstochten en verwarringen.

Het leek hem angstig en verschrikkelijk, als een groot monster dat hem achterna zat, en opgejaagd had, tot aan den rand der zee. En nu was de natuur vreemd en onherbergzaam voor hem geworden.

Hij strekte zijn handen uit, en riep de wolken aan:

„Helpt mij dan! wolken met uw zilverranden.” Maar de wolken dreven stil voort, als gansch aandachtig bij 't vormen hunner wonderlijke gestalten, telkenmaal op nieuwe wijze met flonker-goud en zilver versierd. Ook de zee ruischte door, alsof zij Johannes in 't geheel niet meer kende.

En toen Johannes dat geroepen had:

„Helpt mij dan! wolken met uw zilverranden!” toen bleven die woorden voor zijn geest. En als lichtende eng'len wenkten zij andere woorden, hare zusters, die nog draalden in de diepten van Johannes' ziel, om ook aan 't licht te komen. En zoo kwamen zij, de een na den ander, in blinkende reien, en schaarden zich achter elkander. En hun gelaat stond zoo ernstig als hij dat nog nimmer van zijn eigen woorden zag:

Helpt mij dan, wolken met uw zilverranden!
O red mij, zon en stormrijke Oceaan!

ik vlucht tot u uit de enge menschenlanden,
nu vat met zijn lichtroode vlammenhanden
mij 't Leven, 't vreeselijke Leven aan!

'k Was eenmaal toch uw vriend en uw vertrouwde
in uw geheimvolle eenzaamheid te huis,
die zonder vrees uw eindloos ruim doorschouwde
en er ethérische paleizen bouwde
van louter sterrenglans en windgesuis.

'k Vond in uw strenge majesteit mijn vrede
en in uw lichte wildernis mijn rust,
nu sleept het leven in zijn drift mij mede
en 'k vind een ziedende vulkaan in stede
van 't held're meer uwer verheven lust.

Helaas! gij ligt in de eigen pracht verzonken
koel als een leeuw die zich de klauwen lekt,
de wolk vervormt zich langzaam, licht-doorblonken,
en 't woelend zee-lijf is met felle vonken
als met een gouden pantser-kleed bedekt.

Ach, schoonste wereld! trouwloos en oneigen
glijdt gij langs mijn beängste blikken heen.
De zee ruischt vóór zich, zon en wolken zwijgen,
'k zie ongetroost het vreemde daglicht zijgen —
het laat mij met nog vreemder nacht alleen.

Mag ik dan nog mijns Vaders ziel niet vinden
die achter zon en zee en wolken leeft?
moet 'k in der vreugdelloozen en verblinden
verloren stroom mijn lot aan 't hunne binden
tot de Alvereff'ner uitkomst geeft?

Wie Johannes met de Alvereffener bedoelde wist hij eerst
zelf niet. Ook wist hij volstrekt niet dat hij iets meer had
gegeven dan vroeger. Maar 's nachts begreep hij dat hij
den Dood had bedoeld, en ook dat er iets in hem was
ontloken, als een opengaande bloem.

Hij voelde dat het vers als een lied gezongen kon worden, maar de melodie hoorde hij niet, of maar even flauwtjes, als door den wind verwaaide klank uit verre verte. 's Nachts in den droom hoorde hij den vollen zang, maar 's morgens was hij die gansch vergeten. En Marjon was er niet om hem te helpen.

Bedenk dat de kleine Johannes niet meer zoo heel klein was. Vier jaren waren al bijna om, sinds dien morgen toen hij wakker werd in 't duin, met het gouden sleutelje.

Hij kon niet laten het vers voor te lezen aan de gravin, den volgenden dag. Het maken er van, het schrijven en overschrijven had de onrust gestild, waaruit het was geboren. Nu was hij benieuwd wat anderen er van zeggen zouden, vooral zij, aan wie hij altijd denken moest.

— „Ach ja!” zeide zij, toen hij 't voorgelezen had, „het leven is vreeselijk. En die uitkomst is al wat ik nog verlang. Ik ben het volmaakt met je eens.”

Dit zeggen gaf Johannes, tot zijn eigen verwondering, maar weinig plezier, hoe gunstig het mocht bedoeld zijn. Hij wou iets anders hooren.

— „Vindt u 't goed?” vroeg hij, met een vaag gevoel dat hij eigenlijk zoiets niet vragen moest, omdat hij 't vers zoo erg gemeend had. En als men iets erg meent, dan vraagt men niet of het goed is, evenmin als iemand vraagt of hij mooi gehuild heeft. Maar hij wou het toch zoo graag weten.

— „Dat weet ik niet, Johannes. Je moet geen kritiek van mij verlangen. De gedachte vind ik heel sympathiek en de vorm lijkt mij ook wel dichtelijk. Maar of het goede poëzie is dat zou je aan mijnheer van Lieverlee moeten vragen. Die is een dichter.”

— „Komt mijnheer Van Lieverlee gauw?”

— „Ja, ik wacht hem binnen kort.”

Op een mooien dag kwam Van Lieverlee dan ook, met een menigte nieuwe, prettig-krakende en lekker naar juchtleer riekende gele koffers, een dito hooge-hoed-foudraal, een vlugge, glad-geschoren reiskrecht en in zijn knoopsgat een donkerroode roos met spichtig bleek-groen anjer-loof.

Hij was zeer op zijn gemak, ook zeer tevreden en opgeruimd en scheen zich Johannes niet heel duidelijk meer te herinneren toen hij hem zag.

Des avonds las Johannes hem het vers voor. Lieverlee luisterde met een verstrooide uitdrukking op zijn gelaat, en trommelde met zijn vingers op de leuning van de lage ruststoel, waarop hij indolent lag uitgestrekt. Het leek wel of het vers hem ongeduldig maakte.

Toen het uit was en Johannes met een pijnlijke spanning wachtte, schudde hij zeer stellig het hoofd.

— „Alles rhetoriek, waarde vriend, louter bombast! „O!” „helaas!” — „ach!” — dat zijn alles van die machteloze kreten, die bewijzen dat het zaakje boven je macht is. Heb je de stemming onder de knie, dan schreeuw je zoo niet, dan beeld je, vorm je, kneed je, schep je, plastisch! plastisch! — De plastiek, Johannes, dat is 't ware. De vizie! de kleur! de beelding! — Ik zie niks bij dat vers. Ik wil wat zien en tasten. Denk eens om dat sonnet van mij, iedere regel vol gestalte, vol beelding, vol werkelijke feitelijke dingen. Bij jou allemaal vage gezegden, machteloos gebral, over de ziel van je Vader en zoo voort, waar niets van te zien is. En om dan je effect te krijgen roep je om 't andere woord: „Ach!” en „helaas!” en „O!” alsof dat wat helpt. Dat kan iedere poen roepen, als hij in 't water valt. Dat is geen poëzie.”

Johannes was gansch uit het veld geslagen. En of zijn gastvrouw hem al troostte, verzekerend dat het later wel beter zou gaan als hij zijn best deed, omdat hij toch nog zoo jong was, dat gaf geen baat. Want Johannes wist al dat het geheel vruchteloos is om zijn best te doen, zoolang iets anders niet hielp waarover hij niets te zeggen had.

Zijn nacht was droevig, want de ernstige vers-woorden kwamen hem gestadig te binnen en de smaad, die woorden aangedaan, pijnigde hem. Zij lieten zich niet afwijzen maar bleven hun waarde handhaven, en dan wilde hij dat ook anderen hen zouden waardeeren als hij. En zijn machteloosheid en zijn eigen twijfel waren bittere kwelling.

Na middernacht sliep hij even in. Misschien maar weinig minuten. Maar toen hij weer ontwaakte was het hem alsof zijn kamer vol was. Vol gezelschap. Maar welk gezelschap, menschen of andere wezens, dat kon hij niet zeggen. Hij zag ze niet, want juist dáár waarheen hij keek, daar was niemand. En hij kon ook niet kijken daarheen waar hij wilde.

Dat scheen hem door een vreemde macht belet te worden.

Hij hoorde lachen, en dat lachgeluid was hem zeer bekend. Een akelige herinnering uit ouden tijd. Het was het lachen van Pluizer.

Zou Pluizer in de kamer zijn?

Met inspanning trachtte Johannes daarheen te kijken van waar het geluid kwam. Met moeite zag hij eindelijk iets, geen geheele gestalte, maar enkel handjes. Twee, vier, zes handjes — bezig met iets te onderzoeken. Hooger op, naar wat boven de handjes was, kon hij niet kijken — maar dat de handjes van Pluizer er bij waren, dat wist hij zeker.

Er was iets in die handjes, een wit bandje, en de handjes waren ijverig bezig er strikjes in te leggen op allerlei wijze. En daarbij werd er voortdurend gelachen en gegrinnikt met innige pret.

Wat zou dat beteekenen? Johannes voelde dat er iets dreigde. Dat spelletje van die handjes beduidde gevaar. Dat witte bandje zag hij het duidelijkst van alles, een gewoon wit veterbandje.

Toen gingen de handjes de kamer uit en Johannes moest hen achterna. In een andere kamer, die van Heléne's verpleegster, daar zag hij ze weer bezig, deze maal met een schaar. De schaar was naast een toilet-tafel gevallen en stak met één punt overeind in 't tapijt. En toen lachten de onzichtbaren weer, en gichelden en grinnikten, en alle zes handjes wezen naar de schaar.

In Heléne's kamer brandde licht, maar het arme zieke meisje klaagde nu niet. Het was er stil. De deur ging open, de verpleegster kwam er uit en liet de deur open staan. De verpleegster ging naar haar eigen kamer en zocht iets. Zij zocht zeer lang, en kon het niet vinden. Zeker de schaar.

Deze stak nog altijd met een punt in 't tapijt, achter de toilet-tafel, en de zes handjes wezen er naar. Maar de zoekende zag dat niet en scheen ook het lachen niet te hooren.

Johannes kon haar niet helpen. Hij moest de handjes volgen. Hij hoorde druk gesmoezel en gegrinnik en zag ze weggaan. De trap af, de hal door, naar buiten.

Daarbuiten was het nog zeer donker. Alleen de sterren schitterden strak en klaar aan den zwarten hemel.

Daar werd, op het terras, een gestalte voor Johannes zichtbaar, een lange, donkere figuur. Daarnaar kon hij kijken, beter dan naar de grinnikende wezens. Hij herkende hem terstond. Hij was het, die met hem gereisd was over zee.

Deze donkere gestalte ging hem nu vóór, met langzame, vaste schreden. Pluizer ging daarnaast. Maar tusschen deze twee in, daar was een derde.

En naar dien derde kon Johannes in 't geheel niet kijken. Als hij 't beproefde voelde hij een onbeschrijfelijke angst.

Die derde — ja! dien kent gij zeker wel. Dat was *het*, weet ge, HET, dat om de hoek van de deur wacht als ge droomt dat ge in een donkere kamer alleen zijt, en om hulp wilt roepen en niet kunt.

Het, het aller-vreeselijkste, zoo vreeselijk dat niemand het aanzien noch beschrijven kan.

Deze drie gingen nu door de donkere lanen van het park, tot zij bij den zwarten vijver kwamen, die doodelijk strak in stille afwachting lag te blinken onder het sterrenlicht.

Daar zat het drietal neer en wachtte.

Het was volkomen stil, geen blad ritselde, de sterrebeeldjes in 't water staken scherp als fijne prikjes licht, uit grondeloos zwart.

„Aardig overlegd, he?” zei Pluizer.

Het grinnikte grommend.

Daarop zeide de goede Dood, met een zachte, rustige stem:

„Het komt toch alles goed!”

Toen zaten zij weder zeer stil. Johannes wachtte evenals zij, hij kon niet anders doen.

Daar klonk het geluid van een deur in den stillen nacht, en een witte gedaante kwam met zachte, vlugge schreden nader. Johannes zag in 't flauwe sterrelicht het slanke meisje in wit nachtkleed, haar zwarte loshangende haren.

Maar één oogenblik stond zij stil aan den vijverrand. Even zag Johannes haar oogen blinken, tegelijk angstig en blij, als een gejaagde die redding ziet. Hij wou roepen of bewegen, maar hij kon niets.

Toen ging het meisje in 't water, met de armen uitgebreid, of zij het omhelzen wilde. Zij ging voorzichtig, zoodat het water niet plaste of spatte. Alleen de sterre-vonken braken

van-één, in lange strepen en licht-slangetjes, die dansten toen nog lang op en neer, in de rimpeling, toen het witte niet meer zichtbaar was.

„Die hebben we!” zei Pluizer.

„Dat staat nog te bezien!” zei de goede Dood.

Op eenmaal voelde Johannes dat hij wakker werd in zijn eigen bed. Hij ontwaakte door gerucht, roepen van angstige stemmen, ijlings loopen hier en daar, door de gangen van 't huis, open en dichtgaan van deuren.

„Heléne! Heléne!” klonk het, door de gangen, in den tuin, in het park: „Heléne! Heléne!”

Johannes kleepte zich aan, niet overijld, want hij wist dat het te laat was.

De huisgenooten waren reeds bijeen in de groote voorhal. De arme verpleegster kwam met doodsbleek, ontsteld gezicht uit den tuin.

„Niet te vinden!” riep ze. „Nergends! En 't is mijn schuld! mijn schuld!”

Ze ging zitten en begon te snikken.

— „Kom, lieve!” zei de gravin met haar rustige stem, „verwijt je zelf niets. Misschien komt ze dadelijk terug, of vinden de knechts haar in 't dorp.”

„Nee! nee!” schreedde de arme verpleegster, „ze heeft het al lang willen doen. Ik wist het. Nooit liet ik haar deur ongesloten. Maar nu — ik dacht maar een paar seconden weg te blijven — ze had een band verstrikt en ik wilde mijn schaar halen. Maar die kon ik niet vinden... en toen... O! God! hoe kon ik zoo dom zijn! Ik vergeef het mij mijn leven niet! O mijn God! mijn God!” ...

Kon Johannes nu niet haastig naar den vijver loopen en zeggen wat hij wist? Nee, want hij wist ook even zeker dat het te laat was. En eer hij 't had kunnen doen, kwamen de mannen zeggen dat zij gevonden was. Even zag hij haar, toen ze binnen werd gedragen, gewikkeld in een bont-geruiten deken. En toen hij hoorde dat men bezig was met pogingen om haar leven weer op te wekken, zeide hij dat hij wel vreesde dat het niet helpen zou. En hij liet er op volgen: „Eigenlijk vrees ik het niet, maar ik hoop het.”

„Voor háár,” zeide de gravin.

— „Natuurlijk voor háár!” zeide Johannes bijna verwonderd.

Van Lieverlee had zich niet laten zien. Maar toen het mooie, doode meisje op haar doodsbed was gelegd, met de slanke handen over de borst gekruist, de nog vochte haren in zware tressen om het fijne geel-witte gezichtje gelegd, de donkere wimpers bijna dicht over de blanke oogen, witte lelieën en sneeuwkllokjes rondom, toen kwam hij kijken.

— „Zie!” zeide hij tegen Johannes. „Dit is zeer fraai. Na dat ophalen wou ik niet gaan zien. Een drenkeling is bijna altijd leelijk. Zelfs het mooiste meisje wordt walgelijk en potsierlijk als ze bij een been of een arm uit het water wordt gesleurd, met de haren en gezicht vol kroos en modder. Maar dit is de moeite waard. Let eens op, Johannes, echte artiesten hebben altijd geluk. De schoonheid komt hen overal te gemoet: Zoo'n gevalletje als dit is een buitenkans voor een dichter.”

De volgende dagen was hij druk aan 't verzen maken. Maar Johannes' ziel was beangst en toegesloten. Hij kon geen woorden vinden voor wat hem benauwde.

VIII

— „Is het geen verschrikkelijke gedachte, mijne vrienden,” zeide gravin Dolores, eenige dagen later, toen zij met haar beide gasten aan den namiddag-thee-tafel zat, „dat het arme schepsel nu nog geen rust heeft, maar voor haar zondige daad moet boeten?”

— „Dat kan ik niet gelooven,” zei Johannes.

— „Maar het is toch zonde.”

— „Die zou ik haar zeker vergeven.”

— „Daaruit zien we, Dolores,” viel Van Lieverlee in, „dat Johannes veel goedhartiger is dan zijn lieven Heer.”

— „Maar waarom, Johannes, kun je ons niet de zekerheid geven, waarnaar ik je al zoo dikwijls heb gevraagd?” zei de gravin weer. „Kun je dan niet met haar in verstandhouding komen?”

— „Neen mevrouw,” zeide Johannes.

— „Maar je Mahatma, Johannes,” zei Van Lieverlee, „die kan het natuurlijk wel. Voor hem is het kinderspel.”

— „Van wie spreek je?” vroeg de gastvrouw, terwijl ze Van Lieverlee terstond met belangstelling betuurde.

— „Wel, van zijn Mahatma. Heeft hij u nooit van zijn Mahatma gesproken?”

— „Geen woord,” zei de gravin, eenigszins wrevelig, terwijl Johannes beschaamd zweeg.

— „Wel! Johannes kent een wijze, een Yogi, een groote Magiër. Hij zag hem aankomen over de Noordzee — dat verschijnsel heet levitatie — en hij heeft met hem gereisd, onder een vermomming.”

— „Maar Johannes, waarom heb je mij dat niet eerder gezegd? Dat is toch niet lief. Je wist hoezeer ik naar den raad van zoo iemand verlang.”

Johannes wist niet veel te zeggen. Die vraag betrof juist het meest verwarrende en benauwende van zijn toestand.

Er was iets in hem wat hem steeds weerhield van Markus te spreken, ja zelfs het denken aan hem bemoeielijkte.

En toch, hoezeer verlangde hij naar hem! Maar dat verlangen was strijdig, voelde hij, met de andere verlangens die hem hier hielden.

— „Ik geloof,” zei hij eindelijk beschroomd, „dat hij 't niet goed vindt, als ik over hem spreek.”

— „Natuurlijk,” zei Van Lieverlee, „maar dat geldt alleen de oningewijden, het gewone menschedom.”

— „Reken je mij daar dan ook toe, Johannes?” zeide zijn gastvrouw op haar innemendste wijze.

— „Neen, neen!” betuigde Johannes levendig. „Maar ik weet ook niet waar hij is.” —

— „Hij weet toch wel waar wij zijn,” zei Van Lieverlee, „en als wij wenschen hem te zien zal hij wel komen.” —

— „Hier komt hij zeker niet,” zei Johannes.

— „Waarom niet?”

Johannes kon dat niet verklaren, maar de gravin zei:

— „Dan zullen we naar Holland gaan en hem in onzen kring laten komen.” —

Dat gaf een schok van vreugde aan Johannes. Ach, hij wist ook wel hoezeer het mooie dat hem hierheen getrokken

had, was verbleekt en gedooft. Zijn twee kinderen waren nog even bekoorlijk, maar zij maakten hem niet meer zoo gelukkig als te voren. En aan Van Lieverlee begon hij langzamerhand een grooten hekel te krijgen.

In Holland bewoonde gravin Dolores een villa tusschen een groote stad en de zee. En toen Johannes daar terugkwam en ondanks beter weten, toch met groote spanning het weerzien van zijn dierbare duinen verwachtte, toen bemerkte hij eerst recht dat Pan dood was en Windekind's rijk ten einde.

De menschen hadden de duinen veroverd. Lange rechte kale straten liepen er in uit, huisje aan huisje, allemaal gelijk, even saai en even leelijk. Het zand woei door de troostelooze klinker-straten, en als men tusschen de duinen kwam, vond men overal scherven en blikken en groote flarden behangsel-papier. Het bouwen ging al maar door. Van het mooie en geheimzinnige der duinen was niets meer over. Het waren nare, schrale, stuivende hoopen zand.

Ook de zee was bedorven voor Johannes, want er was steeds een groote drukte van menschen, die kwamen om elkaar, of om de muziek. Ook als zij weg waren, dan stonden er nog al de leelijke gebouwen, die zij er hadden gezet.

Gravin Dolores zeide wel te deelen in Johannes' weerzin en teleurstelling, maar Van Lieverlee niet. Hij was hier recht in zijn element en kleepte zich allersierlijkst, maakte visites, en bezocht de voorname societeiten, restaurants en concerten.

— „De romantiek is dood, vriendje,” zeide hij. „Het leven moet je hebben. Het Leven met een hoofdletter. Het Leven is Passie. Kunst is Passie, Het Leven is Kunst. Het rauwe, echte leven, nu eens weelde-schitterend, dan weer bruto en walgelijk. Je moet niet droomen in 't verleden, Johannes, maar het heden meeleven. En dan moet je alles proeven, alles meedoen, alles genieten, en alles verachten. Je moet het leven bij de lurven nemen, bij den strot grijpen en dwingen naar je opperste wil. Bezuip je aan het leven, braak het weer uit, sla het plat, slinger het door de wolken, speel er op als op een viool, steek het als een gardénia in je knoopsgat, lig er mee in de goot en fuif er mee in orgieën van opperste passie. Bestudeer het in zijn afzichtelijke naaktheid, in zijn gore vuil-

heid, en maak het dienstbaar aan je opperste vizioenen van goud en bloed." —

Deze rede werd des avonds gehouden, toen Van Lieverlee met zijn vrienden gedineerd had, en Johannes maakte later de opmerking, dat van Lieverlee de afzichtelijke goorheid van het leven liefst op veiligen afstand bestudeerde, en zich bij voorkeur aan de gemakkelijke en aangename zijde scheen op te houden.

In de villa Dolores kwamen bezoekers uit deftige kringen, en vóór de zittingen van de Plejaden zouden gehouden worden, had Johannes reeds op de ontvangdagen kennis gemaakt met de leden der ideale gemeenschap met het gemeenschappelijk ideaal.

Het waren er natuurlijk vijf, behalve de gravin en Van Lieverlee, en toen Johannes bezwaar maakte dit zevental te vergrooten, merkte men op dat het zevengesternte ook acht duidelijk zichtbare sterren had, behalve een groote menigte niet met het bloote oog zichtbaren.

De hoofdpersoon was een generaal, met een gouden kraag en een grijze, kortgeknipte knevel. Deze persoon had een krachtige, krijgshaftige stem en sprak met grooten eerbied van het vorstenhuis. Johannes verwonderde zich dat hij nog aan iets anders dacht dan aan kanonnen en veldslagen. Maar het bleek, dat hij een zeer zachtzinnig gemoed had, en buitengewoon nieuwsgierig was naar het bovenzinnelijke en het leven aan gene zijde des grafs.

Evenwel scheen hij toch zelf te gevoelen dat zijn bloedorstig bedrijf niet best strookte met zijn wijsgeerige onderzoekingen, en wilde daarom liever voor niemand weten dat hij tot deze ideale gemeenschap behoorde. Een zwak, dat aan bijna alle leden van de Plejaden gemeen was.

Dan was er een staatsraad en zijn vrouw, beiden zeer hoofsche en deftige personen. De man met keurig gekapt, grijs haar en fraaien witte baard, smalle handen en magere beenen, de vrouw lijdend, met een kwijnende stem, een ontevreden trek op haar gelaat, en een zenuwachtig opgewonden wijze zoodra de hoogere aangelegenheden der vereeniging ter sprake kwamen.

Dan was er professor Bommeldoos, een indrukwekkende figuur, die zeker de hoofdrol zou vervullen, wanneer het niet bekend was dat hij eigenlijk zeer minachtend over deze soort

onderzoekingen oordeelde. Hij deed mee, op dringend verzoek van de gravin, voor wier schoonheid hij niet ongevoelig was, en die hem, als vertegenwoordiger der echte wetenschap, stellig er bij wilde zien. Professor Bommeldoos was ontzachtelijk geleerd, sprak Grieksch als water, had alle denkbare wijsgeerige stelsels onder de knie, en was zoodanig met zichzelf ingenomen, dat hij bij een gesprek nooit acht gaf op hetgeen hem geantwoord werd, maar alleen op hetgeen hij zelve zeide, en als hij bemerkte dat men hem niet terstond geloofde of neiging had hem tegen te spreken, dan draaide hij zich om en verklaarde den toehoorder voor een weet-niet.

Hij was onder de zoo wellevende Plejaden een uitzondering om deze slechte manieren, maar men verdroeg dit, als een noodzakelijk attribuut van zijn groote geleerdheid.

De zevende, eindelijk, was een niet meer zeer jonge freule, hoog-adelijk, dik, onbevallig en even onwetend als professor Bommeldoos geleerd was. Elk van haar opmerkingen werd dan ook door hem met koude minachting onder een of andere duistere aanhaling verpletterd, waarop de freule onnoozel lachend zweeg, maar een gezicht zette alsof zij zich toch lang niet gewonnen gaf.

De eerste zitting werd door Johannes met spanning verwacht, vooral om de mogelijkheid dat Markus zijn verlangen zou bemerken en plotseling opdagen, zooals Van Lieverlee vermoedde.

Het gezelschap kwam bijeen alsof zij van niets wisten en toevallig een avond-visite maakten. De staatsraad, die een driedubbelen naam droeg, — en die ik daarom maar staatsraad zal noemen, praatte met de dikke freule over het klimaat aan de Riviera, waar hij met zijn vrouw had rondgereisd voor haar gezondheid, en vanwaar hij haar nog zieker had thuis gebracht dan zij gegaan was. De Generaal had het over de eerste doperwtjes van den kouden grond, Van Lieverlee praatte zacht in 't Fransch met gravin Dolores, tot stillen wrevel van Johannes. Niemand scheen iets te willen weten van de bedoeling waarmede zij waren bijeengekomen.

Maar deze huichelarij werd ruw verbroken door professor Bommeldoos, die nauwelijks binnengekomen, met zijn verbaarlijk stemgeluid uitriep:

„Komaan, volgelingen van Allan Kardec! waar is de portier, om ons de deur te ontsluiten, waardoor we van 't rijk van drie dimensies in dat van vier dimensies zullen stappen?”

Daarbij keek hij onderzoekend de aanwezigen in 't aangezicht. Men glimlachte eenigszins verlegen, en keek naar den generaal. Deze sprak, na een duchtig keel-schrapen:

„Als u ons medium bedoelt, professor, dat is er nog niet. Maar wij zouden wellicht — hm! kunnen beginnen... hm! — de cercele te formeeren, om zodoende... ons eenigszins te prepareeren...”

Onder beklemmend stilzwijgen werd een ronde tafel met marmereen blad door de heeren midden in de kamer geslept. De hulp van bedienden werd ongewenscht geoordeeld.

— „Kijk, wat een barst er de vorige maal in is gekomen” fluisterde de freule. „Weet u wel, toen ging hij heelemaal de lucht in. We konden hem met geen mogelijkheid naar beneden houden.”

— „Moet het licht niet uit?” vroeg de professor, die nog geen zitting had meegemaakt.

— „Neen! neen!” zeide de generaal, „een beetje lager! alleen een beetje lager.”

— „Jawel! hm! hm!” bromde Bommeldoos.

— „Professor moet niet tegenwerken, door zijn ironie”, zei de gravin vriendelijk.

— „Mevrouw!” declameerde de professor plechtig, „voor het onderzoek van den wijsgeer is niets te gering, niets te belachelijk. Hij staat voor alle verschijnselen als een onbeslagen spiegel. Darwin liet de contrabas bespelen voor een publiek van ontkiemende tuinboonen om de invloed van de muziek op de plantengroei na te gaan, en als u mijn boek over Plotinus gelezen heeft...”

— „Pardon, professor, dat heb ik niet...”

— „Wat zegt u? Over de stoffelijke basis der begrippen dan?”

— „Ook niet.”

— „Maar dan moet u toch noodzakelijk mijn boek over „de Magie” lezen. Denk er aan, anders kom ik de volgende maal niet weerom. Plotinus zegt:”

Hierop volgde een aanhaling in 't Grieksch, die ik u maar

schenken zal en die eerbiedig werd aangehoord, waarop de freule inviel:

— „Zouden we niet wat zingen, dat is zoo goed voor de stemming.”

Ieder vond het goed maar niemand wilde beginnen. De generaal zette zich moedig aan den tafel en legde er zijn gespreidde handen op. Met gemaakte onbevangingheid volgde de een na den ander. Eindelijk werd ook Johannes uitgenoodigd.

— „Is de jongenheer een nieuweling op psychisch gebied?” vroeg de staatsraad minzaam.

— „Mijn vriend Johannes moet sterke medianimieke krachten hebben, ik hoop dat de aanwezigen geen bezwaar maken . . .” zeide de gravin.

— „Volstrekt niet! volstrekt niet!” zei de generaal. „Wij zijn in deze zaak allen onwetend als kinderen.”

— „Dat ben ik volstrekt niet met u eens, generaal!” bulderde Bommeldoos. „Heeft u al de geschriften van Philippus Aureolus Paracelsus Theophrastus Bombastus ab Hohenheim gelezen, geboren 1493 en gestorven 1541?”

— „Neen, professor!” zeide de krijgsman ootmoedig.

— „Nu, ik heb ze gelezen, en dat is geen kinderwerk. De magie is een onderdeel, en nog maar een klein onderdeel van de wijsbegeerte, en in mijn bibliotheek heb ik honderd zevenenvijftig boekdeelen alleen over dat onderdeel, alleen over magische onderwerpen, van Apollonius van Tyane tot Swedenborg, Hellenbach en du Prell toe. Noemt u dat kinderlijk onwetend?”

— „Laat de kinderkens tot mij komen,” zei de dikke freule, om ook een citaat ten beste te geven.

— „Nu, ik zal ze ook niet wegjagen,” zei Bommeldoos, „als ze zich maar niet verbeelden evenveel te weten als ik!”

Dat verbeelde Johannes zich in 't geheel niet en hij wachtte heel geduldig, met zijn handen op 't marmeren tafelblad, tot de openbaringen zouden komen.

Mèn zat echter geruimen tijd zonder dat er iets bizonders gebeurde, zoodat Van Lieverlee zachtkens, maar wel verstaanbaar, tegen de gravin zei: „met die magische krachten van Johannes is het ook niet veel bizonders.”

Toen kwam echter het medium, een bedeesde burgerjuffrouw,

die links en rechts diepe neigingen maakte en zich niet erg tehuis voelde in dit deftige gezelschap.

Nauwelijks zat die aan de tafel of de vrouw van den staatsraad riep met een gillette: „Ik voel het al, daar gaat hij!”

„Ja! een echte schok,” verklaarde de freule met diep bewogen stem.

„Kalmte!” vermaande de generaal.

De tafel begon te draaien en te wippen en nu werden de vragen gesteld. De eerste geest die verscheen gaf in 't algemeen den raad veel den bijbel te lezen en trouw ter kerk te gaan, hetgeen op de aanwezigen blijkbaar een diepen indruk maakte. Naar zijn naam gevraagd, antwoordde de geest „Mozes”. Dit gaf professor Bommeldoos terstond aanleiding te vragen of hij de Pentateuch zelf geschreven had. „Ja!” zei Mozes. Maar toen de professor hem in 't Hebreeuwsch te lijf ging, zeide Mozes dat het medium een oogenblikje rust noodig had, en na deze rust liet hij het woord aan een ander. Achtereenvolgens verschenen Homeros en Cicero, die beiden betreurden dat zij het ware geloof niet hadden gekend, en daarna Napoleon die zich zeer berouwvol toonde over het vele door hem vergoten bloed. Men kon zien dat dit den generaal tot nadenken stemde.

Maar behalve dat door al deze personen in 't algemeen op vroomheid en godsvrucht werd aangedrongen, werden door hen eenstemmig Johannes en gravin Dolores aangewezen als diegenen van wier samenwerking de meeste uitkomst te verwachten was. Zij moesten in deze zaken studeeren en zich toeleggen op het automatisch schrift.

Toen moest Johannes naast de gravin zitten en haar hand vasthouden, en zoo te samen de berichten der geesten neerschrijven. Voor Johannes was dit tegelijk een heerlijkheid en een zoete beproeving. Zou Markus nu komen?

Doch Markus kwam niet en ook geen bericht van de arme Heléne, of van haar vader.

Maar een geest openbaarde zich, die al zeer onheusch en barsch tegen de ideale gemeenschap optrad. Hij noemde zich Thomas, en wilde niet antwoorden op de vraag van Bommeldoos, of hij Thomas de Apostel, of Thomas Aquinas of Thomas a Kempis, of Thomas Morus was.

— „Kent gij ons?” vroeg de staatsraad.

- „Ja, heidens en mallooten,” antwoordde Thomas.
— „Wilt gij ons helpen?”
— „Biecht, bidt en doe boete,” zei Thomas.
— „Wilt ge ons iets van 't hiernamaals zeggen,” vroeg gravin Dolores, wat bleek.
— „De hel, als je zoo voortgaat,” zei Thomas.
— „Wat moet ik dan doen?” vroeg Dolores, bijna bevend.
— „Bekeeren!” was het antwoord.
— „Dat is goed en wel,” zei Bommeldoos, „maar ik ken minstens twaalf godsdiensten en tweemaal zooveel wijsgeerige systemen. Waartoe moeten we ons bekeeren?”

— „Zwijg, ketter!” kreeg de professor tot bescheid.
Zulk een bejegening was den geleerde een beetje te machtig en hij verklaarde er genoeg van te hebben en zijn tijd beter te kunnen besteden.

Het gezelschap was het er over eens, dat de uitkomsten dezen avond niet gunstig waren, hetgeen het medium daaraan toeschreef dat zij slecht gedisponeerd was. Zij had den ganschen dag hoofdpijn gehad, en bovendien waren er ongunstige invloeden, dat voelde zij ontwijfelbaar. Toen zij dit zei wierp zij een verwijtenden blik naar den professor.

— „O, de vorige maal was het veel treffender,” zei de freule, „niet waar generaal? bepaald wonderbaar.”

— „Men kan de verschijnselen niet dwingen,” zei de generaal, „men moet geduld oefenen. Het is beter dat we voor deze maal maar eindigen.”

Aldus werd besloten en men vereenigde zich aan een keurigen avond-disch, nadat het medium onder veel strijkaadjes afscheid had genomen.

Johannes behield zijn plaats naast de gastvrouw, en de herinnering aan haar zachte, warme hand die hij zoolang had mogen vast houden, maakte hem gelukkig. Hij was niets teleurgesteld, o neen! hij had een verruimd gevoel. Hij vond zijn voorname vriendin zoo mooi, zoo goed, en zoo lief voor hem.

Een nieuw Hollandsch dienstmeisje, in 't zwart met hagelwit mutsje met lange linten, bediende. Johannes lette niet op haar maar zag hoe Van Lieverlee herhaaldelijk naar haar keek.

— „Vond je het geen merkwaardige avond?” zeide de gravin, toen de gasten vertrokken en zij samen alleen waren.

— „Ik vond het een heerlijke avond”, zei Johannes oprecht.

— „Men noemde het een mislukking”, zei de gravin, „maar ik heb een geheel anderen indruk. Ik ben zeer getroffen.”

— „Ik ook”, zei Johannes.

— „Zoo? Dat doet mij plezier. Dus je voelt óók dat wij bekeering noodig hebben?”

— „Dat bedoel ik niet”, zei Johannes. „Maar u bent zoo lief voor mij geweest.”

Gravin Dolores antwoordde niet, maar drukte hem vriendelijk glimlachend de hand, die Johannes vast bleef houden terwijl hij haar met hartstochtelijke toewijding in de oogen keek.

Het dienstmeisje stond bij 't buffet en legde het eet-gerei in de lade. Daarop wendde zij zich om, en toen Johannes eenigszins beschaamd naar haar keek, om te zien of zij zijn al te teedere houding en woorden had opgelet, staarde hij plotseling in twee welbekende, lichtgrijze oogen.

Het waren Marjon's oogen, en zij stonden onuitsprekelijk angstig en droef.

't Was of Johannes' hart stilstond en hij was geheel onthutst. Als verlamd bleef hij zitten, tot de hand van zijn vriendin hem ontglipte. Hij scheen te willen opstaan, iets te willen zeggen

Maar Marjon legde haar vinger op hare lippen, en ging rustig door met haar werk.

(Wordt vervolgd.)

DE LENTE

DOOR

ALBERT VERWEY.

Rein-teedre maagd in 't ijl prieel geboren,
Uw oogen blauwen tusschen 't jeugdig groen,
Er is een rooden zooals bloesems doen
En blankheid van uw huid half mat half gloren
Of witte kelken schomlen in 't festoen.
Of zie ik ginder al uw ranke schoen
Op sprieten treden en in speelsche plooiën
De dunne jurk slaan om uw beenen heen?
Slingert zoowaar aan 't lint de gele strooien
Hoed door de twijgen langs uw lieve leên?
En zijt ge, nauw den heuvel opgestegen,
Door 't hooge gras, gedaald, of neergezegen? —

Ik spoed u na. Er lacht iets in de luchten,
Een hooge klank die blij of spottend mij
Lokt op te zien waar in dit lente-tij
Wel bloesemoogst maar geen begin van vruchten
De takken licht bevracht met lucht gevlij.
Ik haast me eronder, stijg, hun kruin voorbij,
Naar 't blauw dat aan den top zoo teeder pinkelt
Wat is het stil. Gij houdt u doodstil schuil.

Ik hoor alleen een straal die stroomt en krinkelt
Omlaag, door 't hakhout met zijn roode tuil.
Zijt ge al zoo ver? De horizon leek even
Van iets verdwijnends te aadmen en te beven.

De bruine hei. Nog ligt zij dood en valig.
Door struiken tred ik en dan door de plant
Die eens zal gloeden als het najaar brandt
Bij avond uit het west dat vurig-stralig
Twee ondergangen in zijn cirkel bant.
Keert ge dan weer? Of laat ge me aan het strand
Dat achter hei en duin ligt, onverzadigd,
Alleen staan, wachtend tot die veerman komt,
Die met zijn boot wie kwamen begenadigt
En voert naar 't land waar hun geluk verstomt?
Ik ging om u. Ik heb u niet gevonden.
Ik vind u toch. Om u werd ik gezonden.

*

Hoe weeft zich om 't geboomt dat jonge loof.
Nu rusten onder 't glazen dak wij beiden
En wijl uw vingers frisschen drank bereiden
Zijn ze eêlgesteent dat in mijn scheemring schoof,
Zijn ze al mijn schat en kan ik niets benijden.
En in dit uur wensch ik voor u belijden
Mijn al te wankel hart en valschen zin,
Die mij begevend mijn geloof verraden
Zoodat ik meen dat ik in u bemin
Iets sterflijs dat niet eeuwig kan gestaden.

Ik weet te goed nochtans dat gij niet sterft
Al loopt uw bloei op 't lijf dat u nu derft.

Ik heb mijn schemer soms zoo zwart gemaakt,
Mijn oogen die een zoet vergif ontstelde
Zagen uw teerheid en een deernis welde:
„Zoo jong, zoo schoon, toch door den dood geraakt.”
En 'k stierf den dood dien ik aan u voorspelde.
o Wat een doodsangst die mijn hart versnelde,
Dan schokkend stil deed staan, omdat ik koud
En bleek uw schoon hoofd waande te zien stijven.
Daar zonk 't op zij, o wee me, ellendge, ik houd
Mijn lijf niet vast dat niet rechtop wil blijven.
Zoo jaagde en woedde ik op mijn hart dat slonk
En 'k zag niet uw gelaat dat rustig blonk.

Duld nu dat ik in handen 't hoofd verberg.
Uw licht omstraalt me. Ik weet wel dat uw stijgen
De wanden uitzet: uw gewaden krijgen
De dracht van 't woud, uw oogen zonder erg
Lachen uit blauwen hemel in de twijgen.
Hoe zal 'k u zien! Bij 't oogen-stille zwijgen
Breken de tranen uit en ik gevoel
Dat als uw lach en blik mij lang bewogen
Ik onder gaan moest in 't te diep gewoel
Dat, zoet, mijn hart zou wentlen tot uw oogen.
Gij hebt mij lief. Gij zijt. Gij zijt altijd.
Ik sterf getroost, mijn lief, mijn eeuwigheid.

BELGIË EN NEDERLAND

DOOR

T. J. DE BOER.

Geschiedkundigen zeggen ons dat een groot deel van onze beschaving over de Zuidelijke grenzen is gekomen. Uit, meest over het tegenwoordige België. Herhaaldelijk zijn de Belgen als bemiddelaars tusschen de Romaansche en de Germaansche wereld opgetreden. De ligging van het land en de tweetaligheid der bewoners hebben dit historisch karakter gevormd. Doch ook voor ons onhistorische menschen, die overal zoeken wat er leeft, heeft België de bekoring van een overgangsland. Te Antwerpen, Brussel, Luik dunken we ons verder van huis dan die enkele uren van de reis. Zooals de Franschen daar de aanraking voelen van het Noorden, zoo maken wij er het eerst kennis met het Zuiden. En dat is verrassend! Klein maar vol afwisseling ligt daar het land van de Ardennen tot de Zee. Een rijker natuur en een grooter leven, mooier en machtiger, vrijer en vroolijker zich uitend. Wij voelen er ons beschoolmeesterd oud en verstandig en klein in ons doen tegenover die jonger kracht, die meer onmiddelijk spreekt, hier in snelleren greep en levendiger gebaar of ginds in breederen zwier en voller klank. Het doet ons goed, dit jaar, ons daar onder de menigte te mengen om, als welkome gasten, haar feesten mee te vieren. Eerst in den herfst verjaart de belgische onafhankelijkheid, maar dan zou het jaar te kort, dan zouden de dagen te droef zijn. En zoo heeft dan het volk sedert Juli of nog vroeger reeds uiting aan zijn vreugd gegeven en het eind is er niet.

* * *

België en Nederland. 1) Een tweeheid die uit grooter verscheidenheid langzaam is geworden. Door den loop van Rijn en Maas schijnt de natuur het op verbrokkeling en scheiding te hebben toegelegd. Wel reikte de Romeinsche invloed over den Rijn, doch zonder bestendig gevolg. In de bisdommen van het Zuiden echter leefde de oud-Romeinsche indeeling voort, en zij zetelden alle op Fransch taalgebied. Het Noorden ontwikkelde zich meer zuiver Germaansch. Het rijk van Karel den Grooten, dat zich tot de Elbe uitstrekte, had zijn eenheid niet kunnen handhaven tegen de invallen der Noormannen. Daar zijn dan Utrecht en Friesland met een eigen leven. Maar de Friesche beschaving dreigt in de latere middeneeuwen door anarchie onder te gaan en Utrecht geraakt onder den invloed van Holland. Het is de Friso-Frankische kultuur van Holland die het Noorden zal beheerschen. Tot in de zestiende eeuw echter blijft het Oosten van ons land, met name Gelderland, grootendeels Nederduitsch.

Ook in het middeneeuwsch België is verscheidenheid. Twee talen worden er gesproken — sedert omstreeks 430 veranderde de taalgrens bijna niet — maar dat is niet de hoofdzaak. Die grens wordt door de lijnen van kerkelijke en politieke indeeling gesneden. De Oostelijke deelen zijn Rijksleen en Vlaanderen is van de Fransche kroon. In de vroege middeneeuwen overweegt het Oosten onder den invloed van de Rijnlandsche beschaving. In de 13e en 14e eeuw beteekent de Noordzee meer dan de Rijn en heeft Vlaanderen, ten gevolge van zijn nijverheid en handelsverkeer, de leiding. De Fransche beschaving dringt nu de Duitsche terug of versmelt daarmee. In de 15e eeuw komt meer en meer het Brabantsche midden op. Te Brussel zetelt het Bourgondische hof en Antwerpen aanvaardt de erfenis van Brugge. Er vormt zich zoo een Belgische eenheid, die zich ook naar het versnipperde Noorden begint uit te strekken.

De zestiende eeuw brengt dan, van het hooger ontwikkelde

1) In 't vervolg maak ik hier en daar een dankbaar gebruik van de scherpzinnige en gedocumenteerde studie van Dr. H. T. Colenbrander: *De Belgische Omwenteling* (met gebruikmaking van onuitgegeven bronnen). 's Gravenhage, Nijhoff, 1905. Wat tot dusver van Belgische zijde verscheen is meer populair.

Zuiden uit met Brussel als hoofdplaats, de vereeniging van alle Nederlanden. Spoedig helaas door een scheiding gevolgd. De oorzaken daarvan moet men niet alleen te Brussel, maar ook in 't Noorden en vooral in Holland zoeken. In 't Zuiden heeft men zich gemakkelijk, met zooveel mogelijk behoud van oude rechten en vrijheden, laten bevredigen. Maar Holland was, om de belangen van zijn zeevaart en de eischen van zijn Calvinisme te verdedigen, onverzettelijk. De negotie en de religie — waren ze bij velen niet één? — hebben ons van het Zuiden afgescheurd. Nederland is toen, met zeer wezenlijke hulp van Belgische uitgewekenen, een historische macht geworden. Zijn handel, zijn kunst, zijn wetenschap zijn over de wereld gegaan. Nog in de achttiende eeuw, bij betrekkelijk verval, zoekt men van alle zijden ons geld en onze geleerdheid. En als het begin der negentiende eeuw ons weer met het Zuiden saambrengt, dan hebben wij daarop, wat de algemeene volksontwikkeling betreft, een voorsprong.

Dat België, in de zestiende eeuw, de afscheiding van het Noorden niet heeft kunnen verhinderen, heeft het zwaar moeten boeten. Wel heeft het in Antwerpen, dat op zijn ouden rijkdom teerde, nog een ontzaglijken kunstbloei gekend. Heelemaal nationaal was die zeker niet. De groote meester Rubens, hoewel uit Antwerpsch geslacht, komt eerst op zijn tiende jaar uit Keulen en wordt een man van internationale beschaving. Van Dijck geeft zich aan de aristocratie van Europa, voornamelijk van Engeland. En Jordaens, die het dichtst bij het nationale leven staat, is protestant en wendt zijn oog naar het Noorden. 1)

Bijna twee eeuwen heeft de Belgische volkskracht gesluimerd. Een kultuur op breeden grondslag kon er niet opkomen. Politiek was het land verlaagd tot bolwerk tegen Frankrijk en slagveld van de Europeesche legers. Door de sluiting van de Schelde vreemd geworden aan de zee die het bespoelde en beroofd van het wereldverkeer. Het geloof is de barrière die het van Holland scheidt. Dus wordt het, in zijn beschaving,

1) Zoo was in de 15e eeuw de kunst van Brugge ook niet heelemaal nationaal. Van Eyck kwam uit Limburg, Memling ver weg uit Duitschland en Gerard David uit Holland.

aanhangsel van Frankrijk. Deze beschaving blijft het voorrecht van een kleine aristokratische minderheid, meer of minder goed katholiek en eenigszins kosmopoliet. Zij neemt genoegen met de weinig drukkende vreemde overheersching — eerst van Spanje en dan, gevolg mee der wereldpolitiek van Willem III, van Oostenrijk — en ziet uit de hoogte op de burgerlijke en protestantsche kultuur van het Noorden neer. Erycius Puteanus (Hendrik van de Putte), in 't Noorden geboren en opgevoed, die op zijn reizen tot in Italië zijn Erasmiaanschen aanleg heeft ontwikkeld, schrijft als professor te Leuven, 1 April 1621, aan Hugo de Groot, hem geluk wenschend met zijn ontsnapping en hem uitnoodigend om over te komen, o. a. :

„Uw vaderland is waar uw liefde is. Hoe kan men toch het eene land verheffen boven een ander? Wij zijn Belgen, wij zijn vrij. Een vorst regeert ons, maar wij noemen hem vader. Dit is een toom, maar uw volksdwang is een juk. Wij worden geregeerd, niet onderdrukt; en tweedracht is verbannen, want wij verwerpen de heerschappij van de menigte. De heele oudheid roept ons toe: Laat er één Koning zijn! En uw wedervaren leert opnieuw dat waar het volk woedt men niet zonder gevaar verkeerden kan.”

In denzelfden geest denken en schrijven nog anderhalve eeuw later Noord-Nederlanders die om hun katholicisme in Holland niet vooruit kunnen komen, en daarom in België of aan het hof te Weenen en elders hun fortuin zoeken. Zoo hebben zeker de beschaafde Belgen zelf gedacht. Geen wonder dat Voltaire's invloed daar machtig is geweest. Tot in het laatst der 18e eeuw uit Frankrijk de opstuwende beweging komt van het Evangelie der gelijkheid.

Het nationaal bewustzijn van het Belgische volk is langen tijd zeer zwak geweest, toch nooit geheel verdwenen. De provincies waren zelfstandig, maar een gevoel van saamhoorigheid bleef leven. Behalve het éene geloof, dat van Rome, werkte daartoe mede de éene wetenschap, die van de Universiteit te Leuven. Deze strekte haar invloed ook uit over Luik. In Luik, dat tot 1794 deel uitmaakte van den Westfaalschen kreits van het Duitsche Rijk, waren toch de sympathiën meer naar het Westen dan naar het Oosten gericht. Een Engelsch reiziger, die het in 1724 bezocht, schrijft er het volgende over :

„Ik was juist te Luik, toen de keuze van een Prins-Bisschop plaats had.

Nooit was er grooter beweging bij de verkiezing van Parlementsleden te Londen dan bij deze gelegenheid. Er waren drie kandidaten : de Elector van Keulen, de Kardinaal van Saksen-Zeitz en de Graaf van Bergh, een Brusselaar van geboorte . . . 1)

Met algemeene stemmen werd de laatste gekozen, tot groote vreugde van de inwoners, die zeer nationaal zijn, en die toen dronken en dol waren, een week lang."

Wat de tweede helft der achttiende eeuw betreft moet men van den welstand van het Belgische volk niet te gering denken. Een lange vrede had er veel hersteld. De staats-huishouding was goedkoop, een Europeeschen rang behoefde men niet op te houden, de belastingen waren veel minder drukkend dan bij ons, in Frankrijk of Engeland. Landbouw en nijverheid werden op rationeele wijze beoefend. Overal ontstonden nieuwe behoeften, men wenschte voordeeliger aanwending der arbeidskracht, afzet van produkten, deelneming aan den wereldhandel. Doch de Schelde bleef gesloten.

Dit en de bezetting der Barrière-steden waren redenen voor het Zuiden om zich als eenheid te voelen en gezamenlijk tegen Nederland te keeren. Maar meer nog had men tegen den Keizer, toen deze zich door zijn antiklerikale en bemoeiallige politiek, o.a. — o gruwel voor het Belgisch gemoed! — door het verbod van processies en het inperken van de kermissen, ten zeerste impopulair maakte. Het volk stond op en de leiders wenschten nu, meer uit berekening dan uit neiging, zoo niet een vereeniging, dan een verbond met het Noorden. Daarbij werd reeds door sommigen aan den Prins van Oranje een voorname rol toegedacht. Holland echter was daar slecht voor te vinden. Zich vastklampend aan oude voorrechten, die België op den duur niet zou kunnen ontzien, zag het dit land liever onder de gehoorzaamheid van den Keizer terug. Een oogenblik was er nog sprake van een militaire overeenkomst tusschen twee republieken, doch na den dood van Jozef II (1790) werd België weer aan Oostenrijk onderworpen.

Een grootnederlandsche gedachte beheerschte deze beweging niet. In België niet, waar men de zelfregeering der provincies en allerlei gewestelijk verschillend gewoonterecht

1) Eigenlijk was de derde kandidaat nog een ander en volgde het kapittel slechts den volkswensch door Van Bergh te kiezen.

wilde behouden, en evenmin bij ons. Onze patriotten zelfs was het meer om herstel van oude privileges dan om dingen van nieuw recht te doen. Voor stedelijke en gewestelijke vrijheden kwamen ze op. De gedachte om ook maar de zeven provincien tot een eenheid te versmelten scheen hun even onmogelijk als het idee om van alle Europeesche staten één souverainen staat te maken. Van buiten af moest onze eenheid komen, uit Frankrijk, dat in 1795 België inlijfde, ons nog tot in 1810 een schijn van zelfstandigheid latende.

Van buiten af kwam ook, als gevolg van de Europeesche gebeurtenissen sedert 1813, in 1815 de vereeniging van alle Nederlanden tot stand. 't Was een gedwongen huwelijk en de verhouding was van den beginne af zeer onzuiver. Holland kon zich, zijn historie getrouw, om den Prins van Oranje scharen. België was met zijn eigen houding verlegen, toen Oostenrijk het niet terugwenschte. De Mogendheden beslisten, Engeland het meest. Als bolwerk tegen Frankrijk moest Holland een goed te verdedigen grens hebben, met Antwerpen of ook nog Mechelen of misschien tot aan den Rijn en de Moezel. Tegen het laatste verzette zich Pruisen.

België werd dus, schoon de meerderheid der bevolking herstel van den toestand vóór 1795 begeerde, bij Holland ingelijfd. Tot in de officiële stukken werd van een vergrooing van Holland gesproken. Zelfs nog vóór de vereeniging wekten zendelingen van onzen Vorst de Belgen op om zich onder Willem VI te stellen. De Belgen werden met ons, niet wij met hen vereenigd: zoo was in 't Noorden algemeen de opvatting. Het Zuiden werd als wingewest beschouwd. De Hollandsche grondwet zou, naar de omstandigheden gewijzigd, gelden voor het geheele Rijk. Uit den Haag werd de wet voorgeschreven. Amsterdam is rijks-hoofdstad. De Koning moet hervormd zijn. Noord en Zuid ontvangen evenveel vertegenwoordigers, hoewel het eerste slechts 2, het laatste $3\frac{1}{3}$ millioen inwoners heeft. De schulden van Holland (589 millioen) en die van België (27 millioen) worden geamalgameerd. Alleen het meer liberale Walenland slikt, uit antiklerikalisme, deze ongehoorde dingen. Het streng katholieke Vlaanderen en Antwerpen zijn tegen zulk een vereeniging. Een grootnederlandschen stempel heeft ze dus niet.

Hoe zou deze vereeniging een innige en blijvende worden? Dit is zeker, wij hebben weinig gedaan om de harten van de Belgen te winnen. Voor een groot deel door Hollandsche ambtenaren wordt het Zuiden bestuurd. Hollandsche onderwijzers en professoren worden er heen gezonden. De Hollandsche taal wordt bevoorrecht. Wij zijn bang voor het Katholiek geloof en de numerieke meerderheid van het Belgische volk. Die vrees is een slechte raadgeefster. Niet geleerd door het voorbeeld van Jozef II volgt Willem I antiklerikale, dan nog erger, blind voor de toekomst, anti-liberale politiek. Het zelfvoldaan konservatisme van het Noorden gaat mee en drijft zoo in België liberalen en katholieken tot een unie, waarbij de eersten een groote mate van vrijheid voor kerk en onderwijs aandurven en de laatsten het recht van vergadering en vrijheid van drukpers toestaan.

Tegen het verleenen van zulke vrijheden, waarlijk meer dan paapsche stoutigheden, hebben Willem I en het Nederlandsche volk zich halstarrig verzet. Onze minachting van den Belg wordt door dezen met haat beantwoord. Door de Julirevolutie verhaast, breekt de opstand uit. De scheiding, vóór 1829 nog ongedacht, wordt nu onvermijdelijk. De jonge liberalen, gedeeltelijk van Fransche afkomst en alle door Fransche ideën bezield, gaan met de Waalsche gewesten voor. Langzamer sluiten de katholieke Vamingen zich aan. Maar het wordt een nationale beweging, waarvan, in overeenstemming met sedert 1815 gewijzigde Europeesche verhoudingen, een vrije en onafhankelijke Staat het gevolg is.

Aan wien de schuld der scheiding? Het oude antwoord: aan de Belgische muiters en oproerlingen, bevredigt ons niet meer. Laten de Belgen zelf hún misslagen en onbedachtzaamheden gaan bedenken. Wij moeten erkennen dat de taak, door de Mogendheden in 1815 ons opgelegd, voor ons te groot is gebleken. Misschien zou ze dat ook voor ieder ander volk zijn geweest. Toch is het, dunkt me, geoorloofd een onderzoek te doen naar de feiten en motieven, die tot scheiding hebben geleid. De bewering dat een levende Hollandsche nationaliteit in botsing kwam en moest komen met een even levende en eigenaardige Belgische nationaliteit geeft aan de werkelijkheid een te schoonen schijn. Nationaliteit is een groot

woord, maar dat niet veel verklaart. En dat het Hollandsche volk van 1815 tot 1830 en nog eenige jaren daarna zoo bijzonder levend was en krachtig, eischt nader bewijs. Eigenlijk hebben wij eerst met onze Grondwet van 1848 een mate van volksvrijheid verkregen als België zich in 1830 verwierf.

Vijf en zeventig jaren zijn sedert de scheiding verlopen. In België is ze door zeer velen betreurd. Waarschijnlijk meer uit liberale partijpolitiek dan van uit een grootnederlandsche gedachte. In Nederland heeft men de breuk veel minder beklagd. Hebben wij dan niets verloren? Zeker, wij begrijpen wat er gebeurd is als historische noodzakelijkheid. Maar dat begrijpen is niet noodzakelijk verbonden met een optimisme dat al het werkelijke redelijk vindt, niet noodzakelijk identisch met een positivisme dat de feiten wil voorstellen zonder zich een oordeel te vormen over haar waarde, een oordeel dat de herinnering aan het verleden maakt tot een levende scheppende kracht. En dan schijnt het mij wel dat wij, tengevolge van die scheiding, jarenlang iets gemist hebben, en nog niet voldoende bezitten. Een groot deel van onze energie in de 19e eeuw hebben wij verbruikt met ons blind te staren op de schittering van het zeventiende-eeuwsch verleden. Die eens over onze geestelijke bijziendheid heeft geklaagd — is het niet Busken Huet? — had daar reden voor. Wij zijn nu veel verder dan in 1830, maar is wat wij goeds en schoons voortbrengen, in maatschappij en wetenschap en kunst, niet nog altijd meer in het détail dan in het geheel? Het jonge België heeft grooter gezien en het heeft vooruitgezien. Het heeft getoond dat jeugd veel vrijheid kan verdragen. Wij prijzen nu den moed dier jonge liberalen van 1830 die, vertrouwend op hun beginselen, het waagden kerk en onderwijs vrij op de maatschappij te laten werken. Zou ons hart dan nu ook niet hooger slaan, indien onze vaders in 1815 en later, bij wat minder zelfvoldaanheid, zich krachtig genoeg gevoeld hadden om aan het Belgische element de noodige vrijheid van beweging te gunnen?

Wij leven nu in vrede en vriendschap met onze Zuidelijke broeders. Of onze politieke en economische belangen nadere aansluiting wenschelijk maken, zij aan het oordeel van anderen

overgelaten. Voor het maatschappelijk leven echter, voor onze beschaving, zal een inniger kennismaking vruchtbaar kunnen zijn. Wij willen Hollanders blijven. Goed, maar wij Noordnederlanders hebben toch zoo een en ander dat wij voor een uitstapje over de grens wel van de hand mochten doen. o, Wij zijn zoo voorzichtig en zoo vreeselijk bang voor tocht. Wij zijn geneigd ons bezig te houden elk met zich zelf en te staan op eigen stoep en eigen recht en ons op te sluiten in den kleinsten kring. En wij hebben nog zooveel soorten van tijd als er provincies zijn.

De ervaringen van den laatsten tijd hebben ons zeer veel geleerd. Het is ons gebleken dat niet alleen liberalen, maar ook kalvinisten met katholieken kunnen samengaan. Voor Franschen invloed vreezen wij minder dan vele Vlamingen. Zoodat wij dus allengs minder reden hebben om België te schuwen. Vooral het Vlaamsche element daar te steunen is ons belang. Geen onnoozele taalstrijd, waarbij de taal het doel is of het middel om wat Fransch is te weren. Maar een beweging om een Vlaamsche volkskultuur, zooals die door August Vermeulen met veel talent en op krachtige wijze geeischt wordt. De tijd schijnt gekomen dat naast het door zijn mijnbouw en nijverheid krachtige Walenland ook de Vlaamsche provinciën zich weer zullen doen gelden. België gaat weer over de zee en breidt zich over de wereld uit. In de zeeprovincies ontwaken handel en vertier. En de geesten worden er wakker. Wij hooren het in het Noorden en verheugen ons mede. Want wij weten dat een beschaafde natie die zich afsluit voor buitenlandschen invloed even dwaas doet als een economisch bloeiende staat die allen invoer zou verbieden.

HET JONGSTE ORCHEST-WERK VAN CARL SMULDERS 1)

DOOR

J. C. HOL.

(*Voortzetting van afl. IX blz. 337.*)

De tweede zang heet: „Dialogue”. Ik had er liever boven geschreven „l'Obstacle”. Want er is hier gelukkig geen sprake van een afwisselend gesprek: „nou hij, en nou zij weer,” maar wel van de zwellende macht der alles verwinnde liefde, die de onverbiddelijkheid van het noodlot wil doen zwichten. Niet alleen dat de alternatie niet de vlugge is van een levendig gesprek, de laatste maal blijft Numaine onwaarschijnlijk lang aan het woord, — ook in beginsel is het goed dat de tekstinhoud van een symphonisch gedicht, dien de componist zich als vormgevend princip levendig voor den geest moest roepen, door den hoorder van de accessoriën wordt beroofd, om alleen de bewegings-kern zoo intens hij kan met de muziek in verbinding te brengen. Deze bewegings-kern is hier de liefdesneiging, haar strijd tegen de zich in den weg stellende hindernis, en haar nederlaag.

Neen, geen neiging, ongelukkig woord, een dringen is het dat geheel Numaine's wezen vervult, en haar dwingt tot spreken en strijden, zooals voorjaarszon de lenteknoppen opendrijft. Niet „pour embellir la phrase” deze vergelijking. Zweekt er geen lentegeur om de opene F-dur-dominant der cel-arpeggiën, is er geen verjongende levenskracht in de opstijgende viool-figuur:

1) Erratum: Aflevering IX blz. 336 staat onder het eerste muziek-citaat: Ott.-bassen; men leze: *Ott.-bassa*.

Allegro animato.

Violen.

mf

p

mf

p

mf

p

tr

tr

tr

(verdere orkestratie: piano pauken-roffel groot C, c-bassen pizzicato groot C eerste tel iedere maat, harp-glissando 4e tel iedere maat, violen en altan vullen met pizz. en tremolo het akkoord aan, dat de blazers geven:

3 Hoorns.

Fagotten.

In de vijfde maat treedt een nieuw liefdes-motief op:

8va

De gedachte aan Ymnis wordt zacht aangeduid door de overmatige quint der tonica in de viool-trillers.

Violen I en II

4 hoorns

Pauken

De orgelpunt van den aanvang (van dit tweede deel) her-

1) Men lette op de aan Beethoven herinnerende geanticiepeerde Fis der pauken.

haalt zich nu een toon hooger (in G), ook het tweede liefdes-motief daalt een toon hooger neer, dan vervluchtigt zich de zwoele lente-atmosfeer in harp-akkoorden, en het Numaine-motief wordt door een viool-solo in denzelfden toonaard (G) voorgedragen. Deze introductie doet denken (ideëel, niet technisch; algemeen, niet specifiek) aan de inleiding tot het tweede deel van Liszt's Dante-Symphonie 1); ook hier wordt eerst de achtergrond van het algemeen sentiment geschilderd, waarop wij straks den zielestrijd zich zullen zien afteekenen.

Begeleid door strijkers *c. sordino* stijgt nu de viool-solo in een chromatische climax naar A, dan zet de hobo-solo het Numaine-motief in op de dominant, het akkoord dat Numaine's wezen voor den hoorder resumeert, wijl zij daarin voor het eerst grijpbare klankgestalte voor zijn oor aannam: (vgl. het muziek-citaat op blz. 326 der vorige aflevering). Nadat ook de fluit-solo Numaine's liefdes-argument heeft doen hooren, en het (eerste) liefdes-thema is neergedaald, doet de stem van het noodlot, of zoo men liever wil de koning, zich hooren:

2 trombonen
2 tubas's

Celli
C.-Bassen
(een octaaf lager)

Pauken

f

marcato assai

f

f

1) De belangstellende lezer kan hierover naslaan mijne „Muzikale Fantasieën en Kritieken” I pg. 48.

enz. *ff*

doch nauwelijks is het unisono-recitatief tot rust gekomen, daar doet de viool-solo zich weer hooren met een verlenging van het Numaine-motief, teeder en bevallig:

p *espress.*

doch de stem der grimmige onverbiddelijkheid weerklinkt weer, invallend midden in het tweede liefdes-motief (zie blz. 217), nadrukkelijker, daar de toonhoogte een halven toon gestegen is. Ternauwernood is de storm bedaard, daar verheft zich weer de melodie der viool, en bijgestaan door de gedachte aan Ymnis (diens motief en een geweldige storm-loop figuur omhoog van bassen- en cellen-pizzicati en fagotten) wordt nu de laatste aanval gewaagd: het Numaine-motief in de ver-grooting voor vier hoorns *unisono*, verheft zich in de over-stelpende zwoelte van het tweede liefdes-motief en de golvende onderlaag van den aanvang:

fp

Allegro.

*Violen
I en II.
Alten.*

*4 Hoorns.
Unisono.*

dolce

f

Celli.

*C.-Bassen.
pp*

The first system of the musical score consists of three staves. The top staff is in treble clef and contains a melodic line with a slur over the first two measures and a fermata over the third. The middle staff is in treble clef and contains a single note in the first measure, followed by a rest, and then a sharp sign in the third measure. The bottom staff is in bass clef and contains a rhythmic pattern of eighth notes with slurs and ties. A *dim.* (diminuendo) marking is placed between the middle and bottom staves.

The second system of the musical score continues the three-staff arrangement. The top staff features a melodic line with a slur and a fermata. The middle staff has a long horizontal line in the first measure, followed by notes and a *p* (piano) dynamic marking. The bottom staff continues the rhythmic pattern from the first system. The system concludes with the word "enz." (et cetera) on the right side.

Na een kort *piano* (2de liefdes-motief) volgt een nieuwe climax van chromatisch opstijgende noon-akkoorden, waartusschen wissel-akkoorden van zeer dissonant karakter. De te excessieve werking wordt door het zacht timber der instrumenten die haar voordragen, (strijkquartet, *geen* contrabassen) geheel gecompenseerd :

Viol. I.
Viol. II.

p

Alten.
Celli.

enz.

cresc. et animando.

enz.

Denkt men zich dit *forte* geblazen door trombonen en trompetten, dan is het om wegtelopen; nu echter, zooals het snel voorbij glijdt in het strijkquartet, toenemend in kracht en tempo, klinkt het als de opperste innerlijke krachts-inspanning dezer meisjesziel, als de wervelwind waarop zij zich op laat zweepen tot den laatsten aanval; doch zij wordt neergesmaakt door een geweldige uitbarsting van het konings-motief, en in drie geweldige dominant-akkoorden van concludeerende onverzettelijkheid (tweemaal de quint-val: „zóó is het, en niet anders”) wordt zij teruggejaagd naar haar punt van uitgang, daar waar zij voor het eerst schuchter moed heeft gevat op het dominant-noon-akkoord van A:

Van uit de liggenblijvende gis verheft zich een cello (solo) voor het laatst met het Numaine-motief, terug moduleerend naar bes, den omgekeerden weg, dien de cello moedvol nam in de eerste maten van den aanvang (eerste deel zie blz. 326):

Cello-solo

*strijkkwartet
(c. sordino)*

dim. *pp*

pizz.

Daar hebben we haar nu, de afsluiting in den aanvangstoonard; doch nu is zij vol psychologischen zin: met de schuchtere pizzicati der plagaal-cadenz is Numaine in haar eerste ziele-stadium teruggedrongen; haar hoop verijdeld, haar élan gebroken, zij is vernietigd.

Doch als de nood het hoogst is, is de hulp nabij :

molto vivo

Violen p
en alten
c. sordino

pp

f
Hoorn-solo

daar weerklinkt (begin derde deel) Ymnis' hoornroep (als geheimzinnig windgefluister kondigde de overmatige drieklank hem reeds aan): hij brengt der geliefde een sérénade. Hobo en fluit laten afwisselend krachtig zijn motief hooren, dan als zijn bruid gewekt is, zingt de zanger, eerst zachtkens modulerend :

Violen I.
Violen II.
Alten.
Celli en C.-bassen.

pizz.

pizz.

pizz.

pizz.

Celli alleen.

etc.

zijn wonderbekoorlijk liedje, een naieve improvisatie uit den tijd dat ieder ridder een trouvère, een vinder van melodiën was en zang- en snarenspeel tot de goede manieren behoorden:

Violoncel-solo.

ben cantando.

ritenuto.

pp

Doch er is hier meer aan de hand dan een galant avontuurtje, spoedig ontpopt zich de minnaar uit den speelman, hij roept zijn geliefde woorden van moed toe met den gloed van onstuimige hartstocht:

Trompetten.

f

*Trombonen
I en II.*

f

*Tromb. III.
Tuba.*

dan verandert het timbre, doch de nadruk wordt versterkt door de hoogere toonshoogte en de hardnekkige drievoudige herhaling, door de verdubbelde chromatische beweging in de hoorns:

Fluiten
(octaaf hooger)
Hoboën.

4 *Horns.*

als antwoord daalt het eerste liefdes-motief in terzen omlaag, vergezeld door een nieuw motief dat hier bij wijze van anticipatie gebezigd wordt: het zal de inleiding van het volgende

(vierde) deel vormen:

Nu doet zich het konings-motief onheilspellend hooren, doch

het wordt overschreeuwd door de hoorn-roep van den aanvang (zie blz. 224), nu in de trompetten met een schril tintje van nieuwen oorsprong: de drieklank (van A) is niet meer overmatig doch vormt bestanddeel van de gealtereerde dominant-harmonie

(„sur-tonique” in B:

conflict van dominant- en

onderdominant-werking in E).

Na een generaal-pauze zetten twee hoboën het Numaine-motief in, de altén (later violen) laten den aanvang van Ymnis' chanson op smachtende wijze hooren (3e en 5e maat), ook de begeleidende pizzicati treden weer op (5e maat):

2
Hoboën.

Alten
mf

4
Hoorns.

sf

f

Viol. I arco

Viol. II pizz.

p

Alten pizz.

Celli pizz.

Alten.

4 sf

Horns.

p

Het liedje wordt herhaald in den dominant-toonaard (G), waaruit de bedoeling blijkt met deze volksmatige melodie in de toonaarden te blijven waarmee ieder vertrouwd is.

Het (eerste) liefdes-motief (alterneerend tusschen strijkers en hout) geeft nu aanleiding tot een reeds sedert eeuwen aangewenden muzikalen truc, hier zinrijk aangebracht: de echo. Reeds de Italiaansche oud-meesters bedienden zich in de vocaal-

muziek er van (als „Rezonanza d'Echo") gelijk ook Bach in zijn Weinachts-oratorium. Bij Smulders verzinnebeeldt de echo-werking het aftrekken van den geliefde, het wisselen van afscheidsgroeten in de verte, juister, algemeen genomen, de wisselwerking tusschen het dichtbij- en het veraf-zijnde:

The musical score shows two measures. The first measure is for 'Strijkers.' (strings) and 'Hout.' (woodwinds). The strings play a melody starting on G4, moving to A4, then G4, F#4, E4, D4, C4, B2, A2, G2, F2, E2, D2, C2, B1, A1, G1. The woodwinds play a similar melody starting on G4, moving to A4, then G4, F#4, E4, D4, C4, B2, A2, G2, F2, E2, D2, C2, B1, A1, G1. The second measure is for 'Strijkers.' and 'Hout.'. The strings play a similar melody starting on G4, moving to A4, then G4, F#4, E4, D4, C4, B2, A2, G2, F2, E2, D2, C2, B1, A1, G1. The woodwinds play a similar melody starting on G4, moving to A4, then G4, F#4, E4, D4, C4, B2, A2, G2, F2, E2, D2, C2, B1, A1, G1. The dynamics are marked f and p. The woodwinds are marked 8va. The horns are marked 'Horns.' and play a similar melody starting on G4, moving to A4, then G4, F#4, E4, D4, C4, B2, A2, G2, F2, E2, D2, C2, B1, A1, G1.

Dit wordt herhaald, tweemaal zoo langzaam $p-p\dot{p}$ in plaats van $f-p$.

Men ziet het is weer Numaine's akkoord (A-dur dominant) waaruit hier de harmonie bestaat; deze blijft ook de heerschende gedurende het feeërieké afscheid (achttien maten lang orgelpunt E), waarin Ymnis zijn hoornroep, nu zonder wanklank, laat hooren; één cello geeft antwoord met Numaine's melodie (onderdominant van E), de echo herhaalt den hoornroep, met eigenaardige contrast-werking nog aan de dominant-beteekenis van E vasthoudend, dan eindigen twee pizzicati-akkoorden het sprookje in E-dur.

* * *

Heeft reeds de aanvang van het tweede deel ons doen denken aan de gemediterraniseerde muziek zooals Nietzsche die zich wenschte; bracht daarop de luchtig-doorzichtige, onzotelijke, pikant-emotionneele genre-muziek der *Sérénade* ons wederom den ietwat in manie vervallen habitué der *Carmen*-voorstellingen in herinnering, met, in het liedje, een duidelijk visioen der *gaya ciencia*; nu in den vierden zang, het *Duo d'amour*, verplaatst de componist ons geheel in het land waar Petrarca zijn geliefde bezong, waar nog Vincent van Gogh zijn blij-teedere kleuren, zijn warmen gloed (de lente-boompjes aan den Rhône, zijn huisje in Arles) vandaan had: in de

Provence. Wilt gij, zonder uw vaderstad te verlaten ervaren wat in iemand omgaat, die juist den Mont Cénis of Gothard is gepasseerd en na uren van kolendamp en duisternis voor het eerst den diep-blauwen hemel aanschouwt, de milde lucht inademt; wilt gij aan Middellandsche zee en Italiaansche meren hun geheim ontfutselen? Laat u dezen liefdes-zang door een goed orkest voorspelen.

Het afdalende aanvangs-motief is ons reeds bekend; in het vorig deel (zie blz. 227) trad het schuchter in een middenstem op, het liefdes-motief vergezellend. Nu heeft het echter zelfstandige beteekenis gekregen, zooals het driemaal zich hooren doet, telkenmale een terts hooger, met stijgenden nadruk:

Vivace quasi presto.

Viol. II.
Fluiten.
Hoboën.
Clarinetten.

Alten.
Celli. } *pizz.*
C.-bassi. }
Fagotten.

Pauken-roffel ρ op A. De contra-bassen geven de pizzicati in synopen met de celli, op de 2e en 4e achtste van iedere maat.

Dit orkestratie-beeld wordt op de volgende wijze gecompleteerd:

Viol. I.

sf z

p

4 Hoorns.

p

etc.

Het tweede liefdes-thema antwoordt in tertsen:

rallent. poco a poco.

driemaal neerdalend *diminuendo*, telkens een tert lager, de laatste maal in de vergrooting, om de symmetrie met het vorig motief voor stereotiep-woorden te behoeden:

en om de inleiding van dit vierde deel geleidelijk ten einde te voeren.

Deze inleidings-maten schilderen evenals in het tweede deel, het décor; beter: zij scheppen de sentiments-atmosfeer, waarin de gespiritualiseerde handeling zal plaats hebben. Reeds in de twee laatste maten van het laatste voorbeeld vangt de actie aan met een tot *forte* aanzwellende zestienden-loop:

Celli

C.-bassen

mf

f

dim. p

arco

De *a*'s spelen de c.-bassen niet mee (wel de *A*), van de lange *cis*¹ slechts de eerste achtste.

Op de *cis* verheft zich de overmatige drieklank van *f*, die den hoorder Ymnis voor den geest roept; de violen zetten den aanloop in triolen voort:

Viol. I.

The musical score for Violin I shows a single staff with a treble clef. It begins with a quarter rest, followed by a triplet of eighth notes (G4, A4, B4) marked with a square box and the number '3'. This is followed by a triplet of eighth notes (C5, B4, A4) marked with a 'v' above and a '3' below. The passage continues with several more triplets of eighth notes, some with slurs. The dynamic starts at *p* (piano) and gradually increases to *f* (forte) by the end of the passage.

waarop een trompet-solo het Ymnis-motief doet hooren, terwijl de drieklank zich verzacht tot dien van *fis*-klein.

Ik weet niet of de componist dezen passage in verband wil zien gebracht met de woorden van het program: „Ymnis a escaladé la tour”; ik geloof liever het tegendeel, en wijs in ieder geval een dergelijke onmuzikale verklaring beslist van de hand. Wat er voor mij wel in ligt, is dat Ymnis zijnen hartstochtelijke uitingen gestrooid in de onschuldige *Sérénade*, getrouw blijft en dat na een geweldig élan zijnerzijds de gelieven zijn vereenigd:

The musical score shows four staves: Violin I and II, Alto, and Cello. The Violin I and II staves are grouped together with a brace. The music consists of triplets of eighth notes. The dynamic starts at *ff* (fortissimo) and then changes to *dim.* (diminuendo). The Alto and Cello parts also play triplets of eighth notes, with the Cello part starting at a lower register. The dynamic markings *ff* and *dim.* are placed below the respective staves.

Viol. I.
piu tranquillo

helft der Viol. I.

The image displays two systems of musical notation. The first system features a Violin I staff at the top and a piano accompaniment staff below it. The Violin I part begins with a dynamic marking of *p* and includes a *pp* marking later. The piano accompaniment starts with a dynamic marking of *p* and includes a *pp* marking. The second system shows the piano accompaniment staff with a dynamic marking of *ppp*. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings.

bovenstaande jubelende losbarsting van het in de octaaf verdubbeld Numaine-motief, en de violen-melodie die volgt, wegstervend in teedere syncopen, doen dit duidelijk hooren; nog ontwijfelbaarder drukt dit de hobo-solo uit, die onmiddelijk volgt boven de murmelende sordino-strijkers en de vier hoorns die de karakteristieke akkoorden uit de allereerste maten van het werk in dezelfde toonaarden doen hooren (*de A-dur dominant*) waarboven nu de hobo-melodie klinkt als de vervulling van het verlangen :

*Hobo I solo.**Violen II con sord.**Alten c. sord.**4 Hoorn.*

The first system of the musical score consists of four staves. The top staff is for the *Hobo I solo*, starting with a piano (*p*) dynamic and a crescendo leading to a forte (*f*) dynamic. The second staff is for *Violen II con sord.* and the third for *Alten c. sord.*, both starting with a pianissimo (*pp*) dynamic. The bottom staff is for *4 Hoorn.*, also starting with *pp*. The music is in 2/4 time and features a key signature of one flat (B-flat).

The second system continues the musical score with four staves. The top staff is for the *Hobo I solo*, showing a crescendo. The second staff is for *Violen II con sord.* and the third for *Alten c. sord.*, both showing a crescendo. The bottom staff is for *4 Hoorn.*, also showing a crescendo. The music continues in 2/4 time with the same key signature.

Deze vier maten worden een groote terts hooger herhaald.

De hobo-melodie wordt doorgevoerd in verband met Numaïne's opstijgende cello-figuur. Een crescendo brengt de terzen van het liefdes-thema, vóór welker herhaling het serenade-liedje zich een oogenblik hooren laat; dan klinkt weer de Numaine-melodie als in de allereerste maten (1ste deel) doch in bevredigde gedaante, ontdaan van de smachtende voorhoudingen, de noon der A-dur dominant zelfs geanticipeerd :

Strijkers.

dolce rallent.

Nu voert het opperst geluk, de genieting der quintessence van het menschbestaan, de gelieven in het ziele-stadium, waar het gewone leven stagneert:

Viol. II.
Viol. I.

pp *express.*

sf

Slentando.

sf z

Alten.
Celli.

sf

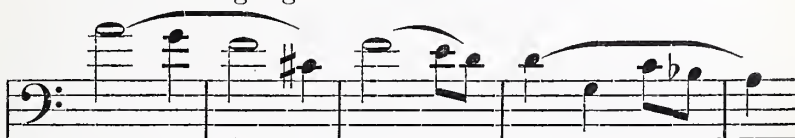
Geen gevaar, geen afgunstige wereld, geen relativiteit bestaat meer voor hen die het absolute smaken; *pp* zingen de alten het tweede liefdes-motief, waarbij de vier celli de weelde van het noon-akkoord doen zingen. Ook Ymnis' luidruchtigheid is tot zwijgen gebracht: zijn motief klinkt *pp* in het weeke es-moll tezamen met de liefdes-terzen. Ruischende harp-klanken brengen

weer de hobo-melodie nu door de violen met geleidelijker welving voorgedragen in den terts-verwanten toonaard (*Fis*):

door de een terts hogere herhaling (in *ais*) wordt de melodische periode voltooid.

Vier maten zangerige cello-melodie:

leiden nu tot een reminiscentie uit een van Smulders vroegere werken, het symphonisch gedicht *Adieu, Absence, Retour*. Het aanwenden van reeds in zijn vroegere composities voorkomende motieven is een van Smulders' liefhebberijen, 1) waar op zichzelf niets tegen is; doch niet iedere gelaatstrek past in iedere physionomie, en de hier aangebrachte syncopenpassage (*violen, allen een octaaf lager*):

²
Hoboën.

sostenuto

Violen
I en II.
Allen.

Celli.
C.-bassi.

p

1) Zie mijn „Muzikale Fantasieën en Kritieken” II blz. 94—95 en 96. De belangstellende lezer kan ter zelfder plaatse blz. 81—101 een en ander over Smulders' leven en werken vinden.

boven de wat vierkante cadence in C-groot, maakt den indruk van een vreemde eend in de bijt: het is niet dèze soort vroolijkheid, die wij hier verwachten.

Doch de componist stelt ons terstond schadeloos. Nadat het naderend onheil zich in het konings-motief, heeft aangekondigd, door de gelieven echter onopgemerkt, — betekenisvol spelen de strijkers tegelijkertijd het tertsen-liefdes-thema — weerklinkt de volgende, edele, langademige melodie, door haar streng-canonische imitatie op de voet gevolgd:

Viol. I.
Helft
Viol. II.
Hout.

Helft
Viol. II
en Altén.
Hout.

Celli.
C.-bassi.

crescendo

etc.

Deze canon vormt het hoogtepunt niet alleen van het *Duo d'Amour*, welken naam hij volkomen tot zijn recht brengt, maar ook van het geheele werk. Gelijk in het eerste deel al het voorgaande en volgende werd tezamen gevat onder de inperieuze orgelpunt in Fis-dur, zoo vormen ook hier in den halve-toon hooger en toonaard de zich tweemaal tegen-elkander in welvende bogen derzelfde sublieme melodie, symbool der innigste eenheid van het als individu tweevoudige, de muzikale en innerlijk-dramatische culminatie van al wat wij tot nog toe gehoord hebben, van al wat wij met *Ymnis* en *Numaine* tot nu toe hebben doorleefd. Hier ligt de muzikale noodwendigheid die het symphonisch gedicht stempelt tot waarachtig onaanstbaar kunstwerk; zonder het voorgaande ware deze tweevoudig melodische uiting niet wat zij is, kon zij niet het tiende deel der uitwerking doen, die zij nu doet. Het is als wanneer de maan haar glans werpt over de zee, die voorheen met een zoeklicht moest worden verkend: het licht schijnt tot de lichtbron terug te keeren, zij lijkt er des te heerlijker door.

Doch niet alleen het verleden, ook de toekomst ligt in dezen bewonderenswaardigen canon besloten. Hij beteekent, zooals het optreden van het konings-motief vlak vóór deze opperste uiting van liefdes-geluk op fijn-spannende wijze te kennen geeft, de roekeloze overtreding van 's konings gebod, de handschoen het noodlot in 't aangezicht geworpen. En de uitdaging wordt onmiddellijk aanvaard.

Als het duo met het tweede liefdes-motief:

is geëindigd en de stemming tot rust gekomen in de aanéengeschakelde nederdaling van dit motief (de laatste maal in de vergrooiting evenals in de inleiding van dit deel, zie blz. 231) dan klinkt terstond het konings-motief (de overmatige drie-klanken) en vier hoorns brengen met de hard-verminderde

onder-dominant 1) (de door de bassen gelijktijdig gegeven *F* noopt tot deze opvatting) de climax aan:

met hetzelfde akkoord chromatisch opstijgend klinkt het *fortissimo* in volle grimmigheid:

Nu is der gelieven opmerkzaamheid gewekt, angst overmant hen:

1) Deze klankcombinatie treedt voor het eerst op in de Madrigalen van Gesualdo Principe di Venosa:

A musical score for a three-staff system, likely representing a lute or guitar. The top staff is in treble clef, the middle staff is in middle clef, and the bottom staff is in bass clef. The music consists of a series of chords that ascend chromatically. There are 'x' marks above the notes in the top staff, indicating natural harmonics. The notation includes stems and beams connecting the notes of the chords.

uit het madrigaal *Anchor che per amarti*, het laatste in Gesualdo's 6e bundel vijfstemmige madrigalen dat in 1611 verscheen. „Was hilft es aber dem Tonsetzer, dieses Wunderthier gefangen zu haben? Es fehlt ihm das richtige Verständniss der Deutung" roept Ambros ten onrechte naar aanleiding van bovenstaanden passage uit. Naar wij zien heeft Gesualdo's harmonische waaglust hem hier geen parten gespeeld. Hij vat het „wonderdier" volkomen juist (hoewel natuurlijk onbewust) als onderdominant op, die zich regelmatig in de dominant oplost; na de generaal-pauze volgt het tonica-akkoord van A. Overigens is deze toon-verbinding niet zóó *seltsamer* *Provenienz* als Ambros meent. Ik ontmoette haar, weliswaar *zonder sept*, in een reeds in 1585 gedrukte compositie van een jong madrigalist.

agitato. tutti

Viol. I
Viol. II

Alten
Celli

p

p

p

doch het is te laat. Het onheil-motief gromt reeds in de bassen :

sff *sff*

De angst-climax moge nogmaals vertwijfeld stijgen in een reeks van machtige dominant-harmoniën, er is geen ontkomen meer: op den overmatigen es-drieklank barst de katastrofe los; een onstuitbare reeks dominant- en overmatige tonica-akkoorden volgt, een oogenblik slechts inhoudend om uit te halen tot den doodelijken slag:

7

(De zestienden-septool der violen wordt door de alten een octaaf lager medegespeeld.)

Midden in de slot-cadence afbrekend op de onderdominant wordt de plotseling intredende dood, het stukkende jonge leven markant aangeduid. De componist schreef in het laatste akkoord, de *ais* enharmonisch verwisselend, een *bes*; aldus op beminnelijke wijze zich met de uitwerking alleen te vreden stellend, en niet, gelijk menigeen na een dergelijke trouvaille, met den vinger wijzend: „zie je 't wel!” Toch is de harmonische beteekenis der *bes* hier die van een *ais*, de anticipatie der dominant-terts (leidtoon in de tonica) die gevolgd zou zijn zoo de cadence naar 's hoorders verwachting ware voltooid. Het zij hier ten overvloede nog neergeschreven:

Een dergelijke cadence-onderbreking, ook om den plotseling overvallenden dood te karakteriseeren, vindt men in een madrigaal van Palestrina 1) op volgenden tekst:

Alla riva del Tebro
 Giovinetto vidd'io, vago Pastore
 Mandar tai voci fuore:
Satiati cruda Dea
Della mia acerba et rea
 Ma dir non puote *morte*
 Ch'il duol l'ancise, ahì miserabil sorte.

De woorden: „ma dir non puote *morte*” („maar het woord *dood* kon hij niet meer zeggen, daar de smart hem doodde”) zijn op de volgende wijze muzikaal geïllustreerd:

The image shows a musical score for a madrigal. It consists of four staves. The top three staves are vocal parts, and the bottom staff is a basso continuo line. The lyrics are: "ma dir non puote mor - - - te". The music is in common time (C) and features a cadence with a suspension of the final note "te".

Het is duidelijk, de muzikale uitdrukkings-middelen zijn sedert verscherpt en verfijnd. Hier bij Palestrina geen onderbreking op de onderdominant waarin de dominant reeds haar

1) Uit zijn tweede boek Vierstemmige Madrigalen in 1586 te Venetië gedrukt. Drie complete exemplaren van dit werk zijn tot ons gekomen en worden in bibliotheken te Danzig, Wolfenbützel en Bologna bewaard. Opnieuw gedrukt is dit madrigaal in deel XXVIII van Palestrina's complete werken (Breitkopf & Härtel).

karacteristiek bestanddeel vooruit heeft gezonden (de geanticiperde ais bij Smulders), ook niet het op brusque wijze ongeëindigd laten van een deel der compositie; maar toch een halt-maken op de dominant, een verzwijgen van het tonica-akkoord, door het quart-sext-akkoord op ondubbelzinnige wijze verlangd.

Een dergelijk voorbeeld, meer dan drie eeuwen oud, kan zijn nut hebben voor wie met conservatieve wijsgeerigheid zou willen meenen dat Smulders hier te ver is gegaan.

(Slot volgt.)

OORLOGS-WEEËN

DOOR

MR. P. J. TROELSTRA.

I

Het zwakke punt in ons staatsbestuur is de defensie-kwestie. Het gaat er mede als met de ontwikkeling der industrie. In den tijd van het handwerk bloeit het klein bedrijf; met de moderne techniek doet het grootbedrijf zijn intocht en slechts in enkele takken, waar de machine op den achtergrond treedt, kan zich het klein bedrijf staande houden. Dàn beslissen in den konkurrentiestrijd niet meer de persoonlijk hoedanigheden van den ondernemer; doch de mate van zijn kapitaalbezit. De groot-ondernemer gaat op in de naamlooze vennootschap; deze in syndikaat en trust; en welhaast staan enkele, tot de tanden gewapende, kapitalistische grootmachten tegenover elkander, het afzetterrein samen verdeelend, alles dooddrukkend wat, met minder kapitaal gewapend, zich als zelfstandig producent naast hen op de wereldmarkt zou willen handhaven.

Zoo is ook de loop der ontwikkeling geweest op het terrein van den oorlog. Sedert staatsraad Von Bloch daarover zijn bekend werk schreef, staat het probleem van de handhaving der nationaliteit van kleine natiën duidelijk vóór ons. Kapitaalkracht beslist over de macht der doode, getalsterkte en moreele eigenschappen over die der levende weermiddelen, wier be teekenis bij die der doode meer op den achtergrond is geraakt. Kapitaal is noodig, om de tot steeds geweldiger vernielingskracht opgevoerde oorlogswerktuigen, in hun gestadige wisseling te kunnen bijhouden. Het nieuwe overtreft het oude steeds zoodanig aan moorddadigheid, dat men, eenmaal op defensie ingericht, „niet verantwoord is,” als men het zich niet onmiddellijk aanschafft. Nog is de laatste bestelling van dat nieuwe niet geheel uitgevoerd, of

reeds doet het nieuwere zijn intocht, dreigend met geruchten van drie- of meervoudige vernielkracht, de millioenen, voor het nieuwe besteed, illusoir te maken. En terwijl men angstig overlegt, of het niet noodig zal zijn, al weer nieuwe millioenen voor aanschaffing van het nieuwere te besteden, leest men reeds van proeven en onderzoekingen op schietterrein of in laboratoria, omtrent het nieuwste, dat al het tot heden geproduceerde als nutteloos speeltuig mijlen ver achter zich laat, doemt tot den toestand van „oud roest,” wegtrapt in de bodemlooze put van het „verouderde.”

Terwijl de kogel uit een chassapot- en zündnagel-geweer op een afstand van 800 Meter geen menschedel meer doorboorde, wordt dit nog wèl gedaan door den kogel uit een kleinkaliber-geweer op 2000 Meter afstand; ja, de Deutsche infanteriegeweren doorboren op 1800 Meter afstand een 5 cM. dikke dennenhouten plank, op 100 Meter vijf achter elkaar staande menschen... En reeds hoort men spreken van een automatisch ladend aluminium-geweer, 4 mM. kaliber, dat 78 schoten in de minuut kan doen. De vernielende kracht der moderne snelvuurkanonnen en granaten overtreft dertigmaal die van de kanonnen, welke in den Fransch-duitschen oorlog werden gebruikt. En in den zee-oorlog viert de moderne techniek zoo mogelijk nog grooter, barbaarscher, triumpfen. Daar wordt een wedren gehouden tusschen pantser en geschut, die bij elke overwinning van een van beiden de chemici of metaal-technici van Krupp c. s. tot nieuwe uitvindingen aanzet, die straks met nóg moordender geschut, of nòch steviger pantser de strijdbare volkeren nieuwe schatting ten bate van den Kanonnenkoning opleggen. Ofwel de torpedo's, die op 400 Meter afstand een pantserschip van 14.000 ton en 10 miljoen of meer kosten kunnen vernielen, worden in verschrikking overtroffen door onderzeesche torpedo's of mijnen, die in één minuut honderden menschen, met het door hen bewoonde zee-kasteel in de lucht laten vliegen. En nog davert de lucht van deze ontploffingen en trilt de menschheid van schrik over de barbaarschheid harer moderne beschaving, of reeds verluidd het, dat men bezig is, dynamiet-kanonnen te vervaardigen, waarmede daar straks de methode van „het anarchisme van de daad” door „christelijke” regeeringen in massa zal worden toegepast.

Zoo zijn de moderne natiën tot dien toestand gekomen, dien de Czaar in zijne „Vredesboodschap” — o hoon, na al wat er daarna gebeurd is! — aldus heeft gekenschetst:

„De financiële lasten, die voortdurend stijgen, verlammen de algemeene welvaart tot in den wortel.

De verstandelijke en fysieke krachten der volkeren, arbeid en kapitaal, worden grootendeels afgeleid van hun natuurlijke bestemming en op onproductieve wijze verbruikt.

Honderden miljoenen worden gebruikt om verschrikkelijke vernielingswerktuigen te vervaardigen, die, vandaag beschouwd als het laatste woord dat de wetenschap gesproken heeft, morgen zijn bestemd om alle waarde te verliezen tengevolge van eenige nieuwe ontdekking op dit gebied.

De nationale beschaving, het economisch stelsel van voortbrenging der rijkdommen worden ondermijnd, verlamd of bedorven in hunne ontwikkeling.

En naarmate de bewapening van elke mogendheid aangroeit, beantwoordt zij minder en minder aan het doel, dat de regeeringen zich hadden voorgesteld.

De economische krisissen, die grootendeels moeten worden geweten aan het stelsel van bewapening tot het uiterste en aan het voortdurend gevaar, dat in deze ophooping van het oorlogsmateriaal is gelegen, vervormen den vrede onzer dagen in een verpletterenden last, dien de volkeren steeds minder kunnen dragen.

Het schijnt dus duidelijk, dat, indien deze toestand voortduurt, hij noodwendig zou moeten leiden tot die ramp, die men wil vermijden en welks verschrikkingen reeds bij voorbaat iedere menschelijke gedachte doen beven.”

Drukt de voortdurende „gewapende vrede” onder zulke omstandigheden de groote natiën minstens even zwaar als vroeger nu en dan een oorlog — voor een volk als het onze is de toestand nog drukkender. In cijfers openbaart hij zich aldus, dat Oorlog en Marine de laatste twintig jaren (1885 tot 1905) bijna 740 miljoen gulden hebben verslonden. Hoe de druk toeneemt blijkt uit het volgende staatje, dat de kosten per vijf-jaarlijksche termijnen aangeeft:

JAREN.	MARINE.	OORLOG.	TOTAAL.
1885—1890	59.271.935	100.942.969	160.214.704
1890—1895	70.328.036	108.557.775	178.885.811
1895—1900	77.689.428	114.369.019	192.058.447
1900—1905	82.923.204	125.642.651	208.565.855
1885—1905	290.212.603	449.512.414	739.725.017

Van de gezamenlijke staatsinkomsten ten bedrage van f 2.811.444.696 is in die jaren dus 26.3 procent aan militaire uitgaven weggegaan. Neemt men alleen die inkomsten, die uit belastingen bestaan, dan is daarvan cirka 30 procent aan militarisme besteed — behalve de rente van dat deel onzer Nationale Schuld, dat gediend heeft voor ons defensiewezen.

Er zijn verschillende redenen, waarom deze last ons volk zwaarder moet drukken dan — ook bij betrekkelijk gelijke of zelfs eenigzins grootere zwaarte — groote natiën.

De voornaamste is: dat voor een groot volk het eigenlijke doel van het militarisme, de oorlog, een realiteit is, die elk oogenblik kan opdoemen uit de groote internationale politiek, waarin die volkeren de hoofdrol spelen, terwijl hij voor een klein volk, dat in die politiek niet meetelt, hoogstens als een onwezenlijke mogelijkheid in de lucht hangt. Verder: dat een groot volk beschikt over genoeg kapitaal en manschappen, om met gewone kans op succes een oorlog aan te gaan, terwijl in een klein volk als het onze bij burger en militair het besef leeft, dat bij een oorlog, waarin het eventueel zou gewikkeld worden, niet zijn eigen militaire weerkracht, doch de verhouding tusschen de groote mogendheden zou beslissen. Bovendien zijn, uit den aard der zaak, de groote natiën, die leidende, drijvende krachten der wereldhistorie, vrij algemeen sinds korter of langer lijd in een oorlog gewikkeld geweest, die nog versch leeft in de nationale herinnering, terwijl de laatste, weinig roemvolle oorlog, waarbij onze nationale gevoelens in het spel kwamen, een zeventig jaar achter ons ligt.

Over deze punten een kort woord.

Kracht geeft verantwoordelijkheid; het besef, „dat tot het onmogelijke niemand gehouden is,” geeft niet slechts den zwakke het recht, maar legt hem zelfs den plicht op, zich slechts tot binnen zekere grenzen in te spannen, eigen verantwoordelijkheid niet te ver te trekken. De verantwoordelijkheid voor den internationalen politieken toestand wordt door alle volkeren mede gedragen; maar voor kleine volkeren bestaat zij meer in het dulden en laten, voor de groote meer in het leiden en doen. Toen de Deutsche sociaaldemokraten, die geen verstandig mensch van chauvinisme of militaristische overspanning verdenken zal, op de internationale kongressen van

Brussel en Zürich zich tegen de militaire werkstaking uitspraken, was een hunner voornaamste overwegingen deze, dat een ongewapend Duitsch proletariaat de grenzen van West-Europa zou openen voor een eventueelen inval van het reactionaire Rusland en daarmee de vrijheid en beschaving, die wij ons hier hebben veroverd, op het spel zou zetten.

Een sterk volk, dat zóó groote goederen heeft te bewaken, zal met meer lust en idealisme de wapens — en alle andere lasten van het militarisme — dragen, dan een, waaraan een zoo groote taak niet is noch kan worden opgelegd.

Maar ook het nationale eigenbelang kan een volk den weg der wereldpolitiek opdrijven en het daardoor meer geschikt maken, om zwaardere militaire lasten te torschen. De drijfkracht der tegenwoordige internationale politiek is het imperialisme. Het „Greater Britain” wordt door het streven naar een grooter Deutschland geflankeerd; naar wereldrijken streven Rusland en Japan en Amerika. Nationale politiek wordt internationaal; het kapitaal van elke groote natie pantsert haar vuist en drijft haar den agressieven weg op over de gansche wereld.

Heden is het Oost-Azië, morgen Marocco, dat de brandstof der internationale concurrentie kan doen ontvlammen; steeds staat de oorlog dreigend voor de deur — ja, de gewapende vrede zelf heeft het kleed van den oorlog aangetrokken.

Het behoeft geen betoog, dat een volk in zulk een positie den oorlog eerder zal beschouwen als een realiteit, waarmede rekening moet worden gehouden, dan wanneer het in de internationale concurrentie niet betrokken en, wat het imperialisme betreft, met zijn overzeesch bezit reeds meer dan verlegen is. Ons leger over zee, evenals onze vestingen en vloot aldaar absoluut niet in staat, om een groote mogendheid het hoofd te bieden, leert altans in de expedities tegen de inlanders den krijg kennen. Maar ons leger hier in Europa laboreert zeer sterk aan het besef, dat al wat het doet eigenlijk spel en schijn is, omdat er geen uitzicht is, dat het ooit in een wezenlijken oorlog onze onafhankelijkheid zal handhaven.

De malaise, die dientengevolge in ons leger heerscht, wordt in *de Militaire Gids* 1) aldus geschetst:

1) De ontstemming in het leger, 22e jaargang, 10e afl., blz. 562—563.

„De oorzaak is de langdurige vrede-toestand. Wij bereiden ons voor eene zaak die we niet kennen; we trachten in het leger de ware krijgstucht aan te wakkeren, zonder eigenlijk recht te weten wat krijg is en dus ook zonder het juiste besef van den tucht welke hij vordert. We spreken van moed tot onze minderen, maar met diep in de ziel de onzekerheid hoe wij zelf geplaatst voor dat vreemde: het gevaar — vreemd vooral omdat we uit ons vredesberoep nauwlettend alles wat gevaarlijk zou kunnen zijn behooren te weren — ons zullen gedragen.

Wie onzer — met een weinig verbeelding geplaagd — heeft zich niet ongelukkig gevoeld toen hij — bij 't blazen van 't signaal voor den stormaanval — zijn sabel moest trekken en een dapper hoerah aanheffend, zijn manschappen den weg moet leiden ter overwinning?

Ach, het rustige duintje vóór ons bleef rustig.

De vijand — onze vrienden van straks — vuurde zoo ongevaarlijk met losse patronen; we mochten zelfs niet dichter komen dan veertig meter, de stoot des gevaars.

O, dat men *die* schande bespaarde van dat zielloos hoerah; want voor hem die kent — door studie of ervaring — den hoogen ernst van den werkelijken strijd is dit nabootsen kinderspel en ontwijding. Inwijding nimmer.

En dit is juist wat knaagt aan onze ziel: het besef dat inwijding onmogelijk is. We kunnen aan onze soldaten alles leeren wat tot de techniek van het vak behoort, doch zijn psyche te vormen naar eisch van den strijd is onmogelijk.

Wat daarvoor noodig is wordt slechts geopenbaard *in* den strijd.”

De redakteurs van *de Militaire Gids* en hunne geestverwanten onder de militairen verwachtten, dat dit „gemis aan krijgservaring” ons leger niet langer zal plagen, zoodra men maar niet meer tracht, door kunstmiddeltjes als 't genoemde „onze aanstaande krijgers de krijgersziel te schenken”. Het is zeker, dat het ontbreken van elke aanwijzing op een oorlog dat oorlogjespelen des te dwazer maakt. Ook, dat de diepgaande verbittering in het leger veel zal verminderen, als de misstanden, waartegen de „nieuwe richting” zoo moedig en eerlijk den strijd heeft aangeboden, door den overgang tot een volksleger zijn verdwenen. Maar dat daarmee de psychische voorwaarden zouden zijn geschapen, èn voor een volksgeest, die met lust geld en goed en mannen offert aan onze landsverdediging, — èn voor een leger dat met heilige bezieling zich voorbereidt tot die taak — ik geloof het niet. De *Militaire Gids* spreekt van onze soldaten als „aanstaande krijgers.” Maar dat *is* het juist: niemand gelooft hier aan een aanstaanden krijg en daarom zal het besef, dat men zijn moeite en kostelijken tijd verspilt aan iets onwezenlijks, ook bij een andere

inrichting van ons defensiewezen verlamvend werken. Alleen voor zoover de opleiding tot de landsverdediging tevens de algemeene lichamelijke oefening bevordert en aan den zin voor sport beantwoordt, zal zij kans hebben op populariteit. Al wat haar doet zweemen naar „soldaatje-spelen” zal hare populariteit schaden.

Dit is te meer het geval, omdat ons volk niet geloofst aan de *mogelijkheid*, om in geval van nood onze nationale onafhankelijkheid „met het zwaard” te handhaven. Ik geloof niet, dat er ééne partij in ons land is, die ernstig meent, dat ons onze nationale zelfstandigheid niets behoeft waard te zijn. Een inlijving, zij het ook slechts militaire, bij Duitschland zou, ik ben er zeker van, in alle kringen, ook, ja *vooral ook* de meest „vaderlandslooze”, op sterk verzet stuiten. Het Pruisische régime is vijandig aan ons innerlijk wezen; er is zoo iets als een „volksaard”, uit eeuwenlange sociale toestanden van ons, aan vrije beweging gewend handelsvolk, opgegroeid, een traditie van vrijheid, die aan onze beste behoeften beantwoordt en die ons ongeschikt maakt, Duitschers te zijn. Het slechtst zouden wel onze minst „patriotische” medeburgers, de sociaaldemocraten, daarbij aarden, getuige de gevangenisstatistiek, die elk jaar door den Parteivorstand wordt gepubliceerd. Wij kunnen ons het best ontwikkelen in de lijn en op den grondslag onzer eigen historie, die ons de aanknoopingspunten aanbiedt voor de sociale, politieke, letterkundige en artistieke ontwikkeling van het heden. Wij bezitten nog steeds dat deltagebied van Maas en Rijn, dat ons stempelt tot een volk van handel en verkeer, op een vrijhandelspolitiek aangewezen, ook al zou geen enkele natie meer zonder protektionisme zijn; die koloniën, die aan ons kapitalisme een eigenaardig karakter, aan den klassenstrijd ten onzent een bijzonder cachet geven; die daarmede samenhangende ideologische gesteldheid, die aan de theologie bij ons een zoo groote rol heeft toebedeeld en zich ook in anderen vorm in litteratuur en politiek openbaart; dat pachtstelsel, dat voor onze agrarische verhoudingen geheel andere eischen stelt, dan bijv. het Deutsche Agrarierthum met zijn groot-eigen-landbouwbedrijf, enz. Op dezen bodem zijn de klassen opgegroeid, die onze historie hebben gemaakt en is een nieuwe klasse in opkomst gekomen, met

eigen nationale correcties, aangebracht aan het internationale streven van het proletariaat, die niet kunnen worden verwaarloosd, zonder den natuurlijke groei dier klasse te belemmeren. Wij kunnen de kopie zijn van niemand; wij moeten, ook waar wij het internationale groei-proces der maatschappij meemaken, ons zelf kunnen zijn. Een kleurloos kosmopolitisme, dat „geen grenzen kent”, een burgerlijke utopie, kan slechts met verwaarloozing der historische methode worden gehuldigd. In de toekomst-illusiën der meest onpatriottische stroomingen in het Europeesche volksleven is, in plaats van de afschaffing der natiën, o. a. de herleving van met geweld opgeheven natiën als Polen en Finland, begrepen. Een volkeren-federatie, niet de versmelting der volkeren tot een kleurlooze „menschheid”, ziedaar waarheen de geschiedenis ons leidt.

De vraag is dus voor ons Nederlanders niet, of wij onze nationale zelfstandigheid *willen* behouden. Zij is, of wij het *kunnen* en zoo ja, op welke wijze.

Die vraag nu kan moeilijk anders dan ontkennend beantwoordt worden. Wij hebben nòch het geld, nòch de manschappen, om een groote mogendheid, die het op onze onafhankelijkheid heeft gemunt, te weren. Wat *Het Vaderland* eenmaal daarover schreef 1), dat het voor kleine natiën nu eenmaal onmogelijk is, zich met groote mogendheden te meten, drukt wel de algemeene opinie uit. „Welk een strijdbare macht zij weten op te leiden, een leger op de been te brengen, dat in getalsterkte tegen dat van een groote natie ook maar eenigszins zou opgewassen zijn, is een volslagen onmogelijkheid, en een vloot van slagschepen samen te stellen, die het met de zeekasteelen van een der groote mogendheden zou kunnen opnemen, gaat haar financieele en persoonlijke krachten ver te boven.” Wie zou deze nuchtere waarheid durven ontkennen, vooral als hij de 200.000 man, die Nederland, als de landweer klaar is, is oorlogstijd op de been kan brengen, vergelijkt met de 3.600.000 van Duitschland — dat, naar dr. Kuyper eens beweerde, in de buurt van onze grenzen een macht van

1) *Het Vaderland*, 1—3 Jan. 1898, De internationale positie van kleine mogendheden.

12.000 man cavallerie bijeen heeft die onze mobilisatie grootendeels zou kunnen beletten — of onze „grooten” pantserschepen van 5000 ton, die ruim $4\frac{1}{2}$ miljoen kosten en waarover wij jaren moeten knoeien voor ze klaar zijn, met de zeekasteelen der grooten staten, die 14000 ton en meer groot zijn en vaak evenveel miljoenen kosten, als wij voor onze gansche vloot per jaar besteden?

Als ik, in het vervolg van dit opstel, enkele onderdeelen van dat defensiewezen wat nader beschouw en de vaak zoo tegenstrijdige verklaringen van Ministers van Oorlog en van Marine en door militaire deskundigen omtrent de beteekenis van verschillende deelen onzer weermacht afgelegd, zal het nader blijken, waarom in ons volk terecht het besef leeft, dat wij tegenover elke groote Mogendheid, die een ernstigen aanval op onze onafhankelijkheid zou doen, machteloos zouden staan.

Dat dit besef, dat de militieplichtigen medenemen uit de maatschappij naar de kazerne, waar het trouwens door de overgrooten meerderheid van het kader volkomen wordt gedeeld, een zeer deprimeerenden invloed op onze manschappen moet hebben, ligt voor de hand. Het versterkt de onwezenlijkheid, het karakter van „poppenkasterij”, van alles, wat tot dat defensiestelsel behoort. Het stelt alle tirades, bij plechtige gelegenheden over de bescherming van onzen „vaderlandschen grond” ten beste gegeven, in het licht van valsche geestdrift. Het is de vloek van ons gansche militaire wezen.

En nu zijn er, die meenen, dat een staat, die zich niet meer met geweld kan handhaven, daarmede bewijst, uitgeleefd, historisch veroordeeld te zijn. Het sterkst drukt zich in dien geest wel Von Treitschke uit, die de kern der soevereiniteit juridisch vindt in de bevoegdheid van den staat, zijn eigen hoogheidsrechten zelf te bepalen en politisch in „het recht der wapenen.” „De staat moet zooveel materiele kracht bezitten, dat hij de onafhankelijkheid, die op het papier staat, met de wapenen kan handhaven.” „Grooten veranderingen in het krijgswezen hebben een massa staten vernietigd; omdat tegenwoordig een leger van 20.000 hoogstens als een zwak armeekorps kan beschouwd worden, daarom hebben de kleine staten van Middeneuropa zich op den duur niet meer kunnen hand-

haven" 1). Hij konstateert dan ook, dat de gansche ontwikkeling onzer statenmaatschappij de strekking heeft, staten van den tweeden rang op den achtergrond te dringen.

Des te meer belang heeft zijne meening, dat er intusschen ook staten zijn, die zich niet positief, door hun eigen kracht, handhaven; doch negatief, door de verhoudingen van het Europeesch evenwicht. „Dat is duidelijk bij Zwitserland, bij België en Holland; zij worden door de internationale machtsverhoudingen in stand gehouden. Dit fundament is echter zeer vast; zoolang de tegenwoordige statenmaatschappij niet in zijn wezen verandert, kan Zwitserland op een langdurig bestaan rekenen." 2)

Wij verkeeren werkelijk in het gelukkige geval, dat de toenemende imperialistische politiek der groote mogendheden, die vooral tusschen Engeland en Duitschland de tegenstellingen verscherpt, onze zelfstandige positie eerder versterkt dan verzwakt. Zeer zeker gevoelt Duitschland, juist om zijne van het imperialisme onafscheidelijke „Flottenpolitiek" te kunnen bot vieren en zich tot een zeemacht van den eersten rang op te werken, steeds meer het gemis van de noodige zeehavens en een toenemenden aandrang, om zijn kuststreek, des noods door een maritiem en militair „verbond" met ons land, te „verdubbelen"; maar juist de reden van dat wassend verlangen, verhooging zijner macht tegenover Engeland, doet aan de overzijde van het Kanaal de noodzakelijkheid toenemen, om zoodanig beslag leggen op onze vrijheid van bezit en beweging in geen geval toe te staan. Ook Frankrijk zou die enorme versterking van Duitschlands strategische en economische positie niet kunnen laten geworden.

De handhaving onzer onafhankelijkheid is dus een onderwerp van inter-Europeesch belang, die bij een eventueel konflikt — niet tusschen Duitschland en *ons*, doch tusschen Duitschland en die andere groote mogendheden — niet door *onze* wapenen kan en behoeft te worden bevochten; doch door de wapenen van Engeland en Frankrijk.

De beteekenis van ons leger en onze vloot voor de hand-

1) Von Treitschke, Politik, I, blz. 39, 41.

2) T. a. p. blz. 42.

having onzer onafhankelijkheid treedt bij deze overwegingen geheel op den achtergrond. Zij, die desniettemin op handhaving en versterking onzer weermacht aandringen, doen dit om twee redenen. De eerste is, dat wij alleen dan kans hebben, bij aanranding onzer onafhankelijkheid, op den steun eener groote mogendheid, indien wij ons eenigen tijd met eigen strijdmacht hebben verdedigd. De geschiedenis van den Zuid-afrikaanschen oorlog toont voldoende aan, dat dergelijke, aan de burgerlijke ethiek ontleende redeneeringen, in de internationale politiek geen waarde hebben. De vrees der groote mogendheden, om de gewapende vrede te verbreken, kan alleen door sterkere motieven, aan hun belang ontleend, worden gebroken. Als zij reden hebben, het status quo te verbreken, zou Nederland misschien als voorwerp van strijd kunnen dienen; dat zij echter ter wille der braafheid van Neerlands zonen, dat status quo zouden verbreken, is ondenkbaar. Als Duitschland ons mocht aanvallen, zal Engeland niet den nederlaag onzer troepen afwachten, alvorens zijn vloot op onze kust te doen landen. Tenzij beide mogendheden, in overleg met de andere, het over onze verdeling eens mochten zijn geworden — in welk geval wij gerust ons testament kunnen maken.

De tweede reden is, dat wij „een leger moeten scheppen en onderhouden”, zooals de heer Eland het enkele jaren geleden uitdrukte, „van zoodanige sterkte en geoefendheid, dat wij in staat zijn de verplichtingen na te komen, welke ons bij een Europeeschen oorlog kunnen opgelegd worden als neutrale Staat.” Zoodanig leger te scheppen, noemde deze Minister van Oorlog „het eerste gedeelte niet alleen, maar ook verreweg het belangrijkste gedeelte van zijn program”. Beschikken wij daarover, dan, zoo meende hij, zal Nederland in negen van de tien gevallen buiten de oorlogen kunnen blijven. Het tiende geval zou dan zijn: dat onze maatregelen bij het doen eerbiedigen van onze neutraliteit ons in konflikt brengen met een der strijdvoerende partijen, of dat een vreemde mogendheid een eisch stelt, dien wij niet kunnen inwilligen, zonder onze waardigheid of onafhankelijkheid prijs te geven. In dat geval moeten wij tegen een overmachtigen vijand zien tijd te winnen, zoowel om de stelling Amsterdam in gereedheid te brengen, als om af te wachten, of er geene veranderingen in

de Europeesche politiek ontstaan, die ons van nut kunnen zijn.

Ik haal deze beschouwingen aan, omdat ze mijn gebrek aan vertrouwen in ons weerstelsel volkomen bevestigen. Hoogstens kunnen zij ertoe leiden, dat wij de taak der „handhaving onzer neutraliteit” eens wat nader onder de oogen zien. Maar dan blijkt het, dat ons tegenwoordig defensiewezen juist niet daarop is ingericht. In die streken van ons land, waar bij een Europeeschen oorlog landing of overtocht van vreemde troepen kan worden verwacht, zal juist elke strijd van onzentwege in het open veld moeten plaats vinden, terwijl de heer Eland herhaaldelijk uitdrukkelijk heeft verklaard, dat wij juist voor dien strijd het slechtst zijn berekend. Onze landsverdediging berust op een geconcentreerd vestingstelsel; in geval van oorlog is van onze geheele legermacht omstreeks 64.000 man voor het veldleger beschikbaar gesteld, nog niet een derde onzer troepen en het behoeft geen betoog, dat deze niet *alle* naar het bedreigde punt kunnen worden gestuurd, daar hun eigenlijk doel is, het naderen der stelling Amsterdam door den vijand zoo lang mogelijk te beletten.

Waar blijft, zoo mag men vragen, in dit stelsel de handhaving onzer neutraliteit als hoofddoel van ons defensiewezen?

Handhaving der neutraliteit beteekent: troepen van vreemde oorlogvoerende mogendheden buiten ons gebied te houden. Dit is dus een taak, die aan de grenzen moet worden verricht. Maar sinds lange jaren hebben wij juist, door de eischen der moderne oorlogstechniek gedwongen, van eene krachtdadige verdediging onzer grensplaatsen afgezien en alle kracht geconcentreerd op de stelling Amsterdam. Ziehier een tegenstrijdigheid, die op zich zelf reeds aantoon, dat onze leidende mannen zelve niet gelooven aan de mogelijkheid, om, waar noodig, ter handhaving onzer neutraliteit met succes op te treden.

Intusschen is dit een onderwerp van internationale verplichting. Niet wij alleen hebben daarover mede te spreken; maar ook de groote mogendheden, die het recht hebben, van ons te eischen, dat wij ons niet reeds bij voorbaat verklaren tot den bondgenoot van *le premier venu*, die bij een Europeeschen oorlog zijn vijand van uit ons gebied zou willen bestoken. Hier staat voor ons volk de groote hinderpaal voor de ontwapen-

ning. Maar niemand weet, wat en hoeveel er van ons voor dit doel kan worden gevegd. Een verstandige en eerlijke politiek zou meebrengen, dat wij, eenerzijds onze onmacht ter verdediging onzer onafhankelijkheid erkennend, anderzijds ons bereid verklaren, om binnen de grenzen van het mogelijke voor onze neutraliteit te waken, en met de betrokken mogendheden omtrent hetgeen te dier zake van ons kan gevorderd worden, tot overeenstemming trachten te geraken.

Tot heden hangt hieromtrent alles in de lucht. Een stelsel-
loosheid, die zich eveneens wreekt aan ons gansche defensie-
wezen en niet minder dan de eerstgenoemde oorzaken
medewerkt tot de malaise, die in ons volk, in de Kamer en
bij leger en vloot zelf heerscht.

(Wordt vervolgd.)

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

DR. A. KUYPER

De menschen strijden met elkander en als zij zijn voorbijgegaan komt de nakomeling en zegt dat zij zooveel met elkaar gemeen hadden en dat zij in hun weerstrijd eigenlijk hetzelfde hebben bestreefd. Groen en Thorbecke, Van Houten en Kuiper, en allen die tusschen en om hen waren, wat hebben zij de scheidingslijnen scherp getrokken, wat hebben zij zich schrap gesteld, en triomfantelijk uitgeroepen: zie hier, zoo ge ooit een zaagt, één die niets met u gemeen heeft, uw tegenpartij, uw vijand tot op den dood! — En dan komen wij, de tijdgenooten van maar één geslacht later, en zeggen: ziedaar de lieden die allen, allen, herleving van de zeventiende eeuw bedoeld hebben, en die allen zijn van hun stuk geraakt toen er zich een ontwikkeling opdeed die in de zeventiende eeuw niet kon worden voorzien. Hun vijandschap ligt daarin dat zij elk een andere opvatting van de zeventiende eeuw hebben. Stel hen tegenover de twintigste, en ge zult zien dat zij vrienden zijn.

* * *

Toen Dr. Kuiper in 1874 zijn lezing uitgaf: *Het Calvinisme Oorsprong en Waarborg onzer Constitutioneele Vrijheden*, toen plaatste hij vóór den aanhef de mededeeling, dat hij de stelling, in dat geschrift vervat, „eerlang, breeder opgezet en vollediger toegelicht, aan de critiek onzer geschiedkenners en staatslieden te onderwerpen” dacht. Onze geschiedkenners en staatslieden zullen, meen ik, gemeesmuild hebben, en wat hun

betrof, de noodzakelijkheid van zulk een herhaling niet hebben ingezien. Immers, de bedoeling van den schrijver was overduidelijk: al wat hier en elders Reformatie en Humanisme tezamen hadden tot stand gebracht, schreef hij uitsluitend aan de Reformatie toe, terwijl dan daarenboven die Reformatie door hem in haar strengste verstelseling, in het Calvinisme, begrepen werd. Voor ieder die de geschiedenis, ook maar weinig, kende, kon de vraag of dit rechtmatig was, zelfs geen vraag zijn die in ernst te stellen viel; — al zou hij met belangstelling kennismaken van al wat een zoo overtuigd man als Dr. Kuyper bij zijn onderzoek had aangetroffen. En de staatslieden? Wel, voor hen was Dr. Kuyper van juist zooveel beteekenis als hij aanhangers of bondgenooten winnen kon.

* * *

Hoe is het mogelijk — vraagt men zich — dat iemand die een zoo-klaarblijkelijk-onjuiste stelling uitspreekt, en haar levenslang verdedigt, ten slotte niet enkel zijn landgenooten dwingt tot luisteren, maar naarmate hij aan aanhang wint, hen noodzaakt tot tegenspreken, zoodat, als hij eindelijk in het bezit van een zeer wezenlijke macht over hen geraakt is, het een oogenblik schijnen kan alsof er, voor het heele land, niets belangrijkers te doen is dan het loochenen van wat ieder al lang wist dat een onwaarheid was?

Hoe is dat mogelijk? —

Het antwoord is: doordat die klaarblijkelijk-onjuiste stelling een *halve waarheid* was, en, mede gedurende de werkzaamheid van Dr. Kuyper, de *miskende* helft.

* * *

Het is de fout geweest van de dus-genoemde Liberalen dat zij al gauw voor verschillende schakeeringen van het volksleven geen oog hadden. Parlementair stelsel, neutraal onderwijs en een schaars-gegunde Oranje-roes waren de magere soep en het nagerecht waarmee van staatswege de Natie gespijzigd werd. Wanneer tegen hun bestuur een partij zich verzetten zou, dan kon ze dat door de meer bijzondere en gemoedelijke

behoefden van het volk te doen opkomen tegen hun verstandelijkheid en algemeenheid.

Maar dit kon niet met kans op welslagen, voor uit zichzelf het Liberalisme aan kracht verloor.

Als de waarheid van een toestand, van een leven, ook van een volksleven, moet worden saamgevat, dan is hij die dat in waarheid doet, zich bewust van een méér-zijdigheid. Hij weet dat het leven verschillende kanten heeft, hij is er op bedacht aan elk van die kanten zijn recht te laten, — hij weet alleen, en dit kan hij niet vermijden, dat als het op een eindelijk saamvatten aankomt het overwicht naar deze of naar gene zijde zal gelegd worden door zijn eigen natuur. Thorbecke en Groen van Prinsterer konden vrienden zijn en beiden konden niets anders bedoelen dan een nationale staatsinrichting en wetgeving, die met de christelijke zoowel als de humanistische zijde van ons volksleven rekening hield, — maar toen Thorbecke de wet stelde legde hij den nadruk op het humanistische en vervreemde van zich Groen van Prinsterer die het op het christelijke zou hebben gedaan. Dat Thorbecke, en niet Groen, de wet stelde, was evenwel geen toevalligheid. Het bewees dat van zijne, en niet van Groen's soort, de kracht van het toenmalige leven was. Het bewees dat in den samengroei van humanistische en reformatorische werkingen, in het volk als geheel genomen, het humanistische de leiding had.

Men zou zich zeer vergissen als men meende — hoewel het er dikwijls al den schijn van had — dat Groen en wie na hem kwamen het humanistische wilden verslaan door het reformatorische: zij hebben enkel bedoeld dat het reformatorische de leiding kreeg.

Groen was een bewonderaar van Plato, zoozeer zelfs dat diens schoonheid van stijl nu en dan in den zijnen doorklinkt, en hij zag zijn christelijke beginselen wel eens op de wijs waarop Plato de zijne zag: als van eeuwigheid bestaande wezenheden, met het Hoogste Wezen in onafscheidelijk verband. Mochten stijl en zienswijs alleen den vorm betreffen, — hij wist óók wel dat de vorm de eene zijde van alle leven is, en dat dus *zijn* leven, naar de eene zijde christelijk, naar de andere als humanistisch verscheen. Maar op het christelijke legde hij den nadruk.

Naturen als de zijne hebben tegenover het leven een zeker wantrouwen. Hij hoorde tot de edelste en voornaamste Nederlanders — naar den geest, meen ik — die toentertijd geleefd hebben. Ik zag eens een jeugdportret van hem, en het trof me dat als men aan de afbeeldingen van geniale europeesche jongelieden uit dien vrijheidstijd die het eerste derde van de negentiende eeuw was, een nederlandsche zou wenschen toe te voegen, deze daartoe dienen kon. Maar de haagsche jonkman, die in 1830 te Brussel de keus kreeg tusschen de kreten van de oproerlingen en het geloof tot bekeering dat de verkondiger van het zwitsersch Réveil, Merle d'Aubigné hem predikte -- deze naar vrijheid dorstende en voor schoonheid begeesterde had in den adel en de voornaamheid van zijn wezen een element van wantrouwen tegen . . . God. Het woord ontsnapt me, want ik zie niet als hij het Leven in zijn verledene Verbeelding, en de naam die het besef van dat Leven opsluit in een schepping die geworden is, is de mijne niet. Maar hijzelf zou het zoo hebben gezegd. Wantrouwen tegen God, die ook in den vrijheidsdrang van de groveren, ook in de ongerechtigheden van de wording, ook in alle onklare Heden zich uitspreekt, en niet enkel in de Overlevering wordt gekend. „Alle godsdienst is traditioneel” schreef hij, en de gedachte dat zijn God, dat een levende God, zich altoos opnieuw zou openbaren, die gedachte is niet bij hem opgekomen. Het Christendom de eenige godsdienst, en al wat goed was in andere godsdiensten of stelsels daaraan verwant of eruit overgenomen. De Reformatie de herstelling van het ware, het Evangelische christendom, en alle verdere christelijke ontwikkeling als onbelangrijk of tegen-christelijk afgesneden. De belijdenisschriften van zijn Kerk de eenig-ware saamvatting van het Reformatorische, en — in de Kerk tenminste — daaraan vastgehouden. Zien we in deze geheele opeenvolging niet het wantrouwen van den mensch, die alleen nog maar logisch in het handhaven van het oude zijn durft, maar alle nieuwe leven vreest? — Toch is er een tijd in den groei van welk leven ook, dat de waarheid van dat leven in de afteekening door het vreesachtig verstand gebannen ligt. Het wil zeggen dat in Groen het nederlandsch christendom *intellectueel* werd, en als zoodanig zijn meeste werking deed.

Dat het die deed is ontwijfelbaar. Dat het nederig en sterk maakte, geduldig en rusteloos, — ik geloof dat Groens leven het bewezen heeft. Ik geloof ook dat het, eenmaal op schrift gebracht, een wapen geweest is voor een heel volkje van Christenen.

Er *was* namelijk, sinds het eerste eeuw-kwartaal, in Nederland een herleving, ook van *gemoedelijk* christendom. Gedeeltelijk door het Réveil, maar ook een vaderlandsch. In de eerste plaats een gehechtheid, een aanhankelijkheid, een welberaden vasthouden ook, aan de geloofsleer, in groepen en bij eenlingen die, door het land verspreid, de voeling met elkander verloren hadden, en schuchter waren temidden van het heerschend rationalisme, maar die opleefden en verademden waar stoutmoediger belijders de atmosfeer in tocht brachten. En zulke ontbraken niet zoodra het hart weer spreken ging. Het hart is altijd de bron en de scheppingsmacht. Het Leven zelf spreekt er door en het brengt uit nieuwe liefde nieuwe vormen van leven voort, of vernieuwde, in een nieuw licht beminde oude. De scheppings-drang naar deze laatste was evenals die naar de eerste op nieuw gaande geraakt in Europa. En ook hier. Gemeenschap met zijn oorsprong — God —, liefhebbende gemeenschap daarmede in zijn menschgeworden Liefdewezen — Jezus —, het gevoel dat altoos en eens-voor-al de eeuwige Liefde in den mensch gekruisigd is en de zekerheid dat wie dit voelt en die gekruisigde liefde in zich weet voorgoed verlost is van de ellende en de onmacht die zijn mensch-zijn eigen is: — dat was de inhoud en de uiting van een leven dat in verzet kwam tegen het geloof aan rede en menschelijke volmaakbaarheid, en de angsten en verrukkingen waardoor dat leven zich aankondigde en ontwikkelde werden ook door Nederlanders weer gevoeld. Om geen andere namen te noemen dan de zeer bekende: de altijd uit het gevoel levende Bilderdijk had in *dit* verzet ten slotte zijn houding tegen den Geest der Eeuw gevonden, en had reeds in 1815 te Amsterdam zijn kring van oefenende vrienden; — Da Costa, die enkele jaren later tegen dien Geest der Eeuw zijn *Bezwaren* schreef, mocht voortaan terecht als de ziel van de religieuze herleving worden aangemerkt. De engelsch-methodistische strooming, naar Genève en vandaar als Réveil

heel Europa doorgeleid, vereenigde zich bij ons met de nationale. Calvijn en Dordt werden opnieuw de brandende namen, in den spiegel van den tijd opgevangen uit het verleden en teruggeworpen op het scherm van toekomstige verwachtingen. Een vaderlandsch religieus leven, in voeling met het europeesche, ging zich in weerstrijd bevinden, niet enkel met de lauwe en leege rede-vereering, maar ook met een anderen scheppingsdrang. Een andere, even vaderlandsche, en even europeesche scheppingsdrang was de humanistische. Was van den eenen de religie — in haar wezen innerlijke gemeenschap met het Eeuwige — de hoofdzaak, — voor dien tweeden waren het poëzie en kunst, wijsbegeerte en wetenschap: al wat dat Eeuwige in zinlijke verschijning toont en verklaart. Ook deze was vaderlandsch, ook deze werd gesterkt door eerst engelsche, daarna andere buitenlandsche invloeden; ook deze vond haar ideaal in de Republiek van de Zeven Provinciën. Voor zoover het staats-leven betrof vonden beiden in de constitutioneele Monarchie die Republiek niet onwaardig voortgezet, wenschten ten minste niet er tegen op te komen. Het sprak vanzelf dat de strijd van de Protestantsche tegen de humanistische richting eerst met kans op welslagen gevoerd kon worden, toen de laatste, na te hebben gezegevierd, verslappen of verstarren ging. Deze eindelijke strijd is door Dr. Kuiper gevoerd.

* * *

Dr. Kuiper onderscheidde zich van Groen door een grootere neiging voor het zinlijke. Waren voor dezen de op zichzelf levende beginselen de hoofdzaak en bijna het eenige, gene beminde hun inwerking op en hun herschepping door den individu. Kon daarom deze, ondanks alle moeite, er niet in slagen den gemeenen man te bewegen, gene deed het, ja maakte het winnen en vasthouden van dien bondgenoot tot zijn welhaast eenig doel. Doende wat Groen wel gewild had, en inderdaad blijvende binnen de denkbeelden van dien Meester, leek het onweersprekelijk dat hij niets was dan zijn opvolger onder veranderde omstandigheden: de veldheer die aan het hoofd van de troepen gesteld werd nu de opperbevelhebber in zijn tent de plannen tot den aanval had gereed

gemaakt. Dit was ook zoo, maar toch lag zoowel in zijn aard als in zijn opgaaf iets dat tegengesteld was aan Groen. Groen kon begrijpen, desnoods billijken, maar noode goedkeuren dat van zijn Kerk zich afscheidde wie er zich in bezwaard voelde; — Kuyper die de beginselen *in* de menschen zag vond afscheiding een natuurlijk gevolg van eigenaardig leven, en aldoor nieuwe groepeerings een teeken van groei. Voor hem gold de huisvader die priester was, de Calvinist die onmiddellijk tegenover zijn God stond, als de zichtbare *unitas* van het Christendom. Hij was, met één woord, een humanist, wiens mensch-norm een calvinist uit den bloeitijd was. De Christen ziet op God, de humanist op den mensch, mocht hij Groen nazeggen; maar *hij* zag óók op den mensch, hoewel dan op den zondigen. Die Calvinist, overgebleven hier en daar in Nederland en wakker te maken in meerderen, dat was de mensch waarmee hij werkte, waarmee hij opereerde — zei ik haast —, en die, als drager van Groen's beginselen, met recht — mocht hij meenen — in de plaats van die beginselen trad.

Kuyper was een kunstenaar, die door zijn woord Calvinisten schiep. Hij schiep ze en behield ze in de werkelijkheid, en tegelijkertijd schiep hij hun type in de geschiedenis. Groens beginsel: soevereiniteit in eigen kring, door dezen vrijwel gezien als eens-verkregen of verworven rechten, werd voor hem, met verbreking desnoods van elke bestaande eenheid, het soevereiniteit-scheppend vermogen in den eenling die zijn menschheid als goddelijk kon gelden doen. Zijn Calvinist werd een Individualist zooals er nooit tevoren een was geweest.

En nu vraag ik u hoe deze uit het humanistische kamp gekomene, in zijn wezen humanist geblevene, maar met calvinistische menschen als eenheden werkende, niet de ware man zou zijn om alle humanistische voortreffelijkheid over te brengen op zijn Calvinist-kreatie, en den zondigen Individualist te scheppen die den humanistischen Individualist versloeg!

Het wapen dat daartoe dienen kon lag voor het grijpen en was ook door Groen gebruikt. Overal waar in het verleden aan calvinistisch-humanistische strevingen iets goeds te wijten viel, moest dat goede aan het calvinistische element alleen worden toegeschreven, — indien iets kwaads, dit aan het humanistische.

De brochure die ik tevoren noemde is van dit streven de reeds volledige uiting. Hij hield er zich mee binnen den konstitutioneelen staat, en bewees daardoor dat hij een boven het liberale uitgaand beginsel niet had. Hij noemde haar Een Nederlandsche Gedachte, tegelijk een toespeling op Groens blad en een instemming met Groens eenheid-gedachte. Hij schreef aan het Calvinisme de deugden toe, die Groen ook eraan had toegeschreven. Maar hij deed meer: hij schiep een levenden Calvinist. Door die konkreetheid was hij anders dan Groen, door die levende konkreetheid was hij op dat oogenblik beter dan de liberalen.

Het was niet toevallig dat Potgieter schik had in zijn optreden, dat Huet oog kreeg voor de kleurig- en tastbaarheid, de verscheidenheid, van groepen in het volksbestaan, dat Van Vloten den karaktersvollen Calvinist prees boven den verwarden moderne, dat zelfs Fruin, reeds professor in Leiden toen Kuyper er studeerde, gevoel had voor — zij het dan ook wat schrill belichte — opdoeming van historisch volksleven. Deze heidenen zagen allen, humanistischen groei in calvinistische vormen, terwijl zooveel humanistische vorm om hen heen verstierf.

Toch was, alleen in zijn titel al, de aanval op hun overtuigingen onmiskenbaar. *Het Calvinisme Oorsprong en Waarborg onzer Constitutioneële Vrijheden.*

Vijfentwintig jaar na deze hield Dr. Kuyper zes andere lezingen: de Stone-lezingen over Het Calvinisme. Zooals hij in de eerste, een jaar voor hij lid werd van de Volksvertegenwoordiging, zijn gedachte had uitgesproken, zoo vatte hij in de laatste al haar vertakkingen samen, een tweetal jaren vóór hij Minister werd. Begonnen met aftezien van den vruchtelozen arbeid de Schriften te verdedigen tegen modernen tekstuitleg, en het geloof in de harten van de Calvinisten aanvaardend als het feit bij uitnemendheid, had hij, gedurende het tusschengelegen tijdperk, de beginselen van Groen pasklaar gemaakt voor die geloovigen, had hij zijn Gideons-bende gedreven tot de Separatie die Groen niet wilde, had hij een Vrije Universiteit gesticht, waar — soeverein in eigen kring — geen andere denkbeelden zouden geleerd worden dan zijn eigene, had hij, toen de moderne staat niet te plooiën bleek

naar de dordtsche belijdenis, de belijdenis naar dien staat geplooid, en liet, cenmaal zijn Hoofd geworden, dien staat onveranderd.

Begonnen, gelijk Groen het wilde, ter redding van het nederlandsch geloof naar vermeerstering van den staat te streven, was als natuurlijk gevolg van het feit dat dit geloof, strijdbaar, alleen leefde in weinigen, de vermeerstering toen ze plaats vond eene, die alleen zijn partij ten goede kwam.

Zijn partij — en wie met haar verbonden was. Want, afgescheiden van alle anderen, kon alleen door een bond met alle anderen de overwinning bevochten worden.

Ondersteuning door den staat van hoogere en lagere christelijke propaganda was het gewicht waardoor de schaal die aan de andere zijde de humanistische propaganda droeg in evenwicht werd gebracht.

In dit evenwicht is de strijd voleind die tusschen twee oude nederlandsche partijen ging. Uiteengegaan en door alle graden van geestelijken weerstrijd heen hebben zij in gelijke bedeeeling door den constitutioneelen staat hun eenheid teruggevonden. Beide wenden zich ter verdediging van dien staat tegen den scheppingsdrang die uit een nieuwe gemeenschap komt.

Sept. 1905.

ALBERT VERWEY.

DE KLEINE JOHANNES

DERDE EN LAATSTE DEEL.

DOOR

FREDERIK VAN EEDEN.

IX

Onder de bezoekers van villa Dolores behoorde ook een Roomsch prelaat, een vriend van Dolores' overleden echtgenoot. Hij was een zwaargebouwd en vroolijk man, die nooit over godsdienstige onderwerpen praatte, somtijds als gezellig dischgenoot deelnam aan de maaltijden, en altijd aardige en wetenswaardige dingen vertelde, waarnaar Johannes gretig luisterde.

Hij was een veel beminnelijker mensch dan dominee Kraalboom, en Johannes hield ook veel meer van hem. Hij had verstand van bloemen en dieren, van verzen, schilderijen en muziek, en wist te praten van het schoone Italië en het heilige Rome, waar hij gereisd en gestudeerd had.

Tot de Plejaden behoorde hij natuurlijk niet, en als deze kring bij zeldzame uitzondering ter sprake kwam waar hij bij was, dan zweeg hij, want hij was een voorzichtig en wellevend man.

Doch na de eerste bijeenkomst waarvan ik in 't vorig hoofdstuk vertelde, trof het Johannes dat hij méér kwam dan te voren, en wel buiten de gewone uren van bezoek. En als Johannes dan binnenkwam, bemerkte hij dat het gesprek tusschen de gravin en den priester plotseling werd afgebroken, en zag hij ook dat zijn gastvrouw meer kleur had op de wangen en blijkbaar over gewichtige dingen had gesproken.

— „Je Mahatma komt niet,” zeide Dolores eens, toen de priester zoo juist vertrokken was, „hij laat ons in de steek.”

— „Ja, mevrouw,” moest Johannes erkennen.

— „Gelukkig meen ik al een wijs man gevonden te hebben die mij helpen kan.” —

— „Bedoelt u pater Canisius?”

— „Ja. Weet je wat hij zegt? Dat wij met onze onderzoekingen op een gevaarlijken weg zijn. Dat is alles duivelswerk, zegt hij. En alles wat hij zegt komt ook uit met wat wij dien avond gehoord hebben. Wil je ook niet eens met hem praten?”

Maar Johannes weifelde. Hij had Marjon nog niet gesproken en hoopte van haar iets te hooren over zijn broeder.

Marjon ontweek hem en nog vond hij geen gelegenheid haar alleen te ontmoeten. Met kloppend hart ging hij elken morgen naar zijn kamertje, hopenoos haar daar te vinden, bezig met het in orde brengen. Maar dan was dat meestal reeds gedaan en vond hij enkel de sporen van haar zorgvuldigheid. Hoe zij zijn kleederen had geborsteld en opgevouwen, zijn linnen had nagezien en keurig in de kast geschikt, een vaasje met bloemen op zijn tafel gezet. Hij bemerkte dat alles zeer wel en het roerde hem.

Maar zij zorgde altijd in gezelschap van de andere dienstboden te zijn en dan gedroeg zij zich zoo streng en koel, als het meest nuffige, preutsche en best gedrilde kamermeisje maar doen kon. Geen woord, noch blik, noch teeken verraadde dat zij Johannes kende. En vaak hoorde hij de gravin tegen haar bezoeksters verklaren, dat zij nog nooit zoo gelukkig was geweest in het terstond vinden van een goede Hollandsche dienstbode.

Ook van Lieverlee had haar niet herkend, maar was enkel getroffen door haar bijzondere, eenigszins uitheemsche manieren die hem eens aan de vrouw des huizes deden vragen of zij de afkomst van dat meisje wist.

„Neen!” zei de gravin, „zij is mij aanbevolen door een oude vriendin, en naar ik bemerk met goeden grond.”

Maar Johannes' verlangen naar Markus werd dagelijks sterker. Hij vreesde en verlangde tegelijk zijn komst. En uit dezen twijfel wenschte hij gered te worden, hoe dan ook.

Zoodat hij niet ophield naar een gelegenheid te zoeken om Marjon even alleen te spreken. Op een avond hield hij haar

staande, in de gang, onder voorwendsel over zijn schoenen te praten.

— „Waar heb je Keesje gelaten?” vroeg hij zacht.

— „Dat begrijp je wel,” antwoordde Marjon kortaf, en even zacht.

Johannes begreep het ook wel. Daarom juist had hij er naar gevraagd.

— „Ja, maar waar is hij met Keesje?” —

— „Ik weet het niet. En al wist ik het, ik zou 't niet zeggen. Hij weet zijn tijd.”

Op dit oogenblik kwam gravin Dolores voorbij.

— „Johannes” zeide zij, „ik ben nu in gesprek met pater Canisius. Als je wilt moog je er wel bij zijn.”

Johannes vroeg met zijn oogen Marjon aan. Maar voor haar blikken kwam het ondoordringbaar floers, dat haar innig zielewezen voor elken vreemde altijd gansch verborg.

In de salon zat pater Canisius in een lage stoel, de zwarte soutane strak om 't forsche lijf en de zware voeten met gesp-schoenen wijd van een. Hij poetste de glazen van zijn bril met den zakdoek, en toen Johannes binnenkwam zette hij den bril vlug op en tuurde met zijn groote oogen opmerkzaam naar de deur.

Toen Johannes naderde nam hij hem vriendelijk bij de hand en trok hem bij zich. Johannes zag hem in 't breede gladgeschoren gelaat, met den stompen neus en de schrandere oogen.

— „Heb je nooit goede leiding gehad, mijn jongen? Dan is het leven moeielijk en gevaarlijk.”

— „Ik heb wel goede leiding gehad, mijnheer,” zei Johannes. „Maar ik heb telkens mijn eigen weg willen zoeken, en dan liet ik de leiding weer los.”

— „Maar was dat *goede* leiding?” vroeg de pater.

— „Ik had een goede vader. En later vond ik een heel goede vriend. Maar ik heb ze allebei verlaten.”

— „Waarom dat? Bevrédigde je dat niet, wat zij je leerden? Wat trok je van hen weg?”

Johannes weifelde.

— „Waren ze te streng?”

Johannes schudde neen.

— „Wat miste je dan, dat je bij hen niet vond, maar wel ergens anders?”

— „Ik weet niet, mijnheer, hoe ik dat noemen moet. Plezier is het niet, want ik wil er veel verdriet om lijden. En toch is 't ook weer het allerheerlijkste wat ik ken. Ik denk dat het is wat ze met schoonheid bedoelen.”

Toen hij dit gezegd had, bedacht hij dat het toch niet enkel schoonheid was, waarom hij zijn vader verlaten had, en dat de aandoening die hem van Markus had weg getrokken, dat wat hij voor de twee kleine meisjes had gevoeld, ook wel liefde kon genoemd worden.

— „Misschien heet het ook liefde,” zei hij.

Peter Canisius dacht na. Toen zei hij, terwijl hij een blik naar de gravin wierp:

— „Voelde je dan geen liefde genoeg voor dien goeden vader en dien goeden vriend?”

— „O ja! O ja!” zei Johannes levendig. „Maar juist van hen had ik geleerd dat ik volgen moest wat mij in alle oprechtheid het mooiste toescheen, en doen wat ik waarachtig voor het beste hield” . . .

De pater liet Johannes' hand los en sloeg zijn beide vleezige handen in elkaar, terwijl hij het groote hoofd schudde, diep zuchtte en gravin Dolores met een zeer ernstig gezicht bleef aanzien.

— „Arme jongen!” zei hij toen. „Arme, arme jongen!”

Toen zijn hoofd oprichtend en Johannes strak in de oogen ziend, zei hij:

— „Neen! Johannes, dat waren *geen* goede leiders. Ik ken ze niet en zal hen niet veroordeelen. Maar dat kan ik je met de grootste stelligheid verzekeren, dat je met zulk een leer, zulk een leiding, zonder buitengewone genade te gronde *moet* gaan.”

Er volgde een lange stilte. Johannes was ontroerd en verschrokken.

— „Hoe meent u dat?” bracht hij er eindelijk stamelend uit, met bevende lippen.

— „Luister goed, Johannes,” zeide gravin Dolores „pater Canisius is een wijs man, van groote, groote levenservaring.”

— „Geloof je aan God, Johannes?” vroeg de priester.

— „Ik weet dat ik een Vader heb die mij kent” zei Johannes langzaam.

— „Een hemelsche Vader, meen je? Goed, dat is al veel gewonnen. Maar dan zal je ook wel bemerkt hebben dat er een booze is, een Satan, die ons bedriegt.”

— „Ja!” zei Johannes onmiddellijk, denkend aan zijn teleurstellingen, „dat heb ik bemerkt, dat is zoo.” —

— „Nu dan, die satan loert altijd op ons, als een wolf op de schapen. Een ieder mensch die alleen op eigen kracht en eigen inzicht vertrouwt, is als een schaap dat van de kudde afdwaalt. En dan neemt de wolf zijn kans waar. Tenzij God een wonder doet, is zulk een schaap verloren.”

Johannes voelde de vrees hem om 't hart slaan. Hij kon niet spreken.

— „De nadering van dien wolf bemerken wij het eerst aan een verschrikkelijk gevoel. God waarschuwt ons daarmee. Dat gevoel is de twijfel. Heb je den twijfel gekend, Johannes?”

Johannes knikte met het hoofd, kort, gansch verslagen, met toegeknepen vuisten en lippen, ja! ja! ja! hij had den twijfel gekend.

— „Dat dacht ik,” zeide pater Canisius kalm. „Het is een vreeselijk gevoel, niet waar? Het is...” vervolgde hij met stemverheffing „als het geluid van wolvengehuil, uit de verte, voor een verdwaald schaap. Laat je niet te vergeefs waarschuwen, Johannes.”

En na een pauze ging hij voort.

— „De twijfel zelf is zonde. Wie twijfelt is op 't hellend vlak, dat naar den ondergang voert. Heb je wel eens van den afzichtelijken Octopus gehoord, Johannes, dat weeke zeemonster met de groote ooggen en met zijn acht vangarmen vol zuignappen, waarmee het één voor één de leden van den zwemmer omstrengelt en hem zoo omlaag trekt? Ja? Nu de Satan is zulk een Octopus. Ongemerkt strekt hij zijn vangarmen uit en zuigt die aan je leden vast, tot hij zijn scherpe snavel in je hart kan planten. De twijfel is niet enkel een waarschuwing maar reeds een bewijs, dat de Satan vat heeft gekregen. Het is 't begin van zijn macht. Het einde is eeuwig lijden, en verdoemenis.”

Johannes hief zijn hoofd op en zag den priester aan, die aandachtig de uitwerking van zijn woorden naging.

Ondanks zijn beklemming ontstond er in Johannes' hart plotseling een weerwerking, een verzet. Hij voelde dat men hem bang wou maken, en al was hij maar een kleine baas, dat liet hij zich toch niet doen.

— „Mijn Vader verdoemt niet, die te goeder trouw dwalen” zei hij.

Pater Canisius bemerkte dat hij weerstand had gewekt, door wat te hard aan te dringen. Hij werd voorzichtiger. Zacht hervatte hij:

— „Zeker! Johannes, God is oneindig goed en genadig. Maar heb je ook niet gemerkt dat er een gerechtigheid is waaraan je niet ontkomen kunt? En geloof je dat een misleide kan zeggen: „ik heb geen schuld, want ik ben misleid”? Neen, Johannes, dat neem je te licht op. Op zonde staat straf, dat is Gods onverbidde lijke orde. En dat zou je alleen dan wreed of onrecht mogen noemen, als Hij ons niet gewaarschuwd had en zijn wil ons niet nauwkeurig had geopenbaard. Maar wij *zijn* gewaarschuwd, wij *zijn* voorgelicht, wij kunnen de goede leiding volgen. Als wij dan nog dolen, dan is het onze schuld en mogen wij ons niet beklagen.”

— „U meent de Bijbel, nietwaar, mijnheer?” —

— „De Bijbel en de Kerk,” zeide de pater, niet voldaan over den toon dezer vraag. „Ik begrijp zeer goed dat jij, mijn jongen, met je dichterlijk gemoed en je behoefte aan schoonheid, geen vrede vond in het dorre, koude, barsche protestantisme. Maar de Kerk geeft je alles, schoonheid, warmte, liefde, verheven poëzie. Daarin alleen zul je vrede vinden en volkomen veiligheid. Je weet toch, niet waar, dat de kudde een herder behoeft? En je weet ook wie die herder is.”

— „Meent u de Paus?”

— „Ik meen Christus, Johannes, onze verlosser, van wien de Paus maar een menselijk vertegenwoordiger is. Ken je dien herder, ken je Jezus Christus niet?”

— „Neen, mijnheer,” zei Johannes in allen eenvoud, „dien ken ik in 't geheel niet.”

— „Ook dat dacht ik. En daarom noemde ik je een arme jongen. Maar als je hem *wilt* leeren kennen dan wil ik je graag helpen. *Wil* je dat?”

— „Waarom niet, mijnheer,” zeide Johannes.

— „Goed. Begin dan maar de gravin eens te vergezellen, als zij ter kerk gaat, zooals zij mij beloofd heeft. — Dit is toch immers afgesproken?”

— „Ja! Pater,” zeide de gravin. „O! ik ben zoo blij dat u zich zóó voor ons interesseert, Johannes zal u ook zeker altijd dankbaar blijven.”

Met warme handdrukken aan zijn beide nieuwe discipelen en een uitdrukking van rustige voldoening op 't gelaat, vertrok Pater Canisius.

De kinderen kwamen binnen en er werd dien dag niet meer over deze zaak tusschen Johannes en zijn vriendin gesproken. Maar zij was veel opgewekter dan gewoonlijk, en bijzonder vriendelijk tegen Johannes. Ja, bij het slapen gaan kuste zij hem weder, zooals zij nog eens gedaan had, tegelijk met hare kinderen.

Johannes kon niet slapen en was in sterke, angstvolle opwinding. Toen het stil werd in huis en de eenzame, geheimvolle nacht kwam, toen kwam ook de vrees, en de twijfel, en de kleinmoedigheid. Hij twijfelde of hij twijfelde, en vreesde den twijfel om den twijfel. Hij hoorde het huilen van den wolf die loert op het afgedwaalde schaap, hij voelde de glibberige, soepele, krinkelende vangarmen die zich overal ongemerkt aan zijn leden vastgezogen hadden, hij zag de groote goudgele oogen van den octopus, met de lange spleetvormige pupil, en de scherpe papagaaien-bek zag hij zoeken en tasten naar zijn hart.

Huiverend, rillend en klappertandend lag hij helder wakker tusschen de dekens en het zweet brak hem uit.

Toen hoorde hij de treden van de trap zacht kraken, en een lichte tred naderkomen over 't portaal. Zijn deur ging open en een donker figuurtje kwam behoedzaam tot bij zijn bed.

Toen voelde hij een warme, zachte hand op zijn klamme voorhoofd en hij hoorde Marjon's fluisterstem:

— „Zul je trouw zijn, Jo, en je niet bang laten maken. Vader wil trouwe, dappere kinderen.”

— „Ja, Marjon,” zeide Johannes, en het huiveren stilde en een zachte warmte doordrong zijn gansche lichaam. Hij sliep zoo spoedig, dat hij zich niet herinnerde haar weggaan te hebben bespeurd.

X

„Spring er uit!” riep Wistik, zeer opgewonden, terwijl hij met zijn roode mutsje zwaaide, „spring er uit! toe maar!”

Johannes zag er geen kans toe. Het raampje was hoog en veel te klein. Dan nog maar wat hooger klimmen, misschien was dáár een uitgang. Een trap op, weer een zolder, nog een nauw gangetje, weer een trapje op. Daar zag hij Wistik weer, schrijlings op den grooten arend.

„Toe maar! Johannes,” riep hij „je moet durven. Dan gebeurt er niets.”

Johannes wilde wel durven, maar hij kon niet. Het raampje was weer onbereikbaar. Nogmaals terug. Leege zolders, steile trapjes, zonder eind, zonder eind.

En daarbinnen was de Octopus. Dat wist hij. Telkens zag hij één van de lange vangarmen met de honderde zuignapjes. Soms lag er een uitgestrekt op den zoldervloer, zoodat hij er overheen moest stappen, soms kronkelde er een tegen de trap op, waar Johannes langs moest. Het heele huis was er vol van.

En daarbuiten scheen de zon en was de vrije blauwe lucht. Daar zweefde Wistik rond het huis, gezeten op den grooten arend, dienzelfden arend dien zij vroeger al ontmoet hadden, in Phrygië.

En daarbuiten klonk ook Marjon's stem. Hoor! zij zong. Zij was ook in de vrije lucht. Zij scheen zelf een liedje gemaakt te hebben. Woorden en melodie. Want Johannes had ze geen van beiden ooit gehoord:

Zonnelicht hoog en rein,
 stil en sereen!
 naar u bewogen mijn
 vleug'len mij heen.

Vleugelen zonder wicht
 blank als de maan,
 zijn aan mijn armgewricht
 nacht'lijks ontstaan.

Meeuw-gelijk kan ik thans
wieglen en zweven,
gansch door den hemelglans
helpend omgeven.

Ach! dat kon Johannes nog niet. Hij had geen vleugelen. Hij zag wel lichtstralen hier en daar doordringen, en ook telkens een stukje blauwen hemel. Maar hij kon er niet bij, hij kon er niet uit. En weer ging het trap op, trap af, portalen, gangen en groote zolders door, om den uitweg. En de vangarmen lagen overal.

Daar zong Marjon weer:

Wolkenvrij wonderblauw
ga ik temoet,
Werelden mindren gauw
onder mijn voet.

Werelden stijgen ver
onder mijn hand,
Nieuwe verrijzen er
talloos als zand.

Blauw van de sferen!
Blauw van het diep!
Nu zal ik leeren
wat het mij riep.

Johannes hoorde ook dat het blauw hem riep, maar het wonderwoord kon hij nog niet verstaan. Hij lag nu op de knieën voor een klein zolderraampje, waar hij juist de armen doorheen kon steken. Achter hem hoorde hij het schuifelen en ritselen. Dat was weer een vangarm.

— „'t Is een schandaal!” zei Wistik weer, zijn gezichtje rood van kwaadheid, „zooals ze mij belasterd hebben. Ik zou een handlanger van den booze zijn, omdat ik je niet met vrede laat. Zoo'n schobbert! Wil je mij kwijt zijn, Johannes?”

— „Nee! Wistik, ik geloof dat je goed zijt, al heb je mij dikwijls teleurgesteld en al maak je mij erg onrustig. Je hebt

mij zooveel moois getoond. Maar waarom help je mij nu niet? Als je mij roept moet je mij ook helpen."

— „Neen!" zei Wistik. „Je moet jezelf helpen. Optreden moet je, versta je. Je moet optreden. Je weet dat *Het* achter je is, niet waar?"

— „Ja! Ja!" schreeuwde Johannes.

— „Nou maar, jongen, schreeuw dan niet naar mij, maar naar *Het*. *Het* is nog veel banger voor jou, dan jij voor *Het*. Probeer maar!" —

Dat was een idee. Johannes zette zijn tanden oopen, balde zijn vuisten, keerde zich om en riep:

— „Achteruit! zeg ik! achteruit! leelijke ellendeling..."

Ik geloof zelfs dat hij er bij vloekte, en „verdommeling" zei, maar dat moet men hem vergeven, dat was in de eerste opwinding. Toen hij zag dat de vang-armen verschrompelden en weggetrokken, dat het stil werd in huis, en de beklemming week, dat het zonlicht doorbrak en een wijde, ruime, blauwe hemel zichtbaar werd, toen was hij ook niet zoo boos meer, maar schaamde zich wat, omdat hij al te heftig was geweest.

— „Goed zoo!" zei Wistik. „Maar niet onhebbelijk worden. Niet schelden. Dat is leelijk. Maar toch optreden, en meelij hebben."

Johannes was nu ook niet boos meer, maar schreide van geluk. Ja, hij voelde zich als versmelten in tranen van dankbaarheid en verruiming. O de heerlijke blauwe hemel!

— „Nu weet je 't eens voor al," zei Wistik.

Daar klonk weer Marjon's zanggeluid. Maar nu was het geheel anders, de wijze van één hunner oude liedjes, die werd geneuried. Een gewoon waakgeluid, een zacht, gedempt zangetje. En daarop volgde „tik! tik! tik!" aan zijn kamerdeur, om hem te zeggen dat het half acht was, en hij behoorde op te staan.

Een nieuwe geestkracht, een gevoel van opgewektheid en levensmoed vervulde Johannes dien dag. Hij ging handelen, hij ging iets doen om zelf een eind te maken aan zijn moeilijken toestand.

Vooreerst zocht hij gelegenheid om met Van Lieverlee te

spreken. Hij ging maar dapper naar hem toe, naar zijn kamers, waar hij nog nooit geweest was.

Op die kamers was een zeer verwarde en ongelijksoortige rommel. Een paar kostbare oude meubelen en Oostersche tapijten, een groote collectie pijpen en wapenen, eenige moderne boeken, maar niet veel, aan den muur schilderstudies waaruit Johannes niet wijs kon worden, fransche reclame-prenten met wufte juffertjes, en tevens vrome midden-eeuwsche voorstellingen van heiligen in extase, afgietsels in pleister van wulpsche vrouwenfiguren en ook van uitgeteerde monnikenkoppen, en Christusbeelden van afzichtelijke naaktheid, en sommige steendrukplaten en afgietsels waarvan de griezelige en krankzinnige grilligheid Johannes aan zijn bangste droomen deed denken.

— „Wat kom jij doen?” vroeg de heer Van Lieverlee tot Endegeest, die met een leege pijp in den mond en een gezicht vol ongenoegen, languit op den vloer lag.

— „Ik kom u wat vragen,” zei Johannes, nog niet recht wetend hoe te beginnen.

— „Niet gedisponeerd” zei Van Lieverlee.

Gister zou Johannes na zulk een ontvangst zijn afgedropen. Maar vandaag niet. Hij ging zitten en dacht aan hetgeen Wistik gezegd had: optreden!

— „Ik wil niet langer wachten” begon hij weer „ik heb al veel te lang gewacht.”

— „De groote pater heeft je te pakken gehad, niet waar?” zeide Van Lieverlee met wat meer belangstelling.

— „Ja” antwoordde Johannes „weet u dat? Wat denkt u van hem?”

Van Lieverlee gaapte, knikte en zei: „Een gewikste! Laat die maar loopen. Biceps! — weet je, biceps! — fysiek en intellectueel. Representatief voor zijn heele organisatie. Om respect voor te hebben, Johannes. Zooals die de kluit weten te bedonderen, nou hoor! daar mag je je petje voor afnemen. Daar is die heele gereformeerde santekraam niks bij. Dat's alles half werk, alles weifelend geven en nemen, — krita-krita zooals wij zeggen in sanskrit. Wil je kwaad doen of goed doen, doe het altijd heelemaal, nooit half, anders word je zelf de dupe. Wil je de lui er onder houden, houd ze er dan heelemaal onder.

Een kerk willen vormen en tegelijk van gewetensvrijheid praten, zooals de protestanten, dat is larie, daar komt toch niets van. Dat zie je aan de resultaten. Iedere dozijn protestanten heeft een eigen kerk met eigen leerstukjes en een alleenzaligmakend geloofje, met anderhalve uitverkorene. Neen, dan is de Roomsche Kerk ten minste een respectabel stuk werk, een zaak uit één stuk."

— „Geloof u er aan?” vroeg Johannes.

Van Lieverlee haalde de schouders op.

— „Daar moet ik nog eens over denken. Als ik het mooi vind er aan te gelooven, dan doe ik het. Maar dan in de echte oude Kerk, met Adam en Eva, en de zon die om de aarde draait — niet in die gemoderniseerde up-to-date Kerk, gewijzigd volgens de uitkomsten der wetenschap, met electrisch licht en heredeitsleer. Dat is degoutant. Neen, de Kerk van Dante moet ik hebben, met een echte hel vol vuur en stank, hier onder de aarde, en Galilei er in."

— „Maar daar kwam ik niet om vragen” zei Johannes, die voet bij stuk wou houden. „Ik ben niet tevreden en u moet mij helpen. Al wat ik nu gehoord heb in de Plejaden en van den pater, dat voldoet me niet. En ik weet ook zeker, dat ik zóó mijn vriend niet terug vind. En ik wil hem nu stellig vinden."

— „Waar wou je hem dan zoeken?”

— „Dat weet ik wel,” zeide Johannes, „als hij ergens te vinden is dan is het bij de armen, bij de arbeiders."

— „Zoo! wou je in de arbeiders-beweging? Nu, dat kun je gedaan krijgen, maar ik zeg niet dat ik met je meega. Je weet hoe ik daar over denk. Het socialisme moet er zijn. Maar ik bemoei er mij niet mee. Het stinkt mij nog te veel in de proletarische sferen. Ik verheug me zeer over de geboorte van de nieuwe maatschappij, maar een geboorte is altijd een onsmakelijke geschiedenis, die laat ik aan de vroedvrouwen over. Ik wacht met de kennismaking tot het kindje flink gewasschen en zindelijk is."

— „Maar ik wou mijn vriend zoeken."

Van Lieverlee kwam overeind, en rekte zich uit.

„Je wordt vervelend” zei hij, „met dat gezeur om dien vriend."

Optreden! dacht Johannes, en hij vervolgde: „U heeft mij toegezegd mij den weg te wijzen naar wat ik zoek en mij al het raadselige te verklaren wat ik ondervonden heb. Maar ik ben nog evenver.”

— „Eigen schuld, mijn vriend. Gevolg van hoogmoed en zelfzucht. — Waarom hebje je zoo weinig met mij bemoeid? Je liep altijd maar met die twee kleine meisjes. Wou je daar wijzer door worden?”

— „Allicht zoo goed als door u,” zei Johannes.

Van Lieverlee keek verwonderd op, dat was insubordinatie, openlijk verzet. Hij vond het echter beter dat onopgemerkt te laten en zei:

„Maar als jij in de arbeiders-beweging wil gaan, dan moet je dat zelf weten. Ik zal je niet tegen houden. Ga jij je Mahatma dan maar zoeken.” —

„Maar hoe moet ik beginnen? U heeft zooveel vrienden, weet u niemand die mij helpen kan?”

Van Lieverlee dacht na, terwijl hij Johannes strak bleef aankijken. Toen zei hij langzaam:

„Jawel. Ik weet er een, die zit er midden in. Wil je daarheen?”

— „Ja, dadelijk, alstublieft.”

— „Goed,” zei Van Lieverlee. Zij gingen samen op weg. De bedoelde vriend, was redacteur van een courant, doctor in de letteren, en heette Felbeck.

Zijn bureau zag in 't geheel niet weelderig. De trap was uitgesleten en de deurmat stuk geloopt. Het was een saai en somber vertrek, met groote aanplakbiljetten en spotprenten aan den muur, vele brochures en couranten op tafel, een paar schrijfflessenaars, brievenkasten en rieten stoelen. Er zaten twee klerken te schrijven en een paar mannen stonden er te praten met hoeden op en sigaren in den mond. Het was er steeds af en aan geloop van menschen, drukkersjongens en mannen met slappe hoeden.

Dr. Felbeck zelf had een bleek, mager gezicht, breede kaken, stekelige haren en een zwarten sik en knevel. Zijn oogen lagen diep en keken Johannes scherp aan, op een wijze die hem niet vertrouwelijk en rustig stemde.

— „Dit jonge mensch” zei Van Lieverlee, „wenscht, zooals

jelui dat uitdrukken, zijn burgerlijke afkomst te verloochenen en de rijen van het strijdende proletariaat te versterken. Zoo heet dat immers?"

— „Nou!" zei Dr. Felbeck, „daarvoor behoeft hij zich niet te schamen. En jij kon er een voorbeeld aan nemen, Van Lieverlee,"

— „Wie weet wat ik nog doe," zei Van Lieverlee, „als het proletariaat maar eerst geleerd heeft zich te wasschen."

— „Wat!" zei Felbeck, „ben jij een dichter, en wou je gewasschen en gekamde proletariërs met boordjes en heerenhoedjes. Neen vriend! met vuile en vereelte knuisten zullen ze de verfijnde en verwende burgermaatschappij ineendonderen, als een étagère met snuisterijtjes in een salon." Dr. Felbeck sloeg met zijn vuist door de lucht op de denkbeeldige étagère. Een klerkje aan de overkant werd opmerkzaam en hield op met zijn werk. Ook Van Lieverlee keek belangstellend, eenigszins onder den indruk.

— „Een revolutie lijkt mij wel" zei Van Lieverlee, „me barrikaden waarop kerels met roode vaandels, fladderende haren en bloedbeloopen oogen. Dat is niet kwaad. Maar jelui toekomst-maatschappij... God bewaar me! voor die saaie en vervelende boel. Dan ben ik nog tienmaal liever een vette, stinkend-rijke bankier met juweel-ringen, die zich door ongelukkige slokkers laat vetmesten en villa's op Korfu bouwt, dan zoo'n toekomst-burger."

— „Dat begrijp jij nu eenmaal niet" zei Felbeck, met een minachtend lachje. „Jij moet zulke gedachten hebben omdat je hoort tot de burgerlijke klasse, waarvan je een nabloeiertje bent. Je moet burgerlijk denken en burgerlijk dichten, dat kan niet anders. De proletarische beschaving der toekomst kun je niet bevatten. Die zal zich ontwikkelen uit de proletarische klasse, waartoe wij behooren en waarbij je jonge vriend zich wil aansluiten, zooals ik tot mijn genoegen merk."

Het klerkje van de overkant kwam naderbij om naar de rede van zijn chef te luisteren. Hij was een kleine jonge man met gepomadeerd zwart haar, in 't midden gescheiden, een kromme neus waarop een lorgnet stond, en een paar dikke lippen waartusschen een sigaar bleef bengelen, ook onder 't

spreken. Hij had een keurig pakje aan, en puntschoenen met slobkousen er over heen.

— „Mag ik mij maar eens voorstellen,” zei hij, „ik ben Kaas. Partijgenoot Isidore Kaas.”

— „Aangenaam!” zei Van Lieverlee, en ook Johannes kreeg een handje.

— „Komt u zich laten inschrijven?” vroeg de partijgenoot.

— „Waarin?” vroeg Johannes, die nog niet recht op de hoogte was. „In de proletarische klasse?”

— „Als lid der partij,” zeide Kaas.

— „Wat beteekent dat?” vroeg Johannes weifelend.

— „Dat beteekent,” zei Felbeck, „dat je afstand doet van de voorrechten van de klasse waartoe je oorspronkelijk behoort en dat je je scharen wilt onder het roode vaandel, in de gelederen der internationale arbeiderspartij, bij het strijdende proletariaat, de klasse der toekomst.”

— „En wat moet ik daarvoor doen?”

— „Je naam zetten, een kleine contributie betalen, de vergaderingen bezoeken, onze courant lezen, propaganda maken en op onze candidaat stemmen als het zoover is dat je moogt kiezen.

— „Anders niet?” vroeg Johannes.

— „Nu? is dat niet genoeg?”

— „En u sprak van voorrechten waar ik afstand van moest doen?”

— „Nou! nou!” zei partijgenoot Kaas, „stel je dat niet te erg vóór. Laat dat je niet afschrikken. Voorloopig wordt er niets meer van je geëischt.”

— „O, ik was er niet bang voor,” zei Johannes, een beetje geërgerd, dat men hem zoo verkeerd begreep. „Ik hoopte juist dat ik meer zou moeten doen.”

— „Des te beter! des te beter!” zeide Kaas, en dribbelde naar zijn lessenaar terug, met ijver een pen uitzoekend. „Dus dan is dat in orde, — uw naam — als 't u blijft.” —

Maar Johannes was vandaag niet in zeer meegaande stemming. Sints hij den Octopus had aangedurfd had hij veel meer noten op zijn zang.

— „Neen, ik kwam voor iets anders. Ik heb een goeden vriend die leeft en werkt voor de armen en verdrukten. Die

zoek ik. 't Laatst zag ik hem bij de groote mijnwerkers-staking in Duitschland. Na dien tijd heb ik niets van hem gehoord, maar ik weet zeker dat hij bij de arbeiders is. En mijnheer Van Lieverlee vertelde mij dat u midden in de arbeidersbeweging bent, zou u mij misschien kunnen helpen?"

— „Hoe heet hij?" vroeg Dr. Felbeck.

— „Ze kennen hem als Markus," zei Johannes, doch het koste hem moeite den dierbaren naam hier uit te spreken.

— „Markus?" herhaalden de heeren, wat nadenkend. „Alleen Markus?"

— „Markus Vis," zei Johannes, met nog meer tegenzin.

— „O, die!" zei partijgenoot Kaas.

— „Markus Vis?" zei Felbeck zich tot de anderen wendend die in 't kantoor waren. „Is dat . . . ?"

— „Ja! Ja!" zei Kaas, „dat is diezelfde die laatst dat opstootje op de beurs gemaakt heeft."

— „Jeezes! die verdomde anarchist," riep één van de slapgehoede, rookende mannen.

— „Is dat een vriend van je?" vroeg Dr. Felbeck met een viezen trek om den neus.

— „Ja mijnheer, mijn beste vriend!" zei Johannes ferm.

— „Nou, baasje! je houdt er rare en gevaarlijke vrienden op na, hoor!"

— „Weet u waar hij is?" zei Johannes onverdroten.

— „Ik niet," zei Felbeck minachtend. „Weet iemand van jelui het soms?"

— „Ik denk nou wel zoowat in de buurt van Meerenberg," zei een andere man.

— „Trommel!" riep Felbeck tot een andere klerk die was blijven schrijven. „Waar hangt Vis tegenwoordig uit?"

— „Markus Vis?" zei partijgenoot Trommel. „Wel die is op 't oogenblik op het kantoor van een ijzerfabriek. Hij heeft een baantje."

— „Net wat voor hem," zei een van de rookende mannen. „Let op wat dat voor een hieleliker wordt, als hij maar eerst een boordje aan heeft."

— „Op welke fabriek?" vroeg Van Lieverlee.

— „Op de fabriek „de Ruiters," van uw oom, mijnheer van Trigt," zei partijgenoot Trommel.

— „Wanneer is hij daar gekomen?” vroeg Van Lieverlee.

— „Ik denk een week of drie geleden.”

— „Is het zoo'n lange, donkere vent, met baard en krullend haar en een sporthemd?”

— „Juist! — net zoo!” zeiden verschillende stemmen.

Van Lieverlee wendde zich af, ging voor 't raam staan, boog zijn hoofd achterover, haalde zijn zakdoekje uit, en proestte daarin, zoodat de omstanders niet recht wisten of hij niesde, lachte of ongesteld werd.

— „Neem me niet kwalijk!” riep hij uit. „Er valt me iets koddigs in!” —

Daar proestte hij weer en ieder zag duidelijk dat het van 't lachen was.

— „Een Mahatma!” hoorde men hem prevelen, al proestende. „Och! och! — die is prachtig! Een Mahatma!”

De verschillende aanwezigen keken eenigzins beteuterd bij die uitbarsting, als wachtend op nadere uitlegging.

— „Had mij die beschrijving maar eerder gegeven, Johannes,” zei Van Lieverlee, zich gaandeweg herstellend van zijn lachbui. „Dan hadden we de heeren niet lastig behoeven te vallen. Je vriend is op 't kantoor bij mijn oom. Ik heb hem verscheiden malen daar gezien.”

— „Wilt u daar dan met mij heengaan,” zei Johannes. Hij sprak nog met ferme stem, maar ik verzeker u dat de tranen zeer dicht bij zijn oogen waren. Hij hield zich goed met alle macht, om de tegenwoordigheid van die mannen en partijgenooten.

— „Welzeker! — welzeker! bij gelegenheid!” zei Van Lieverlee opgewekt — en daar begon hij waarlijk weer te lachen met een hevig half-onderdrukt geblaas, zoodat Johannes hem graag recht in 't gezicht geslagen had.

Hij deed dat echter niet, maar ging met Van Lieverlee de trappen af, zonder tot de proletarische klasse te zijn toegetreden.

— „Nu! adieu hoor!” zei Van Lieverlee op straat, terwijl hij Johannes met overdreven drukte de hand schudde, „ik moet naar de Soos, — bij gelegenheid gaan we naar de fabriek — ik zal eerst eens informceeren, — bij gelegenheid, zeker! zeker!”

Met nog spotachtig vertrokken mond, en gemaakt onverschillig neuriënd, stapte hij weg. Dien avond zocht Johannes alleen de ijzerfabriek. Maar het kantoor was dicht en donker en niemand was er om hem bescheid te doen.

Op zijn kamertje vond hij een kleinen troost. Een vaas vol vergeetmenieten van Marjon.

XI

— „Lieve Wistik,” zeide Johannes, „laat mij uw hand vasthouden. Gij zijt mij toch een trouw en dierbaar vriendje. Nu heb ik er geen berouw meer van, dat ik van onder Windekinds manteltje ben weggevlucht om naar u te luisteren.” —

— „Men moet zichzelf niet bewonderen, dat heb ik al gezegd,” antwoordde Wistik, „maar het is een groote waarheid, dat ik zeer goed ben en al die slechte praatjes niet verdienen. En wat waarheid is mag geweten worden, al noemen ze het grootspraak. Geen grootspraak, maar ook geen kleinspraak. Rechtspraak, dat is mijn idee.” —

Hierbij knikte het mannetje fier en zette zijn mutsje vaster.

Zij zaten aan een rotsige kust. De zon scheen fel op een steile roodachtige rotsenwand ter linke, rechts rees de glooying zachter en er groeiden boomen met fijnbladerig grijsgroen loof. Voor hen lag de wijde, zacht bewogen zee, al maar deinend en blinkerend in 't licht onder den frisschen wind. Niets was daar te zien als roode rots, en blauwe lucht en water. Het blauwe kristal-klare water plapperde en gorgelde en platste om de uitgeholde en aangevreten steenen voor hun voeten en verdween in spleten en grotten, waar de zeewier groeide en het roode koraal. Wat was het licht en frisch en ruim!

„Windekind zie ik nooit weer,” zeide Johannes. „En dat is wel weemoedig, want het rijk van Pan was mooi. Maar ik berust er in, en ik geloof u nu dat er nog mooiers te vinden is. Vond ik eenmaal niet de duinen het allermooist en vreesde ik niet dat ik nooit ergends anders te huis zou voelen? Maar nu vind ik dit vreemde land grootscher, en ik voel er mij ook te huis. Waar zijn wij, lieve Wistik?”

„Wat doet er dat toe?” zei Wistik, die nooit graag liet blijken dat hij iets niet wist.

— „Het doet er ook niet toe,” zeide Johannes. „De hoofdzak is, dat ik weet dat ik het ben, ik, Johannes, en dat ik alles heel goed en duidelijk weet. Hoe ik gister op dat kantoor was en Markus gezocht heb aan de ijzerfabriek. En hoe men mij nu zou kunnen zien slapen. En toch droom ik niet, want ik ben klaar wakker, klaar wakker, en ik herinner mij alles.”

— „Juist,” zei Wistik, „weet je nog wat Markus zei van de herinnering?”

Hij wachtte een oogenblik en vervolgde met plechtige zachter wordende stem:

— „De herinnering, Johannes, dat is een recht heilig ding. Want die maakt het verleden tegenwoordig. Nu de toekomst nog . . . dan waren we . . .”

— „Waarzoo? Wistik.” —

— „In dien stillen herfstdag, waar het goud op de boomtoppen nooit verbleekt en geen takje kraakt . . . weet je nog?” fluisterde Wistik bijna onhoorbaar.

Johannes knikte zwijgend. Na een wijle zei hij:

— „Het is al heerlijk, Wistik, dat ik nu ook des nachts blijf voort-herinneren, en blijf weten en wakker zijn, al slaapt mijn lijf in bed. Ik wil niet dood-zijn en neerliggen als een steen en alles vergeten, zooals men in slaap doet. Ik wil ook niet allerlei malligheid en nonsens droomen, of ik elken nacht gek word. Dat is een schande. Dat wil ik niet.

— „Recht zoo, Johannes. Niemand wil graag dood zijn en niemand wil graag gek zijn. En als de menschen slapen zijn ze dood en als ze droomen zijn ze gek. Daar zou ik voor bedanken.” —

— „Ik zal probeeren te leven in mijn slaap, en wijs te zijn in mijn droom,” zei Johannes. „Maar 't is moeielijk en de tijd is zoo vluchtig.”

Hij bezag zijn handen, zijn beenen en zijn gansche lijf. Hij had zijn mooiste pakje aan. Verbaasd vroeg hij:

— „Wat is dat voor een lijf, Wistik? dat ik aan heb? En hoe mal dat ik kleeren draag. Wat zijn dat voor kleeren?”

— „Zie je dat niet? Het zijn je eigen kleeren.”

Zoo was het. Johannes herkende ze precies. En in zijn

hand had hij één van Marjon's blauwe vergeetmenieten.

— „Dat begrijp ik niet, Wistik. Dat ik een droomlijf heb, dat 's nachts met u op reis gaat, dat begrijp ik. Maar hoe komen mijn kleeren hier? Droomen dan mijn kleeren ook?”

— „Waarom niet?” zei Wistik.

Verwonderd bleef Johannes hierover peinzen. Het water spoelde en klotste aldoor om de uitgeholde steenen. Het fijne kweelen van een sijsje klonk eenzaam en teeder tusschen de groote rotskloven.

— „Maar als alles droomen kan, dan moet ook alles leven. Mijn broek ook, en mijn schoenen ook,”

— „Waarom niet?” zei Wistik weer. „Bewijs mij eens dat het niet kan.”

Daar zag Johannes geen kans toe.

— „Of misschien,” hervatte hij, „maak ik nu alles: rotsen, zee en lucht en kleeren. Een van tweeën. *Ik* droom het en maak het, of het droomt alles zelf en maakt zichzelf.”

— „Anders kan het niet,” stemde Wistik toe.

— „Maar dan zou ik ook wat anders kunnen maken, als ik dat wou.”

— „Dat denk ik ook,” zei Wistik.

— „Een viool? zou ik een viool kunnen maken? en dan muziek maken, op die viool?”

— „Probeer het maar eens,” zei Wistik.

Zie! daar was de viool reeds, Johannes vatte die aan alsof hij 't jarenlang gedaan had. en bewoog de strijkstok over de snaren. Daar kwam de heerlijkste muziek, zoo mooi als hij ze ooit had gehoord.

— „O, Wistik! hoor je? Wie had ooit gedacht dat ik zulke muziek maken kon.”

— „Vraagal kan wat Vraagal wil, zei Pan.”

— „Ja!” zeide Johannes peinzend, en vergat zijn viool, die terstond verdween toen hij er niet meer aan dacht. „Pan sprak ook van den rechten duivel, weet ge wel? Hij zei dat ik u moest vragen hem mij eens te toonen.”

Wistik had zijn knietjes opgetrokken en daar zijn armen omheen gelegd, zijn lange baard hing voor zijn schenen. Zoo gluurde hij even zijdelings naar Johannes, met een schuwen blik om te zien of Johannes het meende. Toen begon hij te

beven over zijn gansche lijfje. „Zullen wij wat over zee vliegen?” vroeg hij toen.

Maar Johannes liet zich niet afleiden.

„Neen! ik wou den rechten duivel zien.”

— „Wou je heusch. Johannes?”

— „Ja,” zeide deze. Hij voelde zich nu een held na het aandurven van den Octopus.

— „Bedenk je goed,” zei Wistik.

— „Hoe ziet hij er uit?”

— „Wat denk je?”

— „Ik denk,” zeide Johannes, en hij begon strak en kwaad te kijken, „ik denk dat hij lijkt op dat gemeene zwarte wijf, Marjon's zuster.”

— „Waarom?” vroeg Wistik.

— „Omdat ik 'r haat, omdat ze mij alles bederft wat ik mooi vind, alleen door de herinnering. Ze lijkt op Marjon en ze lijkt ook op die lieve vriendin waaraan ik altijd denken moet, en toch is ze 't niet, en is ze leelijk en gemcen. Ze heeft me ééns een zoen gegeven en dat heeft m'n leven bedorven.” —

— „Mis, Johannes, daarop lijkt hij in 't geheel niet,” zeide Wistik.

Plotseling bemerkte Johannes dat het heldere licht duisterder werd, en de groote vaste rotsen begonnen te trillen en te bewegen alsof ze werden gezien door heete lucht, door ongelijk gegoten glas of door vloeiend water.

En op eens *wist* hij, zonder er iets van te bespeuren, alleen door een innerlijk gevoel van namelooze beklemming dat *het* achter hem zat.

Het, ge weet het nog wel, niet waar? Het, dat ook bij den vijver zat, toen het arme meisje zich verdronk. Het zat achter hen, groot en doodstil. Zonlicht, zee en rotsen — gansch het schoone land vervaagde en vernevelde.

— „Hij is er,” fluisterde Wistik, „achter ons. Hou je nu goed, Johannes. Je hebt het zelf gewild.”

— „Wat moet ik doen?” vroeg Johannes, nu zeer zenuwachtig en verschrikt.

— „Niet bang zijn! in godsnaam niet bang zijn, dan ben je verloren.” —

— „Moet ik God aanroepen? of Jezus? of een kruis slaan?” —

— „Daar geeft hij hoegenaamd niks om, — daar lacht hij om, daar weet hij alles van. Hij amuseert zich zelf met bidden en kruisjes maken. De hoofdzaak is: wakker blijven en niet bang zijn. Hij zal heel vriendelijk zijn en je allerlei mooie en aardige spektakels laten zien, en hij zal je dommelig en bang willen maken. Maar je moet niet vreezen en niet vergeten. Hou vooral Marjon's bloem goed vast en hier . . . kijk.”

Wistik frommelde in het taschje dat altijd aan een band over zijn schouder hing, en haalde er tusschen allerlei rommel van steentjes, scharen, potloodjes en gedroogde planten, met zijn van spanning bevende vingertjes, een spiegeltje uit, met zijn naam netjes in de lijst gegraveerd. Toen zei hij, met bewogen stem, bijna sprakeloos van aandoening: „Hou dat goed vast, hoor! Dat is je behoud. — Nou! ga nu maar! beste jongen! ga nu maar.”

Het goede mannetje schreide.

— „Ga je niet mee?” vroeg Johannes gejaagd.

— „Ik ben zijn grootste vijand,” zei Wistik, „hij kan mij niet luchten of zien. Maar ik blijf in de buurt. Roep mij maar van tijd tot tijd, dan antwoord ik. Dan weet je dat je veilig bent . . .”

— „Welkom, Johannes,” zeide een vriendelijke, zachte stem, en een warme, weeke hand vatte de zijne, „je bent toch, hoop ik, niet verlegen voor me?”

Was dat nu de Booze? Zulk een net, hupsch persoon met zulke aangename manieren en vleiende stem? Verbaasd keek Johannes om, naar de plaats waar *het* was. Hij kon niet scherp onderscheiden, en ook den spreker niet recht aanzien, maar het scheen een gewone, fatsoenlijke mijnheer met een oprecht, glimlachend gezicht en goed gekleed in bruin fantasiepak en strooehoed.

— „Wou je eens kennismaken met mij en mijn museum?” ging de spreker voort. „Dat is uitstekend. Het zal je wèl bevallen. Maar wat heb je daar in je hand? Toch geen spiegeltje? Foei! dat moet je wegdoen. Zulke spiegels worden bij mij niet geduld. Daar heb ik een gruwelijken hekel aan. Die kweken maar ijdelheid.”

De weeke hand wou het spiegeltje wegnemen. Maar Johannes hield vast en zei beslist: „Den spiegel houd ik.”

Nauwelijks had hij dit gezegd of er flitste in het recht-schapen, lachende gelaat een trek van onbeschrijfelijke boos-aardigheid. Heel kort, maar duidelijk genoeg om Johannes met ijzing te vervullen en hem te doen begrijpen dat het wel werkelijk de Booze was.

Maar dadelijk werd het brave gelaat weer minzaam en klonk het:

— „Nu goed dan, zooals je wilt. — We zullen beginnen met mijn ondergeschikten eens te leeren kennen. Allemaal vrienden, kamaraden, of verwanten.”

Daar hoorde Johannes weer het bekende fluisteren en giche-len, dat hij had gehoord toen hij de handjes zag. Van alle kanten ritselde en schuifelde het, hij hoorde ademen en kuchen en snurken en allerlei rare menschelijke geluiden, alsof het krioelde van wezens rondom. Hij zag nog niets.

— „Je had je mij zeker heel anders voorgesteld, niet waar, Johannes? Met horens en een staart. Dat is alles verouderd. Niemand gelooft daar meer aan. We zijn die dwaze scheiding van goed en kwaad nu eindelijk goddank te boven. Dat is onhoudbaar Dualisme. Mijn rijk is zoo goed als het andere.” —

— „Hoe noemt men u?” vroeg Johannes.

— „Men noemt mij Koning Waan, Johannes. Ja! Ja! ik ben een Koning, al zie ik er eenvoudig uit. Die uiterlijke praal is ook uit de mode. Ik ben constitutioneel, burgerlijk, democratisch koning. Hier! Bangeling! kom eens hier. Dit is mijn meest vertrouwde helper, mijn rechterhand!”

Johannes kon niet laten te huiveren toen hij Bangeling zag. Een schunnig, in elkaar gedoken, bleek en vies jongetje, met rood-gerande oogen, die altijd schichtig links en rechts keken maar nooit rechtuit. Zijn magere knieën klapperden tegen elkander, en ieder oogenblik schokte zijn in lompen gekleed lijf van schrik en riep hij: „O God! o Jeezes! nou zul je 't hebben! nou is 't te laat! nou is het te laa-âat!!”

Dit telkens aan te hooren en aan te zien zonder zelf be-vreesd te worden, was niet gemakkelijk. Maar Johannes drukte zijn bloem vast aan de borst en riep:

„Wistik.”

„Ja! Ja!” hoorde hij de stem van zijn goede vriendje.

Maar de stem klonk als van boven en wat verwijderd. En plotseling kreeg Johannes het duidelijke gevoel dat hij viel, bliksemsnel omlaag viel, in peillooze ruimten. Maar alles in 't rond bleef bij hem. —

— „Vallen wij omlaag?” vroeg hij.

Koning Waan glimlachte met een valschen zoetelijken lach: „Niet zoo onbescheiden vragen als men op bezoek is,” zei hij.

— „Achteruit!” riep Johannes tegen Bangeling, die nu vlak bij hem stond te schokken en te kermen. Een menigte griezelige gestalten drong daarachter op. Grijnzende, verdraaide, mismaakte gezichten, sommige met dikken blauwen neus, andere met kwijlende lippen, nog anderen bleek en stil met gesloten oogen, maar met honend mompelenden mond, poogden dicht bij hem te komen.

Johannes kende deze gestalten wel, hij had ze vaak gezien in zijn droomen als kind. En gij zult er ook wel menigeen van gezien hebben, in de nachten voordat de mazelen bij u uitkwamen, of wanneer ge 's avonds eens wat veel rijstetaart gegeten hadt.

Maar dan waart ge er zeer bang voor, niet waar? evenals Johannes vroeger ook. Maar nu was hij in 't geheel niet bang meer. Als ze hem te na kwamen, dan riep hij „terug!” met een geweldige stem, en dan verbleekten ze en krompen in elkaar als uitgedroogde paddestoelen.

-- „Dit is Ginnegap!” zei de Duivel, wijzende op een gestadig gichelend meisjesachtig wezen, met open mond, domme oogen en twee vingers in een grooten pulkneus. „Ook een voortreffelijk helpster. Hier hebben we Labbekak en Goedzak, allerliefste tweelingen, heelemaal gebouwd van goedheid en liefde. Kijk maar, alles drint en flabbert als gelei, beenderen hebben ze niet, kwaad deden ze nooit. Als die niet in den hemel hooren, wie dan?”

— „Verstand hebben ze natuurlijk niet”, zei Johannes.

— „Maar hier, deze dan, nog een oude kennis van je. Meen je soms dat die óók geen verstand heeft?”

Wie zag Johannes daar? Pluizer, — waarlijk! zijn ouden vijand Pluizer. Maar hij keek lang niet zoo brutaal en fel als

vroeger. Hij verschool zich achter den rug van een dikken, doezeligen demon, toen hij Johannes zag.

— „Ga eens wat op zij, Sleur!” zei de Koning tot den dikken demon, „laat Johannes zijn ouden vrind eens zien.”

Maar Sleur verroerde zich niet, want hij was erg log. Pluizer riep: „Weet de Dood daar wel van, Johannes, dat je al hier bent?”

— „Wat is 't nu hier eigenlijk?” vroeg Johannes, „de hel? Is Dante hier geweest?”

— „Dante?” vroeg de Duivel, en al zijn hovelingen fluisterden en gichelden en snaterden: „Dante? Dante? Dante?”

„Je bedoelt zeker,” hervatte de Koning, „die fraaie en luisterrijke plaats waar het zoo heet is en zoo stinkt, waar zand gloeit en bloedrivieren zieden en kokend pek borrelt, waar ze schreeuwen en gillen en vloeken en klagen en zichzelf verwenschen.”

— „Ja!” zei Johannes, „daarvan heeft Dante verteld.”

— „Nu maar, mijn vriendje!” zei de Duivel minzaam, „dat is hier niet, dat zie je toch wel. Dat is mijn rijk niet. Dat is het rijk van den ander, die ze zeggen dat Liefde heet. Bij mij wordt niet geleden. Ik ben niet zoo wreed. Ik doe niemand pijn.” —

— „Dat begrijp ik wel,” zei Johannes, „want zoolang ik pijn heb, leef ik en word ik gewaarschuwd. Is 't niet, Wistik?” —

— „Ja!” riep de stem van het mannetje, nu als heel uit de verte omhoog.

— „Wij vallen altijd door,” zeide Johannes in spanning.

— „Denk daar niet om. Word je duizelig? Ik hield je voor zoo flink. Zie nu eens hier. Hier komt mijn rariteitenkabinet.”

En eer Johannes wist dat hij ergens was binnengegaan, bevond hij zich in een heel klein, bedompt kamertje. Het was net een badkamertje, met lage zoldering, en hel verlicht.

— „Dat dacht je niet, wel? dat wij hier zulk een goede verlichting hadden.”

— „Kunstlicht!” riep Wistik's stem, zwakjes van omhoog.

— „Zie, hier ligt ook een bekende van je.”

En Koning Waan wees op een rechte witte gestalte die

stil op den steenen vloer lag, het was Heléne, en Johannes zag dat zij rustig sliep.

Twee demonen stonden er bij te kijken, de een was Bangeling, de ander een even klein en goor jongetje, dat op zijn nagels knauwde. Het had een veel te groot hoofd met misvormde ooren, een aniline-blauwen fluweelen baret op met rose lintjes, een Schotsch geruit vaal groen kieltje aan en een kort broekje, paars als bedorven bessensap.

— „Dat is Degeneratie,” zei Waan. „Die twee samen hebben haar hier gebracht. Een verdienstelijk stuk. We hopen haar te houden. Zie eens hoe rustig ze slaapt.”

Het aanzien van de bleeke, stille slaapster met het uiteengespreide zwarte haar maakte ook Johannes slaperig. Maar hij keek in zijn spiegeltje, zijn oogen met kracht openend, en riep „Heléne!”

Even gingen de lange donkere wimpers op.

„Sst! mond houden,” zei de Koning. „Hier komen we aan nummer twee, een fraai en kunstig werk.”

Door een deurtje, zoo laag en nauw, dat Johannes er zich door moest wringen, kwamen ze in een volgend vertrekje. Dat was een alleraardigst klein kerkje, een poppen-kerkje. De muren waren wit en kaal en de kaarsjes brandden. Op de preekstoel stond een klein domineetje en preekte ijverig met veel gebaren van handen en hoofd.

— „Dat is dominée Kraalboom!” riep Johannes verbaasd. „tegen wie heeft hij het?”

— „Goed gezien. Johannes!” zei Waan. „Denk nu maar niet dat hij dood is. Om hier te komen hoeft niemand op den dood te wachten. En zie je niet tegen wie hij 't heeft? Kijk, eens goed.”

„Spiegeltjes!” zei Johannes. Werkelijk was het kerkje leeg, maar overal waren aardige spiegeltjes aangebracht en in elk daarvan weerkaatste het dominees-gezichtje, met een heiligenkransje er om heen.

— „Die spiegels zijn eigen fabrikaat, die gebruik ik veel. Alleen dat geïmporteerde goed kan ik niet dulden. Kijk! hier is 't pendant.”

Weer een kerkje, even keurig, net en licht. Maar hier waren veel meer kaarsen, ook bloemen en beelden, de wanden

waren kleurig beschilderd, en pater Canisius stond in schitterend goud-geborduurd gewaad te bidden en te prevelen voor 't altaar.

Johannes keek op naar de gekleurde raampjes. Daarachter was het pikdonker.

— „Wat is daar buiten?” vroeg hij. „Laat mij er eens uitkijken.” En het scheen hem of hij het gesmoezel en gegichel der demonen hoorde, die buiten door de vensters gluurden.

— „Afblijven! stilte!” riep de Koning streng.

— „Wistik!” riep Johannes.

— „Ja!” klonk het nu, heel fijn en ver. Ze vielen, vielen nog altijd.

Door een laag en nauw gangetje gingen zij naar 't volgend nummer. Daar rook het niet heel frisch, en Johannes bemerkte spoedig dat dit vertrekje overeenkwam met wat men in zijn ouderlijk huis gewoon was „de beste” te noemen.

Midden op den wit-houten vloer stond een omgekeerde vuil-water-emmer. Een plasje dik, vies vocht leekte er om heen.

— „Hier-onder” zei koning Waan, „zit een van de merkwaardigste nummers uit mijn collectie. Het is een beestje dat de gewoonte heeft alles precies te beschrijven wat het ziet. Zijn leus is: *Waarheid bovenal!* Mooier kan het toch niet. Ik doe er zeer interessante proeven mee. Soms zet ik 'm hier, soms weer dáár. Nu zette ik 'm hieronder en hoor nu eens.”

Een zacht stemmetje kwam eentonig van onder den emmer uit:

„Zacht vettig-grijs-violet-afbruinend tegen roomwit klonterkazende streep-stolsels, lang flijmerfladderige neergekronkelde wentel-slierten zijgen bleek-geel-neer-doezelend uit donker-topazige slijm-grot-verwulfsels, week fluimig grauwwachtig-groen heen-dommelend...”

en zoo ging het stemmetje dóór tot Johannes heelemaal misselijk en slaperig begon te worden.

— „Aardig he? Laatst zette ik hem in een kwispedoor. Dat had je moeten hooren. Hier is zijn etiket.”

En hij wees op een keurig net bordje waarop stond: *Afdeeling Schoone Kunsten. Naturalist, var. Woordkunstenaar. Vindplaats: Vasteland van Europa. Tamelijk zeldzaam.*

— „Is Van Lieverlee hier ook?” vroeg Johannes.

— „Jawel! die zit een paar licht-eeuwen verder, sonnetten te maken,” zei de Booze. „Het is hier zeer groot, al zou je 't niet zeggen. Ik kan je maar een klein gedeelte laten zien.”

Toen kwam ze aan een afdeling „*Wetenschappen*” en de duivel zei:

— „Zie, dat is wat voor jou! Wijsheid-zoeker!”

En door een nauw kiertje liet hij Johannes in een klein, helder verlicht kamertje kijken, dat geheel en al vol boeken zat. Daar stond professor Bommeldoos, op zijn hoofd.

„Dat heeft Pluizer hem geleerd, — en zie je nu dat kunstige toestel dat hij gemaakt heeft, van spiegels en koperen buizen? Dat is om er mee in zijn eigen hersens te kijken. Dan denkt hij dat hij nóg wijzer zal worden.”

Professor Bommeldoos was geheel verdiept in zijn ingewikkeld toestel en tuurde, tuurde met alle macht in een vreemdsoortig gedraaide buis, waarvan het eind op zijn achterhoofd stond.

Daar hoorde Johannes een zacht loeien en ruischen, als van een windvlaag.

„Stilte!” riep de Duivel nijdig.

Maar het windgeloei hield aan en werd sterker.

„Wat is dat?” vroeg Johannes.

„Dat is de Dood,” zei de duivel wrevelig. „Die heet een bondgenoot van me, maar telkens stuurt hij hier mijn zaken in de war. Bij duizenden rooft hij de mooiste exemplaren van mijn collectie. Vooral de gekken.”

— „Ze zijn hier allen gek,” zei Johannes.

— „Ja, maar die je overdag gek noemt, die snapt hij me weg. Hier komen we in de afdeling: „*Geluk*”. Dit is de rijkste man der wereld. Wil je een vergrootglas?” —

Het hokje, waar de rijkste man der wereld zat, was van goud, maar zoo klein dat Johannes er onmogelijk zelf in kon. De rijkste man had een groot hoofd, gansch kaal en vaal, en een zeer klein, nietig lijfje daaronder. Hij bewoog zich langzaam heen en weer, als een rups die zich inspint, en uit zijn smalle lippen kwijlden gouden draden, waarvan hij een cocon maakte om zich heen.

Johannes griezelde: „Arme kerel!” zei hij.

— „Gekheid! gekheid!” zei de duivel. „Ze zijn hier allen gelukkig. Ze weten niet beter. Ik plaag niemand, zooals die

Ander met zijn eeuwige liefde. Zoo heb ik hier de afdeeling „Strijd”. Je zou zeggen dat ze daar ongelukkig moesten zijn, maar integendeel. Ik ben over 't algemeen een vijand van strijd, ik verkies de vrede, dat zul je straks zien. Maar deze strijd is een genoegelijke, daar hebben de lui zelf schik in, daarom hoort hij hier.”

En nu kwamen een gansche rij zeer kleine hokjes, waarin het stommelde precies als in een kippenhok bij avond, als de kippen slapen gaan. Op elk hokje stond een naam: *Godsdienst-strijd*, *Partij-strijd*, *Klassen-strijd*, en als Johannes door een klein raampje naar binnen keek zag hij één enkel mannetje, dat zeer rood en opgewonden stond te schermutselen voor een spiegel, waarin zijn eigen beeld zoo zonderling weerkaatste dat het een geheel ander leek.

In het derde hokje zag Johannes Dr. Felbeck, met verwoedde vuisten vloog het ventje telkens op den spiegel aan en trapte en schold en raasde, dat het schuim hem van den mond vloog.

Toen kwam een zeer lang en al smaller tocloopend zaaltje, waarop stond: *Liefde* en *Vrede*.

— „Ziezoo!” zei de Duivel. „Hier kunnen we harder praten. Hier worden ze niet gauw wakker. Gezellig en liefelijk is 't hier, niet waar? Er is ook een afdeeling „*Rein Leven*” bij, en „*Vroomheid*” en „*Weldadigheid*”.

In het zaaltje stonden vele kleine bedjes als in een ziekenzaal. En Johannes zag hoe Labbekak en Goedzak ijverig heen en weer sloften op afgetrapte vilten pantoffels en overal kopjes warme thee en lepeltjes van strooperigen drank uitdeelden. De wezens in de bedjes likten dan de lepeltjes af en sliepen weer in.

Daarbuiten gierden en gichelden de demonen veel luider, en het omlaag vallen was nu zoo duidelijk dat Johannes duizelig werd.

„Hier doet de Dood me ook veel kwaad.” zei de Duivel.

Johannes keek naar hem. Hij zag er nu gansch anders uit. Zijn bruine pak was weg en hij had een glad en lenig lijf, glinsterend als slangevel en iriserend als water waarop teer gedroppeld is. Zijn gelaat was ook niet meer zoo minzaam. Het stond hol en grimmig en begon op een doodskop te lijken.

— „Gij zijt de rechte dood!” zei Johannes „die ander is een goede vriend van me. Dien vrees ik niet meer.”

De duivel lachte en stak de hand uit naar zijn bloem. Maar Johannes klemde die vast tegen de borst. De bloem hing al slap en scheen te gaan verwelken. Het spiegeltje trilde hevig in zijn hand, zoodat hij moeite had het vast te houden, „Wistik!” riep hij.

Hij luisterde, maar hoorde niets. Nu scheen hij te vallen in suizende vaart. Johannes werd zeer verontrust. Het lange zaaltje met de bedjes liep al door en werd steeds enger.

— „Wistik! Marjon! er uit! er uit! Vrijheid!”

— „Ik heb ook een afdeeling „*Vrijheid*,” zei de Duivel, en hij wees naar een mannetje dat bezig was een lang lint waarop „*Vrijheid en Recht*” stond om zijn hoofd en armen en beenen te winden, tot hij geen lid verroeren kon.

„Neen!” riep Johannes, en hij bonsde met zijn beide handen, waarin nog spiegeltje en bloem waren geklemd, op een vlakke, harde deur. Op die deur stond „*Zonde en Schuld*.”

— „Pas op!” zei de Duivel. „Zie je niet wat er op staat?”

— „’t Kan me niet schelen!” riep Johannes en beukte los.

— „Pas op! pas in godsnaam op!” riep Bangeling.

— „Help! Wistik! Marjon! Markus! help!” riep Johannes, en trapte de deur in . . .

Toen zag hij voor zich een grondelooze zwarte nacht. Maar het was ruimer en hij voelde de beklemming wijken.

En alle demonen zag hij nu achter hem aan komen en ze speelden met iets, iets blinkends, dat ze elkander toegoiden. Ze sjorden en trokken er aan, en spuwden er op, en deden er nog veel erger dingen op, zooals alleen zeer vuile en brutale wezens kunnen doen.

Het was een boek, en daarop zag Johannes zijn naam staan. Zijn naam en zijn Van. Johannes heette „de Reiziger” van zijn Van.

Eindelijk pakte een demon het boek bij een blad en slingerde het hoog in de lucht, om het stuk te scheuren. De bladen wapperden en blonken, maar gingen niet stuk. En het boek daalde niet meer, maar ging al hooger in den donkeren nacht, totdat het een sterretje scheen in de verte.

Daarna bleef Johannes met alle aandacht kijken, en het was hem als ware hij een licht stuk hout, of een luchtbel, die uit ontzachlijke diepten der zee, al sneller en sneller naar de oppervlakte stijgt. Toen werd de hemel langzaam blauw en licht.

Eindelijk dreef hij in den vollen dag. Nog gingen zijn oogen niet open, maar hij voelde dat hij in zijn daglijf was terug gekeerd en hij bleef nog een wijle in de lichte, stille, zalige sluimering van een genezen zieke, of van een doodmoe thuisgekome ne na bangen tocht.

(Wordt vervolgd.)

VERZEN

DOOR

H. DES TOMBE—DRABBE.

I

ARTIEST-ZIJN

Voor mijn zusje.

O vast geluk van stil in zich te voelen
't Artiest-zijn als een zeker, trouw bezit,
Dat slaapt, waarom zich 't leven heen kan woelen,
Zóó dat de ziel werkloos schijnt vastgeklit

In 't wichtig web van 's werelds niets-bedoelen,
Gevangen tijdelijk tusschen 't hard gebit
Van 's levens kleinheid, toch bewust des koelen
Aêms van 't gewijde dat in alles zit.

Een bloemeknop in 't voorjaar: zomerwarmte
Zal ééns die oopen tot een gloriestuk,
Omdat de zon er *is* en alle armte

Wel wijken moet voor 't sterk natuurgeluk.
O ziel die uit de ijskorst van het kleine
Toch telkens weer verheft 't nu eenmaal mijne.

II

Ik heb ze lief, die verzen van u, vriend,
Dien ik wel vriend mag noemen, is het niet?
Ik zit nu stil alleen, en sla uw woorden op,
En als ik lees geloof 'k weer in mezelve,
In *u* vooral ook, want het kan niet wezen
Dat gij niet goed zijt, die zoo schrijven kunt.
Neen, 't kan niet, en toch heb ik steeds geweten
Hoevele dichters anders *zijn* dan *spreken*.
En dat juist maakt uw verzen mij zoo lief,
Omdat ik mij op niemand wil verlaten;
Alleen op u, dien 'k waar denk bovenal.
Ik wil u dan ook zeggen dat uw bijzijn
Mij goed doet, en het beste van mijn denken
Zal bovendrijven als ik met u ben.

Ik ben alleen wat bang dat van *uw* woorden
Iets in *mijn* lied mocht klinken: evenals
In 't bosch een vogel leeft, hij voelt zich één
Daarmee, en *is* dat ook, want hij behoort
Aan 't bosch, en 't bosch aan hem, nietwaar?
Zoo zijn uw verzen, wouden waar mijn ziel door leeft,
Wouden die vol zijn van wat vreugde geeft.

Of als in 't voorjaar 't fijne geel der bloemen
Zich uitspreidt, of als 't koren in Augustus
Rijp ziet en goud, kan iemand dan vergeten
Dat zon en zomer over de aard zijn uitgeweven?

Gelijk de mist des winters over 't land gedreven
Omsluit als in een droom elk ding, elk blad,
Zoo rust mijn ziel in 't rhythmus van uw spreken,
Beladen met de klare droppelen die leken.

III

HERFST

Beladen met hun eeuwge wisseling van schoonheid
Staan nu de boomen wachtend in hun gouden waas
Van mist en blâren, licht aan de ijle twijgen
Nog toevend éven, als een spelend kind
Dat vèr muziek hoort en zijn drukke spelen
In ongeweten aandacht peinzend staakt.
— Er dwaalt iets in de lucht van dunne
En lichte weefsels waar 'k door wandel als
Vlokken sneeuw die in de ruimte drijvend,
Geruischloos dalen in hun stâgen, zachten val.
De lucht hangt als een breede bleeke sluier
Des doods, en over 't matte geel op de aarde
Loopen mijn voeten zonder 't minst gerucht.
O 'k mocht zoo gaarne uit het leven scheiden
Nu 't áller-schoonst en áller-droevigst is: —
Dit leve' is maar een vreemde witte veêr,
Waarvan 'k de deining niet, alleen het eind begeer.

VERZEN

VAN

KAREL VAN DE WOESTIJNE.

I

HERFSTDEUN

Een zelfde droom die wies op beider aangezichten
en heeft op géen van beider weze' een lach genood,
en voor ons oog, gekeerd van geer'ge dage-lichten,
geloken, rees het beeld van eindlijk vreed'gen dood.

Geen meren meer waar 't keerend-welig avond-wazen .
een wisselend geneucht van eendre weelden breidt;
een zelfde droom alleen die vreezen en verbazen
en stiller vreugd de vreê der eeuwigheden wijdt.

Een droom die, blijde en bleek van één-genoten zoenen,
beschaamd om eigen diepte in needrig heil verloom';
een droom, een will'ge droom van eindeloos verzoenen;
een schoone en vreemde droom van wêlke rust? Een droom...

II

LIED

Ons lust, van dubblen drift verland,
klopte aan de poort met moede vuiste;
— en 't oude huis, van rouw beklamd,
verwonderlijk-ontwakend, druischte...

Ons wee-moed dan, ten boom gegaan
die 't laatst-verdroomde heil behoedde:
zie, beider naam, ter schors bevaên,
was eene blijde wonde, en bloedde...

o Vreemd begoochelende klem
om harten waar de liefde duistert...
Ons stem heeft in een meisjes-stem,
verwonderd, vroegre vreugd beluisterd.

En 't gore roerelooze moer
waar droom na droomen hooploos zegen:
o torve erinn'ring, teeder snoer
van peerle aan peerle aan-een geregen...

— Dan hebben wij ter hardste rots
het beeld van beider min gedreven;
en zie: ons wrevelige trots
herkende 't keerend beeld van 't Leven.

SCHEMERA VOND

DOOR

Is. P. DE VOOYS.

Nascheem'rend licht
van fellen zonedag,
dat wijkend bleef nog sterk,
hangt over 't avondland.
Vandaag heb ik mijn stage plicht
stardoende en onvermoeid verricht,
tot ik in weeld'rig beeldend werk
verschrikt, verblijd, een ziel bemerk,
en toen, als met een witte vlag
van heim'lijk blijde en stille lach,
naar buiten loop, naar bloem en plant,
in 't schemerbleeke zomerland.

Witsnieuwig bloeit,
met trossen uitgespreid,
een struik hortensia,
die peinzend ik bekijk.
In tuin, die daags de zon doorgloeit
en 't kinderspel doordraaft en -stoeit,
praalt rijk haar pracht, die mij geleidt,
ooggids naar ziel, in ruimten wijd,

waar droomenschoon zoo rein ontsta
als bloemtros der hortensia ;
die ik in 't schemerlicht bekijk,
verrukt en met veel vreugden rijk.

Roodglanzend dons,
van goud op gelen grond,
zie 'k in een enk'le kelk,
uit bladergroen ontbloot.
En als uit warrig stadsgegons
draagt klank van brommend klokgebons
ver over velden lied'ren rond,
zoo bindt die bloem een wijd verbond
van teere droomen, bevend elk
in 't lied dat nimmermeer verwelk'.
Indische kers, met geel en rood,
in schemer de eigen ziel me ontsloot.

ISADORA DUNCAN ¹⁾

DOOR

J. JAC. THOMSON.

Zooals een zonnestraal, verglijdend tusschen
Gordijn en muur en dansend op mijn tafel;
Zooals een bleek-verwaaide manerafel,
Die in m'n bed viel, naast mijn oor, op 't kussen;

Zooals een fluit, diep in het duistere bosch,
Die kweelend klaagt in volle, vochte tonen
Boven 't geheimvol suizen — want de schoone
Wind dringt voorzichtig jonge blaren los:

Zoo teer is uwer voeten dans, het streelen
Van uwe leden, die stil heneglijden
Voorbij mijn oogen; o nu wordt het blijde,
En heel ver en zeer fijn is er een spelen

Op snaren, strak gespannen; ziet gij ook
De stilte beven voor uw lichte blikken?
Over de wereld gaat een zoet verschrikken
Nu zoo de schoonheid wonderbaar ontlook.

¹⁾ Met toestemming van den Dichter overgenomen uit de *Vox Studiosorum*.
A. V.

Ik weet niet of gij werkelijk daar gaat
En ik hier zit en u zie, of is 't maar
Een droom en ben ik 't niet, en is uw haar
Niet zwart, uw oog geen donkre a gaat;

En is dit alles maar betoovering,
Oneindig zalig oogenblik, geschonken
Voor 'k weet niet wat voor goeds; ontzonken
Der hand des Tijds, die peinsde in mijmering?

Maar neen, gij zijt er, want uw handen leven
Zóo als 'k geen menschenhanden leven zag:
Witte kapellen in een zonedag,
Twee witte wolkjes, van de lucht gedreven;

Handen, als sponnen zij het gouden garen,
Dat door den hemel naar beneden glijdt,
Handen, waarom men wel bijwijlen schreit,
Handen: gedempt geluid van fanfaren.

Met gouden sleutel hebben zij ontsloten
Een lange gang naar 't eindloos labyrinth
Van uw zoete betoovering; ik vind
Geen uitweg, maar er wordt heel ver en zacht gefloten...

HET JONGSTE ORCHEST-WERK VAN CARL SMULDERS

DOOR

J. C. HOL.

(Slot van afl. X blz. 236).

Pallida no, ma più che neve bianca,
Che senza vento in un bel colle focchi,
Parea posar come persona stanca.
Quasi un dolce dormir ne' suoi begli occhi,
Essendo 'l spirto già da lei diviso,
Era quel che morir chiaman gli sciocchi.
Morte bella parea nel suo bel viso.

(Trionfo della Morte. Capitolo I).

De harmonische eenheid wordt weer hersteld. De *marche funèbre* waarmee de gelieven ten grave worden gebracht, vangt aan in *b*-klein:

. Harp in de onder-octAAF verdubbeld: *p. ma marcato*, celli en c.-bassi: *p. pizz. pesante*.

Twee
Clarinetten
Pauken.

Fagot.
Harp.
Celli.
C.-bassen.

p *ma poco marcato*.

Dit laatste deel is meer dan een treurmarsch, het is de epiloog van het drama dat wij in tonen hebben doorleefd, het is een *Trionfo della Morte*, zooals Wagner dien voor *Siegfried* heeft geschreven. Het voorbeeld in *Götterdämmerung* is van te noodwendige natuurlijkheid dan dat Smulders van het erin neergelegd vorm-gevend beginsel had kunnen of mogen afwijken.

Ook hier trekken de hoofdmotieven van het symphonisch drama voorbij aan ons oor, bijdragend tot de muzikale apotheose der hoofdpersonen, die in hun klank-symbolen worden verheerlijkt. Er is in deze plechtige klankverheerlijking iets als een troost, bijna een ideële bevrediging aan het slot van dit droef-eindend drama, te zeer geboren uit den geest der muziek om anders te eindigen. Dit deed mij spreken van den „Trionfo della Morte”. Wiens heengaan een droefheid verwekt als in déze treurmarsch is uitgedrukt, die is niet vergeefs gestorven, die triomfeert wezenlijk over den dood. Terwijl de aanvangsperiode (zie laatste muziek-citaat) tweemaal herhaald wordt, zingen hobo en Engelsche hoorn bijgestaan door de hoorns, den ontroerenden klaagzang:

Hobo (Engelsche Hoorn een octaaf lager.)

4
Hoorns

Tamtam-slagen geven aan de somber-plechtig voortschrijdende bas-tonen een metaal-galm: „de klokken luiden, luiden hen uit”. Opmerkzaamheid verdient de in de eerste vijf maten

vijfmaal gevarieerde gedaante der onderdominant (in de eerste maat ook op te vatten als tonica-parallel) waardoor de in de vrije program-muziek allermeest noodwendige *varietas in unitate* op gelukkige wijze tot haar recht komt.

In een akkoord-schema weergegeven ziet het er zoo uit:

Nadat dus de toonaard (*b*-klein) gefixeerd is, wordt modulerend voortgegaan over Bes en Ges naar F-klein (de aanzwellende en afnemende tertsen-figuur), van welken toonaard een antwoord op de tertsen-figuur naar E-klein voert; de ontroering wordt hier in de sext-appoggiatuur (*g*¹) op treffende wijze geresumeerd; daarna wordt de plechtige aanvangsbeweging hernomen, het hoofdmotief in de fagotten:

Strijkers.

Hoorns.

Fagotten.

(laatste maat tweemaal).

*pizz. c.-bassi en celli,
pauken, harp, tantam.*

Dan gaat, soberste uiting van diepste droefheid, de kleine terts alleen verder, de sleepende schrede van den lijkstoet markeerend, tot het Numaine-motief optreedt, de klagende appoggiatuur tweemaal gevend, tweemaal begeleid door de ontroerende akkoord-schrede van den aanvang (derde maat van het eerste deel, zie aflev. IX blz. 326):

1) Vergelijk laatste muziek-citaat, twee laatste maten.

*Celli en
Alten.*

pesante *sf*

*Hoorn, Clar.
Eng. Hoorn, Fagot.*

voerend naar de geweldige smart-uiting die er ligt in de volgende tertsen (sept en groote noon, met hun opwaartsche wisselnoten, zich chromatisch oplossend naar *Bes*):

express.

*Viol. I
Viol. II
Alten.
Celli.*

*Contra-
bassen.*

p

(De drie laatste voorbeelden sluiten onmiddelijk aan elkaar).

Het Numaine-motief wordt herhaald, dan voert het, in tertsen opstijgend boven het dominant-sept-akkoord van Des in prachtig-klinkende wijde ligging van tuba en trombonen, naar het eerste liefdes-motief in tertsen dat als voortzetting van het Numaine-motief neerdaalt:

*Strijkers.
Fluiten.*

*Tromb.
Tuba.*

Dan leidt dezelfde climax die in het vorig deel tot de catastrofe voerde, nu betekenisvol (op de ziele-inspanning volgt niet meer de dood, doch de overwinning) naar de apotheose van het Numaine-motief; ontdaan van schuchterheid en wijfelmoed, triomfeerend over den dood, weerklinkt het door drie trombonen *forte* in de dominant van D.

Hier met den parallel-toonaard van *b*-klein begint het middeendeel van de drie-deelige treurmarsch. Terstond sluit zich het Ymnis-motief op gelijke wijze aan, *ff* door drie trompetten geblazen, ingeleid door een chromatische zestienden loop van fluit, hobo en klarinetten, vergezeld van chromatische opstijgende triolen in de bas, getint door den metaal-galm van opgehangen-bekken-slagen.

Ymnis' geest leeft nog in het terstond volgende (aanvangs-) motief in C-groot, waarin de tonica- zoowel als de dominantquint de voor hem karakteristieke, overmatige gedaante hebben aangenomen:

tutti

f

Ymnis zegeviert zelfs over de door den dood verwekte droefheid, waaraan hij een mannelijk, zij het ook snijgend karakter verleent. Bovenstaande twee maten worden precies zoo herhaald in *Ces*, dan volgt het hoogtepunt der *marche funèbre* in G-klein, het aanvangs-motief door een plechtig *unisono* gegeven in de bas, de aan het slot verbreedde hobo-melodie er boven met de oorspronkelijke (niet overmatige) harmoniën:

3 Trombonen
1 Trompet

Three staves of musical notation in treble clef. The first staff begins with a triplet of eighth notes and a piano (*p*) dynamic. The second staff shows a mezzo-forte (*mf*) dynamic, followed by a crescendo to forte (*f*), and then a decrescendo to *dim.* The third staff starts with *mf*, decrescendos to *dim.*, and then returns to *p*.

Een korte overgang met volledige cadence in b-klein, gedurende welke de hoorns vier maal de kleine tertschred doen hooren, voert in het derde deel, de zeer korte herhaling van den aanvang der marche funèbre, zonder de beide eerste maten die de beweging markeerden (dit hebben de hoorn-tertsen reeds gedaan). De 7e—8e maat (de op blz. 302 meegedeelde tertsenfiguur in eenvoudiger vorm), wordt driemaal herhaald in verscherpt dissonante gedaante — de quint der dominant is verhoogd; de dominant-terts blijft als groote tonica-sept liggen, de tonica-priem wordt als dominant-quart geanticipeerd, de noen en sept worden chromatisch opgelost — al deze dissonanten echter verzacht door het week timbre der strijkers:

Molto dolce

Musical notation for piano accompaniment in b-flat minor, marked *Molto dolce*. It shows a treble and bass staff with chords and melodic lines.

Dit driemaal concluderen van den quint-val doet het slot op onmiskenbare wijze naderen, rustige akkoorden brengen het, omlaag schrijdende boven het marsch-motief in bes:

Doch het *trugschluss*, voorbereid door de chromatisch stijgende bassen, vraagt nog een oogenblik om uitstel: het maakt een afsluiting in den aanvangs-toonaard mogelijk.

Het Numaine-motief treedt nog eenmaal op in violen en alten; een opnieuw uitwijkende cadence brengt ons naar B. Voor het laatst klinkt het aanvangsmotief in de fagot, voor het laatst luiden de doods-klokken terwijl de praegnante kleine terts (fagot) de heel in de verte aftrekkende lijkstoet resumeert. Een lang akkoord van b-klein, aanzwellend en afnemend, besluit het werk.

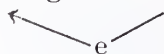
* * *

Werpen wij thans een resumeerenden blik op de contrapunctisch-harmonische techniek dezer orchest-ballade, dan zien wij dat twee factoren daarin een belangrijke rol spelen: de terts-verwantschap en het noon-akkoord,

Het laatste element, dat, gelijk wij zien zullen uit het eerste zijn oorsprong neemt, geeft aan het werk een doorzichtige harmonische structuur; het eerste verleent aan de onderdeelen hun innigen psychologischen samenhang, het is de band der innerlijke noodwendigheid die het in groote vrijheid gecoördineerde tezamen houdt.

Allereerst wat is terts-verwantschap? Men kan dit niet duidelijker maken dan door een voorbeeld van een der 16e eeuwse grootmeesters, uit den tijd waarin het samenklinken

van melodiën in tertsen (door de verwantschap der aeolische, ionische en phrygische toonaarden) een bijzondere rol speelde 1), en ook de toonaard-cirkel door quint-verwantschap alleen niet te sluiten was (wegens de ongeschiktheid tot cadence-vorming van den phrygischen toonaard): c—g—d—a; of indien wij

nog een schrede teruggaand in de geschiedenis den dorischen toonaard als middelpunt beschouwen en de rol die de tertsverwantschap in de kerktoneelen speelde, tot uitdrukking

brengeu: d $\left\{ \begin{array}{l} g \\ e \\ c \\ a \end{array} \right.$ (De ionische toonaard staat hier in de plaats van den lydischen, die met *b* door zijn overmatig quart van zelf in het ionisch moduleerde en met *bes* daaraan geheel gelijk was.)

De volgende cadence uit een kyrie in den hypophrygischen toonaard van Giovanni Animuccia (in 1567 te Rome gedrukt) zal ook den nieuveling in muziek-historische dingen het wezen der tertsverwantschap duidelijk maken:

Ky - -

1) Voorbeelden van dit zgn. uit-tertsen van melodiën waardoor uit een tweestemmige compositie een drie- resp. vierstemmige gemaakt werd, vindt men in Haller's *Kompositionslehre für Polyphonen Kirchengesang*, blz. 177—178.

Dit is een cadence in den mixolydischen toonaard (waarin dit eerste *kyrie* later ook sluit) uitgevoerd door de drie bovenstemmen, die tot dusver alleen aan het woord zijn. Dat de bas tegelijkertijd het hypo-phrygische thema op *e* inzet brengt hierin geen verandering (stempelt bijv. de cadence geenszins tot *trugschluss*), doch verandert wel de gevolgen: zij maakt gebruik van de tertsverwantschap der phrygische en mixolydische toonaarden (d. i. van het feit dat den drieklanken op beider grondtonen de terts *g-b* gemeenschappelijk is, en dus met de *g-b-g¹* van het mixolydisch slot de *e* goed samenklinkt), zij vrijdelt een modulatie (die te vroeg zou komen daar nog niet alle vier stemmen het thema deden hooren) en herstelt den hoofd-toonaard. Het is de moeite waard op te merken dat deze *e* der basstem niet zoo consonant is, als Animuccia wel meende; want hoewel de mixolydische quint (*d''*) in de cadence verzwegen is, als boventoon klinkt zij toch mee, en het is de onder-sept van deze quint die hier vrij wordt ingezet.

Deze laatste overweging brengt ons des te spoediger *in medias res*, want zij doet zien dat Smulders in de vijfde tot zevende maat zijner Ballade in omgekeerde richting hetzelfde deed als Animuccia:

The image shows a musical score for three measures, labeled 5, 6, and 7. The top staff is in treble clef and the bottom staff is in bass clef. The key signature has one sharp (F#). In measure 5, the treble staff has a triad of B4, D5, and F#5, and the bass staff has a single note E4. In measure 6, the treble staff has a triad of E5, G5, and B5, and the bass staff has a sequence of notes: E4, F#4, G4, A4, B4, C5. In measure 7, the treble staff has a triad of E5, G5, and B5, and the bass staff has a sequence of notes: E4, F#4, G4, A4, B4, C5.

In maat 4 en 5 klinkt het dominant-noon-akkoord van A met verzwegen quint, in de vijfde maat verstomt de priem (*e*); de gis (terts) verstomt ook doch wordt in de zesde maat een octaaf lager weer ingezet en begeeft zich langs B en d naar b, zoodat hier de bovenste drieklank (*b-d'-fis'*) van het noon-akkoord overblijft, terwijl priem en terts weggefallen zijn. Voegt dus Animuccia aan een gegeven terts een nieuwe (streng

genomen dissonante) terts toe, zoo laat Smulders hier twee tertsen wegvallen, die tegen het overblijvende akkoordbestanddeel dissoneerden, en opereert met den overblijvendenden drieklank als tonica verder. Want de modulatorische samenhang van het werk laat niet toe, hier het noon-akkoord als onderklank-onderdominant in *fis* (*fis'-d'-b*) op te vatten waarvan dan de benedenliggende sept en noon zouden verstommen.

Eerstens laat het noon-akkoord met groote terts het toonaard-gevoel niet in de geringste onzekerheid; het is dur- en niet moll-akkoord en bevat als zoodanig alle tonen der diatonische scala behalve grondtoon en terts. 1)

Ten anderen bewijst het feit dat het Numaine-motief in dit eerste deel een hoogtepunt bereikt in de beide terts-verwante toonaarden van *A*, in *C* en in *Fis*, dat de componist ook werkelijk *A*-groot heeft gehoord en bedoeld, gelijk deze dominant van *A* nog later als karakteristicum voor *Numaine* optreedt.

Ten derde moet ook het aanvangs-akkoord van bes-klein als onderdominant worden gedacht, zoo wij het b-klein ook als zoodanig en niet als tonica opvatten. Dit is niet onmogelijk hoewel de Ballade dan met een muzikaal „en toen” zou aanvangen (de formule der op blz. 327 der September-aflevering meegedeelde sequens-gang wordt dan: $D^5 > T^5 <$), doch de karakteristieke modulatie naar *bes* even voor het einde van den eersten zang, verliest dan alle psychologische beteekenis, zoo goed als de uitwijking naar *D* aan het slot; bovendien valt de tonale eenheid tusschen aanvang eerste deel en slot tweede deel met haar diepe dramatische beteekenis weg.

Een en ander mag ons tot de slotsom voeren dat Smulders het noon-akkoord beschouwt als een uit de onderlinge verwantschap der tertsen ontstaan harmonisch organisme, welks bovenste deel als consonante drieklank (hier *h-d'-fis'*) evengoed recht van bestaan heeft als de onderste helft (*e-gis-h*).

1) De drieklank *e-gis-h* wordt door de boventonen versterkt, de drieklank *h-d'-fis'* door de ondertonen *niet*; het is dus duidelijk dat de eerste het wint in de klank-voorstelling van den hoorder. Moll karakter krijgt het groote-terts noon-akkoord slechts door de kleine noon, hier f^1 , doch dan in a-moll. Men herinnere zich, hoe treffend Beethoven gebruik maakt van het tegenovergesteld ethisch karakter der groote en der kleine noon (vreugde en smart) in den samenhang van Marcelline en Leonore in het eerste bedrijf van *Fidelio*.

Een blik in de wordings-geschiedenis van het noon-akkoord, doet ons zien dat deze opvatting volkomen juist is. Gelijk men weet liet Claudio Monteverdi 1) den vader van het muziek-drama, de noon en de sept voor het eerst vrij in samenklank met andere dissonanten optreden, zoodat in zijne composities voor het eerst dissonante akkoorden voorkomen inplaats der gebruikelijke, hun bezoek te lang rekkende en daardoor dissonant wordende consonanten (ligaturen of voorhoudingen).

Passages als de volgende uit het beroemde madrigaal: „Cruda Amarilli” (het eerste uit den vijfden bundel van Monteverdi's vijfstemmige madrigalen in 1605 te Venetië voor het eerst gedrukt en tot in 1620 zesmaal herdrukt; de text is *Mirtillo's* klacht over zijn geliefde *Amarilli* in het eerste bedrijf van Guarini's *Pastor fido*):

ahi las - - - so

las - - - - - so

ahi las - - so

ahi las - - - - - so

las - - - - - so

1) Ofschoon de uitgang van sommige Italiaansche namen (die op o, e, a) willekeurig in 't enkel- of meervoud werd geplaatst, is het toch nuttig te weten dat, naar de navorschingen van Dr. Emil Vogel aan het licht brachten, deze componist zich in al zijne brieven consequent onderteekende Monteverdi. Er is dus geen reden aan de slordige namen-orthographie zijner tijdgenooten mee te doen en hem Monteverde te noemen.

doen zien dat wezenlijk de verzachtende consonant der terts Monteverdi er toe bracht de noon geheel vrij na een pauze te doen optreden, zij gaat hier in tertsen met de alt die de sept overeenkomstig de toenmalige regelen als doorgangstoon geeft.

Doch zelfs deze omzichtigheid bespaarde den baanbreker der moderne harmonie de scherpe kritiek zijner conservatieve tijdgenooten niet. Vooral de Bologneesche muziekgeleerde Gio. Maria Artusi ging scherp tegen den nieuwen muzikalen stijl te keer. Naar aanleiding van bovenstaande en andere vrijheden die zich Monteverdi waar de tekst dit meebracht in de behandeling der dissonanten veroorloofde, schreef Artusi in zijn werk over de „Imperfezioni della Moderna Musica” dat in de jaren 1600 en 1603 te Bologna verscheen 1): „Jede gleichzeitige Verbindung hoher und tiefer Töne muss den höheren Ton darstellen als entsprungen aus dem tieferen, das verbundene muss uns allezeit eine richtige Proportion zeigen. Nun aber giebt es, den Lehren der besten Meister zufolge, keine andere dergleichen richtige Proportionen, als arithmetische und geometrische, harmonische oder gegenharmonische. So wird die Quarte und Quinte, die eine bald und bald die andere dem Grundtone zunächst liegend, richtig zur Octave verbunden; so auf ähnliche Weise die grosse und kleine Terz zur Quinte; so entsteht innerhalb der Octave, wenn über der sie arithmetisch theilenden* Quarte, wir auf die eine oder andere jener beiden Arten die Quinte aufbauen 2), die grosse oder kleine Sexte. Der freie Eintritt dieser, in richtiger Proportion verknüpfter Tonverhältnisse ist eben dadurch gerechtfertigt; eine jede auf anderem Wege gefundene Verknüpfung aber ist falsch, und nicht zu dulden. Falsch um desswillen also ist die Verknüpfung der Quinte und kleinen Terz zur kleinen septime, so wie zweier kleinen Terzen zur falschen Quinte.”

De kleine sept en verminderde quint — eigenlijk ook kleine sept — laat Monteverdi in bovengenoemd madrigaal op de volgende wijze vrij optreden; naar men ziet is het eerste

1) Daar het zeer zeldzame boek mij niet ten dienste staat, geef ik de getrouwe en mooie vertaling van G. van Winterfeldt.

2) Namelijk door aan de quart eerst een groote terts en dan een kleine, of een kleine terts en daarna een groote toe te voegen.

De minima met stip in de eerste maat heeft Monteverdi

later vervangen door de figuur:

, welke

inderdaad een verbetering is.

Artusi, die overal den tot recht begrip der muziek onontbeerlijken tekst weg laat, gaat voort: „irrig der Wahn, ein missklingendes Tonverhältniss könne aus zwei wohlklingenden aufgebaut, in seiner Herbigkeit uns unmittelbar vorgeführt werden, da den so zusammengefüigten Theilen doch die rechte Proportionalität abgeht... Wenn Ihr eure gegen die Unterstimme missklingenden Töne mit dem Tenor in harmonische Uebereinstimmung bringt, und diesen wiederum mit den andern Stimmen, die Ihr endlich mit der Unterstimme wohlklingende Verhältnisse darstellen lasst, so ist das nur ein Gemenge nach euer wise.” Monteverdi dacht hier anders over, hij schreef rustig:

ma - - - - -

del l'as - - pi - do sor - - - do

sor - - - - -

ma - - - - -

ma del l'as-pido

de met een quart-sprong optredende groote sept (door de imitatie van het motief vereischt) ondersteunend door de doorgaande secunde; of ook wel de noon door de sept, en de sept door de quint begeleidend; ja zelfs drie groote secunden,

De tijdsomstandigheden in aanmerking genomen is Artusi's grimmigheid niet onverklaarbaar: „So aber tritt bei euch die Herbigkeit der Missklänge unverhüllt, unvorbereitet hervor, als wolltet Ihr wissentlich, absichtlich dem Ohre Zwang anthun. Und ist dieses nicht eure Absicht, wollt Ihr auch mit Missklängen dem Ohre schmeicheln, so bleibt euch nichts übrig, als auf der Bahn der älteren Meister fortzugehen, denn auf eurem Wege erreicht Ihr nimmer euren Zweck, so lange Wohl- und Missklang nicht ihr Wesen verändern, ihre Eigenthümlichkeit gegen einander vertauschen. Unverrückt bleiben die Regeln, welche die Gelehrten, Kundigen festgestellt haben; ein Jeder hat nach ihnen sich zu richten.” Het is niet oninteressant deze regelen drie eeuwen nadat zij geschreven zijn door te lezen in verband met een muziek-werk, welks componist als een der eersten onder zijn tijdgenooten de kunst verstaat „mit Missklängen dem Ohre zu schmeicheln.”

Amusant wordt de laatste apodictische uitspraak waarin de orthodoxe priester, die Artusi was, om de hoek kijkt, wanneer men bedenkt dat geheel onze moderne muziek, en speciaal de hier besproken *Ballade* berust op het zoo heftig bestreden princip, door Monteverdi voor het eerst in zijn werken opgesteld.

Juist het omgekeerde is gebeurd van hetgeen Artusi zoo hartstochtelijk propheteerde: „aber Ihre Gebäude sind ohne rechte Grundlage, von der Zeit zerstört fallen sie zusammen, Spott und Hohn trifft die Erbauer.” Juist in onze dagen wordt op de, zij het ook ruwe dan toch soliede fondamenteen door Monteverdi gelegd, het prachtig gebouw der moderne muziek voltooid met het smeltend kleur-rijk marmer van werken als *Ymnis et Numaine*.

De terts-verwantschap waaruit naar wij zagen, het harmonische hoofdbestanddeel van Smulders' *Ballade*, het noon-akkoord, is ontstaan en waardoor dit akkoord als een organisch geheel wordt tesamen gehouden en gedeeld, deze tertsverwantschap is door den componist nog op andere wijze gebruikt tot versterking van den tonalen samenhang en ter verhooging der modulatorische overzienbaarheid van zijn werk, eigenschappen die ook in de modernste compositie niet ongestraft worden gemist. Wagner's navolgers hadden in dit opzicht veel meer van hun voorbeeld kunnen leeren, dan zij hebben gedaan, in

den regel wèl de modulatorische vrijheid, doch niet den band ziende, die zelfs aan die vrijheid nog was opgelegd. Want evenals het begrip *beweging* slechts beteekenis heeft tegenover een vast punt in de ruimte, zoo komt ook een modulatie of modulatie-reeks slechts tot haar recht door een bewust tonaliteits-gevoel bij den hoorder als punt van uitgang of als vermoedelijk doel. Om de opperste ziele-onrust uit te drukken kan hiervan worden afgeweken, doch dit moet uitzondering blijven, want de hoorder, die voortdurend door een reeks bedriegelijke voortschrijdingen (*trug-schlüsse*) in zijn verwachting wordt teleurgesteld, die verwacht eenvoudig niets meer, d. w. z. neemt bewust of onbewust een a-prioristische motie van wantrouwen aan tegen iedere cadence, die hij hoort naderen, zoodat de uitwerking van *trug-schluss* en uitwijking reeds van te voren is vernietigd.

Nu moge men meenen, dat van het noon-akkoord door Smulders in zijn jongste orchest-werk zeer rijkelijk gebruik is gemaakt — en tegenspreken wil ik dit geenszins — dan dient men toch te overwegen dat het moderne oor de sept-alleen bijna als consonant hoort, en dat het bovendien een voortreffelijke eigenschap is van Smulders' werk, dat de talrijke dominant-noon-akkoorden door hun gedecideerd tonaal karakter ook voor het minder geoefend oor het toonaard-gevoel tot zijn volle recht brengen en daarmee den dilettant-hoorder een niet te versmaden grond onder de voeten geven om van een modern orchest-werk althans iets te begrijpen. Bovendien is dit prachtig-klinkend akkoord door den componist aangewend op een wijze, die getuigt van fijnen klankzin en zodoende het werk maakt tot een blijde genieting voor de zinnen, hetgeen in onzen tijd, die vooral wat de muziekbeoefening betreft niet half zoo onzinnelijk is als wij ons wel verbeelden, zeker niet zal worden versmaad.

Op andere wijze nog kwam de componist aan 's hoorders toonaardgevoel tegemoet, door de tertsverwantschap die in de tonen van het noon-akkoord tot uitdrukking kwam, uit te breiden over de hoofd-*toonaarden* waarin zijn werk zich beweegt. Wij hebben in de gedetailleerde bespreking van elk der deelen reeds hierop de aandacht gevestigd, genoeg zij het dus thans te resumeeren hoe in den eersten zang naast het

voor *Numaine* karakteristieke noon-akkoord van *A*, de beide apotheosen harer melodie optreden in de boven- en benedenwaarts tertsverwante toonaarden *C*- en *Fis*; hoe verder dit eerste deel in plaats van in den aanvangs-toonaard (bes-klein) te sluiten, uitwijkt naar den parallel-toon *D*; hoe daarop het tweede deel in het tertsverwante *F*-groot aanvangt, dat tevens tertsverwant is met *A*, naar welks dominant de tweede zang aan het slot terugkeert, vóór het weer in *bes* den parallel-toon van *D* sluit. Hoe verder het liedje der serenade in *C* optreedt terwijl dit deel na een lange orgelpunt op den parallel-dominant (van *A*) in de bovenwaarts tertsverwante toonaard (*E*) sluit.

Hoe verder het 4de deel aanvangt en zijn hoogtepunt heeft in *D* om te sluiten in b-klein, den zelfden toonaard waarin de treurmarsch aanvangt en, nadat het hoogtepunt in het midden heeft weerklonken in den tertsverwanten toonaard van g-klein, ook eindigt, waardoor in het slotdeel vergeleken met de beide aanvangsdeelen, de door Liszt met zoo juisten blik aangewende climax van een halven toon toonhoogte wordt verkregen.

* * *

De muziek is tegenwoordig in het hoogtepunt harer barokke periode. Schrik niet, waarde lezer; „barok” beteekent voor u wellicht: schetterig van klank, schreeuwend van kleuren, slecht in de verhoudingen, kortom: smakeloos. Dit zijn alles afgeleide beteekenissen. In eigenlijken zin is de barok-stijl, de meer-dan levens-groote en daardoor bij voorkeur decoratieve stijl die in de beeldende kunst door Michelangelo, in de toonkunst door Beethoven middelijk in het leven is geroepen. Gij leeft weer op? doe het nog meer. Toen gij voor het eerst te Rome kwaamt, heeft deze wereldstad een overweldigenden indruk op u gemaakt, niet waar? Dit hadt gij te danken aan den barok-stijl, want het Rome dat met zijn paleizen, zijn obelisk en fonteynen iederen vreemdeling bewondering afdwingt, dat is, zoo gij het *Pantheon* en het *Campidoglio* met den manschijn op *Forum* en *Colosseum* niet meerekent, het Rome van den *seicento*, van het pauselijk lokaal nepotisme doordat de gezonken pauselijke macht een zich over geheel Italië uitbreidend politiek nepotisme met heerschers-idealen als die der

Borgia's niet meer toeliet; het is, om alles in één naam te resumeeren, het Rome van Lorenzo Bernini. En nu moogt gij, op uw verhaal gekomen, uw oordeel gaan wijzigen; vooral het innerlijk van S. Pietro mag u een teleurstelling gaan bereiden in dezelfde mate als gij u aan de reusachtigheid der afmetingen begint te wennen, het blijft er niettemin waar om dat wie Bernini's fonteynen niet heeft gezien, eigenlijk niet weet wát een fontein zijn kan.

Het woord barok heeft dus op zichzelf slechts een verklarende, geen smadelijke beteekenis. Of het in verband met de toonkunst voor deze een loftuiting beteekent, is een andere vraag, waarop wij het antwoord zullen trachten te geven.

Er is een ontroerende overeenkomst tusschen het karakter, het uiterlijk, de levensomstandigheden en de werken van Michelangelo en die van Beethoven. Beide geen mannen van de wereld, onbuigzaam, in bestendig conflict met hun tijdgenooten, ontevreden met wat zij voortbrachten, doch hun superioriteit handhavend ook tegenover de machtigsten; beide hun uiterlijk tegen zich, — Buonarotti's aangezicht ontsierd door den woesteling Torrigiani — beider behoefte aan liefde onbeantwoord, beide eenzaam levend, het familie-leven slechts kennend uit de zorgen voor ouderlijk gezin en bloedverwanten; beider leven één worsteling, beide staande gehouden door een innerlijk vol individueele vroomheid en kuische teederheid. Zoo moest ook een gemeenschappelijke trek hun werken karakteriseeren: 1) het subliem-menschelijke, heroïsche, meer-dan-levensgrootte.

Wat hier met absolute noodwendigheid door aanleg en levensomstandigheden in het leven werd geroepen, wat hier dus geheel gevuld en gedragen is door den geest waaruit het ontstond (dit kan door een sublieme vertolking ook bij het *Finale* der *Negende Symphonie* nog het geval zijn), dat werd bij de jongeren voorbeeld ter navolging; wat noodwendigheid

1) Merkwaardig is ook dat beide, een gebied betredend waar zij eigenlijk niet thuis hooren, zichzelf getrouw blijven en toch het hoogste bereiken: Buonarotti bleef in de Sixtijn'sche kapel feitelijk beeldhouwer, en het was onmiskenbaar een Symphonist die de *Fidelio* schreef; toch zijn beide werken van onaantastbare volmaaktheid.

geweest was werd willekeur, wat gevolg was, oorzaak: men ging de *bedoeling* proeven, en de barok-stijl was geboren.

Dit geldt wat de muziek betreft, volkomen voor het door Liszt in 't leven geroepen, maar toch na en door Wagner's invloed eerst tot vollen wasdom gekomene Symphonisch Gedicht. Ook Wagner's muziek is barok in den engen zin, want zij is meer dan levensgroot en als theater-muziek in hoofdzaak decoratief: berekend op 't effect, zij het ook door middel der ontroering. Dit *effectvolle* der ontroering, waar sommige zeer eenvoudige en zeer zuivere menschen op den duur niet aan willen,¹⁾ is het ook wat Wagner nog aan Beethoven heeft toegevoegd; want de ontroerende innigheid, die het niet om de ontroering en niet om de innigheid is te doen, maar die in de absolute muziek zich baanbrekt als helder water, opwellend in een eenzaam woud, deze ontroerende innigheid is na Beethoven nog niet overtroffen.

Biedt deze barok-heid van Wagner's muziek eenige gevaren, die door de vertolkers veelal niet worden ontweken, zoo kan men haar deze eigenschap toch niet als een gebrek aanrekenen, of men moet vergeten dat het gaan op den kothurnus nu eenmaal ligt in het karakter van het in 't openbaar vertoond drama.

Met het *Symphonisch Gedicht* is het echter anders gesteld. Hier is een dergelijke noodwendigheid innerlijk niet voorhanden en uiterlijk slechts in zooverre een zoodanig werk wordt vervaardigd naar het model van het muziek-drama, en door dit bastaard-karakter tot de muziek hoort die „Zu ihrem Verständnis Gesten und Attitüden verlangt.”

In de concertzaal is het barok-karakter onzer moderne orchestmuziek dus wel degelijk te beschouwen als een ongunstige eigenschap, die zich openbaart in het pompeus-decoratief wezen veler programmatische muziek-werken, door hun duidelijke bedoeling te *imponeeren*, sterk herinnerend aan de medicijnflesch met opschrift „uitwendig”, welker inhoud slechts *op* de wond wordt *gelegd*, doch niet geschikt is om innerlijk te

1) Ik herhaal *op den duur*, want ik meen hiermee geenszins steun te geven aan het, overigens vrij wel uitgestorven, philistreus vooroordeel dat nooit de moeite nam degelijk met Wagners werken kennis te maken.

worden geassimileerd. Men kan daarom het phenomeen wel bewonderen dat een werk als (om een uit vele te noemen) Strauss' *Don Juan* te aanschouwen geeft; men kan er ook zeker van zijn, dat een man die zoo iets schrijft, heel wat in zich heeft, — doch ons *innerlijk* wordt er even weinig door getroffen als door een fontein van Bernini.

Nu zal de scherpzinnige lezer wellicht tegenwerpen, dat de moderne-orchestrale techniek zoowel in de instrumentatie als in het contrapunctisch-harmonisch element, — eenige harmonische fijnheden die aan Liszt te danken zijn, niet meegerekend — nog te zeer op Wagner's drama-muziek berust, dan dat de moderne concertzaal-componist in werkelijkheid vrij zou zijn niet mee te doen aan het streven naar het meer-dan-levensgrootte, waartoe de bouw onzer concertzalen en de inrichting van het modern orchest hem bovendien dringend uitnoodigen. Geheel ongegrond is deze bedenking niet, doch de allerlaatste waarheid bevat zij evenmin. Het bewijs hiervoor is Smulders' *Ymnis et Numaine*. Al noemde ik het werk met luchthartige paraphrase een „opera voor orchest-solo”, dit wilde geenszins zeggen dat deze ballade eer geschreven is voor den schouwburg, dan voor de concertzaal. Integendeel. Smulders geeft hier een goede les aan allen die vergeten dat het orchest in de concertzaal niet overdekt is, en dat de aandacht van den hoorder hier onverdeeld is gericht op de muziek, die niet middel doch uitsluitend doel is. *Ymnis et Numaine* is gekarakteriseerd door twee eigenschappen, die wij van den componist van *Rosch Haschana* ook mochten verwachten: *conciësheid* in de ontwikkeling der gedachten, *réserve* in de aanwending der klankmiddelen. Uit beide resulteert een filosofisch équilibre, dat weldadig aandoet. Deze componist is ontwassen aan de kinderschoenen van het overweldigend klank-effekt: hij kan schrijven dat het klinkt als een klok; men hoore den marsch uit *Andromède*, die aan Willem Mengelberg is opgedragen. Doch hoogere genieting, want wezenlijker vrijheid beteekent het, nergens te roeren aan de grenzen van sonoriteit en dynamiek. Deze zelfbeheersching van den rijperen kunstenaar lezen wij in de ballade-partituur op iedere bladzijde; daar is steeds met gallischen slankheidszin gekozen, en niet met germaansch-volle hand gegrepen; daar is gepenseeld en niet geborsteld, zelfs aan de tutti's in

de oogenblikken van hoogste spanning zouden nog beschikbare orchest-middelen toe te voegen zijn. Of dit den hoorder ten goede komt? Het beteekent voor hem een stap terug in plaats van voorwaarts op den weg van het muzikaal barokkisme. En de uitwerking? Die is er des te intenser door. Of gelooft gij niet, dat, wanneer Smulders gedurende de eerste vier zangen zijner Ballade de Engelsche hoorn rustig in het étui laat, dat dan haar stem veel doordringender klinkt wanneer zij zich voor het eerst doet hooren in de klacht der *marche funèbre*, dan wanneer zij van den beginne af aan Numaine's liefdesklacht het ranzig tintje hadde gegeven, dat ons haar beeld wellicht *scherper*, maar onjuist, maar onsympathiek hadde weergegeven. Dit is het wat ik filosofisch noemde. Smulders overdrijft de dingen niet, zegt niet ieder oogenblik: „zie je wel,” en „hoor je wel”; hij geeft de menschelijke sentimenteren zooals ze zijn, zonder het vergrootglas van het kiekspul; zoo zij aan dezen of genen hardhoorige ontglippen: tant pis pour lui.

Nu beginnen wij Smulders' partituur te begrijpen, zijn keuze der solo-instrumenten — hobo, fluit, viool, de clarinet slechts een enkele maal, dit jongste der blaasinstrumenten heeft iets wezenlijk onvoornaams in haar rondheid — maar bovenal zijn voorliefde voor de violoncel, die hij op velerlei wijze aanwendt, bijzonder merkwaardig als slechts vier hunner elk een toon van het noon-akkoord geven en zoo het timbre der *pianissimo*-hoorns-en-trombonen binden als het ei in een verkwikkenden drank; dan de hoorns, aan wier innerlijk vullende kracht, ook gestopt, de intensiteit te danken is van schier elke climax; ten slotte de strijkers wier milde werking als van mat zilver met zorgvuldige spaarzaamheid wordt verdeeld: de helft der tweede violen, acht eerste, vier tweede violen, of wel vier van beide om de solo-violoncel te begeleiden, de helft der violen om den treurmarsch aan te vangen, zoo vinden wij voorgeschreven.

Met dit al meene men niet dat Smulders het groot modern orchest aanwendt zonder de middelen waarover hij beschikt tot hun recht te doen komen. Wie het werk kent zal dit bezwaar niet opperen; wie de konings-katastrophe heeft hooren losbarsten en de treurmarsch haar hoogtepunt in *g-klein* hooren

bereiken waar alten, Engelsche hoorn, clarinetten, fagotten, tuba, celli, contra-bassen dezelfde melodie spelen, terwijl drie trombonen en één trompet de tegenmelodie doen hooren, nadat kort daarvoor in het gealtereerd *C-dur* drie trompetten, drie trombonen en vier hoorns tezamen optraden, die zal gaan begrijpen, dat het onderscheid tusschen dèze manier van schrijven en die van vele anderen is, dat deze laatsten om een climax te bereiken er de zweep nog eens opleggen, terwijl Smulders van te voren de teugels inhoudt, om, waar het noodig is, ze te kunnen vieren. Het resultaat is: in plaats van een zenuw-schokkenden sprong, een ontlasting van innerlijk opgespaarde energie.

* * *

„Das Geniessen moderner Musik setzt eine bedeutende Fähigkeit zur Konzentration und ebensoviel Talent, Schulung und Ausdauer voraus, wie die Meisterschaft auf einem Instrument. Unzweifelhaft hören wir Modernen sensibler, mit heftigerer Erregung der Nerven als unsere Vorfahren, aber wir müssten ein bedeutend feiner organisiertes *Gehirn* haben, um unsre Musik ebenso sinnlich deutlich hören zu können, wie sie die ihre.” 1)

In bovenstaande studie heb ik getracht de hersenen te hulp te komen van den lezer, wien het ernst is met de muziek en die bij het aanhooren van een werk als liet hier besprokene zich niet tevreden wil stellen met eenige vage sensaties van welluidendheid — want de dissonant werkelijk als zoodanig te hooren is een kunst waarin zeer velen tekort schieten — doch zich wil opwerken tot de intenser genieting van hooger orde, die bestaat in het zich vormen van een wezenlijk oordeel, overeenkomstig het opschrift dat Zarlino schreef boven het laatste hoofdstuk zijner *Istitutioni Armoniche*: „Della fallacia dei sentimenti; & che'l giuditio non si dè fare solamente col loro mezo: ma si debbe accompagnarli la ragione.”

Dat het verschijnen van het klavieruittreksel mij hierin spoedig te hulp zal komen en aan de muziek-citaten van dit

1) Johannes Schreyer in zijn voortreffelijke „Beiträge zur Psychologie des Musikhörens.”

opstel hun volle waarde zal verleen, daaraan twijfel ik niet. Doch als men bedenkt dat nog geen van Smulders' orchest-partituren door den drukker vermenigvuldigd is; dat daarentegen van aankomende componisten als de Münchenaar Boche, het eerste deel eens orchest-werks („Aus Odysseus' Fahrten”) reeds gedrukt was, terwijl de twee laatste nog niet waren geschreven, dan is met het oog op het nut dat jonge Hollandsche componisten ervan kunnen hebben, de wensch niet te onderdrukken dat ook Smulders' orchest-partituren eindelijk in het openlijk leven zullen treden. Zoo men de niet te groote populariteit van *Rosch Haschana* vreest, een omstandigheid waarin door het voornaam-ontogankelijk karakter van dit werk niet licht verandering zal komen, dan ware in geground vertrouwen een begin te maken met *L'Hymne au Soleil* of met *Ymnis et Numaine*.

ARBEIDERSVERZEKERING

DOOR

J. MOLENMAKER.

1. Het Duitsche model.

Arbeidersverzekering is het algemeen aangeprezen middel om den arbeider in tijden van nood te hulp te komen. Duitschland gaf daarvoor een wettelijk model, verflauwd door Oostenrijk nagedaan. Zoowel het succes als de reclame sporen andere landen aan het voorbeeld te volgen. Het succes blijkt wel duidelijk hieruit dat op de jongste sociaal-democratische partijdag te Jena, Bebel de Deutsche verzekering een bewijs noemde voor het organiseerend talent van zijn volk, hoeveel er ook door zijn partij op aantemerkten was. En door de reclame staan tot ieders beschikking alle beschrijvingen en cijfers, die de organisatie in een glazen tentoonstellingshuisje plaatsen. Het is niet te ontkennen, dat inderdaad de Deutsche arbeidersverzekering aan alle moderne staten een taak opgeeft. Zoowel in Frankrijk en Zwitserland, als in Nederland kijken de sociaal-politici aan het groote verzekeringsbouwwerk om en om, terwijl het duidelijk is dat de regeeringen dier landen er op den duur niet aan kunnen ontkomen een degelijke arbeidersverzekering tot stand te brengen. Doch wat is die taak? Is het alleen, zooals door niet al te studieus gezinde politici wordt aanbevolen: nadoen wat Duitschland vóórdeed? Gesteld dat dit zoo is, en daarbij de vreemde wet niet alleen goed vertaald wordt, maar ook bovendien nog aangepast aan vaderlandsche toestanden, dan nòg is de zaak niet zoo eenvoudig als het wel schijnt. Want juist in de laatste jaren is zoowel in Duitschland als in Oostenrijk een steeds kracht

winnend streven ontstaan, om wat de hervormingsgezinden noemen: de arbeidersverzekering te „vereinheitlichen”. Zoolang dat nog een stille tijdschriftenstrijd was, waren de vaderlandsche verzekeringsnavolgers nog niet ongerust.

Maar ziet, de Duitsche minister kan niet langer tegen de argumenten der hervormers op, en moest in een drietal begrootingsredevoeringen elk jaar meer hun gelijk erkennen. Zoo zegt von Posadowsky het in zijn beroemde rede van dit voorjaar dus zelf. En de Oostenrijksche regeering publiceerde een program voor de „Reform” der arbeiders-verzekering. De reeds lang bekende fouten van het „model” zijn dus nu officieel evident. En die fouten zijn maar niet zoo gemakkelijk te herstellen. Daartoe is een reparatie onvoldoende; een omwerking en herbouw van dat gebouw in grooten stijl moet ondernomen worden. Van buiten zag het er nog „groszartig” uit, maar van binnen was het onderling verkeer tusschen vertrekken en vleugels te gebrekkig. Nu is er echter alles behalve eensgezindheid over de wijze waarop de „reform” moet geschieden. Het laatste Weener verzekeringscongres is daarvan 't duidelijk bewijs. Het model kan natuurlijk nu in ons land niet zonder meer nagevolgd worden, en een keuze tusschen de plannen van Bödiker of Freund, of de Oostenrijksche „reform”-ontwerpers, of nog meerderen, is lang niet gemakkelijk. Geen wonder dat Mr. Dr. J. E. Millard 1) de verzuchting slaakte, dat Nederland, hoezeer altijd te laat om zijn tijd bijtehouden, nu werkelijk nog weer te vroeg is, nu 't model nog niet is hernieuwd. Temeer moet daarom de vraag gesteld worden of dat „nadoen” wel de eigenlijke taak is. Het kan zijn, dat het juist is, of dat het practisch is, maar een onderzoek naar deze beiden: juistheid en practischheid is verre van overbodig. Daardoor toch alleen is inzicht te verwerven in het wezen van dat moderne verschijnsel, dat arbeidersverzekering heet. Zonder dat inzicht is het onmogelijk om — zelfs met de volledigste kennis van buitenlandsche wetten — voor ons land een degelijk stelsel in elkaar te

1) Redacteur van het Centraal-Organ voor de ongevallen-verzekering, in het October-nummer, 1905.

zetten. Om dat inzicht voor mezelf te verkrijgen, begon ik de studie, waarvan dit opstel het resultaat is.

* * *

2. De taak der arbeiders-verzekering.

Feitelijk is het onjuist te zeggen dat de Duitsche wetten ons land een taak opgeven. Het zijn de binnenlandsche sociale verhoudingen, die den wetgever zijn taak opdringen. Doch al legden staatsenquêtes, rapporten en verslagen bloot, wat ieder elken dag zien kon, dat het arbeidersgezin direct in nood verkeerde als om een of andere reden het loon ophield, daarom was de remedie er nog niet. En die geeft het Duitsche model. Want dit toont door zijn bestaan aan, dat die wanverhoudingen niet noodzakelijk zijn en steeds zoo moeten blijven, doch dat verbetering en wel verbetering door een *wet* zeer goed mogelijk is. De Duitsche verzekering, die zoo klaarblijkelijk een niet te onderschatten gunstigen invloed op het geheele volksleven had, trok en verdiende de aandacht, en bracht door het voorbeeld den wetgever voor oogen wat zijn plicht was. Die plicht en taak was er, maar door Bismark's werk kon geen principe haar met theoretische bespiegelingen omwolken en zóo doende verdonkeremanen. Vergeten moet echter niet worden dat de grondslagen der arbeidersverzekering, zoowel in Duitschland na 1870, als nu nog in ons land te zoeken zijn in de onbevredigde behoeften van het arbeidersgezin. Op ziekten, ongeval, invaliditeit of werkeloosheid is het gewone weekbudget van den arbeider niet berekend. Treft hem een dezer rampen dan is onmiddellijke hulp noodig. En heeft hij niet van te voren gezorgd, dat hem die hulp is „verzekerd”, dan moet de „gunst” van armenbedeeling worden gevraagd. Wat heeft nu de Duitsche arbeidersverzekering bewonderenswaardig tot stand gebracht? Voor verreweg het grootste deel van alle loonarbeiders is de hulp bij ziekte, ongeval, invaliditeit en ouderdom verzekerd, en alzoo de *te vragen gunst* vervangen door *verworven recht*. Hiermede is nu kort en scherp aangegeven wat de taak van elke arbeidersverzekering zijn moet, n.l. de armenzorg wegdringen met haar pijnlijke schande uit het leven van den arbeider; wegdringen door een wettelijk recht op voldoende steun.

Naast dit doel dient nog aangegeven te worden de omvang van de verzekering. Ziekte, ongeval en invaliditeit zijn van zelf sprekend eronder begrepen. Genoemd moeten echter nog worden werkeloosheid en ouderdom. Dat bij werkeloosheid evengoed als bij ziekten en ongeval buiten schuld van den arbeider zijn verdienste ophoudt en de nood het huis binnenkomt is al te bekend. En waar nu in allerlei steden, b. v. Bazel en Gent en verscheidene Duitsche steden, getracht is door verzekering de ellendige gevolgen der werkeloosheid te bestrijden, behoort dit onderwerp buiten twijfel tot de arbeidersverzekering, al geeft „het model” dit niet aan. Ouderdom is in 't Duitsche stelsel wel opgenomen, en toch vormt dit meer nog dan de werkeloosheid een afzonderlijk onderwerp. Daarvoor zijn twee duidelijke gronden. Allereerst gaat het pensioen niet om *hulp* bij *nooddrift*, maar om *rust* — een welverdiende rust — op den *ouden dag*, ook wanneer gezondheid die rust tot een genot maakt. Ouderdomspensioen — hoe ook verdiend — is daarom in zijn wezen niet volstrekt noodzakelijk; verdringt ook de armenzorg niet. Gaat de oude dag gepaard met invaliditeit, dan is het deze en niet de ouderdom, tegen welks rampen de verzekering hulp verleent. De tweede grond van verschil geldt de *zekerheid* van den ouderdom, tegenover de *kans* van ziekte of ongeval. Terwijl de rampen gevreesde gevaren zijn, die elk oogenblik kunnen komen opdagen, is de ouderdom niet gevreesd, integendeel gewenscht. Wat te vreezen is, is dat juist die ouderdom door ontijdigen dood *niet* komt. Van plotseling en onverwacht optreden is natuurlijk geen sprake. Deze twee verschillen zijn voor velen aanleiding het ouderdomspensioen buiten de onderwerpen der arbeiders„verzekering” te stellen. Dit geschiedt dan niet theoretisch, maar b.v. met de practische bedoeling een staatspensioen te eischen zonder bijdragen der belanghebbenden, zooals b.v. door de Engelsche arbeiders wordt gevraagd, en het program der S. D. A. P. aangeeft, terwijl voor dat staatspensioen aan ieder burger, in ons land door een afzonderlijke vereeniging ijverig gepropageerd wordt.

Deze bedoeling kan echter ook binnen het begrip der arbeidersverzekering uiting vinden, mits dat begrip ruim opgevat wordt, en niet onafscheidelijk van „het model” wordt gezien.

Of het pensioen verkregen wordt uit een publieke kas, dan wel door verzekering, doet niets ter zake. Het gaat er slechts om, wie de kosten betaalt of medebetaalt. Er is bovendien nog een reden, waarom ouderdom tot de onderwerpen der arbeidersverzekering moet behooren. Ook zonder ziekte, — zonder medisch uit te drukken invaliditeit —, is de oude arbeider niet meer tot hoogbeloonden arbeid in staat. Zijn werkkracht verliest aan waarde naarmate zijn jaren stijgen. Ook dat is een soort invaliditeit, die een geleidelijken overgang vormt tusschen den zieken en den gezonden ouden dag. De grens tusschen deze twee is vaag.

Daarom moet een leeftijdsgrens aangenomen worden, boven welke invaliditeit niet meer bewezen behoeft te worden, maar aangenomen is. Op die wijze ontstaat een invaliditeitsuitkeering, die ouderdomspensioen heeten zal. Zonder daarom het principiëel eigenaardige van 't pensioen uit het oog te verliezen, wordt het ingelijfd bij de arbeidersverzekering, waarvan het juist door zijn bijzonderen aard de afsluiting is, eene afsluiting, die het verbindt aan andere onderwerpen, waarmee een democratische staat zich kan en wellicht eens moet bezig houden; ook aan onderwerpen als b.v. kosteloos onderwijs, die reeds lang in behandeling zijn genomen. Zorgt toch de staat voor de eerste jeugd, waarom zou hij 't niet voor den laatsten ouderdom kunnen doen?

* * *

3. Filantropische of democratische arbeidersverzekering.

Het wegdringen van armenzorg uit het leven van den arbeider beteekent zijn erkenning als staatsburger.

Dat bedeeeling een zóo groote afhankelijkheid veroorzaakt, dat politieke gelijkheid en dus het burgerschap van den Staat erdoor allen zin verliest, is een overtuiging die de aristokraat met den modernen arbeider gemeen heeft. Hunne conclusies zijn echter verschillend. Voor den conservatief is de bedeeeling een reden om burgerschapsrechten aan den arbeider te onthouden, terwijl voor den demokraat de burgerwaardigheid eischt dat aan de bedeeeling een einde komt. Dit laatste is de ware, de democratische grondslag voor de arbeidersver-

zekering. Hiermede is niet gezegd dat alle pogingen tot vestiging of organisatie der arbeidersverzekering op dien grondslag ontworpen worden. Het is juist een oorzaak van groote begripsverwarring dat zulke pogingen op een geheel andere fundeering rusten, en daarom wensch ik die scherp te onderscheiden door ze *filantropische grondslag* te noemen. Waarom is er begripsverwarring? Omdat de organisaties zelve ondanks het verschil in oorsprong, sprekend op elkaar gelijken. Beide toch zijn ontworpen om ter uitkeering van geldelijken steun, de finantiën te innen en te beheeren. Bovendien bestaan de filantropische of democratische arbeidsverzekering niet zuiver, maar vertoonen allerlei stelsels vermenging dezer beginselen. Toch dient de principiële onderscheiding uiteengezet te worden, en wel *omdat de geheele ontwikkeling der sociale verzekering een geleidelijken overgang uit armenzorg te zien geeft*. Elke stap in die richting is vooruitgang, en naarmate in die lijn verder wordt voortgegaan komt een wezenlijk verdere democratische hervorming tot stand. Daarom is het noodig de beginselen in hun theoretische vormen scherp tegenover elkaar te stellen.

De armenzorg als staatsbemoeiing is er niet op uit om aan eenige personen het deugdgenot van beoefening der barmhartigheid te verschaffen. De Staat kent zoo'n genot niet, dat trouwens in deze tijden een wrangen bijmaak gaat aannemen waardoor de armenzorg zich meer en meer van de particulieren af op de overheid concentreert. Deze overheid moet steeds voor oogen hebben wat economisch heet: bestrijding van het pauperisme.

Hierbij wordt uitgegaan van deze grondstelling, dat ieder verplicht is zich en zijn gezin door zijn arbeid te onderhouden. Blijkt nu dat sommigen hiertoe niet in staat zijn, — 't gemeenschappelijk verschijnsel daarvan heet pauperisme — dan moet er geholpen worden. Die hulp moet echter opvoedend zijn, dat wil zeggen in zoo'n vorm gegeven worden, dat zoo spoedig mogelijk de geholpene weer in staat is zich zelf te onderhouden. Het is daarom een uiting van weloverwogen en opvoedende armenzorg, wanneer voor sommige personen tijdelijk hooge verdiensten opgelegd worden om hun te worden teruggegeven in tijden van nood. Sparen is aldus een plicht,

waartoe „omstandigheids-paupers” gedwongen moesten worden. Sparen is echter onderwetsch en heet modern: „verzekeren”. Aldus is uit het beginsel van armenzorg afgeleid de verzekeringsplicht en dwang. Daartegenover staat het democratisch beginsel, dat geen pauper kent maar den loonarbeider, en dat dien arbeider erkent als een staatsburger, voor wien de bedeeeling een schande is, zoodat hij bij ziekte, ongeval, invaliditeit, werkeloosheid en ouderdom, een *recht* heeft, op uitkeeringen volgens vaststaande tarieven.

Is deze tegenstelling hoe scherp ook geformuleerd niet schijnbaar? Natuurlijk staat niet aan de eene zijde alleen „plicht”, aan den anderen kant uitsluitend „recht”. De moderne arbeider heeft en erkent zijn plicht om voor zich en zijn gezin te arbeiden evengoed als de zedemeester. Zijn recht is geen recht in de lucht, maar geworteld in zwaren arbeid, dien hij als voortbrenger van maatschappelijken rijkdom verricht. Daartegenover is de verzekeringsplicht in de georganiseerde arbeiders-verzekering een schepper van het recht op uitkeering, geheel onafhankelijk van iemands gunst. Heft dit de tegenstelling niet op, of wordt het verschil er ten minste niet door verminderd?

Zooals reeds gezegd, is het onderscheid principieel, niet feitelijk. De arbeidersbeweging heeft wel niet zooveel macht dat overal democratische verzekeringen ontstaan, maar toch ook zooveel invloed dat van een zuiver filantropische regeling nergens sprake is.

Hoewel niet altijd duidelijk doorzien, doet zich de tegenstelling gewoonlijk scherp genoeg gevoelen, en spreekt het arbeidersbelang zich intuïtief bij elk onderdeel uit, al kan het geen oordeel formuleeren over het principe, waaruit het verkeerde voortkomt.

Niet in de plichten en rechten der arbeiders alleen wordt het verschillend karakter handtastbaar, maar vooral ook bij de regeling der plichten en rechten van den Staat en van de werkgevers. Want dit staat vast: voor de volledige arbeiders-verzekering moet betaald worden. En het scherpst vastgehouden filantropisch beginsel kan er niet in slagen om alles op den arbeider te leggen; ook Staat en patroon moeten medebetalen. Dat heet dan „weldaad” of . . . concessie, ruimschoots vergoed

door de vele rechten hen in ruil toegekend; rechten die erop berusten dat ambtenaren en patroons beter dan de arbeiders-paupers zelve, hun belang kunnen en zullen behartigen. De democratische arbeidersverzekering moet dit anders zien en inrichten.

Lasten, die ten onrechte op den arbeider rusten worden gelegd op de schouders, waar zij behooren. Plichten heeft ook de Staat om zijne burgers bij hun streven naar economische zelfstandigheid en stoffelijken vooruitgang niet tegen te werken maar te helpen. En de verzekeringsregeling daalt voor het democratisch inzicht niet van boven-af neer als een weldaad, beheerd door wèl-meenende — en goed bezoldigde — ambtenaren, die den bedeeden-verzekerden arbeider bedillen mogen, zooveel zij wenschen en nuttig vinden. Neen die regeling wordt gebouwd op de kracht, ijver en toewijding die de arbeider, eenmaal van zijn burgerrecht bewust geworden, voor de belangen zijner klasse overheeft. Dit tweeledig beeld zou tot in de details voortgezet overal het groote onderscheid doen gevoelen. En stellig niet theoretisch maar feitelijk zijn de verzekeringsontwerpen van Dr. Kuyper, die door deze regeering zijn ingetrokken. Scherper nog dan ik het formuleerde, geeft de memorie van toelichting bij het pensioenwetsontwerp het filantropisch standpunt aan, dat hier met korte aanhalingen de werkelijkheid zal bewijzen, van wat met recht *de* verzekerings-antithese genoemd mag worden. Ziet hier *de* rechtsgrond voor dat ontwerp: „Het volksgeheel heeft er belang bij, dat de arbeider, die niet langer door arbeid in zijn onderhoud kan voorzien, aanspraak heeft op een rente, *omdat hij anders ten laste van anderen zou komen.*” Daarom wordt den arbeiders de verzekeringsplicht opgelegd. Dat beteekent slechts een „zedelijke” tot een „wettelijke” plicht te maken. Doch waarom is 't een zedelijke plicht? Omdat „afwenteling van eigen ouderdomslast op anderen zedelijk ongeoorloofd is”. De arbeiders „die voor eigen en gezinsonderhoud geheel afhankelijk zijn, van de opbrengst van hun in dienst van anderen verrichten arbeid, *moeten* in die opbrengst hun bestaansmiddel vinden, niet alleen voor de jaren waarin zij arbeiden kunnen, maar ook voor die andere jaren, waarin ze tengevolge van duurzame invaliditeit of ouderdom niet meer tot arbeiden in staat

zijn." Scherp staat hier het grondbeginsel. Ziet nu het pauperisme! Nadat gezegd is hoe voor *buitengewone* rampspoed familieleden of de „weldadigheid” te hulp komen, staat er. „Deed zich een noodstand *bij geheele lagen der bevolking* voor, zoo zou de mildste weldadigheid te kort schieten, en, *ter afwering van pauperisme* de publieke kas ter voorziening worden geroepen.” De gefingeerde noodstand, die eens in ons land inderdaad bestond, en nu langzamerhand verdwijnt, is slechts een (historisch onjuist) hulpmiddel om het onderwerp als pauperisme te behandelen. Want daarbij behoort passende strengheid. De onderhoudsplicht „klemt” voor de arbeiders in het bijzonder, en wel „omdat zij behooren tot een klasse der bevolking, waarin ook bij hun bloedverwanten niet over genoegzaam ruime middelen tot ondersteuning van anderen beschikt wordt”, omdat: „de *geringe* voorhanden middelen *schier van zelf* voor de behoefte van het oogenblik worden opgebruikt.” Omdat dus de practische onmogelijkheid voor den arbeider bestaat natekomen wat Dr. Kuyper *zijn* zedelijke plicht noemt, daarom „klemt” die plicht te meer, en wordt hij tot de vervulling *gedwongen*. Bedenkt wel „in ’t belang van het volksgeheel”, welks zedelijke plichten alleen in dat „dwingen” schijnen te bestaan. Dit zou „principienreiteri” kunnen zijn of een politiek praatje om demokratenvrees wegteredeneeren, doch het wetsontwerp blijkt „lichaam” van dien „geest” te zijn. Zelfs nog meer. Want eenmaal zich blindstarend op de „zedelijke plicht van den arbeider zich zelf te verzekeren” kan de filantroop er zoo licht toe komen om als Dr. Kuyper voor te stellen dat het tekort op de premiën van de armoedigste arbeiders betaald wordt door... arbeiders die het iets beter hebben, en wien een hogere premie dan voor hen noodig is, wordt opgelegd. Geen wonder dat de arbeiders zonder de verzekeringsantithese te kennen, zich tegen deze soort arbeidersverzekering uitspraken.

* * *

4. De Engelsche en Duitsche arbeidersverzekering.

De vaderlijke bedillende filantroop, die als wetgever voor arbeidersverzekering optreedt, ziet als Dr. Kuyper een noodstand; hij ziet pauperisme. Het één moet verholpen worden

door het andere te bestrijden. Gesteld dat er van zoo'n noodstand sprake kan zijn, b.v. bij uitgebreide werkeloosheid, dan moet er stellig geholpen worden. De opvoedende, bedillende armenzorg is echter nòch daarbij, nòch bij regelmatige verschijnselen als ziekte of ongeval van pas. Schuld van de noodlijdenden is daarbij buitengesloten. Opvoedende zede-preeken passen niet de arbeiders als klasse, maar passen alleen enkele verkwistende of onnadenkende individuen, echter zoowel onder arbeiders, als bij andere klassen der samenleving. Doch een noodstand eischt *directe hulp*, en *geen* verzekering. Het is dan ook volledig onjuist te denken dat zoo'n noodstand grondoorzaak der verzekering is. Het tegendeel is waar. Juist de zedelijke en stoffelijke *verheffing* van de arbeidersklasse is de oorsprong der arbeidersverzekering, en doet onder bijzondere omstandigheden de wettelijke regeling ontstaan. Zoowel Engeland als Duitschland toonen dit aan. En nu ik tegenover elkaar ga stellen welke vormen de arbeidersverzekering in die landen in de tweede helft der vorige eeuw ging aannemen moet voorop dit vast staan, dat beide zijn voortgekomen door den drang der arbeidersbeweging. Den strijdenden arbeider behoeft zijn zedelijke onderhoudsplicht niet meer voorgesproken te worden. Juist door zijn strijd toont hij die plicht te begrijpen.

Meer nog, hij wenscht die plicht *geheel en al* te vervullen niet alleen door voor hooger loon als „een man” te vechten, maar ook door zich te verzekeren. Voor zoover hem dat laatste niet mogelijk is, vraagt hij, eischt hij, daartoe instaat gesteld te worden. Juist omdat de arbeider kans ziet uit het schandemoeras van het pauperisme, zijn voeten lostetrekken, verwerpt hij de bedeeling. Niet alleen voor hem, maar voor de maatschappij daagt de toekomst dat het pauperisme zal inslinken en verdwijnen. En door wie? Door geen anderen dan door de arbeiders zelf. Daartoe dienen de verschillende strijdvormen hunner beweging. En *deze* is het die zich in de arbeidersverzekering vertoont, zooals zij het ook in tal van andere maatschappelijke organisaties doet. Niet steeds geschiedt dat onmiddellijk door de wet, doch evenals in vakbeweging, coöperatie, arbeidswetgeving, nadert de oorspronkelijke democratie der vereenigde arbeiders steeds tot de democratie van den modernen staat, opdat beide zich met elkaar verstaan,

en grootendeels samenvloeien zullen. Dat verschijnsel, de prototype van velerlei verschijnselen in het moderne *staats*-leven, vertoont zich verschillend voor onderscheidene details, verschillend ook voor Staten en landen. En zóó kan tusschen Duitschland en Engeland voor de arbeidersverzekering een tegenstelling geteekend worden, waar *in hoofdzaak* Engeland de *oorspronkelijke*-, Duitschland de *staats*organisatie te zien geeft. Uit allerslechtste stoffelijke toestanden omtrent 1835 hebben de Engelsche vakarbeiders zich losgestreden om van de toenemende volkswelvaart hun aandeel te nemen. Hun strijd is gekenmerkt door de geschiedenis hunner vakvereenigingen. Het is dan ook in de Trades-Unions, dat zich de bijzondere Engelsche vorm der arbeidersverzekering het scherpst vertoonde. Wel bestonden er uitgebreide ondersteuningsverzekeringen, die aan hunne leden uitkeeringen bij nood verzekerden, zooals ook ons land in allerlei vormen zieken- en begrafenisfondsen, ofschoon op kleiner schaal, kende. De bedoeling, van deelname aan zoo'n coöperatief fonds, werd het duidelijkst openbaar toen de vakvereenigingen die verzekeringstaak ter hand namen en haren leden tegen hooge contributies uitkeeringen gaven bij ziekte, ongeval en vooral ook bij werkeloosheid, soms bovendien voor invaliditeit. De merkwaardigheid der Trades-Unions' fondsen was hun practische fout, namelijk hun *insoliditeit*. Doordat de bijeengebrachte gelden in tijden van economischen strijd opverbruikt, en dus de betalingen gestaakt werden, kon het organiseeren der verzekering de „nieuwe vakvereenigingsmethode” genoemd worden. De beteekenis is duidelijk. Zegepraal in den vakstrijd en blijvende loonsverhooging voor alle vakgenooten ging boven de tijdelijke nooden van enkelen. Verzekering was één der middelen, — in 't bijzonder tegen werkeloosheid, — om den levensstandaard en daarmee het loontarief hoog te *houden*. Maar die beiden op te voeren was een *verdergaand* doel. Hoezeer echter het wezen der arbeidersverzekering hier voor den dag komt, de fout der insoliditeit was er, en zou tmeer gevoeld worden, naarmate het succes der vakvereenigingen verminderde. Tot breede ontwikkeling, — rijpheid van inzicht bij de leiders, en discipline bij de leden — opgegroeid, moesten de Trades-Unions meer en meer de grenzen van hun streven gaan gevoelen. Niet alleen

werd het onzeker of steeds weer nieuwe voordeelen door den vakstrijd bevochten zouden worden, maar de eenmaal verkregen bleken bij voortduring onzeker. En zooals ter bevestiging daarvan staatshulp werd ingeroepen en b.v. voor werktijden en hygiënische verbeteringen verkregen, zoo groeit ook bij de Britsche arbeiders de overtuiging, dat de democratische Staat de taak, die door de vakvereenigingen is opgezet, moet overnemen. Op die wijze werd wettelijk gewaarborgde vergoeding voor ongevallen verkregen. Ook daarom vragen de Trades-Unions en hun parlementaire vertegenwoordigers krachtig steun bij werkeloosheid en staatspensioen. Anders ging het in Duitschland. De zuivere empirie die de Engelsche democratie kenmerkt, en die steentje voor steentje zorgvuldig en nauwkeurig op de juiste plaats legt, was onbestaanbaar voor den straf georganiseerden Pruisischen ambtenaarsstaat, waarom het Deutsche Rijk zich kon samenvoegen. De opkomst der arbeiders zou daar niet geleidelijk zijn, ook al niet omdat de industriele ontwikkeling die bij Engeland 50 jaar ten achter was, met evenredig sneller tempo, de overzeesche nabij en vooruit streefde.

Ondanks het in groote oorlogen verwezenlijkte volksmilitairisme, droeg de arbeidersbeweging een scherp revolutionnair karakter. De bijna cynische erkenning van Bismarck, dat hij beoogde met het algemeen kiesrecht en de arbeidersverzekering, den ontevredenheidsgrond onder de sociaal-demokraten te ondermijnen, is bijna al te bekend maar blijft toch kenmerkend. Een feit is dat daarmede voor Duitschland een groot organiseerend werk werd verricht. Sedert dien heeft ook de arbeidersbeweging niet meer uitsluitend de revolutie voor oogen gehad, doch gewerkt om ook in de vakorganisatie zich te ontwikkelen.

De oorspronkelijke democratie is nu in Duitschland stellig niet meer de mindere van de Engelsche, en al is zij op meer gespannen voet met den Staat, zoo is toch in dien Staat eene organisatie, de arbeidersverzekering, — die haar nauw verwant is. De deugden der groote Staatsarbeidersverzekeringen worden — getuige Bebel's uitspraak — door de arbeiders volledig erkend. Bedoeld om de revolutionnaire actie te ondermijnen, is wezenlijk de arbeidersbeweging er door versterkt.

De Staat deed wat de vakvereniging anders had moeten doen, en de Staat deed het goed, groots en solide. De fout echter der Staatsarbeidersverzekering ligt reeds in haar geboorte en oorsprong. Zij is een uiting der bureaucratie, van eene bekwame bureaucratie stellig, maar toch van eene die uitgaat van het geconcentreerde gezag. Dat echter des ondanks in haar vormen, die gebleken zijn het meeste levenskracht te bezitten, de democratie tot uiting kwam en er zich vastnestelde, is een bewijs hoe deze kern zal voortgroeien om van de Staatsmacht en Staatseenheid gebruik te maken en de arbeidersbeweging tot in dien staat en zijn organisatie te doen doordringen.

* * *

5. De uitkeeringen.

De arbeidersverzekering moet armenzorg overbodig maken. Daartoe zal de arbeider recht op steun hebben, maar wanneer? en hoe groot? Dat zijn twee praktische vragen, zóo praktisch dat het schijnt alsof hierbij van geen beginselen sprake is en dus eene algemeene beschouwing overbodig. Wanneer een of andere regeling gemaakt wordt is het een wikken en wegen tusschen iets meer of iets minder, wat louter opportunistisch gelijk. En toch zal zich bij zoo'n keuze duidelijk het onderscheid doen gevoelen of den arbeider in nood juist zooveel gegund wordt dat hij met „zorg” (lijdende meer nog dan berekenende zorg) rond komt, dan wel dat hijzelf en zijne klassegenooten wenschen, dat zijn zelfstandigheid en kracht niet zullen lijden of ondergaan door toch reeds verdrietalige omstandigheden. En bovendien zal bij zoo'n keuze blijken of de een of andere uitkeering op zich zelf wordt beoordeeld, dan wel gezien wordt als éene in een systeem van uitkeeringen voor verschillende loondervende gebeurlijkheden. Staat het hoofddoel der arbeidersverzekering helder voor den geest, en wordt haar democratische beteekenis volledig ingezien dan is het duidelijk dat voor een degelijke regeling deze twee dingen noodig zijn. Allereerst moeten de verschillende uitkeeringen systematisch met elkaar in verband staan. Waar toch ziekten en kleine ongevallen moeilijk praktisch uit elkaar zijn te houden; waar bedrijfsziekten zich in allerlei overgangsvormen voordoen, en waar beide kunnen overgaan in invali-

diteit, terwijl verder werkeloosheid een of ander vergezellen kan; waar, ten slotte, uit één gezin meerdere leden kunnen arbeiden, moet voor elk geval scherp zijn aangegeven dat de hulp voldoende is, nooit ontbreekt en nooit dubbel gegeven wordt, tevens nooit onbedoeld hoog uitgekeerd. Naast dat systematisch verband moet de uitkeering aan het doel beantwoorden om den arbeider in staat te stellen zich in de ingenomen economische positie te handhaven. Er zou dan ook voor een degelijke arbeidersverzekering een uitkeeringenschema zijn op te maken, ten opzichte waarvan alle voorstellen beoordeeld kunnen worden. Wat hiertoe allereerst vereischt wordt, is kennis van 't arbeidersleven, om te weten wat daar noodig is en welk gebrek het heftigst gevoeld wordt. Vanzelfsprekend moet de uitkeering verband houden met den loonstandaard en dus met de levenswijze van de verzekerden, zij het dat dit individueel geschiedt, dan wel door loonklassen. De laatste regeling n.l. instelling van meerdere loonklassen, raakt wel niet eenig beginsel, maar kan toch ertoe medewerken om democratisch toezicht of beheer te vergemakkelijken. Daarmede toch wordt een vast uitkeeringenschema gevormd, dat gemakkelijk in de volkslagen doordringt en begrepen wordt. Het is duidelijk dat zoo'n schema nòch direct volledig, nòch tot het gewenschte bedrag wordt aangenomen, maar geleidelijk aangevuld zal worden naarmate de geheele verzekeringsorganisatie zich ontwikkelt. Een groeiende arbeidersbeweging werkt er echter heen de zorgweerende werking der verzekering op het arbeidsleven tot den grootst mogelijken invloed te brengen.

* * *

6. Wie betaalt de onkosten?

Een volledige en democratische arbeidersverzekering kost duur. Wie is tot betaling der onkosten *verplicht*? Practisch komen er drie categoriën personen voor de betaling in aanmerking, en wel de belastingbetalers (als Staat of gemeente), de werkgevers en de arbeiders. Van politieke constellaties zal het afhangen hoe door de wet de lasten over de drie groepen verdeeld worden. Heeft het dan nog zin te vragen naar de *betalplicht*? Plichten zoowel als rechtsgronden zijn in de

politiek gemakkelijk te „construeeren”, wanneer 't geval zoo iets eischt. Toch komen de „grootte” staatsbeginselen van politiek en ekonomie soms lastig die constructies in den weg. En geen wonder, want de arbeidersverzekering zelve en dus ook hare beginselen berusten niet op het individualistische burgerrecht, maar op een arbeidsrecht. En dat recht is nog weinig uitgesproken, zoo goed als niet geformuleerd en zelfs nog voor sommige onderwerpen vaag. Toch leeft het, en groeit het op. Wie het kennen wil zoeken, daar waar het uitsluitend is, in het volk zelf, in al die verschillende vormen van het volksleven, waar de democratie haar kracht vertoont. Toen de Engelsche arbeiders verschillende uitkeeringen van hunne vakvereeniging genoten, en de onkosten daarvoor in den vorm eener *hooge* contributie zelve droegen, beteekende dit niet, dat zij van zelfsprekend de betaalplicht aanvaardden. Die hooge contributies waren onverdeeld wapenen in den strijd der weerbare vereeniging. Zij werden alleen betaald omdat er ongelijk *hoogere* voordeelen van meer loon mede behaald werden. Door die loonsverhooging werd voor een groot deel het verzekeringsfonds gevormd. Was toch dat meerdere loon niet verkregen, de hooge contributie zou niet zijn betaald. En inderdaad is voortdurend meer dat hooger loon voor korteren werktijd bereikt. Nu daaraan echter een eind komt, en nu bovendien blijkt dat voor een afdoende verzekering de arbeiders niet in staat zijn — en niet bereid — geregeld hooge premien te betalen, leeft ook bij die Britsche arbeiders de overtuiging dat werkgevers en staat finantieel moeten helpen. Waarop nu berust dat nieuwe levende arbeidsrecht? Volgens het individualistische burgerrecht moet de arbeider — door verzekering, zoo noodig — voor zich zelf en zijn gezin zorgen. De betaalplicht der arbeidersverzekering rust derhalve op hem en hem alleen. Maar met dat recht komt geen goede en stellig geen volledige regeling tot stand, omdat of de uitkeeringen onbeduidend laag, of de premien ondragelijk hoog zouden zijn. Zal nu — met hulp van werkgever of staat — toch aan de arbeiders een *recht* op uitkeering gegeven worden, dan ligt daarin de erkenning dat den arbeider toekwam datgene, waarmee zijn recht wordt betaald.

En inderdaad zoo is het. De arbeider heeft als staatsburger

voor den gemeenschapsarbeid, dien hij verricht, recht op meer dan het loon dat zijn werkgever hem uitkeert, indien dat loon „schier van zelf” door onmiddellijke behoeften wordt opverbruikt. Hoe wordt hem echter dat meerdere verschafft? Niet meer wordt het hem als een aalmoes gegeven, zoodra hij het eischt en tracht te veroveren. En een der middelen om het te verkrijgen is naast vakvereenigingsactie, de wettelijke arbeidersverzekering. Blijkt de eerste als in Engeland een ongeschikt en onsoliede middel voor de voorziening in nood, des te meer wendt zich de arbeidersbeweging tot het wettelijk middel. Van wie eischt dus de arbeider betaling der verzekeringskosten? Zoowel van den werkgever, die direct van zijn arbeid profiteert, als van het publiek vertegenwoordigd in de Staatskas, want voor dat publiek wordt tegen onvoldoende loonen gewerkt. Ontkent hiermede de arbeider geheel en al zijn betaalplicht? Het tegendeel is waar. Overal bewijst de ervaring dat de denkende, ontwikkelde arbeider zich geheel op eigen kosten verzekert, indien hij slechts even kans ertoe ziet. Aan twee voorwaarden moet daarbij zijn voldaan. De eerste is even begrijpelijk als aannemelijk, en wel dat er eenige kans is om het doel der verzekering te bereiken. Denkt hierbij aan de uiterst geringe kans tegenover de groote en langdurige opoffering, voor een individueele invaliditeits- of ouderdomsverzekering. De tweede voorwaarde is niet alleen aannemelijk, maar bovendien gebiedend noodzakelijk. Het geldt de directe uitgaven voor zijn gezin, in 't bijzonder de stoffelijke en geestelijke opvoeding der kinderen. Hoe wordt daarvoor dikwijls bezuinigd en gespaard. Hierop mag geen verzekeringspremie inbreuk maken. De plicht van het heden is er hier tegelijk een voor de toekomst. Die plicht is de meerdere van de verzekeringsplicht, omdat het de toekomst van 't latere geslacht, van zijn klasse en zijn volk geldt. Wanneer de arbeider van den werkgever en den Staat de geheele of gedeeltelijke betaling der verzekeringskosten eischt, dan is dat grootendeels om zich en zijn kinderen te ontwikkelen. Dit doel — 't schijne egoïstisch — geldt niet alleen hemzelf maar ook 't geheele gemeenschapsleven. Zoo groeit dus, en op die gronden van verwachting, het arbeidsrecht, dat de verzekeringskosten over drie categoriën verdeelt.

Reeds nu wordt hoofdzakelijk daardoor de indeeling der arbeidersverzekering aangegeven, d. w. z. naarmate de betaalplicht is aan te wijzen. Voorop staat daarbij het ongeval en daaruit ontstaande invaliditeit. Hiervan is vrij algemeen in verschillende landen erkend, dat de werkgever moet betalen. Daarbij voegt zich de beroepsziekte, die evenals het ongeval door 't werk veroorzaakt is of in 't bedrijf verkregen.

Hiermee is Frankrijk voorgegaan, waar een parlementaire commissie in een uitvoerig voorstel de ziekten aanwijst, voor welks onkosten de patroon verantwoordelijk dient te zijn. Vanwaar dit verschil met de algemeene ziekte-verzekering voor welke de arbeiders nu alles of minstens de helft betalen? Verklaard wordt het doordat de arbeiders niet buiten ziektenverzekering kunnen. De noodzakelijkheid daarvan spreekt zoo elken dag en voor elk, dat deze reeds lang en grootendeels op zich zelf bestaat. Deden de arbeiders het niet, of zorgden dokters of ondernemers niet voor een fonds, dan deden dikwijls de fabrikanten het. Anders is het met ongevallen. Hoe groot het aantal ook is, dat in nijverheid, landbouw, visscherij en zeevaart voorkomt, toch blijft het een toeval. Bij minder sprekende noodzakelijkheid, komt grooter kans op ongevraagde hulp, zoodat hier regeling ontbrak, voor zoover die niet van patroons uitging. Deze feitelijke toestand maakt dat de werkgevers bij ongeval, en arbeiders met hunne patroons samen bij ziekte, aansprakelijk voor premiën gesteld worden. Er is echter een duidelijke strekking waar te nemen om meerdere onkosten die uit hoogere en ruimere ziekte-uitkeering voortvloeien door den werkgever te laten betalen.

De oorspronkelijke organisatie der ziekte-verzekering — hoe zeer (b. v. in ons land) geheel zonder regel — houdt op zijn minst een arbeidersbijdrage in, maar daardoor ook een arbeidersrecht van controle en beheer. Dit recht zal bij de ontwikkeling der arbeiders-verzekering met name in Duitschland, van groot belang blijken te zijn. Met die bijdrage gaat — en ging — dat recht van eigen beheer uit de oorspronkelijke organisatie in de wettelijke regeling over.

Minder duidelijk is de strekking op te maken uit tegenwoordige regelingen voor ouderdom en invaliditeit en voor werkeloosheid. Dr. Kuyper's „zedelijke plicht” wordt door den

arbeider en ook door de volksopinie, — misschien theoretisch wel, — practisch echter zeker niet, gevoeld. Blaam treft een patroon, die een ouden versleten arbeider zonder pensioen ontslaat. Dat is een aanwijzing, maar ook niet meer. Gold voor 't ongeval, dat practisch de arbeider zich niet kon en zou verzekeren, voor invaliditeit en ouderdom komt hierbij de practische moeilijkheid voor een patroon dit te doen. Enkele fabrikanten deden het en konden het doen. Het meerendeel der werkgevers deed het niet, en bij sterke wisseling van arbeiders en patroons, is het ook onmogelijk. De feitelijke toestand is deze, dat voor het meerendeel der versleten oude arbeiders geen onbarmhartig patroon is aan te wijzen, omdat meerderen van zijn werk profiteerden. Daarom komen die oudjes ten laste van kerkelijke of openbare armenzorg, dat wil dus zeggen van de gemeenschap. Iets dergelijks geldt de werkeloosheid. Dikwijls is er geen patroon aan te wijzen of is hij onmachtig om toch loon te geven als er geen werk is. Ook hier komt de publieke kas aan de beurt.

Uit dezen feitelijken toestand blijkt de plicht van Staat of Gemeente om te steunen. Het groote beginsel der arbeidersverzekering om de bedeeing te vervormen tot een uitkeeringsrecht moet hier *direct* op de *gewone* armenzorg inwerken, en deed het ook. Vroeger reeds Denemarken en nu Frankrijk in Juli 1905 heeft de daad van piëteit en rechtvaardigheid gedaan om wettelijk de uitkeering aan oude en invaliede arbeiders tot een rechtmatig pensioen te maken. Op deze wijze ontwikkelt zich langzamerhand de overtuiging, b.v. ook in Engeland en ons land, dat de Staat de pensioeneeringskosten moet dragen. De werkgeversverplichting is daarmee niet geheel terzij geschoven, terwijl achteraf blijft staan de wenschelijkheid dat de arbeider zelf — zoo hij 't missen kan — meewerkt voor een rustigen ouden dag. Zoo kon het Duitsche systeem van $\frac{1}{3}$ voor staat, werkgever en arbeider ontstaan. Voor werkeloosheid schijnt zich duidelijk een nieuw element te vertoonen, doordat niet de arbeider als zoodanig, maar de vakvereeniging mededoet aan de betaling en aan de organisatie, terwijl de gemeente, meer dan de Staat, dient op te treden.

Zooals gezegd, het arbeidsrecht dat zich in de verdeling der onkosten openbaart vertoont meer strekking dan formu-

leering. De ontwikkeling tot juiste vormen komt pas in en met den groei der arbeidersverzekering, en temeer naar mate die democratisch is en de arbeiders zelve meewerken aan haar uitbouw.

* * *

7. De wetenschappelijke verzekeringsmethode.

Zoowel de uitkeeringsbedragen als de verdeling der onkosten van het Deutsche „model” blijken onafhankelijk van het stelsel te zijn. Dat is te aanvaarden met verandering der procenten en cijfers. Op die cijfers beschouwd is de Deutsche verzekering stellig *niet* model, en kritiek op haar grondslagen volkomen mogelijk en gerechtvaardigd. Bovendien zijn de Engelsche en Fransche verzekeringsregeling van meer democratischen geest. En ofschoon het arbeidsrecht zich pas in de ware democratie goed kan ontwikkelen, heeft toch de Deutsche wetgeving een groote voorsprong getoond op alle anderen. Die voorsprong is te danken aan de organisatie welke ter inning der bijdragen en ter uitkeering der steunbedragen geschapen is. Die organisatie blijkt van groot belang te zijn, zoodat het noodig is te onderzoeken wat de elementen zijn, die haar kracht uitmaken. Dit is absoluut onvermijdelijk voor wie in 't regelen der arbeidersverzekering een hooger doel zien dan het namaken eener veelgeprezen „sociale” instelling. Bovendien is dat onderzoek niet zoo moeilijk, wanneer doel en omvang van 't onderwerp voortdurend voor oogen worden gehouden. Het treft toch allereerst dat Duitschland, evenals het dit in de industrie deed, wetenschappelijke resultaten en methodes op hare verzekering toepaste. Wat toch is het hoofddoel der organisatie? Eenerzijds moeten verspreid over 't geheele land en in allerlei bedrijven de arbeiders hun ondersteuning op tijd en tot een juist bedrag ontvangen. Anderszijds moeten ook een zeer groot aantal personen hun aandeel tot een evenzeer juist bedrag betalen? Uitgaven en inkomsten moeten in evenwicht zijn en daartusschen staat de verzekering. De eenvoudigste methode van boekhouding en vereffening is het omslaan der werkelijke onkosten b.v. gedurende een jaar. Doch deze methode blijft slechts eenvoudig in kleinen kring en wordt bijna onuitvoerbaar voor groote aantallen deelnemers.

Daarvoor moet de moderne wetenschappelijke methode van verzekering worden toegepast. Deze staat tegenover het omslaan der onkosten als 't bankkapitaal tegenover de spaarkous van den eerzamen burger. De voordeelen zijn velerlei, waarvan het geheele moderne verzekeringswezen één sprekend bewijs is. Zoowel de uitkeeringen als de bijdragen zijn steeds gelijk, berekend als ze zijn naar statistische gegevens, waaruit de kansen zijn afgeleid. Een groot gevormd kapitaal, dat kleine slingeringen compenseert, stelt instaat tot winst. Vooral gelden deze voordeelen eene arbeidersverzekering. Allereerst daar onmiddellijk een zeer groot aantal personen deelnemers zijn, doch dit kan ook de verzekeringsmaatschappij gebeuren. In de tweede plaats zal de statistische methode ertoe leiden om de rampen van het arbeidersleven ernstig te bestudeeren. Cijfers zijn soms zeer revolutionnair, ook ten opzichte van wetenschappelijke waarheden. Die studie kan en moet ertoe brengen dat algemeen erkend worde hoe gezondheid en veiligheid der arbeiders verwaarloosd zijn. Dan wordt het voor de verzekeringsfondsen een groot finantieel belang die verwaarloozing te doen eindigen. De strijd tegen beroepsziekten, tuberculose, hooge kindersterfte, drankmisbruik krijgt nieuw materiaal en nieuwen steun. En meer. Terwijl voor al dergelijke maatschappelijke nooden zoo bitter weinig geld te vinden is, komen de verzekeringskapitalen beschikbaar. Niet alleen vinden die in goede verpleging een directe vermindering der uitgaven maar ook een degelijke geldbelegging. Dat alles hangt niet in de lucht, want Duitschland toont reeds, ofschoon nog bescheiden, wat te verwachten is. Ook toont het hoe de ongevallenverzekering met „umschlag verfahren” achter blijft bij de andere verzekeringen met „kapitaal” dekking. De genoemde voordeelen konden in Duitschland zich verwerkelijken doordat de verzekering ging over groote aantallen. En het is juist om die voordeelen nog meer, zoo volledig mogelijk — te genieten, dat de hervormingsvoorstellen worden gedaan.

* * *

8. Staatsmonopolie en verzekeringsdwang.

De toepassing van wetenschappelijke methodes kon de Deutsche verzekering alleen daarom tot zoo'n ontwikkeling

brengen, daar zij berustte op „staatsmonopolie en verzekeringsdwang”. Dat zijn voor de oude economie en hare aanhangers barre woorden voor nog boozere zaken. Toch moet het duidelijk gezegd worden, dat het deze beide grondvesten waren, die Bismarck's monumentaal bouwwerk konden dragen. Ze zijn niet toevallig, niet Pruisisch, maar absoluut noodzakelijk om de resultaten te bereiken die in Duitschland werden verkregen, — en meer misschien. Stellig zou de tegenwoordige, de halve democratie er niet zoo gemakkelijk toe komen als het half-absolute gezag om dit stuk staats-socialisme intevoeren. Toch is er geen stukje conservatisme aan. Beide beginselen kunnen en zullen door een volledige democratie aanvaard worden. Tegen deze beiden openbaart zich — ook in ons land — de strijd tegen de arbeidersverzekering. Werkelijk is het niets minder. 't Schijnt wel alsof ook met erkenning van 't particulier initiatief tegenover den Staat, en met vrijlating van de zedelijke verzekeringsplicht, eene — vrijere — verzekeringsorganisatie even goed kan ontworpen worden. Inderdaad is dat slechts schijnvertoon. Zeker, de arbeidersverzekering als modern verschijnsel heeft wel zooveel levenskracht dat zij wat afbrokkeling en inschrompeling kan verdragen. 't Kan echter ook *te* sterk worden, zoodat de geheele arbeidersverzekering meer last dan voordeel brengt. ' Buiten het Staatsmonopolie en den verzekeringsdwang komt geen krachtige organisatie tot stand. Er zijn dan meerdere organisaties, allen zwakker dan de ééne, die er zijn kon; strijdende met elkaar, en in dien strijd kracht opteerende.

Monopolie en dwang mogen leelijke woorden zijn voor ondernemersooren, concurrentie is dat voor arbeiders. Staatsmonopolie en verzekeringsdwang verliezen beide al het hatelijke wanneer hun resultaat gezien wordt voor wat het is, hetzelfde machtig beginsel, dat de vakbeweging en de coöperatie groot maakt, het beginsel van solidariteit en samenwerking geldende voor een heele klasse en een heel volk, en bovendien nog gesteld onder de scherpste wetenschappelijke controle en leiding.

In Duitschland moge het „van boven-af” zijn ingevoerd, zijn wezen is niet bedorven door zijn oorsprong. Dat wezen is het vooral wat Bismarck's werk gemaakt heeft tot een der

stevigste resultaten van moderne beschaving. Dat wezen is en kan niet meer door welke hervorming ook veranderd worden.

* * *

9. Unificeeren en democratisceeren.

Over de Duitsche verzekeringsorganisatie in engeren zin is nog niet gesproken. Staatsmonopolie en verzekeringsdwang waren voorwaarden, die vervuld moesten zijn eer de organisatie te stichten was die de verzekering op modern wetenschappelijke wijze toepaste. Het toepassen zelf geschiedde door de organisatie, of liever door drie organisaties op gelijke grondslagen. Tot goed begrip der pogingen om die drie samen te smelten tot één — het unificeeren — dient uiteengezet hoe de verschillen tusschen de drie soorten verzekering ontstonden. Niet alleen historisch, omdat eerst ziekte-, daarna ongevallen-, eindelijk ouderdoms- en invaliditeitsondersteuning tot stand kwam. Het zijn juist de verschillen die het *system* van organiseeren kenmerken. Dat systeem is voor alles — hoe ware 't anders te verwachten — bureaukratisch, maar toch minder dan allicht verwacht zou worden. Het type van de bureaukratische regeling zou zijn — en zoo stelt zich menig voorstander van particulier initiatief elk staatsmonopolie voor — een groote verzekeringsinstelling, beheerd door ambtenaren en overal vertegenwoordigd door ambtenaren, een reuzenbureau, op welk conglomeraat geen regeering meer andere macht of invloed heeft dan om er vriendjes intestoppen.

Zoo'n regeling moet echter noodzakelijk samengaan met een andere om geschillen tusschen particulieren en ambtenaren, en tusschen ambtenaren onderling uit te maken. Er ontstaan dus twee organisaties — beide van ambtenaren, zij 't ook de eene van uitvoerende, de andere van rechterlijke — tegenover elkaar; natuurlijk beide beheerscht door hierarchische opklimming en afdaling. De bemoeiing der regeering en der ambtenaren met het volle volksleven moet wel zeer innig zijn, zal een dergelijke organisatie kans hebben te slagen. Zelfs de uitstekende Duitsche bureaucratie was tot zoo iets niet in staat. Bismarck heeft dan ook geen organisaties uit ambtenaren alleen geschapen. De ziekteverzekering liet hij uitvoeren en beheeren grootendeels

door de verzekerde arbeiders zelf, de ongevallenverzekering door de patroons bedrijfsgewijze verenigd, beiden onder controle van ambtenaren. De rechtspraak kwam echter grootendeels terug in de handen der belanghebbenden. Alleen voor de ouderdoms- en invaliditeitsverzekering bestond geen organisatie in het volksleven, die hij gebruiken kon. En daarvoor — bewijs van 't bureaukratisch systeem — kwam in hoofdzaak de ambtenaarsorganisatie der „versicherungsanstalten”. De groote verschillen tusschen de drie organisaties zijn dus deze: voor ziekte arbeidersbeheer, voor ongeval patroonsbeheer, voor ouderdom en invaliditeit ambtenaarsbeheer. Dit is de kern waarom alle „reform”vragen der unificatie draaien. „Centralisatie” is dan ook een der leuzen van de hervormers, — die grootendeels uit ambtenaren bestaan. — De drie organisaties werken niet genoeg samen ten nadeele der arbeiders, ten nadeele van de administratie, ten nadeele van de totaal-onkosten der geheele verzekering, ten nadeele eindelijk van de instellingen, die de verpleging en het herstel van zieken en invaliden dienen. Hoe nu is centralisatie mogelijk indien niet het *beheer* geheel gelegd wordt in één hand, die der ambtenaren, zooals dat b.v. voor de ongevallen-verzekering reeds door de éene Rijksverzekeringsbank geschiedt. Hier-tegenover staat echter dat centralisatie van de *uitvoering* der verzekering, b.v. toekenning van rente, uitbetaling, inning van premie, controle op bedrog, enz. eenvoudig onmogelijk is. De bestaande toestand bleek voor ongevallen en vooral voor de invaliditeitsverzekering reeds *te veel gecentraliseerd*. De eenig juiste en goede uitvoering geschiedde door de ziekekassen, n.l. plaatselijk.

Vandaar wordt aan de leus centralisatie de wederhelft decentralisatie toegevoegd. De eerste betreft het beheer, de tweede de uitvoering. Zoo beschouwd, schijnt het hervormingsplan eenvoudig, doch 't schijnt dit alleen, omdat de kern vergeten wordt, n.l. wie heeft in de gedecentraliseerde verzekeringsuitvoering het gezag. De hervormers stellen voor niet meer als in de ziekenkas $\frac{2}{3}$ arbeiders, maar $\frac{1}{2}$ arbeiders $\frac{1}{2}$ patroons, onder onpartijdigen voorzitter (ambtenaar). Geen wonder dat hiertegen de arbeiders opkomen. Dat plan raakt met de „selbstverwaltung” de democratische kern der geheele

arbeidersverzekering. Het unificeeren op die wijze gaat regelrecht in tegen het democratisceeren. Is nu de weerstand der arbeiders zoo onverstandig, zooals de verzekeringsambtenaren beweren? Is niet integendeel hun voorstel onverstandig? Wat is dan toch gebleken en door hen erkend? niet minder dan dat de oorspronkelijke democratische verzekeringsorganisaties der ziekenkassen, die Bismarck in zijn stelsel opnam, het meest levenskrachtige element was van de geheele organisatie. Zoo levenskrachtig zelfs, dat het nieuwe fundament voor ongevallen- en invaliditeitsverzekering stellig daarop gelegd moet worden. Het is niet omdat die ziekenkas plaatselijk was alleen, het is vooral omdat zij door arbeiders beheerd werd, omdat zij democratisch was, dat zij bloeide. Zoo kan b.v. in ons land de Haagsche Volharding zelfs zonder werkgevers- en staatsbijdragen een gelijksoortigen bloei toonen. Dat element moet niet uitgesneden worden, maar aangekweekt. En hoezeer ook de werkgevers en hooge staatscolleges er zich tegen verzetten zullen, steeds meer zal blijken dat de arbeidersverzekering niet beheerd moet worden nòch door staatsambtenaren. nòch door wie haar betalen, maar door de arbeiders *voor* wie en *van* wie zij het eigendom is. Het unificeeren moet samengaan met het democratisceeren. Tusschen die tweeërlei ontwikkeling is en mag geen strijd zijn; in wezen werken beide naar elkaar toe. De Duitsche unificatie-voorstellen zullen èn voor den onpartijdigen onderzoeker aantoonen hoe het meest democratische element ook het meest levenskrachtige is, èn de arbeiders opwekken hun eigendomsrechten te doen gelden op dat grootsche organisatiegebouw, waarin de oorspronkelijke democratie en de staatsgedachte elkaar ontmoeten.

* * *

10. De ontwikkeling der arbeidersverzekering. Dit opstel kan ik niet eindigen zonder de conclusies samen te vatten tot eene voorstelling van de arbeidersverzekering, zooals die zich in democratische en unificeerende richting zal ontwikkelen. Die conclusies berusten niet op het aanstaren van een enkel model. Vergelijking van de regeling in verschillende landen gaf het inzicht hoe een zelfde streven zich overal openbaarde, al werd van verschillende zijden naar 't ge-

lijke doel gestreefd. Duitschland, en ook Oostenrijk, gaat toe naar het samenvatten der verschillende staatsorganisaties tot eenheid, maar ook naar het in bezit nemen uit handen der bureaucratie door de arbeiders.

Andere landen als Engeland, Frankrijk en Denemarken met meer oorspronkelijk democratische instellingen kunnen die niet oplossen in een bureaucratisch staatsmonopolie, dan wanneer dit zelf democratisch zal zijn gedecentraliseerd. De instellingen in die landen groeien omhoog naar de eenheid, terwijl Duitschland die eenheid moet verplaatsen van de enkele autoritair-koninklijke naar de bredere draagpunten in het volk zelf. Overal echter vertoont zich de vertakking in vier groepen. Vooraan komt de ziekteverzekering, die echter nog dikwijls niet wettelijk georganiseerd is en dan ook zich onvoldoende ontwikkelt, b.v. wel tot begrafenisuitkeering, maar niet tot de velerlei andere vormen van degelijke verpleging. Dan volgt als de meest urgente de ongevallenverzekering, die langzaam uit handen der ondernemers naar den Staat overgaat om beter en goedkooper de bedoelingen te verwezenlijken. Hierin wordt voornamelijk de strijd tegen 't staatsmonopolie bevochten. Is die niet beëindigd, zoo is de grondvesting der ouderdoms- en invaliditeitsverzekering zoo goed als onmogelijk. Want daaraan is door de ondernemers (verzekeringsmaatschappijen) weinig te verdienen; daarop zijn ook de werkgevers niet erg belust. Naast die staatsverzekering tegen ouderdom en invaliditeit komt de eisch op naar staatspensioen en de hervorming van de bedeeeling tot een recht op steun, dus de democratisering van armenzorg.

Het zal wellicht niet gaan om het een *of* het ander maar om het een *en* het ander. Bij een goede ziekte- en ongevallenverzekering behoort die tegen invaliditeit, en deze sluit zich bij de ouderdomsverzekering hecht aan. Waar echter zoowel 't armenoudpensioen, als de verzekeringsrente beginnen zullen met kleine bedragen, kunnen zij elkaar aanvullen. De gedachtenontwikkeling b. v. in Frankrijk wijst erop, hoe de overgang van armbedeeeling voor oude en invaliede arbeiders tot een gerechtigd pensioen bevorderlijk zal zijn voor de invaliditeitsverzekering en omgekeerd. De werklozenverzekering komt nog te sporadisch voor dan dat aantewijzen zou

zijn, hoe en waar zij zich bij de geheele arbeidersverzekering aan zal sluiten. Waar het armenpensioen grootendeels gemeentelijk geregeld is (in Denemarken en Frankrijk) en dat ook voor werkeloosheid het geval zal zijn, komt hier eene aanraking, die de band in de toekomst worden kan. Het aldus gegeven beeld is vaag. Trekken zijn bijna niet aan te geven. Er is een strekking waar te nemen die gevolgd moet worden in haar verder verloop. Niet alleen voor verschillende landen, maar ook binnen een land voor onderscheidene industrie- of bedrijfsgroepen zijn verschillen waar te nemen, die op de organisatie-ording van invloed zullen zijn. Noch om die verschillen, noch om details kon mijn onderzoek gaan. Voordat die aangezien konden worden moest er een vaste grondslag zijn en vooral één houding tegenover het Deutsche model, dat b. v. Dr. Kuyper's wetsontwerpen beheerschte. Het succes van Duitschland lokt zoo licht tot onoverdacht navolgen, inplaats van optewekken tot het opzoeken der oorzaken van dat succes. De fouten van Duitschland schrikken nu even hard af, als de deugden lokten. Ook daarvan moet de oorsprong gezien worden, voor dat aanbevolen geneesmiddelen worden gekeurd dan wel eene keuze eruit gedaan. Ik heb ernstig getracht de hoofddenkbeelden die zich in de arbeidersverzekering vertoonen vast te houden en bloot te leggen. Wie deze beginselen van democratie-staatsmonopolie, verzekeringsdwang en unificatie aanvaardt, is er nog verre van een degelijke arbeidersverzekering b. v. voor ons land te kunnen ontwerpen. Daarvoor moeten de bestaande toestanden en voor alles de oorspronkelijke organisaties, zoowel van arbeiders als van patroons in hunne werking gekend worden. Dit heeft Bismarck juist gezien, dat geen maatschappelijk leven vernietigd mocht worden, wanneer het bruikbaar was voor de hoogere meer doeltreffende organisatie. Doch omgekeerd mag ook niet geschuwd worden om met vaste hand uitteroeien wat die nieuwere hoogere organisatie in den weg staat. Voor het een als het ander is noodig het inzicht in het wezen der arbeidersverzekering en het vertrouwen op de democratische ontwikkelingsrichting. De juistheid der hier gegeven beschouwingen, ontleend aan de Europeesche verschijnselen, zal het best blijken en hun waarde zich verwer-

kelijken, wanneer ze toegepast worden op bijzondere toestanden, b.v. op de Nederlandsche. Voor het laatste doel heeft dit geheele opstel gediend, mocht het zijn ook ten bate van anderen, die met mij de Nederlandsche verzekeringswetgeving willen bestudeeren en bevorderen.

October 1905.

BOEKEN, MENSCHEN EN STROOMINGEN

LEOPOLD ANDRIAN'S
DE TUIN VAN DE ÔPENBARING

(Inleiding en Vertaling)

INLEIDING

Der Garten der Erkenntnis van Leopold Andrian. Het is een klein boekje, en proza, maar dat de belangrijkheid van een groot gedicht heeft. Het bevat het verhaal van de jeugd van een Oostenrijker — die wel de schrijver zelf mag zijn —, en er gebeurt in die jeugd niets ongewoons behalve de aandoeningen van den jongen Weener, voor wien alles een wonder wordt. Maar hierom behoefde het nog geen gedicht te zijn. Indien het niets anders was dan een heldere beschrijving van lotgevallen en ontleding van aandoeningen, dan ware het een talentvol proza-werk, maar geen gedicht in den zin waarin ik dat hier bedoel. Het kenmerkende is evenwel dat ieder die dit boekje leest met den lust om het te begrijpen (als proza dus) zijn moeite vergeefs zal vinden. Hij zal veel terecht leggen, maar dan blijft er iets over, en dat overblijvende, bemerkt hij, is het hoofdzakelijke. Erwin sterft *zonder* dat hij begrepen heeft. Een *verlangen* naar openbaring en een *gevoel* van het verborgene heeft de schrijver den lezer willen meedeelen: en hij moet tevreden zijn dat het daarbij blijft.

Als Erwins moeder na den dood van zijn vader hem naar de kostschool stuurt, dan heeft zij daartoe geen andere reden dan dat zijn stem gelijk aan de hare is. Zij betreurde in dien vader het geheim van zijn wezen dat met hem ten grave gegaan was, „maar Erwin had haar handen en haar stem, en

de klank van die stem verwarde en verkleinde opmerkelijk de grootschheid van haar verdriet." Hoe dit zoo zijn kon, wordt ons niet uitgelegd. Het is waar dat een begrijpelijke overeenstemming met haarzelve het omgekeerde was van het wonder in het aandenken aan den gestorvene. Zoo peinen we; maar de schrijver geeft ons den schok van zijn mededeeling en gaat dan verder.

Het natuurlijke levensgevoel bestaat daarin dat men het wonder van het leven aanneemt alsof het natuurlijk is. Het leven is een onophoudelijk feest van raadselachtige verbinding. Wie dat niet wil, wie zich niet eraan overgeeft, wie in zijn *begrip* de eenheid hebben wil die alleen in het leven is, — dien zal op elken stap van zijn weg het raadsel aanzien en hem martelen en hem doodjagen.

Vóór Erwin op school kwam, leefde hij in de illusie zichzelf genoeg te zijn. Nu werd hij ingeschakeld. Zijn ziel en de buitenwereld waren geheel gescheiden: zij verstonden elkaar niet. „Dit leven was als een vreemde arbeid die hij verrichten moest, het vermoeide hem en den heelen dag verheugde hij zich op het slapengaan. Als dan boven in de slaapzaal de lichten waren neergedraaid en zijn wang het koele kussen beroerde, voelde hij een rilling van bevrediging, zooals die in de volslagen rust alleen diegenen gewaarworden die ongelukkig zijn." Fantasiën van rust voerden hem van „de zachte seminaristen, met wie hij vriendschap sloot", en „de peinzende paters", die hij tegenkwam, tot den droom van een toekomst waarin hij priester was, tot God, en tot een Kerk, die hij verdedigen zou tegen de Wereld.

Hiermee was niet de éénheid, maar de tegenstrijdigheid van het leven hem bewust geworden en het raadsel van het tegenstrijdige, het leven als een *onnatuurlijke* eenheid, lokte en prikkelde hem.

De oude priester, die door inwerking op het ei twee kikvorschen levenslang weet te verbinden, boeit hem. En nog meer de oude zangeres, die een meisje lijkt en haar leugenachtige verdorvenheid temidden van muziek en lichten wist te doen huldigen als een triomf van schoonheid.

Dit was in Bozen waar hij studeerde, en waar de jonge prins Heinrich Philipp hem van Weenen sprak.

Die stad zou in zijn leven de openbaring brengen — meende hij — waarnaar hij al een zekere onrust had. Hij kende nu reeds verschillende verschijnselen: — dat er personen waren, die iets bizonders voor hem schenen te beteekenen: op school al had Lato met het heele lichte haar en de heele lichte oogen hem aangetrokken, hoewel hij hem niet kende; onderweg naar Bozen had een teringachtig officier hem vreemd geboeid en wanhopig had hij 's nachts geschreid bij de gedachte dat hij van dezen, die misschien gauw sterven zou, zelfs den naam niet wist; — dat er voor de ziel zekerheden waren, onbegrijpelijk, bijna bijgeloovigheden: met niet op een zeker tijdstip naar de Bukovina te kunnen reizen, voelde hij dat onherroepelijk hem iets verloren ging; — dat wat in de werkelijkheid geen of geen aangenamen indruk maakt, dikwijls een schoon leven kan leiden in de verbeelding. Bovendien waren er dingen waarvan hij meer hield dan van andere.

Maar wat van dat alles de eenheid was, wist hij niet. Het moest wonderlijk, verborgen en schoon zijn. Het moest in zich de tweeheid hebben en toch onverbreekbaar zijn. Het moest hem ten volle bevredigen.

In Weenen moest het aanwezig zijn. Het moest samenhangen met de Weener-vermakelijkheden en de Weener-huurkoetsiers — de Fiakers — waarvan Heinrich Philipp hem gesproken had.

Toen hij zeventien jaar was kwam hij er. „De Weenermanier leek hem de bevallige, steeds verder lokkende bekoring van een licht te hebben waarvan men niet weet of er twee kleuren in zijn die telkens in elkaar glijden of één kleur die zich in al haar schakeeringen ontleedt.” Daaronder lag „het Andere”. „Hij zeide „het Andere” en had daarbij het gevoel dat zich ergens heen een wereld uitstreckte, waarin alles verboden en geheim was, even groot als die welke hij kende. Vooral de Fiakers zag hij met een eigenaardige angstige opwinding aan. Velen leken verbazend op de jongeheeren; dat in deze overeenkomst de tegenstelling lag, moest met den aard van „het Andere” te samenhangen.”

„Maar Erwin vond niet in de Fiakers wat hij van hen verwacht had, — zij leken werkelijk op de jongeheeren, maar zooals de stijl van hun kleeding, zoo waren ook de

verschillen van hun zielen sterker uitgewerkt. Zij konden nog kinderlijker zijn en de vormen van hun beleefdheid waren teerder maar verdraaider. Dikwijls in de vacantie viel het Erwin in dat de Fiakers hem „het Andere” niet getoond hadden.”

„Ook de wereld verloor voor hem haar bekoorlijkheid, omdat geen andere wereld als haar tegendeel ermee samenhang.”

Achtereenvolgens van drie werkelijkheden wachtte hij nu de openbaring: een vriend, het leven, de vrouw.

„Clemens was arm en zeer eenvoudig; hij was nieuwsgierig, bedorven als een straatjongen en haast pathetisch onschuldig. Alles in zijn gezicht was licht, tot zelfs de zwarte ringen om zijn oogen. In zijn blonde haar, dat net zag alsof het gepoederd was, in den weeken rijkdom van de bewogen lijnen van zijn gezicht en vooral onder zijn oogen lag de roerende schoonheid van de late tijden. Hij had de stem van dien officier met wien Erwin naar Bozen gereden was, maar hij geleek hem niet. Erwin hield ervan naar hem te zien en zijn stem te hooren; weliswaar hield hij nog meer ervan in de lente met hem naar het Prater te rijden of hem saam te brengen met zijn vroegere vrienden, die hem niet verstonden. Hij hield ook ervan hem met pas uitgevonden parfums te besprekelen of hem zulke dingen te schenken, welker schoonheid men, daar ze verrassend en onharmonisch is, elegantie noemt.”

Maar niet lang duurde het of hij voelde dat ook geen vriend hem de levensvervulling schenken kon.

„Na zijn meerderjarigheid (achtien jaar oud geworden) waren Erwin en Clemens nog drie dagen samen buiten. Den laatsten nacht bleven ze in een stations-hotel in Brück, want Clemens' trein ging eerst om drie uur 's morgens. Het opstaan was onaangenaam en het werd koud; beide waren onrustig en bevreesd iets te vergeten; haastig door elkaar dronken ze thee en cognac. Op eens overviel Erwin het gevoel van een groote armoede; het was hem als had zijn vriend alle rijkdommen in zich en nam die met zich; maar ook scheen hem de tijd van hun samenzijn niets van dien rijkdom ontvangen te hebben; hij wanhoopte; hij was zoo slecht gebruikt en hij had hem graag weggegeven voor van nu af aan nog één uur. „Clemens” zeide hij. Clemens verstond hem, maar hij kon hem niet

helpen; een oogenblik stonden zij tegenover elkaar in hun onvruchtbare schoonheid waarvan zij elkaar niets konden geven; dan keek door het venster het landschap binnen, graan, weide en hemel, alles in zijn kleur, maar onnatuurlijk wakker in een schoonheid wier toon te hoog gespannen was, want nog scheen geen zon. Dan merkten ze dat de kaarsen brandden."

„Het leven" en „de vrouw" waren de twee woorden die hem uit de krachteloze verzen van Bourget bedwelmd hadden. Maar het leven zooals hij het tot nu toe kende leek hem meer de voorbereiding tot een openbaring, dan dat het de openbaring zelf zou zijn. Hij wachtte dan geduldig dat een vrouw hem die openbaring bracht. Weenen, dat nu al zoo veel voor hem betekende, zou dan eerst, meende hij, zijn vollen zin voor hem ontraadselen, in dat „grootte oogenblik."

„Een jaar later leefde Erwin met een vrouw. Zij was schoon met de schoonheid van die late busten, bij welke men een oogenblik twijfelt of zij ons een jongen aziatischen koning toonen of een bejaarde romeinsche keizerin; en op deze schoonheid had zich de bewondering van vorsten, kunstenaars en menigte sinds twintig jaren afgedrukt; zij geleeke een triumfzuil van haar eigen leven, waarop het onnoemelijke gegrift was dat men van haar gehoopt en in haar gevonden had, en daarboven in pronkende letters het grootte heerlijke lot dat zulk een leven is."

„Alle wonderen die Erwin van de openbaring verwacht had waren in haar, maar hij vond geen openbaring. Wanneer hem zijn vroeger leven een voorgevoel ervan te geven, zoo was zij hem de geschiedenis ervan: de geschiedenis waarin alles wat stralend was glanzend wordt en ook het kleine groot, maar veel van dat wat ons wijsheid scheen slechts geestrijk."

Het keerpunt in Erwins leven wordt nu aangeduid door de volgende woorden: „Eens op een avond in Mei ging Erwin de stad door; het regende, hij voelde verlangen naar de volheid van lotgevallen, waartoe de mogelijkheid in hem was."

Tot dien tijd had hij afgewacht wat het leven hem brengen zou. Zijn eenige verlangen was geweest naar openbaring. Maar nu was een ander verlangen, ongeduldig, en van heel anderen aard dan het eerste, in hem opgestaan.

Het komt mij voor dat met deze verandering in Erwin ook

de werkwijze van Andrian verandert. Tot daartoe heeft men het gevoel kunnen behouden dat men te doen had met werkelijke voorvallen waaraan alleen een voor de ziel van Erwin bijzondere en diepe beteekenis werd toegeschreven; maar voortaan krijgt men den indruk dat ter uitbeelding van het in Erwins ziel gebeurende een gestalte verbeeld is van werkelijk voorkomen, maar die wezenlijk zinnebeeldig moet worden verstaan. Dit is de gestalte van den man in de tingeltangel, die nog tweemaal terugkomt en de laatste maal door Erwin voor zijn „vijand” erkend wordt: „zijn vijand, die hem van zijn geboorte aan gezocht en hem in de dronkenschap van het voorjaar gevonden had en hem sinds dien vervolgde en achternaliep en hem aldoor naderkwam en hem eindelijk inhalen en zijn hand op hem leggen zou...”

„Geheel rustig bleef ook een die naast Erwin zat; slechts van tijd tot tijd zag hij Erwin aan en toen men hem zijn wijn bracht, reikte hij Erwin het glas, opdat hij eerst eruit dronk. Toen hem Erwin daarop een sigaret gaf, scheen zijn lichaam in zonderling vleiende en deemoedige dankbaarheid kleiner te worden, terwijl zijn oog smeekend maar rustig naar Erwin zag. En onderwijl hem Erwin in het gezicht keek, viel hem plotseling het tegenovergestelde ervan, het gezicht van zijn beminde in, met gesloten oogen als een masker onder den helm van haar goudkleurige haren in de ledige en hoogmoedige schoonheid van den dood. In het minne gelaat van den vreemdeling was zachtmoedigheid en boosheid, vrees en dreigen, en het geheele leven, maar als in het leven tegelijk; want het veranderde zich niet als hij sprak, alleen wond zijn lichaam zich als onder een innerlijke beweging die hem overweldigde. Zijn gebaren waren wijd alsof hij veel zeggen wou, maar krachteloos en loom, alsof hij er te zwak toe was. In zijn ontspannen leden was de weekelijkheid van een die 's morgens wakker wordt; maar zijn kleeren waren armelijk, zijn hals bloot, en hij had het niet koud. Toen Erwin heenging, kwam de vreemde hem achterop en vroeg hem om vuur; zij gingen de voorstad door in de richting van de spoorlijnen en de vreemde verhaalde zijn leven. Erwin wist dat hij loog, maar hij wist ook, dat in deze leugen, hoe dan ook, de diepe, donkere, veelvoudige waarheid lag. Eindelijk

waren zij buiten waar het land begint, welks kleurloos vertreden gras door planken omsloten is. De vreemde vroegde hem waar zij heen gingen; dat wist Erwin niet en hij werd bang en keerde zich om naar de stad terug. De vreemde bedelde hem aan om een aalmoes."

Erwins aandoeningen werden pijnlijker maar ook verhevener. Hij was zich bewust geworden dat het geheim niet in dezen of genen lag, maar in het heele leven, en dat ieder het in zich droeg. Bestond het leven niet uit een reeks ontmoetingen van even elkaar begroetende eenzame geheimen? — Eenzaam, en toch verbonden, toch verwantschap door het heele leven! — Na een nacht van waanzinnige lichaamsbegeerte moest hij het zich toegeven dat hij gevallen was en nochtans „kon er voor iemand die het leven met den maatstaf van het leven mat geen val bestaan."

Kort voor hij een bezoek aan zijn moeder bracht stond op een avond, „terwijl hij een hoek omsloeg, de vreemde voor hem met wien hij in het voorjaar, begeerig naar openbaring, geloopt had; de vreemde groette hem nederig; zijn gezicht en zijn gebaren waren zoo verschillend van elkaar en zoo geheimzinnig als toen hij hem eerst zag, maar hij leek armelijker en de schuwe rust in zijn blik was dreigender. En in Erwin vermengde zich de verwachting-volle nieuwsgierigheid waarmee hij hem vroeger aansprak met de zonderlinge angst die hem vóór de stad den vreemde verlaten deed. Toen hij hem dan was voorbijgegaan, werd die angst nog maar banger door zijn verwachting en door zijn nieuwsgierigheid; wat was het dat de menschen ondanks hun eenzame leven nochtans verbond, waarin lag dit lokkende en dreigende geheim in het leven, welke kracht had macht over hem en waarom kende hij haar niet?"

Samen met zijn moeder stelde hij zich de vraag naar het geheim duidelijk. Zij waren gelijke naturen „en wat in hem was was in haar, maar in hem doortrild van het lage en smartelijke." — „Eens gingen zij 's avonds door de zachte en feestelijke bevalligheid van het italiaansche landschap. De popels aan weerszijden van den weg werden tot een triomfpoort door het kleurige wijnloof dat hun kronen rijker maakte en ze in loome ketenen verbond. „Het geheim van het leven"

zei ze „kunnen we niet vinden, omdat het leven te rijk, te veelvoudig, te oneindig is.” „Ware het zooals ge zegt” was zijn antwoord, „zoo hadden we de hoop het te verstaan uit zijn rijkdom, maar het is zoo vreeselijk eenvoudig ons eenige erfdeel en het eenige wonder daarin is ons levenslot.” Dan zeiden zij beiden dat ze dit levenslot niet verstonden. „De oorzaak moet in de ziel zijn” zei hij. „Neen,” zei ze „wij gaan door ons leven als door de parken van vreemde kasteelen, door vreemde bedienden geleid; wij bewaren en beminnen de schoonheden die ze ons getoond hebben, maar naar welke ze ons voeren en hoe snel ze ons voorbijvoeren, hangt af van hen. Eerst zijn het de ouders, dan de anderen.” „Neen” zei hij, „ik geloof, het geheim ligt daarin: wij zijn alleen, wij en ons leven, en onze ziel schept ons leven, maar onze ziel is niet in ons alleen.” Aan een rilling beseften beiden dat hij de waarheid gezegd had; en beiden voelden zich verbonden; maar smartelijk, dof en redenloos, zooals zich die dieren moeten verbonden voelen waarvan de oude priester Erwin verteld had, die door de kunsten van den scheikundige aan elkaar gebonden leven.”

Toen hij wegreisde had hij overal de dingen waar hij langs kwam lief, omdat hij er zich mee verwant voelde. Tusschen hen zijn plaats te zoeken, dacht hij zich.

Maar onbegrijpelijk was de kleur van den zonsondergang en er waren menschen die hij dacht dat iets voor hem beteekenden en die hij niet dorst aanspreken.

Toen hij aan het eind van zijn reis naar Weenen ging, overviel hem de leegheid die hij gevoeld had bij het afscheid van Clemens.

In Weenen studeerde hij. De aandoeningen die de natuur kon geven, waren in hem. Niet een plaats te zoeken tusschen haar verschijnselen, wenschte hij, maar zelf haar te zijn. Maar studeerende hoopte hij, „dat als hij haar begrepen had, hem uit haar beeld zijn beeld aan zou zien.”

Dan kwam het einde. Het was November, „maar het was dezelfde regen als in het voorjaar, en ook de lucht was dezelfde; en eveneens als in het voorjaar voelde hij verlangen naar de lotgevallen waartoe de mogelijkheid in hem lag.” „Toen steeg voor hem aan den hoek van twee straten de

vreemde van de lente en van den zomer op; zijn gezicht was veranderd, het was mager en vertrokken en onverbiddelijk geworden, slechts de bewegingen van zijn lichaam waren eender gebleven. Maar nu was niet meer in hem de lokkende tweeheid van het leven, er was niets meer in hem dan een eenige schrikkelijke dreiging."

Ziehier een symboliek die met verklaring niet gebaat zou zijn. In het bovenstaande heeft de lezer de hoofdzakelijke trekken bijeen tot een samenvatting van wat rijker en met overvloediger gegevens in den arbeid van Andrian aanwezig is. Het leven van een jongen Weener, van een jongen Europeër uit het laatste vierde van de negentiende eeuw, wordt er u innerlijk en uiterlijk door nabijgebracht.

DE TUIN VAN DE OPENBARING

Een vorst, wiens goederen aan Duitschland grensden, huwde toen hij ongeveer twintig was een schoone vrouw. Hij verschilde zeer van haar, maar zij beminde dat verschil als een lokkend en veelbelovend geheim, waarvan zij geloofde, dat het zich eens wonderbaar onthullen zou. In het tweede jaar van hun huwelijk schonk zij hem een zoon, die, toen hij grooter werd, op zijn moeder leek. In den daaropvolgenden tijd verzwakte de verwachting in haar liefde, want het verschil tusschen hen beiden bleef even groot. Tien jaar later werd de vorst ziek. In zijn laatsten tijd, toen de armband zijn pols en de ringen zijn vingers te wijd werden en zijn gezicht van week tot week afnam, voelde zij de vroegere onrustige liefde voor hem, maar zonder de hoop van vroeger, want zij wist dat hij sterven zou. Toen hij dood was, geloofde ze dat het geheim haar zou zijn onthuld geworden als hij maar niet gestorven was, en zij treurde om hem. Maar Erwin had haar handen en haar stem, en de klank van die stem verwarde en verkleinde opmerkelijk de grootschheid van haar verdriet. Zoo kwam het dat zij hem naar school zond.

Toentertijd (hij ging in zijn twaalfde jaar) was Erwin zoo alleen en zichzelf genoeg als nooit later; zijn lichaam en zijn ziel leefden een haast dubbel leven geheimzinnig in elkander; de dingen van de buitenwereld hadden voor hem de waarde

die zij in den droom hebben; zij waren woorden van een taal, die toevallig de zijne was, maar eerst door zijn wil verkregen zij beteekenis, houding en kleur. Maar op school was hij den dag lang met dertig kameraden tezamen, elk van wie zijn aandacht afdwingen of in beslag nemen en in zijn leven ingrijpen kon. Nochtans moesten zij zijn ziel vreemd blijven en zoo scheen hem hun ingrijpen een onverdragelijke willekeur en henzelf vreesde hij als listige vijanden. Desniettegenstaande zag hij in dat zijn leven in hun macht was en hij begon over het eenige, wat hij aan hen meende te verstaan, na te denken: over hun woorden. Dezen schreef hij een te groot belang toe en zij verwarden hem geheel; want zij wisselden losweg gesproken en even wisselend beteekenisvol en onverstaanbaar waren hem zijn nieuwe kameraden zelf. Maar ook zijn leven dat van hen afhing verstond hij niet; onvoorzien en oorzaakloos kwamen zelfs zijn vreugden, de bezoeken van zijn moeder, haar brieven of de heiligenbeelden waaraan de geur van haar kanten hing; oorzaakloos in een bestaan welks wet niet meer uit hemzelf kwam was ook alles wat zijn ziel daarbij gaf: menigmaal een jubel bij sledevaart den berg af tusschen eindelooze witte sneeuw en het eindelooze blauw van den hemel of de droefheid van zijn zomeravonden.

Dit leven was als een vreemde arbeid die hij verrichten moest, het vermoeide hem en den heelen dag verheugde hij zich op het slapengaan. Als dan boven in de slaapzaal de lichten waren neergedraaid en zijn wang het koele kussen beroerde, voelde hij een rilling van bevrediging, zooals die in de volslagen rust alleen diegenen gewaar worden, die ongelukkig zijn. Iets later ontstond in Erwin een innige genegenheid voor alles in het leven rondom hem, waarin de rust scheen te zijn: voor de zachte seminaristen, met wie hij vriendschap sloot, voor de peinzende paters die men in het park tegenkwam, voor de verrichtingen in de kerk en vooral voor de afgelegen gedeelten van het Collegium waar verborgen kapellen van ongenoemde heiligen lagen en ook het bad. —

Den avond voor zijn eerste communie werd het hem duidelijk dat deze rust van God kwam, dat zij volkomen slechts in God te vinden is, en deed hij de gelofte priester te worden.

Van toen aan werd zijn leven hem lichter, omdat hij het

als onwerkelijk aanzag en als voorgevoel van het werkelijke leven daarin alleen zijn aandeel aan het leven van de kerk. Hij dacht dikwijls aan dit toekomstige leven in God; het moest zeer schoon zijn; want reeds in dit voorgevoel vond hij schoonheden zóó onderscheiden als het gemurmél van de heerlijke litanieën ter eere van de moeder Gods op warme Meiavonden onderscheiden is van de doodenherdenking op Allerzielendag, of van dien Goeden Vrijdag in het vroege voorjaar, op welken priesters en volk voor de van hun pronk ontane altaren tot het gevloekte hout bidden, waaraan het heil van de wereld gehangen heeft. Maar hij kende nog andere schoonheden. De kasteelen op het land in den herfst waren schoon en de kamers in de stad waren schoon, wanneer wierook in hen gebrand had en de wagens en het tuig van de paarden met het zilver van de wapens, en de paarden zelf, o de paarden waren schoon, de schimmels van zijn moeder en de goudvossen en het zwarte vierspan en vele, vele andere dingen waren er, die niet in God waren, die hij nooit hebben zou en die toch schoon waren: de schoonheden van de wereld.

Het leven zou een strijd van de kerk tegen de wereld zijn. Maar zijn gedachten gaven aan dezen tweestrijd een zoo veelvoudige hoffelijkheid, een zoo plechtige verhevenheid, zoo uitgekozen vormen, dat hij bijna tot een parade werd, tot een voorwendsel voor de beide groote gelijkwaardige vijanden tegenover elkaar te staan, de vreemde heerlijkheid te bewonderen en aan de vreemde grootheid de eigene bewust te worden; zooals wanneer van de einden der wereld twee helden ten strijde komen, de dapperste held van het morgenland en de dapperste held van het avondland en zij elkander gegroet hebben en met omlaag gehouden lansen en geopende vizieren den strijd bijna vergeten terwijl zij naar elkander zien. Als een voorgevoel van dezen eenigen tweestrijd genoot hij ook de weekmakende vreugden van de uitgangsdagen in Weenen, genoot ze zooveel te meer daar hij zich als de gezant van een verre koning in een vreemd rijk voelde, waaraan hij morgen den oorlog verklaren zal, maar welks feestelijke optochten, spelen en vertooningen tot zijn eer hij heden nog bewondert.

Toenmaals was Erwin meestal met een Pool samen, wien, gelijk hem, het eten niet smaakte en die altijd van thuis sprak.

Eigenlijk was hem Lato, die heel licht haar en heele lichte oogen had liever, maar die liep met zijn vijanden. Deze hadden gemerkt dat Erwin bang voor hen was, en daarom overvielen zij hem eens bij den Sledeberg. Zij wierpen hem op den grond en er raakte daarbij veel sneeuw aan zijn hals; daarvan kreeg hij een longontsteking. Terwijl hij beter werd bezochten zij hem en toen zag hij dat zij lieve jongens waren en eigenlijk heelemaal geen vijanden.

Zoodra hij gezond was, reed hij met een pater naar Bozen. Den heelen dag genoot hij de reis; maar 's avonds als in de dorpen waaraan zij langs kwamen de lichten opgingen, deed het hem leed niet in die dorpen te kunnen leven of ten minste de menschen die erin leefden te kunnen zien. Te Innsbrück kwam daarna een officier in den wagen, een luitenant bij de Keizer-jagers; hij was naar Riva verplaatst en was daar blij om, want hij had al verscheiden jaren een hoest die niet beter werd. Hij was zeer jong, niet zeer elegant en van een schuchtere en aandoenlijke beleefdheid; zijn manier van spreken was iet of wat omslachtig en hij legde een lichten klemtoon op de toonlooze klinkers. Erwin mocht hem graag. Toen zij in Bozen waren uitgestapt spraken ze over hem; de pater zei dat hij de tering had en wel gauw dood zou gaan. Den heelen nacht dacht Erwin aan hem en daaraan dat hij sterven moest; hij vond het vreeselijk dat hij hem nooit weer zien zou en plotseling bezon hij zich met wanhopig berouw dat hij niet eens zijn naam wist.

Drie jaren studeerde Erwin in Bozen. In den eersten tijd had hij veel herinneringen aan school. Maar niet van dingen die hem daar lief geweest waren; zijn leven trad voor hem dat hij toen veracht had; het trad lokkend hardnekkig, bijna lichamelijk voor hem en keek hem verlangend en verwijtend aan; hij zag de tochten naar Weenen, in den ratelenden omnibus, waarbij men pret maar waarbij men het koud had; hij zag de uniform en de pet waaraan men den stormband hangen liet, omdat dit toentertijd de officieren deden; hij zag het gas aan de hemelsblauw geverfde muren branden; hij zag de namiddagen van de groote feesten wanneer niemand met hem uitging en hij niet wist wat hij beginnen zou en er maar bijstond. Zeer dikwijls zag hij ook Lato met zijn lichte

oogen en zijn licht haar, dien hij weinig gekend had. Weliswaar was hem dit leven nu ook met die schoonheid schoon, die hij, ten tijde toen hij het doorleefde, in andere verwachtingen vond. Maar dat merkte hij niet, en hij smachtte ernaar, naar de jezuïtenschool terug te gaan.

Toch was er in Bozen veel dat hij graag mocht: de groene kerktorens, den diepen vochtigen klank van de klokken die altijd luidden en de lente als de vruchtboomen bloeiden.

Er trad toen op het Bozener theater een zangeres op die uit de groote steden kwam en die het verstond door alle werkelijkheden van een gestyleerd en gespannen leven haar rol werkelijk te maken en nochtans tegelijkertijd dezelfde rol als een leugen, als het voorwendsel voor een eenige groote huldigende prostitutie, aan de toeschouwers te toonen. Deze tweeheid van het spel gaf voor Erwin aan haar bekoring een bizondere kleur; want haar gemeenheid, wulpscheid en overgave werden door het tooneel, de muziek en de lichten tot een grootsche, schimmige, onbeschaamde verkondiging, maar de pronk en de jubel op de planken mengden zich met den bijval van de toeschouwers tot een zeldzaam werkelijken en zeer hoogen triomf voor haar en voor haar zeer kostbaar lijf. Een oogenblik vooral pakte Erwin telkens. Dat was als tegen het eind van het stuk het orkest zachter en zoeter werd en het koor uit elkander trad en allen op haar wachtten en zijzelf voor het voetlicht kwam, brandend van verf, met stralende oogen en het ietwat zoetige glimlachen van de apotheose, en met een aandoening in de stem waarvan hem bijzonder ontroerde dat zij gelogen was, de lichtzinnige en leugenachtige moraal van haar fabel in de menigte wierp. Toevallig hoorde Erwin dat zij in het leven oud en niet schoon was; van toen af werd zij hem nog merkwaardiger. Eindelijk nam hij het besluit haar te bezoeken; hij had daarbij groote angst. Zij leefde in een kamer samen met een tooneelspeler; zij was werkelijk niet schoon en zij was oud maar toch was zij als een meisje.

In het eerste schooljaar had Erwin geen vriend; na de eerste vacantie kwam Heinrich Philipp naar Bozen. Heinrich Philipp was eigenlijk geen Oostenrijker, maar bij de onttroning van Koning Robbert, zijn bloedverwant, was zijn vader naar Oostenrijk uitgeweken; in Weenen had Heinrich Philipp tot

aan zijn zestiende jaar gewoond en van Weenen sprak hij Erwin altijd. Heinrich Philipp had drie eigenschappen die elk die hem leerde kennen dadelijk bemerkte als drie stralende edelsteenen. Het was eigenlijk één deugd en haar toepassingen. Hij bezat de groote goedigheid van de heiligen, die als een verstaan van den diepsten grond in alle wezens is; hij was beleefd daar hij haar tegenover elk op zichzelf de passende vorm gaf en beminnelijk omdat hij zooveel aan de anderen dacht. Menigmaal toen Erwin hem beter kende scheen hij ook geheel veranderd; het was als sprak hij over Erwin weg naar zichzelf terug; dan vernam Erwin woorden die hij niet gekend en de beteekenis van andere woorden die hij niet begrepen had; of eigenlijk vernam hij slechts dat er een reeks van geheimzinnigheden was, ook in dat wat hem niet geheimzinnig geleken had, en dat er dingen bestonden die slecht en verboden en tegelijk zeer bekorend waren. Ook van Weenen sprak Heinrich Philipp dan, maar in een anderen toon dan anders en Erwin verstond duister dat een zijde van het Weener leven met deze verboden woorden op eenigerlei wijs samen hing: de opera-bals, de Sofiensäle, de Ronacher en het Orpheum en het Circus en de Fiakers.

De aard van zijn herinneringen aan de kostschool en de omgang met Heinrich Philipp veroorzaakten langzamerhand dat Erwin de verandering van zijn verwachtingen in een anderen eisch aan de toekomst kleepte. Hij hoopte hun vervulling van Weenen en van de groote wereld; onduidelijk dacht hij aan een leven waarin men het schoonste wat er was in de schoonste en veelvuldigste vormen genoot. Maar in de rust van zijn tegenwoordig bestaan voelde hij menigmaal een vreemden drang naar onrust, half nieuwsgierigheid naar ontdekkingen, half lust, dat wat hij gewoonlijk wilde, te loochenen. Deze drang was niet sterk; maar het deed hem toch plezier te weten dat ook daarvoor in zijn toekomstig leven een bevrediging bestond. Die zou hij in de dingen vinden waar Heinrich Philipp zoo vreemd en zoo geheimzinnig van sprak: in de opera-bals, in de Sofiensäle, in den Ronacher en in het Orpheum en in het Circus en in de Fiakers.

Toch dacht hij nog dikwijls aan de kostschool, aan zijn vrienden en vooral aan Lato.

Heinrich Philipp bleef maar een winter in Bozen; daarna was Erwin weer alleen; maar ook hij zou naar Weenen gaan en in het derde jaar wachtte hij al ongeduldig daarop. Er was in Bozen niets dat hem meer genoegen deed dan de lange wandelingen met een ouden priester, die natuurvorscher was en hem van zijn leven vertelde en van zijn wetenschap sprak. Deze scheen Erwin weliswaar zonder beteekenis, maar toch luisterde hij naar de verhalen van magneten, van kleurwisseling en van de aantrekkingskracht, die de stoffen op elkaar uitoefenen, gelijk hij als kind naar de verhalen van tovenaars luisterde, toen hij al wist dat er geen tovenaars zijn. Zooiets als een tovenaarscheen hem de oude priester, in wiens macht het stond door inwerking op het ei van de dieren twee kikvorschen voor hun leven onafscheidelijk te verbinden.

Gedurende dit tijdperk was Erwin 's zomers of buiten bij zijn moeder of met zijn hofmeester op reis in het gebergte. Eens op zulk een reis in Tyrol kwam een verlangen op naar de Bukovina tegelijk met de herinnering aan een kameraad, die daar thuishoorde. Hij kon er nu niet heenreizen en daarmee ging hem iets voor altijd verloren, dat voelde hij; dat hij de Bukovina later zien kon troostte hem niet. Van deze zomers bleven hem de lange avonden aan de groote Kärnthermeeren in herinnering, de avonden, waarop het niet koeler wordt. Ook de menschen, die daar den heelen zomer doorbrachten vielen hem weer in, tooneelspeelsters, leerlingen van de krijgsschool en jonge Weener meisjes met schoone zachte gestalten in witte kleeren met groote gekleurdzijden striklinten.

Toen Erwin in Weenen kwam was hij zeventien jaar; kort na zijn aankomst reed hij naar de kostschool. Bij deze gelegenheid beloofden verscheiden kameraden dat ze hem met Kerstmis bezoeken zouden. Hij zag hun komst verheugd tegemoet en vooral die van Lato, maar hij wachtte even ongeduldig op een nieuweling dien hij nu pas had leeren kennen; dat was een leelijke jongen met groote oogen die slecht leerde en omdat hij niet rijk was officier wou worden om in dienst te komen bij een aartshertog.

Erwin bezocht de kameraden dikwijls in de eerste maanden, maar op den duur vergat hij ze en hield alleen nog maar van

Weenen. Hij hield van de groote barok-paleizen in de enge straten en de klinkende inschriften op onze monumenten en den spaanschen tred van de paarden en de uniformen van de garden en het plein van de Hofburg, 's winters als de luide en pronkende muziek warmend en ontspannend de menigte door de leden vaart; en hij hield van de groote feesten die allen vieren en vooral van het feest van sacramentsdag, wanneer het gebenedijde lichaam van onzen Heer en Heiland Jezus Christus met niet minderen glans en onder niet minderen jubel tot ons komt als eens in die feestelijke dagen keizer Karel VI, toen hij bij den terugkeer uit zijn spaansche landen zijn allergetrouwste rijkshoofd- en residentiestad Weenen binnentrok.

Erwin behaagden ook de uitstallingen van de winkels met het eenkleurige laken van rijtuigkleeden of het donkere batist van de zakdoeken tusschen lichte bloeiende zijden; hem behaagden de zwarte vierspannen tusschen de roze bloesems van het Prater; het behaagde hem dat de Fiakers zoo elegant waren als zijn vrienden en zijn elegante vrienden behaagden hem met de hoog en achteloos getrokken lijn van hun leven; maar wat hem het meest behaagde was, dat zij menigmaal den heelen nacht bij een dorpsmuziek konden dansen en over een woord vroolijk worden of bij de gedachte dat zij Weeners waren en dat in Weenen zelfs de draaiorgels op straat zuiver spelen. De Weener manier leek hem de bevallige, steeds verder lokkende bekoring van een licht te hebben, waarvan men niet weet of er twee kleuren in zijn die telkens in elkaar glijden of één kleur, die zich in al haar schakeeringen ontleedt.

Dikwijls bedwelmdde hem het gevoel van de vele, vele genietingen, die Weenen nog voor hem bereid hield en de gedachte dat onder hen het geheim was waarin de grond van die bekoring lag. Daarmee bedwong hij ook den drang naar het „Andere”, die hem sterker en veelvuldiger dan in Bozen overviel; want alle dingen waarin het te vinden was, lagen immers in zijn bereik, de opera-bals, de Sofiensäle, de Ronacher en het Orpheum, en het Circus en de Fiakers. Hij zeide het „Andere” en had daarbij het gevoel dat zich ergens heen een wereld uitstrekke, waarin alles verboden en geheim was, even groot als die welke hij kende. Vooral de Fiakers zag hij met een eigenaardige, angstige opwindung aan. Velen

leken verbazend op de jonge heeren; dat in deze overeenkomst de tegenstelling lag, moest met den aard van het „Andere” te zamen hangen. Een vooral behaagde hem, als hij in de lente naar het Prater reed; zijn paarden hadden boeketten van viooltjes in het tuig en zelf zat hij iets naar voren gebogen, de teugels hoog en ver uit elkaar gehouden, met een gezocht gebaar van de armen, star en toch wonderlijk levend, als een gracieuse en ietwat gemaniëerde teekening in de gemaniëerde elegantie van zijn voertuig.

In Juni van het tweede jaar noodigde een vriend Erwin uit, met hem en met een paar Fiakers naar de herbergen buiten de stad te rijden voor een nieuwe-wijnfuif. Zij bleven daar den heelen nacht aan een van de tafeltjes tusschen de accacia's, wier geur voor hen één met de muziek werd; maar Erwin vond niet in de Fiakers wat hij van hen verwacht had; zij leken werkelijk op de jonge heeren, maar zooals de stijl van hun kleeding zoo waren ook de verschillen van hun zielen sterker uitgewerkt. Zij konden nog kinderlijker zijn en de vormen van hun beleefdheid waren teerder maar verdraaider.

Dikwijls in de vacantie viel het Erwin in dat de Fiakers hem het „Andere” niet getoond hadden; ook de wereld verloor voor hem haar bekoorlijkheid, omdat geen andere wereld, als haar tegendeel, ermeë samenhing. In den herfst eer hij naar stad ging was hij veel op de bergen; het was hem als had hij aan de weiden en herdershutten waarlangs hij kwam, iets achtergelaten of liever vergeten mee te nemen; hij was bang voor de stad, waarin men den herfst als een verwoesten zomer gewaar wordt.

Kort vóór Kerstmis raakte Erwin bevriend met een van zijn medeleerlingen, op wien hij de vorige jaren niet gelet had. Clemens was arm en zeer eenvoudig; hij was nieuwsgierig, bedorven als een straatjongen en haast pathetisch onschuldig. Alles in zijn gezicht was licht, tot zelfs de zwarte ringen om zijn oogen. In zijn blonde haar, dat mat zag alsof het gepoederd was, in den weeken rijkdom van de bewogen lijnen van zijn gezicht en vooral onder zijn oogen lag de roerende schoonheid van de late tijden. Hij had de stem van dien officier, met wien Erwin naar Bozen gereden was; maar hij geleeleek hem niet. Erwin hield ervan naar hem te zien en zijn

stem te hooren; weliswaar hield hij nog meer ervan in de lente met hem naar het Prater te rijden of hem te zaam te brengen met zijn vroegere vrienden, die hem niet verstonden. Hij hield ook ervan hem met pas uitgevonden parfums te besprenkelen of hem zulke dingen te schenken, welker schoonheid men, daar ze verrassend en onharmonisch is, elegantie noemt: stoffen en weefsels uit Parijs, wonderlijk in kleur en teekening, en gouden armbanden en sigarettencokers van zilver of staal met een heel klein wapen of een groote naamletter er op. Dikwijls gingen zij ook naar de nieuwe-wijnhuizen buiten de poort en naar de groote militaire concerten; beiden beving de slechte muziek van de walsen met haar eeuwig eenerlei van zoetheid en gemeenheid en uit de weeke en kittelende gezangen van een beschaving die zich bespiegelt, kwam een zich binnenvleiend gevoel van dof geluk over Clemens en over Erwin: een liefde voor zichzelf of een liefde voor elkaar of een liefde voor al wat zij bemind hadden of een liefde voor dit oostenrijksche vaderland, dat immers alles gaf en waaraan geen ontkomen was.

Toen kwam de tijd van het vroege voorjaar, die Erwin altijd moede maakte en waarin hij er slecht uitzag, maar dit jaar slechter dan ooit. In het tweede deel van het voorjaar, waarin de tuinen schoon zijn, ging hij naar Schönbrunn of Laxenburg of in den Volksgarten, maar altijd alleen. Dan sprak hij verzen, welker inhoud niets met hem te maken had, maar welker klank hem aandeed. En in deze krachteloze verzen van Bourget kwamen twee woorden telkens terug en gaven hem telkens weer een rilling, in welke nu vereenigd de belofte van alle hoogheid en alle laagheid lag, die hij vroeger gescheiden gezocht had. Dat waren de woorden „de vrouw” en „het leven.”

Toen de geur van de accacia's den geur van de vlier overstemmen ging, stierf kort vóór Erwin's meerderjarigheid op een kasteel in Neder-Oostenrijk Lato. Erwin reed naar de begrafenis; hij was zelf verbaasd dat hij geheel koud bleef, zelfs bij het zien van het lijk.

Na zijn meerderjarigheid waren Erwin en Clemens nog drie dagen samen buiten. De laatste nacht bleven ze in een stationshotel in Bruck, want Clemens' trein ging eerst om drie uur 's morgens. Het opstaan was onaangenaam en het werd koud;

beide waren onrustig en bevreesd iets te vergeten; haastig doorelkaar dronken ze thee en cognac. Op eens overviel Erwin het gevoel van een groote armoede; het was hem als had zijn vriend alle rijkdommen in zich en nam die met zich; maar ook scheen hem de tijd van hun samenzijn niets van dien rijkdom ontvangen te hebben; hij wanhoopte; hij was zoo slecht gebruikt en hij had hem graag weggegeven voor van nu af aan nog één uur. „Clemens” zeide hij. Clemens verstond hem, maar hij kon hem niet helpen; een oogenblik stonden zij tegenover elkaar in hun onvruchtbare schoonheid, waarvan zij elkaar niets konden geven; dan keek door het venster het landschap binnen, graan, weide en hemel, alles in zijn kleur, maar onnatuurlijk wakker, in een schoonheid wier toon te hoog gespannen was, want nog scheen geen zon. Dan merkten ze dat de kaarsen brandden.

Buiten kwam Erwin veel uit zijn vroegere leven te binnen en ontroerde hem: avonden waarop hij met Clemens in het theater geweest was, wandelingen met zijn hofmeester in Schönbrunn en de ochtenden van de biechtdagen wanneer hij vroeg opstond. Menigmaal verscheen hem Clemens in den droom, maar zelden zoo als hij was; meestal was een kant van zijn wezen overdreven, hij was slechter of armer of treuriger of van een ander soort schoonheid. Erwin ontroerde ook de herinnering aan het plein van zijn gymnasium en aan de straten waardoor hij naar het gymnasium gegaan was en de lithographie van den keizer in het schoolvertrek van zijn gymnasium. Nog altijd bedwelmde hem de toon van zijn eigen stem en de klank van de verzen bedwelmde hem. Maar hij zocht nu een verband tusschen hun inhoud en deze herinneringen, want hij wist dat deze herinneringen zijn leven waren. Nochtans lag in hun weeke droevige schoonheid niet datgene wat hem zijn siddering en de woorden van den dichter van het leven beloofden: smart en jubel, verhevenheid en gemeenheid, en de heele volheid van dat wat hemel en hel in zich draagt, maar zoo vermengd, in zulk een beweging door elkaar vloeiend, zoo een door haar, dat men het gansche als een geheimzinnig sidderende glorie gewaar wordt. Dat echter lag niet in zijn herinneringen, en hij begon langzamerhand te gelooven dat door het tweede woord, dat door de vrouw een openbaring

over hem komen en het leven wonderbaar vormen en het verhelderden zou; een openbaring voor welke het geheele leven slechts de vorm en het vroegere slechts de voorbereiding was. En daarom, meende hij, ontroerde het hem ook, zooals hem als kind de stille jeugd van den Heiland te Nazareth ontroerd had, van welke hij wist dat op haar de koninklijke intocht in Jeruzalem volgen moest en de droevigheid aan den Olijfberg en de eenzaamheid van den Goeden Vrijdag aan het kruis en de Paaschzondag op welchen Hij opstond en de poorten van de hel overweldigde.

Erwin wachtte niet ongeduldig op deze openbaring, hij was tevreden met het bewustzijn dat zij komen zou.

In de stad teruggekeerd leed hij onder Weenen. Want al wat tot Weenen behoorde beseftte hij nu als belangrijk; de wezens en dingen hadden elk een zin voor zich en een betrekking tot hem; hij voelde ze nu slechts vaag, maar hij wist dat zij hem na de openbaring klaar en kostbaar zijn zouden en hij zocht daarom met moeite te verzamelen dat waar zijn oog op viel, om het te bewaren voor het groote oogenblik. Hij was gelijk een jongeling in de grot, waarin alle schatten der aarde tot verschillend gekleurde steenen betooverd zijn; het eene woord dat ze herschept zal een godvreezende grijsaard hem noemen; maar hij mag in de grot zich maar weinige oogenblikken ophouden en daar hij het woord niet weet, weet hij niet met welke steenen hij zich beladen zal, want alle zien elkaar gelijk, hoewel de eenen barnsteen, koraal, onyx, jaspis, chrysopras geven en anderen metalen en sommigen diamanten en velen agaten, turkoiisen, sapphieren, aquamarinen en enkelen de zwarte, groene, bleekgele, rozige, melkkleurige paarlen en weder enkelen de opalen, die hij zoozeer bemint.

Alles had zijn zinrijke schoonheid: de kathedralen van de middeleeuwen en de groote gele barok-kerken, wier heiligen op zomerdagen zich loom in den blauwen hemel omhoogwinden en de kleine middeleeuwsche kerken in het gewar van de huizen en de arme kerken van kort na 1820 in de voorstad. Alle heiligenbeelden waren schoon, de gouden gesneden heiligenbeelden, die nooit leeg staan en de heiligen op de luidruchtige bruggen, stralend van bloemen, licht en kleur en de stille heiligenbeelden, die in de huizen zijn binnen-

gelaten waarin de deernen wonen; alle huizen waren schoon: de zwarte paleizen met hun Diana's en Appolo's, de kleurige huizen van één verdieping in de voorstad, waarin men 's avonds leven zag en de kleine herbergen op het land met het verweerde olieverfportret van een veldheer of een kunstenaar en de huizen met reusachtige binnenplaatsen en bochtige doorgangen en een gewar van trappen, en de nieuwe groote huizen tusschen hen, op wier kale muren in de schemering de reusachtige bonte opschriften van de reklame straalden; en alle tuinen waren schoon, de feestelijke tuinen van de kasteelen, met standbeelden, trofeeën en vierhoekige vijvers en de openbare tuinen vol bloemen en muziek en de bestoven tuinen van de voorstad, waarin soldaten en meisjes met open mond slapen; en alle muziek, waarvan de stad doervloten was, had haar beteekenis, ook de vreemde muziek van de draaiorgels, waarvoor men staan blijft en waaruit de voorjaarswalsen veenzaamd en droevig in den herfst opklinken. En alle menschen hadden hun beteekenis; alle officieren, de eleganten van de garde en de anderen die het haar laag op het lage voorhoofd dragen en de eenvoudigen die niet elegant zijn; en alle soldaten en bovenal de groote ernstige tragische Bosniërs; en de gezichten van alle volken van het rijk, de trouwe menigmaal een weinig lijdende gezichten van de Bohemers en de Slovaken met hun strakke diepe verlangenvolle oogen. Menigmaal overviel Erwin een groote nieuwsgierigheid naar de menschen, die aan zijn gevoel van hun verschil en aan zijn gevoel van de menigvuldigheid van het bestaande ontsprong; hij werd haar gewaar als de wensch om, door het toeval van de straat geleid, uit de trekken, gebaren en woorden van de menschen hun leven te lezen. Maar dat leek hem een goddeloosheid, als de verzoeking een bovennatuurlijk geheim op natuurlijken weg te doorgronden.

Tusschen deze rijke kwamen arme uren die zoo onverdragelijk voor zijn ziel waren als het voor het oog is in het ledig te staren. Eens in Schönbrunn beving hem die armoede bijzonder sterk, daar niet enkel de dingen hem niets-zeggend schenen, maar ook zijn gedachten van gewoonlijk hem ontgleden, uit elkaar gingen en hem alleen lieten. Een paar dagen later, weliswaar, op een Januari-avond, voelde hij daar de onuit-

sprekelijke bekoring van een standbeeld: twee vrouwen die elkaar omarmd hielden; achter hen steeg boven weinig sterren een hooge grauwe hemel op, de aarde was wit van sneeuw, alleen wat licht van een vervaagde maan viel op haar.

Menigmaal kon Erwin dagen lang weer genegenheid en meelijden voor Clemens voelen; eens beproefde hij met hem te spreken; maar hun gesprek was benauwend; het ging zonder hen verder, tegelijk met hun gedachten maar een anderen weg en hun woorden klonken anders als ze gezegd waren.

Een jaar later leefde Erwin met een vrouw. Zij was schoon met de schoonheid van die late busten bij welke men een oogenblik twijfelt, of zij ons een jongen aziatischen koning toonen of een bejaarde romeinsche keizerin; en op deze schoonheid had zich de bewondering van vorsten, kunstenaars en menigte sinds twintig jaren afgedrukt; zij geleek een triomfzuil van haar eigen leven, waarop het onnoemelijke gegrift was dat men van haar gehoopt en in haar gevonden had, en daarboven in pronkende letters het groote heerlijke lot dat zulk een leven is. Vooral haar glimlachen was vol daarvan, haar schoone glimlachen, dat gestadig van haar zacht-geopende lippen sijpelde en als een wonderbare aalmoes voor de menigte vermengd met den geur van haar grijzen amber achter haar aantrok, als zij over de straten ging of over de trappen van de groote theaters.

Alle wonderen die Erwin van de openbaring verwacht had waren in haar, maar hij vond geen openbaring. Wanneer hem zijn vroeger leven een voorgevoel ervan scheen te geven, zoo was zij hem de geschiedenis ervan: de geschiedenis waarin alles wat stralend was glanzend wordt en ook het kleine groot, maar veel van dat wat ons wijsheid scheen slechts geestrijk.

(Slot volgt).

BOEKBEOORDEELINGEN.

EEN OPRECHT KATHOLIEK.

Dr. M. H. I. Schoenmaekers. *Ontgin
u zelven.*

Hoewel ik het nooit neergeschreven zag, is het toch een algemeen bekend feit dat niet-Roomschen meenen Roomschen aan hun uiterlijk te kunnen onderscheiden.

„Hé, is *die* Roomsch? dat zou ik 'm niet hebben aangezien.” — „Jij niet? nou ik wèl, hoor! een echt Roomsch gezicht.” —

Is dit een illusie, die men elkander inpraat? Is het een familie-trek, eigen aan welbekende Roomsche geslachten? Of is het werkelijk een bepaalde gelaats-expressie, een trek, voortkomende uit de karakter-eigenaardigheid, die voor het Roomsch Katholicisme ontfankelijk maakt, of die door opvoeding in dat geloof wordt gevormd?

Hoe dit zij, het is zeker dat als men den niet-Roomschen opmerker vraagt dien trek nader aan te duiden, hij er meestal iets ongunstigs aan verbinden zal, iets van den Jezuïet, iets van: „o jou!” en van achter-de-mouw-hebben.

Ik weet niet of Roomsch-katholieken het feit erkennen, of zij het verklaren, of zij wellicht iets dergelijks in niet-Roomsche gezichten meenen te zien. Maar het is mij nooit zoo duidelijk geworden wat de Hollandsche anti-papist eigenlijk in den Katholiek haat en vreest als toen ik kennis maakte met de uitingen van een Katholiek, die hoewel zich nog steeds Katholiek voelend en noemend, juist dat hatelijke en gevreesde uit eigen ziel toont te hebben weggedaan.

Ziehier, zou ik den anti-papist willen toeroepen, is dit niet de tegenhanger van den Israëliet zonder bedrog, de Katholiek zonder onoprechtheid? En is het niet heuchelrijk dat dit type, waarvan wij allen het bestaan in den ouden Katholieken bloeitijd, den tijd der Kathedraal-bouw, gaarne aannemen, thans weder verschijnt na zooveel eeuwen van vinnigen geloofsstrijd, niet geschikt om de geesten te verruimen en te bevrijden?

Dr. Schoenmaekers is een merkwaardige figuur en naar mijn meening bestemd voor een belangrijke rol, wanneer hij zoo oprecht en bescheiden voortgaat als hij begon.

Zijn optreden bewijst hoe diep en krachtig de beweging is in het geestelijk leven van onzen tijd.

Er waren wel altijd personen als Schoenmaekers, ook in de meest verdorven en doode eeuwen. In mémoires en dagboeken vindt men altijd sporen van hun bestaan. Maar ze waren dan volstrekt obscuur. Ze gingen schuchter en gelaten hun verborgen weg, getroost in het besef der eindelijk-trionfante waarheid. Het groote expressieve vermogen, de kunstenaarsmacht, de dichterlijke beelding, de onstuimige profeten-drang dat alles ontbrak hen.

Maar als een teeken van het sterke leven en de breede gedachtestrooming van onzen tijd kan het worden beschouwd, dat thans zulk een natuur tot zuivere en hem eigene uiting komt.

Schoenmaekers is de moralist „pur et simple.” Pur et simple in vollen zin. En als zoodanig is hij eenig in zijn soort.

Ik hoop dat onze talrijke zieleherders en zedemeesters hier niet boos worden. O gij zijt allen zeer brave en welmeenende predikers, vol roeping en toewijding. Maar ziet ge, gij *wilt* moralisten zijn en doet daarvoor uw uiterste best. Maar Schoenmaekers *is* een moralist of hij 't wil of niet.

En hij is zulk een zuiver religieus-ethische natuur en hij vond om zich zulk een levende taal, dat hij welsprekend is geworden en een leesbaar auteur, wat gij allen — met uw welnemen — nog niet zijt. Pectus est quod dissertos facit.

Kenmerkend voor den uitsluitenden moralist is bij Schoenmaekers zijn gemis aan artisticeit en aan dichterlijk vermogen. Hij spreekt veel over „Schoonheid” maar hij vermocht ook niet

den flauwsten indruk te weeg te brengen van wat hij er mee bedoelt. Alleen daar waar hij over den Biecht spreekt wordt iets duidelijk, wat op schoonheidsontroering lijkt, van zuiver ethischen aard. Maar waar hij poogt iets te beduiden omtrent dat wat op de zinnelijke ontroeringen van den kunstenaar zou gelijken daar komt er niets van terecht en is hij onbeholpen naïef.

Evenmin vermoedt hij iets omtrent den aard van het dichterschap. Hij zegt dat Jezus geen dichter was, omdat hij geen „mooie woorden” noodig had.

Maar Schoenmaekers bewijst zelf, juist dóór het gebruik van „mooie woorden”, als hij aan 't eind van een betoog meent zich door een onmachtige geestdrift te mogen doen medeslepen, dat hij geen dichter is.

Maar dat behoeft hem in 't minst niet te belemmeren in zijn groote taak. Mits hij een bewering als deze niet onwillig verwerpt, maar even bescheiden en aandachtig overweegt als hij alles overwogen heeft wat men hem tegenvoerde.

Waar hij doet naar zijn innigste natuur, waar hij eenvoudig en oprecht moraliseert, uitsprekend wat hij niet laten kan, omdat 't hem zoozéér ernst is, daar is hij sterk en goed.

Waar hij beproeft in dichterlijk proza de schoonheid aan te roepen, daar is hij zwak en slecht, niet beter dan zijn honderde Roomsche en Protestantsche confraters.

In een bladzijde als de volgende, daar is hij in zijn kracht:
„Als Katholiek priester heb ik biecht gehoord. Nu is 't wel waar dat de sacramenteele biecht voor zeer, zeer veel Roomschen verminkt is tot een koude officieele instelling, maar vele Katholieke religieuze zielen voelen toch nog de natuurlijke waarheid der oorspronkelijke Biecht. Dat heb ik ondervonden en ik durf daarom beslist verzekeren dat het onmogelijk is, geen innige liefde te voelen voor een mensch, die waarlijk biecht uit natuurlijken drang zijn gemoed uit te storten van menschenhart tot menschenharte

. . . . de Biecht, de eerlijke hartelijke Biecht, ziedaar een zaad waaruit onfeilbaar innige liefde groeien moet. Met geen tranen genoeg is het te beweenen, dat die Biecht in de Roomsche Kerk vaak zoo jammerlijk verminkt wordt tot een koude plichtsbetrachting, tot een pijnlijke bekentenis aan een

officieel persoon, en dat buiten de Roomsche Kerk de zegen der Biecht zoo weinig gekend is. Nog eens: liefde preeken is veelal verkrachting der liefde; maar elkander kennen, heelemaal kennen is onfeilbaar zeker elkaar liefhebben."

Hoort ge 't? „*Met geen tranen genoeg is het te beweenen.*” Spreekt hier niet een mensch? Een mensch naar wien geluisterd *moet* worden, en naar wien geluisterd *zal* worden?

Over Schoenmaekers' gedachten valt meer te spreken dan ik hier doen kan. De man die uit oorspronkelijke zuiverheid van gevoelens en uit niets ontziende oprechtheid van handelen zich losbrak uit de leugenbanden der officieele kerk, en dus „renegaat” werd, die man weet ook het nauwkeurigst aan te geven wat de echte van de valsche religie onderscheidt. Het door hem aangegeven onderscheid tusschen „innerlijke” en „uiterlijke” moraal is dan ook een der meest betrouwbare richtingsmerken.

Maar sprekende over „daden” en „motieven” maakt hij de zaak te eenvoudig. Het beoordeelen van daden uitsluitend naar hun motieven, zooals Schoenmaekers wil, is misleidend. Een daad heeft niet alleen een oorzaak, maar ook een eigen *wezen* en *beteekenis*, die men maar niet eenvoudig kan negeeren. Een daad genereert nieuwe motieven, nieuwe gevoelens, die ethisch afhangen niet enkel van het motief tot de daad, maar van de daad zelf.

Hier is Schoenmaekers *te* logisch. Hier laat hij zijn zuiver gevoel los en redeneert alleen. Maar dat is nooit zonder gevaar. Gevoels-logica is nog iets geheel anders dan verstands-logica. Schoenmaekers moet den homo-sexueel noodwendig gelijk geven, die hoegenaamd geen kwade motieven voor zijn onnatuurlijk handelen bespeurt. En toch zal ook Schoenmaekers een onlogisch verzet kennen in zijn gevoels-wezen, dat hem weerhoudt den homo-sexueelen drang goed te keuren.

Schoenmaekers is door zijn seminarie-opvoeding geoefend in debat, hij is schrander en vlug van geest, en het zal hem meer moeite kosten zijn spitsvondig intellect te bedwingen, dan tegenwerpingen dialectisch te ontkrachten.

Maar zijn eenvoudige verklaring van de kuisheid-vereering der katholieken schijnt mij enkel spitsvondige naïeveteit. Dat

betoog over die zieke vogels die vaker voorkomen dan zieke wurmen, over geknakte rozen — door den adem van één koude nacht (!) — die talrijker zouden zijn dan geknakte grashalmen (!! — dat betoog verraadt totale biologische onwetendheid en kan toch maar zeer onnoozele menschen bevredigen. De erfzonde alleen uit te leggen als de labieliteit van hoogere, meer gecompliceerde organismen is al te gemakkelijk. En ingeval Schoenmaekers toegeeft dat deze zaak diepere geheimvolle beteekenis heeft, dan moet hij die niet voor de menigte pogen te bedekken door een oppervlakkige oplossing.

Het is niet waar, — en men behoeft geen wijsgeer te zijn om dat te bemerken — het is niet waar dat alleen een verontreinigd sexueel leven weerzin inboezemt. Zou dat het ontstaan der „onbevleete ontvangenis” mythe verklaren? Neen, het is een geheimzinnig maar onloochenbaar feit, dat het geheele sexuele leven bij den mensch iets heeft, wat het bij bloemen mist, iets wat ook in reinsten staat en bij geheel onbedorven menschen weerzin opwekt. Al wordt die weerzin in zuivere verhoudingen en wel-geëquilibreerde menschen tot de engste grenzen teruggebracht.

Evenzeer is Schoenmaekers' geheele beschouwing over het militarisme oppervlakkig en dus onjuist. Zijn definitie van een „militair” is willekeurig, en zijn naschrift zal den meesten lezers zulk een tegenstrijdigen indruk geven, dat het beter ware als hij eerst deze zaak langer en dieper had overwogen. Het „strijden” voor een rechtvaardige zaak, zoo noodig met de wapenen, kan men onmogelijk met een paar schampere woorden verachtelijk maken. Het wordt door de menschen, ook door Schoenmaekers, nog altijd als goed en heilig gevoeld, onder bepaalde omstandigheden. Men denke aan den Boeren-oorlog die zelfs vurige anti-militaristen krijgshaftig maakte. Een beroep op Jezus heeft weinig kracht, want wat is er eigenlijk slapper dan zijn vermaning: „wie het zwaard opneemt zal door het zwaard vergaan.” Een goed krijgsman verlangt niets liever.

Welnu, het militarisme bestaat alleen omdat de militairen het goede en heilige strijdersgevoel, terecht of ten onrechte, voorwenden en onderling ophouden. Zonder die illusie zouden

er geen legers kunnen bestaan. De voorstelling van Schoenmaekers is ongeloofbaar, omdat er met die illusie geen rekening wordt gehouden, en het ware zijn opgaaf geweest duidelijk te maken dat de militaire deugd een illusie is en waarom. Even ruim en waardeerend als hij de kloosterdeugden ontleedt en er het goede van behoudt, zoo had hij het de militaire deugden moeten doen.

Eindelijk is er in Schoenmaekers nog te veel van den monnik waar hij de wereld-verachting prijst. Wel stelt hij er de „natuur-schuwheid” als verwerpelijk naast, maar ook hier gaat hij al te willekeurig en te onrechtvaardig zacht jegens zijn kerk te werk. Wat Schoenmaekers als wereld-verachting prijst, heeft alleen bestaansrede in een diep verdorven onnatuurlijke wereld, en bedoelt alleen het bedorvene en onnatuurlijke in de wereld.

Maar nooit heeft zijn kerk deze zaak zoo mild en verstandig opgevat. Immers zulk een gevoel zou geheel ophouden bij het beter worden der wereld? Doch het lijdt hoegenaamd geen twijfel of het geheele kloosterwezen berust op de treurige waan dat de menschelijke natuur en het aardsche leven onherstelbaar en voor goed verdorven zijn, en dat alle inspanning tot verbetering van ons tijdelijk verblijf op aarde verloren moeite is.

Het is werkelijk te hopen dat Schoenmaekers dat monniksgevoel geheel en al zal verliezen en zijn natuurlijke gave zal versterken en volmaken in den strijd. Want alleen door den strijd niet te schuwen en door zich moedig te wagen te midden van leugen en verderf, kan hij ten volle zijn taak als moralist volbrengen, waartoe hij meer dan iemand in ons land geroepen schijnt.

24 Sept. 1905.

FREDERIK VAN EEDEN.

E. J. POTGIETER'S GEDROOMD PAARDRIJDEN,
met inleiding en aanteekeningen van J.
B. MEERKERK (Haarlem — Tjeenk Willink
en Zoon, 1905).

Evenals de toren te midden van bont gewemel in nauwe straten vereenzaamd en onopgemerkt staat, maar uit de velden gezien, het stadsilhouet beheerst, zo werd het eerst voor een later geslacht mogelijk, Potgieter's werk te zien als een van de centrale hoogtepunten der negentiende-eeuwse literatuur. Potgieter is de negentiende-eeuwse Huygens, bovenal beminnelik om de adel van zijn persoonlijkheid. Maar het Allerheiligste van zijn gemoed en geest ligt niet voor iedereen open. Zijn hoofdwerken zijn kostelike vruchten met harde bolster. Zijn verzen eisen studie. „Verzen, die geene studie waard zijn, verdienen in onzen tijd niet te worden gelezen, al treft men er ook het gevierdste naamcijfer onder aan,” heeft Potgieter gezegd. 1) De omgang met een zo rijke geest als Potgieter zal altijd inspanning kosten: populariteit in de gewone zin was voor de werkelijk groten nergens bereikbaar. Maar deze dichter heeft veel eigenschappen die oningewijden op een afstand houden: een individuele, sterk archaïstiese taal, waarmee men niet spoedig vertrouwd raakt; een neiging om zijn verbeelding de toom te vieren tot grillige wendingen en onverwachte sprongen; een lust tot mijmeren, die eerst op de ware prijs gesteld wordt als men enigszins in Potgieter's intimiteit doorgedrongen is; een belezenheid, die de kennis van zijn lezers verre overschat. Van hem geldt wat hij ergens in een motto omtrent Hölty zegt:

Mehr, als ein Dichter lesen soll,
Las Hölty; und sein Lied war vom Gelesnen voll. 2)

Ondanks deze belemmeringen zal Potgieter gelezen, bestudeerd en bewonderd worden. Een teeken des tijds was Albert

1) *Herinneringen en Mijmeringen*, blz. 221.

2) *Studien en Schetsen I*, 285.

Verwey's boek, dat menigeen nader bij de kern van Potgieter's dichterschap gebracht heeft. Want dat is het eerst nodige. Sympathie voor de gehele persoonlijkheid geeft de volharding en de toewijding, die voor dieper inzicht en zuiverder genot vereist worden. Maar daarnevens is plaats voor andere bevorderaars van Potgieter-studie. We zijn iemand dankbaar, die ons een streek aanwijst vol natuurschoon, maar als de weg zo ingewikkeld is, dat er elk oogenblik gevaar voor verdwalen bestaat, dan nemen we gaarne de hulp aan van een gids, die ons de beste weg leert kennen.

Als zulk een gids biedt zich de heer Meerkerk aan, om ons rond te leiden in Potgieter's *Gedroomd Paardrijden*, een gedicht dat inderdaad „begraven” lag in de Verzamelde Werken, die bij velen — gelijk Huet geestig van Bilderdijk's werken opmerkt — onopengesneden in hun boekenkasten te slapen gezet zijn, recht overeind. Wie er dus in slaagt — zoals de heer Meerkerk bedoelt — deze rijpste poëzie van Potgieter „voor een uitgebreiden kring van lezers toegankelijk te maken”, legt de schoonste krans op Potgieter's verwaarloosd graf. Daarom is het een teleurstelling dat de ingenomenheid waarmede wij deze uitgave zouden willen begroeten, zozeer getemperd wordt door de vele gebreken. De oprechte liefde voor zijn Dichter, en de grote belezenheid van de uitgever, die geen nieuweling is op dit gebied, deden iets beters verwachten.

De *Inleiding* geeft te veel en te weinig: een schets voor een studie over Potgieter en zijn tijdgenoten — waarin menig juiste en zelfstandige opmerking — een polemiserende bespreking van Verwey's Potgieter; een romantiese gissing over de hartsgeheimen van de dichter, zonder toelichting uit zijn werk of zijn leven van weinig waarde. Dat alles lijkt mij hier grotendeels misplaatst, omdat daar tegenover staat een mager stukje over de Landjonker, en één of twee bladzijden over het gedicht zelf. Een degelijke inleiding op dit gedicht zal zich geen uitweidingen kunnen veroorloven: Potgieter's beschouwing van de kunst, de maatschappij en de geschiedenis, moet in hoofdlijnen aangegeven worden; zijn idealisering van het verleden, zijn teleurstelling in het heden. Daarbij moet het zwaartepunt gelegd worden in de laatste periode van zijn leven,

de tijd waarin „de mijneraar wint,” omdat Gedroomd Paardrijden van zijn geestestoestand in deze periode de afspiegeling geeft. De titel „*Herinneringen en Mijmeringen*” karakteriseert deze hele tijd, want daaronder vallen ook het *Leven van Bakhuizen* en *De Nalatenschap van den Landjonker*. Daarnaast hebben we nu de Brieven aan Busken Huet als kostbare bron om ons met Potgieter's laatste levensjaren vertrouwd te maken. Ik ben het met de heer Meerkerk eens, dat Verwey's breed opgezette Potgieter-biografie zich in de laatste hoofdstukken te veel tot de hoofdlijnen bepaalt, waardoor het evenwicht geschaad wordt — laten we hopen, dat een uitgewerkte tweede druk niet te lang op zich laat wachten! — maar Meerkerk's inleiding brengt ons de Landjonker niet veel nader.

Bij enige zelfbeperking zou de inleiding ook een niet misplaatste analyse van het gedicht kunnen bevatten, waardoor de lezer zich enigszins kon oriënteren. Daarbij had de uitgever dan ook zijn symboliek wat uitvoeriger kunnen ontwikkelen, die nu hier en daar in noten verstopt is. Mij heeft hij tenminste door die enkele aanduidingen niet overtuigd van Potgieter's diepere symboliese bedoeling. Ik geloof zelfs dat niemand er vreemder van opgezien zou hebben dan de dichter zelf: hij zou misschien de uitgever verwijzen naar de woorden uit zijn eigen aantekeningen: 1) „Een droom duldt geen *narekenen*.”

Meerkerk's symboliek vindt een aanknopingspunt in de waarneming dat het paard „de verpersoonlijking is van den dichtgeest”; het draagt immers de dichter „door de wereld zijner schoone verbeeldingen.” Als dus de Landjonker als edelknaap het paard bestijgt (32), dan is hij een „jong dichter.” Maar als we later (44) een woeste ruiterbende ontmoeten, dan worden dat ook al dichters, nl. „poëten, die vergeten hadden zich innerlijk te vormen.” Het verst gaat die symboliek in strofe 94, waar elke regel „figuurlijk moet worden verstaan.” Wie lust heeft kan daar nalezen op welke wijze. In het vervolg van het gedicht moeten we ons maar met de letterlike

1) *Poëzy II* blz. 252.

betekenis tevreden stellen; daar schijnt de symboliek op te houden.

En nu de verklaring. *Gedroomd Paardrijden* eischt veel van de lezer: ik wil wel bekennen dat er plaats en tijd zijn, die mij na herhaalde lezing nog niet duidelijk werden, op gevaar af van door de heer Meerkerk gerekend te worden tot de doctoren in de Nederlandse letteren die nog niet lezen kunnen, waarvan de Inleiding spreekt. Dit alles zou tot zachtheid kunnen stemmen tegenover de uitgever, die het werk ondernam dat Den Hertog niet aandurfde. Maar daar staat tegenover, dat de uitgever de gevaarlijke eigenschap bezit van alles te weten, en alles te kunnen verklaren. Daarbij komt een toon van gezag, waardoor een onervaren lezer zich laat verschalken. „Ik heb het voorrecht nog niet gehad, ooit iemand te ontmoeten, die het geheel gelezen had en verstaan.” En verder: „ik vlei me, dat de verklaringen en aantekeningen ruimschoots voldoende zullen zijn om het gedicht op te helderen.”

Wanneer we beweren dat de heer Meerkerk zich met een valse hoop vleit, dan dienen we dit ook te bewijzen. Een gedetailleerde aanwijzing van fouten hoort evenwel in een vaktijdschrift thuis. Hier geef ik dus alleen van elk soort fouten een kenschetsend voorbeeld.

De brede aantekeningen die Potgieter zelf aan zijn gedicht toevoegde, zijn in deze uitgave niet overgenomen; er is slechts bij uitzondering naar verwezen. Korthedshalve zou dit te rechtvaardigen zijn, al werden wel eens belangrijke verwijzingen of citaten overgeslagen. Erger is dat de uitgever door Potgieter's noten niet te begrijpen, soms op een dwaalspoor komt. In strofe 56 wordt van de heerszuchtige Hendrik IV gezegd:

wordt niet dier breede borst
Het harnas te eng, geblaakt door zulk een gloriëdorst,
Herscheppend, 't oude Europa in nieuwen bloei te ontwikk'len?

Dat lijkt nogal duidelijk, maar de uitgever leest daarin: „Ontvlucht niet zijne ziel, vóór hij zijn plan kan uitvoeren,

naar ruimer wereld, buiten tijd en stof." De onschuldige oorzaak van deze fout is Potgieter's noot, een Frans citaat.

Voor het aantal verklaringen dat nodig en wenselijk is, kan het oordeel uiteenlopen; dat hangt ook af van de lezerkring die men zich voorstelt. Dat de uitgever meer overhelt naar het teveel dan het teweinig, kan dus geen grief zijn, maar wel het gehalte van zijn aantekeningen.

Uit taalkundig oogpunt laten ze wel wat wensen over. Als van twee naast elkaar dravende paarden het ene „deinst", zal men dat niet licht misverstaan. Maar neen: „deinsde heeft hier de oude betekenis van zacht trippelen, dansen." Jammer dat die oude betekenis alleen in de verbeelding van de heer Meerkerk bestaat!

Een Datief pluralis *dier* is bij Potgieter niet zo zeldzaam. Robin Hood's haar heeft een tint:

„Zoo als de zomerzon *dier* bruine vruchten geeft
Wier bloesem, wit of rood, den vorm eens ruikers heeft."

De uitgever ziet *dier* voor een Genitief aan, en schrijft de onzin: „Het bruin der kastanje = de zon *dier* bruine vruchten geeft luister, en dien luister had Robin Hood's haar."

Ook kennis van zeventiende-eeuwse taal is voor goed begrip van Potgieter's taaleigen nodig. Hij gebruikt b.v. hoogsel (9) in de betekenis van relief, zoals het bij Vondel en Brandt voorkomt. Door dit over het hoofd te zien, laat de uitgever Potgieter twee maal hetzelfde zeggen.

Een gewichtiger bezwaar is, dat in de aantekeningen zonderlinge fouten voorkomen, die onmogelijk zouden zijn als men ook maar enigszins voor ogen heeft wat Potgieter schildert. Van een hinde wordt gezegd (78), dat ze „aan haar speelziek jong der klitten ruigte nette," dat wil volgens Meerkerk zeggen dat ze „de kruipplanten wegstreek." Elders (372) schildert de dichter een wit paard dat men door het gebladerte ziet naderen:

„Zoodra we in 't groen gewelf iets weem'lends zagen rijzen
Bij wijle sneeuwgestuif, bij wijle vier'ge vlam."

Welnu, dat sneeuwgestuif zijn „bloesems door den wind over den weg geblazen.”

Nog één staaltje. We zijn op de stille hei; 't is een prachtige najaarsdag met een echte kleurenweelde, geel door bruin. Slechts bruin? zegt de dichter. Neen; bruin is de hei bij bewolkte lucht. Nu is hij paars als het bloeiend veld, of nog liever purper. Slechts geel? Neen, bij zonneshijn is het louter goud: alle heuvelen zijn kwistig gesierd met gouden kransen en koorden (178—179). Moeielik zijn deze strofen niet. Alleen uit oppervlakkigheid is het dus te verklaren als Meerkerk in de eerste strofe prins Willem III ziet, die in het purper op de jacht gaat; in de volgende het schitterende goud en de wapens van een jachtstoet.

Hieruit blijkt dus dat de lezer steeds op zijn hoede moet zijn. Als de uitgever zelf iets niet nauwkeurig begrijpt, geeft hij een à-peu-près-verklaring, die soms bij toeval goed is, maar dan weer blijkbaar foutief. We mogen niet eisen dat iemand alle moeielikheden oplost, of dat hij zich nooit vergist, maar wel, dat hij geen gissing voor onaantastbare zekerheid laat doorgaan. Uit een twintigtal strofen waarin ik onjuistheden en blijkbare fouten aantekende, wil ik er ten slotte nog een bespreken, waarmee de uitgever verlegen zat. In plaats van de lezer rekenschap te geven van de moeielikheid, schrijft hij liever klinkklare nonsens neer.

Nadat de dichter de liefde, „veelvormig van gelaat”, met de zee vergeleken heeft, gaat hij voort:

Ontvangt wie Aphrodite aan de oudheid heeft gebaard
 Thans hooger hulde in 't lied dat alle tongslag mengelt
 Wanneer met zusterband zij werelden omstrengelt,
 Wie prijst den hartstocht, dien geen andere evenaart,
 Niet godd'lijkst als 't geslacht, in 't grootsch verschieft
verengeld,
 Hem hier reeds wieken dankt, wier vlucht aan 't stof
ontvaart?

M. i. bedoelt Potgieter: de zee, die volgens de oudheid Aphrodite voortbracht, wordt thans gehuldigd, omdat ze werelden samenbrengt. Maar komt aan de Liefde, de goddelijkste,

niet de voorrang toe, als we zien hoe het menselijk geslacht, dat voor de hemel bestemd is, hier op aarde reeds door die liefde vleugelen krijgt.

Doordat de uitgever „verschiet” opvatte in de originele betekenis van „verleden”, kon hij de drie laatste regels onmogelijk begrijpen. Daarom schreef hij: „maar . . . is de harts-tocht der liefde niet de hoogste hulde — evenals hoogst staat het Grieksche volk dat hem zóó dacht — zoo heerlijk schoon is het verre verleden — wanneer hem — dien hartstocht — de kracht bedeed is zich uit het stof hemelwaarts te verheffen, gelijk Aphrodite uit de kokende wateren oprees?” Voor mij is dit meer een rebus dan een verklaring.

Al is dus deze uitgave niet in alle opzichten „ruimschoots voldoende”, we zouden ons aan schromelijke overdrijving schuldig maken, als we de indruk achterlieten dat er niets van deugde. De bewerker heeft veel nuttig werk gedaan, en zich heel wat moeite getroost om historische feiten, aanhalingen en zinspelingen terecht te brengen.

Uit menige verklaring blijkt de ervaren docent, die goed inziet waar voor de beginner de moeilijkheid zit. Niet zelden werd ik door hem op weg geholpen als een strofe mij eerst duister bleef. Wie *Gedroomd Paardrijden* lezen gaat, zal goed doen met zich de hulp van deze uitgave te verzekeren. Mijn op de voorgrond stellen van de tekortkomingen had ten doel, het onbeperkte vertrouwen dat de uitgever inboezemen wil, te doen plaatsmaken voor eigen oordeel en kritiek. Misschien geef ik hierdoor ook een stootje tot een grondig herziene uitgave; de heer Meerkerk wijst er immers op dat zijn beminde dichter een grote afkeer had van alle zelfvoldaanheid. Wij kunnen ons dus aansluiten bij de wens, dat zijn arbeid — die inderdaad een uiting van piëteit is — niet vruchteloos zal blijven. Als dit boekje Potgieter's kunst onder veler aandacht brengt, en tot grondige bestudering uitlokt, dan mag de uitgever zijn moeite ruimschoots beloond achten.

Assen, Oktober 1905.

C. G. N. DE VOOYS.

De Kleine Johannes, 2e Deel, door
F. v. Eeden, W. Versluys 1905.

De nieuwe „Kleine Johannes” verschilt in menig opzicht van de vroegere. Als Van Eeden zegt dat het wel op een sprookje lijkt, haast nog meer dan die van twintig jaren geleden, dan bedoelt hij misschien dat er tafereelen in voorkomen van een brutaler fantasie, en dat is ook zoo, maar dat is het wezen van een sprookje niet. Van de Kl. Joh. I kan men niet zeggen dat er één persoon, één levenstoestand in voorkomt die een beeld is der nuchtere werkelijkheid. Windekind en Wistik natuurlijk niet, maar ook niet Pluizer of dokter Cijfer, Robinetta of Johannes' vader. Johannes' leerlingschap bij Pluizer is even sprookjesachtig als zijn omgang met Windekind, getuige de toch zeker niet menselijke manier waarop zij een bezoek brengen aan het kerkhof. Ook wat zij daar zien is niet realistisch beschreven, want wat nietig en weerzinwekkend zou zijn als men het zag met het oog van een mensch, wordt groot van vreeselijkheid, gezien met den blik van een wezentje zoo groot als een mier. Maar in de Kl. Joh. II is het heel anders: de meeste figuren erin zijn zoo gewoon, zoo platwerkelijk als realisme maar schilderen kan, terwijl het fantastische hierin bestaat, dat hun komedie gespeeld wordt voor als het ware een achtergrond van kolossale vizioenen. Een breede opvatting voorwaar, om het klein-alledaagsche leven zich in zekeren zin te doen spiegelen in zulk een gezichtenreeks, die bovendien bij het verhaal aansluit door telkens voor Johannes als een soort van waarschuwing te dienen. Maar een andere vraag is het, of op die wijze het tweede en het eerste deel wel een eenheid vormen. Ik geloof van neen, en de zaak wordt nog bedenkelijker als men er op let dat Johannes zelf eigenlijk een vreemdsoortig persoontje is. Het eerste deel bevat een in zichzelf afgerond geheel, een volledige ontwikkeling van kind tot jongeling, dien men door het voorafgaande wel wijs genoeg mag achten om de wereld in te gaan, niet om geen domheden meer te doen, maar wel om iets meer te zijn dan een kind, aan wien die schat van leerrijke avonturen blijkbaar slecht besteed was. Het is duidelijk dat Van Eeden dit zelf heeft opgemerkt, en dat hij er zich uit zoekt te redden

door te verzekeren dat Johannes lang niet alles begrepen had wat hem was overkomen. Dit lijkt zeer aannemelijk, maar Van Eeden schrijft nu eenmaal geen naturalistischen roman, en wat in zulk een boek een juiste opmerking zou zijn wordt hier een reden om voor Johannes weinig sympathie te gevoelen. In een werk als dit *moet* de hoofdpersoon alles begrijpen, *moeten* alle wonderlijke gebeurtenissen aan hem besteed zijn, anders vraagt men zich af: waarom werd er van dat mannetje toch zoo'n drukte gemaakt en kreeg hij, die toch een heel gewoon jongetje was, al maakte hij middelmatige versjes, zulk een buitensporig-gesoigneerde opvoeding? Bovendien, waartoe moet dit alles leiden? Wil het geheele werk niet als een nachtkaars uitgaan, dan moet Johannes in het eind ervan gestegen zijn tot een geestelijken held die het wereldraadsel feitelijk doorziet. Meent te doorzien, natuurlijk, maar dat doet er niet toe, als de uitkomst maar den stijl heeft van een aarzellooze overtuiging. Voor zulk een slot gaat de ontwikkeling echter veel te langzaam. Ik heb weinig respect voor de overtuiging van iemand die kort te voren een meisje als Marjon heeft verlaten voor een kwast en een paar modepoppen. — De groote figuur van dit tweede boek is dan ook eigenlijk niet Johannes (bijna een slachtoffer van zijn vizionnairen aanleg), maar Marcus. Hoe jammer, dat ook deze grootsch-bedoelde figuur eigenlijk niet aan de verwachting beantwoordt.

Van Eeden wil van hem een tweeden Christus maken, met veel bovennatuurlijks bij een alledaagsch voorkomen. Een scharesliep die over de zee komt aanschrijven, is al dadelijk, en niet ten onrechte, als iets lachwekkends aangeduid. Doch dit is maar een van de honderd plaatsen waar Van Eeden werkelijkheid en fantasie dooreensleept. De wonderbare overtocht van tante Serena's logeerkamer naar Phrygië, via de beddekwest-leeuwstaart is er een ander bedenkelijk staaltje van.

Bij de Kl. Joh. I was iets dergelijks uitgesloten door de het geheel door en door onwerkelijk makende fantasie. De Kl. Joh. II heeft, waar Van Eeden het alledaagsche voorplan met het sprookjesachtige van den achtergrond zoekt te doen aansluiten, iets gewrongens, iets lachwekkends soms. Marcus is de groote tusschenfiguur, die even goddelijk door de droomwereld schrijdt als armoedig messen slijpt in het dorpscafétje. Hij, en met hem

misschien de eenheid van het geheele boek, zou gered zijn geweest als hij, verheven sprekende, werkelijk een grootscheit van gedachte geopenbaard had die aan Jezus' bergrede gelijk-kwam. Helaas! wat een ongenietbare schijn-verhevenheid is dit. Had hij dan liever nog niets gesproken en ons alleen den indruk geschonken van een raadselachtig wezen, wiens verhevenheid men meer hoort bespreken dan dat men haar meevoelt, maar voor wien men toch een zeker ontzag heeft door te hooren dat iedereen eerbied voor hem heeft en Johannes vooral. Maar deze redevoeringen, eerst tot de kermisgasten, later in de kerk, zijn een ontgoocheling. Marcus blijkt niets anders te zijn dan Van Eeden zelf, met enkele bovennatuurlijke bijzonderheden.

Evenwel, men kan Van Eeden niet kwalijk nemen dat hij niet in staat is, iets als de Bergrede te schrijven. Vele andere dingen kan hij uitmuntend. Johannes zelf, en Marcus, er buiten-gelaten, zijn alle andere figuren prachtig. Alleen al de stijl, de eenvoudige natuurlijke verhaal-stijl, is een gelukwensch waard. Maar Marjon! Ik durf gerust te zeggen, dat dit schoone karakter door niets uit De Kl. Joh. I overtroffen wordt. Integendeel, wat is Robinetta een ijl wezentje vergeleken bij deze forsche, fiere, menschenlijke, en toch zoo diep-fijngevoelige vrouw. Een meisje is zij niet, of het moest om haar onschuld zijn. Trots al het ruwe, dat Van Eeden haar opzettelijk, en terecht laat behouden, is dit een ideaal gemoed, zoo ideaal zelfs dat ik geloof dat de droom Van Eeden parten gespeeld heeft en hij, meenende een type der werkelijkheid te geven, mogelijk wel met de bijbedoeling aan te toonen dat ook in dien stand zielegrootheid bestaan kan, toch een karakter geschapen heeft dat met de werkelijkheid volstrekt niet overeenkomt.

De andere typen doen dat wel, en in de hoogste mate. Tante Serena (hoewel haar einddaad moeielijk aan te nemen is), Daatje misschien nog meer, Marjons zuster, de zwetsers die Johannes' verontwaardiging opwekken, Walter en gravin Dolores, een voor een zijn zij kostelijk. Misschien is de scène met dominee Kraalboom wel eens meer vertoond, misschien bevat het tooneel van Johannes die bij zijn aanzienlijke vrienden Marjon vergeet, een herinnering aan Dowson's „Souvenirs of an Egoïst”, maar toch zijn die tafereelen raak en geestig.

Van Eedens verhalende schildering is uitmuntend, en beschrijvingen als van de dorpskermis zijn van een ongewoon talent. Maar het allergrootst zijn de twee vizioenen: Phrygië en de Dood van Pan. De verheerlijking van den natuurstaat, en de ondergang daarvan, hebben Van Eeden stof geleverd tot gezichten zoo machtig en zoo klassiek, van zulk een overborrelende en toch bedwongen fantasie, dat ik daarom alleen al aan iedereen de lezing aanraad van dit merkwaardige boek. Over wat mooi is valt niet veel te zeggen, alleen te genieten. Geve Van Eeden ons nog veel van dat mooie in zijn derde boek, dat ik met verlangen tegemoet zie, en waarvan ik ten zeerste hoop dat het mijn vrees beschamen zal en niet als een nachtkaaars uitgaan! —

ALEX GUTTELING.

Het Aesthetische Bestanddeel van Geschiedkundige Voorstellingen. Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt aan de Rijks-Universiteit te Groningen, op 4 November 1905, door Dr. J. Huizinga. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zoon. 1905.

De menschen vergeten teveel dat zij allen anders zijn en dat ieder opkomt voor het recht een ding te doen op de wijs die hem past.

Geschiedschrijven is niets dan het *geschiede* schrijven, en als nu gestreden wordt over de vraag hoe dit gedaan moet worden, dan ligt het voor de hand dat die strijd niet in den aard van de zaak, maar van de menschen ligt.

Naarmate die menschen door aanleg, studie of levensloop meer staatkundigen, staathuishoudkundigen, theologen, natuurvorschers of psychologen zijn, spreken zij zich uit voor een politieke of economische, een theologische, natuurwetenschappelijke of psychologische geschiedschrijving.

Toch wel in den aard van de zaak, meent ge; omdat staat en staathuishouding, godsbegrip, natuur en menscheziel elementen van het geschieden zijn en elk, in menschelijke beperktheid, daaruit wel een keus moet doen. Ik antwoord: als dit

zoo is ligt in den aard van de zaak de keus, maar niet de strijd. Niet de strijd over de voortreffelijkheid van de eene keus boven de andere immers; niet de strijd om een *system* van geschiedschrijving.

De mogelijkheid bestaat dat in een zekeren tijd een van die elementen sterk naarvoren dringt. Het schijnt dan alsof dat eene al de andere beheerscht en of overheersching van dat eene in den aard van het geschieden ligt. Maar ook dan ligt het niet in het geschieden: het ligt in den tijd. Naar den aard van den tijd komen dan stelsels op, die menigeen onvergankelijke waarheid lijken. Maar wie ervoor strijden, meenende te strijden voor de ware geschiedschrijving, vonden de oorzaak van hun strijd niet in haar, maar in hun aard van kinderen van hun tijd te zijn.

De ware geschiedschrijving is veelvoudig, zooals het geschieden veelvoudig is. Maar de menschen, niet tevreden hun keus te doen, willen de beperking van *hun* eenvoud aan al het andere opleggen.

* * *

De rede van Dr. Huizinga is een pleidooi voor persoonlijke geschiedschrijving. Hoe grooter de persoonlijkheid, hoe waardevoller de geschiedschrijving, — dit meent men een oogenblik dat hij zeggen zal. Maar, hoewel hij den wiekslag van deze gedachte moge gevoeld hebben, hij uit haar niet, en zegt enkel: psychologisch doorzicht, levendig voorstellingsvermogen, kunstgevoel.

Daardoor doet hij zich alleen nog kennen als iemand die den drang naar grootheid wel een oogenblik ondergaan heeft, doch daarna zich gevormd tot een wezen, dat wel nieuwer, maar niet meerder is dan vroegere.

Psychologisch, aesthetisch en artistiek is hij, — een jongere van 1890. Het is een geluk zoo deze drieërlei ontwikkeling ook de geschiedschrijving ten goede komt. Maar grooter geluk zal het zijn als, los van onnutte vragen-weefsels en de kristallen doorbrekend van duitsche begrips-bevriezing, een Man die de grootheid van zijn eigen tijd heeft meegevoeld, ons van de groote doode tijden verhaalt.

A. V.

ADVERTENTIËN

Uitgaven van W. L. & J. BRUSSE, Rotterdam.

	Ing.	Geb.
PIET VAN ASSCHE, Marcus en Theus , in omslag of band van DIRK NIJLAND	f 2.90	f 3.50
H. P. BERLAGE, Over Stijl in Bouw- en Meubelkunst , met 38 teekeningen, 13 hoofdstukvignetten en bandversiering van den schrijver	„ 2.60	„ 3.25
P. C. BOUTENS, Het Treurspel van Agamemnoon , naar het Grieksch van Aischylos, in Nederl. verzen overgebracht. Imperiaal formaat. in Holl. omslag	„ 2.50	
M. J. BRUSSE, Achter de Coullissen , in omslag of band van ISAÏC ISRAËLS	„ 2.40	„ 2.90
M. J. BRUSSE, Boefje , 6e en 7e druk in omslag of band van STEINLEN	„ 1.50	„ 1.90
GEERTRUIDA CARELSEN, Noord-Hollandsche Vertellingen „een boek dat erg bevallen zal.” Ned. Spectator	„ 2.40	„ 2.90
FRANS COENEN, Burgermensen . Inhoud Burgermensen. — Zomergenogens van de familie Kramp. — Op den weg tot geluk	„ 2.90	„ 3.50
JAN EELLEN, Lentelinde . Het Lied van een Jonge Liefde. In Hollandsch omslag	„ 1.50	
HENRI HARTOG, Sjofelen , met een voorrede van LODEWIJK VAN DEIJSSSEL	„ 2.90	„ 3.50
FRITS LEONHARD, Kleine bandeloozen , „goed consciencieus werk,” Nieuwe Courant	„ 1.50	„ 1.90
J. H. LEOPOLD, Stoische wijsheid , Handboekje der moraal. Het Handboekje van Epitetus. Marcus Aurelius tot zich zelve, boek 5 en 9	„ 0.90	„ 1.25
VIRGINIE LOVELING, De twistappel , Oorspronkelijke roman	„ 2.40	„ 2.90
PIETER VAN DER MEER, Levens van leed . Studies en Schetsen 1902—1905	„ 2.50	„ 3.25
ARTHUR MORRISSON, De lotgevallen van Dicky Perrot . Een kind van den Jago. Vert. van J. KUIJLMAN	„ 1.50	„ 1.90
WILLIAM MORRIS, Kunst en Maatschappij . Vertaald door M. HUGENHOLTZ-ZEEVEN en van een Levensschets voorzien door HENRI POLAK. Luxe Editie , met reproducties naar Morris, rijk uitgevoerd, in perkament gebonden		„ 12.50
Gewone Editie , met portret van MORRIS	„ 2.60	„ 3.25
J. D. ROS, Het ontwerpen van Vlakornament . 300 illustraties, 8 in kleuren. Met een voorrede van H. J. DE GROOT, Inspecteur van het Middelb. Ond.	„ 3.—	„ 3.75
PERCY BYSSHE SHELLEY, Alastor of De Geest der Eenzaamheid . Uit het Engelsch in Nederl. verzen overgezet door Dr. K. H. DE RAAF, met een voorrede van WILLEM KLOOS en een portret van Shelley. In Holl. omslag of gebonden in rood marokijnleder	„ 0.90	„ 1.50

Prospectussen en volledige Catalogus bij iederen Boekhandelaar.

ADVERTENTIËN

BOEGESCHENKEN uit de uitgaven van MEINDERT BOOGAERDT Jun. te Rotterdam.

**STIJN STREUVELS. Openlucht.
Stille Avonden.**

Prijs van elke bundel *f* 1.50 — geb. *f* 1.90.

REIMOND STIJNS. Hard Labeur.

Roman in 2 dln. Bandversiering van HERMAN TEIRLINCK.

Prijs *f* 3.90 — geb. *f* 4.50.

Als op den omslag de naam stond van STREUVELS, inplaats van STIJNS, zou deze Meester zich dat geenzins tot oneer behoeven te rekenen, Anna de Savornin Lohman in De Holl. Lelie van 8-11 '05.

HERMAN TEIRLINCK. De Doolage.

Bandversiering van den schrijver. Prijs *f* 2.75 — geb. *f* 3.25.

MAURICE MAETERLINCK. Twee Spelen.

Vertaling van JAN EELEN. Bandversiering van FRANS CLETON. Prijs *f* 1.50 — geb. *f* 1.90.

En veel van het subtiele Maeterlincksche mooi heb ik in EELEN's vertaling behouden gevonden, Henri Borel in de Telegraaf.

Zooeven verscheen:

**DE TENTOONSTELLING
VAN KUNSTNAALDWERK**

IN HET MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE
HAARLEM NOVEMBER—DECEMBER 1904.

54 AFBEELDINGEN IN LICHTDRUK, WAARVAN
5 IN KLEUREN MET TEKST VAN

ELISABETH M. ROGGE

EN EEN VOORWOORD VAN

E. A. VON SAHER.

FORMAAT 40 × 30 cM. — PRIJS *f* 18.—

 PROSPECTUS VERKRIJGBAAR.

UITGAVE VAN SCHELTEMA & HOLKEMA'S
BOEKHANDEL, AMSTERDAM.

ADVERTENTIËN

P. J. ZÜRCHER

UITGEVER-KUNSTHANDELAAR

ETSEN - GRAVURES - GEKLEURDE PLATEN - PRACHTWERKEN -
ENCADREMENTEN IN ALLE GENRES.

PERMANENTE TENTOONSTELLING

VAN SCHILDERIJEN EN AQUARELLEN VAN
ONZE EERSTE MODERNE MEESTERS.

NOORDEINDE 33 - DEN HAAG.

Zooeven verscheen:

L. VAN DEYSSEL

Achtste Bundel

Verzamelde Opstellen.

Prijs . . . f 2.90. — Gebonden . . . f 3.50.

INHOUD: *Kritiek*: Feesten van Jac. van Looij. — Het laatste boek van Frans Coenen Jr. — Het dagboek van Marie Bashkirtseff. — *Kritiek* over Honoré de Balzac. — Een monument voor Emile Zola. — De onschuld van den Socialist Van der Goes. — Hulde aan Josef Israëls. — Gijsbreght van Aemstel. — Voordrachten van Mevrouw Titia van Looy—Van Gelder. — Nicolaas Beets' Camera Obscura. — *Proza Gedichten*. Kindleven: I. De Wandeling. II. Middageten. III. Vaders verschijning. IV. In het fijne middaglicht. — *Het Ik*. Heroïesch-individualistische Dagboekbladen: Bezoek aan de politiek. — Bij het graf van Napoleon. — Supplement bij de *Kritiek*: Frans Erens.

UITGAVE VAN

SHELTEMA & HOLKEMA'S BOEKHANDEL,
AMSTERDAM.

ADVERTENTIËN

Bij W. VERSLUYS te AMSTERDAM is verschenen :

DE OUDE STRIID

DOOR

ALBERT VERWEY.

Deze bundel bevat de tusschen 1883 en 1888 in *De Nieuwe Gids* en elders verschenen artikelen.

De volledige inhoud is als volgt:

Dichterlijke taal, Potgieters *Florence*, Iets over Beets en zijn laatsten Bundel, Nog eens Iets over Beets en zijn laatsten Bundel, Hofdijk's *In 't Hart van Java*, Het Sonnet en de Sonnetten van Shakespeare, De Gids nu hij Vijftig Jaar is, Een Bazig Denker, De Hollandsche Teekenmaatschappij, Het Album der Nederlandsche Etsclub, Teekeningen op Arti, Robinson Crusoë, Columbus, Mijn meening over L. van Deysse's Roman *Een Liefde*, Boekbeoordeelingen, Religieuze-literatuur-kritiek, Joodsche Geschiedenis.

Oorsprong en ontwikkeling van de Nieuwe-Gids-beweging kan uit deze opstellen geheel gekend worden.

De prijs van het werk (een deel van p.m. 370 bladz.) is: ingenaaid f 2.90; gebonden in blauw linnen band f 3.50.

UIT DE LAGE LANDEN BIJ DE ZEE

DOOR

ALBERT VERWEY.

Dit werk is gedrukt bij JOH. ENSCHEDÉ & ZONEN te Haarlem, in groot kwarto formaat op Hollandsch papier.

Gebonden in perkament f10.—.

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00695 8603

